

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

TERÖRİZMİN DOĞRUDAN VE DOLAYLI (PORTFÖY)
YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
SEÇİLMİŞ GELİŞMEKTE OLAN VE GELİŞMİŞ ÜLKELER İÇİN
PANEL VERİ ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

ONUR YAĞIŞ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. CÜNEYT KILIÇ

ÇANAKKALE -2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TERÖRİZMİN DOĞRUDAN VE DOLAYLI (PORTFÖY)
YABANCI SERMAYEYATIRIMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
SEÇİLMİŞ GELİŞMEKTE OLAN VE GELİŞMİŞ ÜLKELER İÇİN
PANEL VERİ ANALİZİ**

Doktora Tezi

Onur YAĞIŞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Cüneyt KILIÇ

Çanakkale -2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Onur YAĞIŞ tarafından Prof. Dr. Cüneyt KILIÇ yönetiminde hazırlanan ve 06/06/ 2023 tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Terörizmin Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi: Seçilmiş Gelişmekte Olan Ve Gelişmiş Ülkeler İçin Panel Veri Analizi**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **İktisat Anabilim Dalı**’nda **DOKTORA YETERLİK TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Cüneyt KILIÇ

(Danışman)

Prof. Dr. Burcu KILINÇ SAVRUL

Doç. Dr. Özgür TOPKAYA

Prof. Dr. Ercan SARIDOĞAN

Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN

İmza

.....

.....

.....

.....

.....

Tez No : 10546835

Tez Savunma Tarihi : 06/06/2023

.....

Doç. Dr. Yener PAZARCIK

Enstitü Müdürü

.././2023

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Onur YAĞIŞ

06/06/2023

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmam sűresince benden desteklerini esirgemeyen saygıdeęer danıőman hocam sayın Prof. Dr. Cűneyt KILIÇ'a, Prof. Dr. Burcu KILINÇ SAVRUL'a, Doç. Dr. Őzgűr TOPKAYA'ya, Prof. Dr. Ercan SARIDOęAN'a ve Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN'a teőekkűr ederim.

Bu zorlu sűrete benden sevgilerini hiçbir zaman esirgemeyen ve her zaman bana olan desteklerini sonuna kadar hissettiren canım annem ve babama sonsuz teőekkűrlerimi sunarım.

Onur YAğIŞ
anakkale, 2023

ÖZET

TERÖRİZMİN DOĞRUDAN VE DOLAYLI (PORTFÖY) YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEÇİLMİŞ GELİŞMEKTE OLAN VE GELİŞMİŞ ÜLKELER İÇİN PANEL VERİ ANALİZİ

Onur YAĞIŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Cüneyt KILIÇ

06/06/2023, 352

Terör eylemleri mal ve can kayıplarına neden olmasının yanında ülke ekonomilerini de önemli ölçüde etkilemektedir. Ülkelerde terör eylemlerinin meydana gelmesi yatırımcılar üzerinde riskleri meydana getirebilmektedir. Bu durumda yatırımların azalabilmesine neden olabilmektedir. Terör olayları ve bunların ekonomiye ne gibi etkilerinin olduğu tartışılmaya devam etmektedir. Bu bağlamda çalışmadaki amaç terörizmin seçilmiş gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Terörizm endeksi sıralamasında ilk 50 içerisinde yer alan ülkelere gelişmekte olan 10 ülke ve gelişmiş 5 ülke seçilmiştir. Seçilen 10 gelişmekte olan ve 5 gelişmiş ülke gelir düzeyine göre belirlenmiştir. Seçilen 10 gelişmekte olan ülke Pakistan, Endonezya, Kenya, Filipinler, Ukrayna, Türkiye, Lübnan, Meksika, Kolombiya ve Tayland'dan oluşmaktadır. Seçilen 5 gelişmiş ülke ise ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail'den oluşmaktadır. Bu çalışmada seçilmiş gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için terörizmin doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri 2010-2018 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Panel Veri Analizi yöntemi yardımıyla analiz edilmektedir. Araştırmanın sonucunda seçilmiş gelişmekte olan ülkeler için terörizm ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında negatif, dışa açıklık ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında ise pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ekonomik büyüme, ticari açıklık ve cari işlemler dengesi ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Seçilmiş gelişmiş ülkelerde ise ticari açıklık

ve doğal kaynak kullanımı ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Ekonomik büyüme, ticari açıklık ve cari işlemler dengesi ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

THE EFFECT OF TERRORISM ON DIRECT AND INDIRECT (PORTFOLIO) FOREIGN CAPITAL INVESTMENTS: A PANEL DATA ANALYSIS FOR SELECTED DEVELOPING AND DEVELOPED COUNTRIES

Onur YAĞIŞ

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Economics

Advisor: Prof. Dr. Cüneyt KILIÇ

06/06/2023, 352

Terrorist acts not only cause loss of life and property, but also significantly affect the country's economy. The occurrence of terrorist acts in countries can create risks on investors. In this case, it may cause a decrease in investments. Terrorist incidents and their effects on the economy continue to be discussed. In this context, the aim of the study is to reveal the effect of terrorism on direct and indirect (portfolio) foreign capital investments in selected developing and developed countries. Ten developing countries and 5 developed countries were selected from among the top 50 in the terrorism index. The selected 10 developing and 5 developed countries are determined according to their income level. The 10 selected developing countries are Pakistan, Indonesia, Kenya, Philippines, Ukraine, Turkey, Lebanon, Mexico, Colombia and Thailand. The 5 developed countries selected are the USA, Germany, the United Kingdom, France and Israel. In this study, the effects of terrorism on foreign direct and indirect foreign capital investments for selected developing and developed countries are analyzed with the help of Panel Data Analysis method using annual data for the period 2010-2018. As a result of the research, a negative relationship was found between terrorism and foreign direct investment, and a positive relationship between openness and foreign direct investment for selected developing countries. A positive relationship was found between economic growth, trade openness and current account balance and indirect foreign capital investments. In selected developed countries, a positive relationship was found between trade openness and natural resource use and foreign direct investment. A positive relationship was found between economic growth,

trade openness and current account balance and indirect foreign capital investments.

Keywords: Terrorism, Foreign Direct Investments, Indirect (Portfolio) Foreign Investments, Panel Data Analysis

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	xvii
TABLolar DİZİNİ.....	xx
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xxii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI, DOLAYLI (PORTFÖY) YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE TERÖRİZMİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE LİTERATÜR TARAMASI

5

2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Kavramı.....	5
2.1.1. Yabancı Yatırım.....	5
2.1.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	6
2.1.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önemi.....	8
2.1.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Avantajları ve Dezavantajları.....	9
2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri.....	10
2.2.1. Yeni İşletme Yaratması Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	10
Yeşil Alan Yatırımları.....	10
Kahverengi Alan Yatırımları.....	11

2.2.2. Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı	
Sermaye Yatırımları.....	12
Şirket Birleşmeleri.....	12
Ortak Girişim.....	13
Stratejik Birleşmeler.....	13
2.2.3. Yapılan Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre Gerçekleşen	
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	14
Yatay Yatırımlar.....	14
Dikey Yatırımlar.....	15
2.2.4. Özelleştirme Yoluyla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	15
2.2.5. Lisans Anlaşmaları Yoluyla Doğrudan Yabancı Sermaye	
Yatırımları.....	16
2.2.6. Montaj Sanayi Yoluyla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	17
2.2.7. Yap-İşlet-Devret Yoluyla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları...	17
2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Makroekonomik Etkileri.....	18
2.3.1. Kaynak Ülke Açısından Etkileri.....	18
Kaynak Ülkenin İhracatı Üzerindeki Etkisi.....	19
Kaynak Ülkenin Faktör Talebi Üzerindeki Etkisi.....	20
Yurtiçi Yatırımlar Üzerindeki Etkisi.....	20
Yurtiçi İstihdam Üzerindeki Etkisi.....	21
Yurt İçi Ekonomik Yapı Üzerindeki Etkisi.....	21
2.3.2. Ev Sahibi Ülke Üzerindeki Etkileri.....	22
Çıktı Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri.....	23
Sermaye Birikimi Üzerindeki Etkileri.....	24
İstihdam Ve Ücretler Üzerindeki Etkileri.....	24
Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri.....	25
Ticaret Üzerindeki Etkileri.....	26
Verimlilik Üzerindeki Etkileri.....	27
2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Nedenlerini Açıklayan Kuramlar.	27
2.4.1. Klasik ve Neoklasik Kuram.....	28
2.4.2. Üretim Dönemleri Kuramı.....	29
2.4.3. Sosyal Sermaye Kuramı.....	29
2.4.4. Tekelci Rekabet Kuramı.....	30

2.5.	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Teoriler.....	30
2.5.1.	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Tam Rekabet	
	Varsayımına Dayanan Teoriler.....	31
	Farklı Getiri Oranları Teorisi.....	31
	Pazar Büyüklüğü Teorisi.....	31
	Portföy Teorisi.....	32
2.5.2.	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Eksik Rekabet	
	Varsayımına Dayanan Teoriler.....	33
	Oligopolcü Tepki Teorisi.....	33
	İçselleştirme Teorisi.....	34
	Ürün Yaşam Döngüsü.....	35
	Endüstriyel Organizasyon Teorisi.....	36
	Lokasyon.....	37
	Olı Paradigması Teorisi.....	37
2.5.3.	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Modern Teoriler.	38
	Yatay Entegrasyon Yatırımları.....	38
	Dikey Entegrasyon Yatırımları.....	39
2.5.4.	Diğer Teoriler.....	40
	Caves Ekonomileri.....	40
	Para Bölgeleri Ve Döviz Kurları Teorisi.....	40
	Kojima Makro Ekonomik Yaklaşım.....	41
	Emperyalizm Teorisi.....	42
	Davranışsal Yaklaşım.....	42
2.6.	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Belirleyen Faktörler	43
2.7.	Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kapsamı.....	45
2.8.	Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teorileri.....	47
	2.8.1. Geleneksel Portföy Teorisi.....	47
	2.8.2. Modern Portföy Teorisi.....	47
	2.8.3. Sermaye Varlıklarını Fiyatlama Modeli.....	48
	2.8.4. Arbitraj Fiyatlama Modeli.....	49
2.9.	Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler.....	50
	2.9.1. Yurtiçi Borsa Performansı.....	50
	2.9.2. Beklenen Getiri.....	50

2.9.3. Risk.....	51
2.9.4. Bölgesel İşbirlikleri.....	51
2.9.5. Piyasalar Arasındaki Coğrafi Kültürel Ve Dilsel Yakınlık.....	52
2.9.6. Özelleştirme.....	52
2.9.7. Dış Ticaret.....	52
2.9.8. Döviz Kuru.....	53
2.9.9. Faiz Oranı.....	53
2.9.10. Sermaye Kontrolleri.....	54
2.9.11. İş Gücü Maliyeti.....	54
2.9.12. Vergi Oranları.....	55
2.10. Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarında Kullanılan Finansal Araçlar.....	55
2.10.1. Yatırımcısına Ortaklık Hakkı Sağlayan Finansal Araçlar.....	55
2.10.2. Yatırımcısına Alacak Hakkı Sağlayan Finansal Araçlar.....	57
2.11. Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Makro ekonomik Etkileri.....	58
2.11.1. Reel Ekonomi Üzerine Etkileri.....	58
2.11.2. Finansal Piyasalara Etkileri.....	59
2.12. Terörizm Kavramı Ve Kapsamı.....	60
2.12.1. Terörizmin Unsurları.....	63
İdeoloji Unsuru.....	63
Örgüt Unsuru.....	64
Şiddet Unsuru.....	64
2.13. Terörizm Teorileri.....	64
2.13.1. Rasyonel Tercih Teorisi.....	64
2.13.2. Psiko – Analitik Yaklaşım.....	65
2.13.3. Bağlamsal Yaklaşım.....	65
2.13.4. Etno – Sentrik Yaklaşım.....	65
2.14. Terörizm Türleri.....	66
2.14.1. Devlet Terörizmi.....	66
2.14.2. Devlet Destekli Terörizm.....	67
2.14.3. Siber Terör.....	67
2.14.4. Nükleer Terör.....	68

2.14.5. Uluslararası Terör.....	68
2.14.6. Etnik Terör.....	69
2.14.7. Modern Terörizm.....	69
2.14.8. UluslarÖtesi (Transnasyonel) Terörizm.....	69
2.15. Terörizmin Ortaya Çıkış Sebepleri.....	70
2.15.1. Ekonomik Nedenler.....	71
2.15.2. Psikolojik Nedenler.....	71
2.15.3. Sosyo-Kültürel Nedenler.....	72
2.15.4. Dini Nedenler.....	72
2.15.5. İdeolojik Nedenler.....	73
2.16. Terörizmin Makro Ekonomik Etkileri.....	73
2.16.1. Terör Ve Ekonomik Büyüme.....	73
2.16.2. Terörün Tüketici Davranışları, Tüketim ve Tasarruf Üzerindeki Etkileri.....	74
2.16.3. Terörün Yatırım Harcamaları Üzerindeki Etkileri.....	75
2.16.4. Terörün Kamu Harcamaları Üzerine Etkileri.....	75
2.16.5. Terörün Dış Ticaret Üzerine Etkileri.....	76
2.16.6. Terörün Turizm Sektörü Üzerine Etkileri.....	76
2.17. Terörizimle Mücadele.....	77
2.18. Gelişmekte Olan Ve Gelişmiş Ülkelerde Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	79
2.18.1. Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	81
Türkiye’de Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	81
Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi...	81
Türkiyede Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	89
Pakistan’da Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	93
Pakistan’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	94
Pakistan’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	98

Endonezya’da Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	100
Endonezya’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	100
Endonezya’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	104
Lübnan’da Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	107
Lübnan’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	107
Lübnan’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	111
Kenya’da Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	113
Kenya’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	113
Kenya’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	117
Filipinlerde Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	119
Filipinlerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	120
Filipinlerde Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	123
Meksika’da Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	126
Meksika’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	126
Meksika’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	130
Kolombiya’da Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	132

Kolombiya’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	132
Kolombiya’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	136
Tayland’da Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	138
Tayland’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	138
Tayland’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	142
Ukrayna’da Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	144
Ukrayna’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	144
Ukrayna’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	147
2.18.2 Seçilmiş Gelişmiş Olan Ülkelerde Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	150
ABD’de Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	150
ABD’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	150
ABD’de Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi	154
Almanya’da Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	157
Almanya’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi...	157
Almanya’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	160
Birleşik Krallıkta Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	162
Birleşik Krallıkta Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	162
Birleşik Krallıkta Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	165

Fransa’da Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	168
Fransa’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	168
Fransa’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	171
İsrail’de Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	174
İsrail’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	174
İsrail’de Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	177
2.19. Gelişmekte Olan Ve Gelişmiş Ülkelerde Terörizm.....	180
2.19.1. Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde Terörizm.....	181
Türkiye Ve Terörizm.....	181
Pakistan Ve Terörizm.....	190
Endonezya Ve Terörizm.....	193
Lübnan Ve Terörizm.....	197
Kenya Ve Terörizm.....	199
Filipinler Ve Terörizm.....	201
Meksika Ve Terörizm.....	203
Kolombiya Ve Terörizm.....	205
Tayland Ve Terörizm.....	207
Ukrayna Ve Terörizm.....	211
2.19.2. Seçilmiş Gelişmiş Olan Ülkelerde Terörizm.....	215
ABD Ve Terörizm.....	215
Almanya Ve Terörizm.....	218
Fransa Ve Terörizm.....	220
Birleşik Krallık Ve Terörizm.....	221
İsrail Ve Terörizm.....	223
2.20. Literatür Taraması.....	225
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
MATERYAL VE YÖNTEM	
3.1. Araştırmanın Amacı Ve Önemi.....	234

3.2.	Araştırmanın Kısıtları.....	234
3.3.	Veri Seti ve Model.....	235
3.4.	Araştırmanın Yöntemi.....	242
3.5.	Panel Veri Analizi.....	242
3.5.1.	Panel Veri Modelleri ve Tahmin Yöntemleri.....	246
	Klasik Model.....	246
	Sabit Etkiler Modeli.....	247
	Tesadüfi Etkiler Modeli.....	247
3.5.2.	Panel Veri Tahmin Yöntemleri Arasında Tercihler.....	248
3.5.3.	Panel Veri Modellerinin Varsayımlarının Test Edilmesi.....	249
	Panel Veri Modellerinde Değişen Varyans (Heteroscedasticity)	
	Testleri.....	250
	Değiştirilmiş Wald Testi.....	251
	White Testi.....	251
	Panel Veri Modellerinde Birimler Arası Korelasyon (Yatay Kesit	
	Bağımlılığı) Testleri	251
	Frees Q Testi	251
	Panel Veri Modellerinde Oto korelasyon Testleri.....	252
	Bhargava, Franzini ve Narendranathan DW-d Testi.....	253
	Wooldridge Testi	253

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 255
ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1.	Model 1 Ampirik Bulgular.....	255
	4.1.1. Model 1 Tahminleri.....	255
4.2.	Model 2 Ampirik Bulgular.....	259
	4.2.1. Model 2 Tahminleri.....	259

BEŞİNCİ BÖLÜM 264
SONUÇ VE ÖNERİLER

KAYNAKÇA.....	272
----------------------	------------

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
Ar-Ge	Araştırma ve geliştirme
ASALA	Ermenistan'ın Kurtuluğu İçin Gizli Ermeni Ordusu
ASEAN-5	Endonezya, Malezya, Singapur, Tayland
BM	Birleşmiş Milletler
BOI	Yatırım Kurulu
BOT	Tayland Bankası
BP	Breusch-Pagan
CDS	Kredi Risk Primi
CONPES	Kolombiya Ulusal Ekonomik ve Sosyal Politika Konseyi
DAEŞ	Irak Şam İşlam Devleti
DDKO	Devrimci Doğu Kültür Ocakları
DIT	Uluslararası Ticaret Departmanı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYSY	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
EKK	En Küçük Kareler
EPR	Marksist örgüt Halkın Devrimci Ordusu
ESG	Yeşil Tahvil
Euronext	Paris Borsası
EZLN	Zapatista Ulusal Kurtuluđu Ordusu (Ejercito Zapatista de Liberación
FARC-EP	Kolombiya Devrimci Silahlı Gleri
FBI	Federal SoruŐtırma Bürosu
FED	Merkez Bankaları Sistemi
FKH	Fırat Kalkanı Harekatı'nın
FLN	Ulusal Kurtuluğu Kuvvetleri (Fuerzas de Liberacion Nacional -) Freedom Fighters-)
FRETILIN	Doğu Timor İçin Devrimci Cephe
GAM	Özgür Ae Hareketi
GPI	Küresel Barış Endeksi'ne
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla

GSYH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IDAL	Lübnan Yatırım Geliştirme Kurumu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
İHA	İnsansız Hava Aracı
JCAG	Ermeni Soykırımını İntikam Komandoları
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
LR	Olabilirlik Oranı Testi
MCFF	Mücahit Komando Özgürlük Savaşçıları (Mujahideen Commando)
MILF	Moro İslami Kurtuluş Cephesi (Moro Islamic Liberation Front)
MNLF	Moro Ulusal Kurtuluş Cephesi (Moro National Liberation Front)
MOE	Fransa Ekonomi, Maliye ve İyileşme Bakanlığı (Nacional)
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NFC	Fransada Finans Dışı Şirketlerin
NSE	Nairobi Menkul Kıymetler Borsası
NSU	Aşırı Sağcı Örgüt
NSU	Nasyonal Sosyalist Yeraltı Örgütü
NYSE	New York Menkul Kıymetler Borsası
OECD	İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
OFT	Adil Ticaret Ofisi
OJK	Endozneya Mali Hizmetler Kurumu
OLS	Klasik En Küçük Kareler modeli
PAD	Halkın Demokrasi İçin İttifakı
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PTA	Terörizmin Önlenmesi Yasasının
SİHA	Silahlı insansız hava aracının
SEC	Tayland Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonun
SEM	Sabit Etkiler Modeli
SET	Tayland Borsası
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TASE	Tel Aviv Menkul Kıymetler Borsası
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TKDP	Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi
TKF	Tayland Köylüler Federasyonu
TRIMS	Tayland Yatırım Tedbirleri
UAD	Uluslararası Adalet Divanı'na
UDD	Ulusal Birleşik Cephe
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
World Bank	Dünya Bankası
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

TABLolar DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Dünyada Ve Farklı Gelir Grubuna Ait Ülkelerde DYSY Girişleri	79
Tablo 2	Türkiye’de DYSY Giriş Ve Çıkışları (1984-2001 Milyon\$)	82
Tablo 3	Türkiye’de DYSY Giriş Ve Çıkışları (2002-2021 Milyon\$)	85
Tablo 4	Türkiye’de 2002-2021 Yılları Arasındaki DYSY Sektörel Dağılımı	86
Tablo 5	Türkiye’ye Yapılan DYSY’nın İlk 5 Ülkeye Göre Sıralaması	88
Tablo 6	Türkiyede Dolaylı(Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları Girişi	92
Tablo 7	Pakistan’da DYSY Giriş Ve Çıkış Miktarı(Milyon ABD Doları)	96
Tablo 8	Pakistan’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları	99
Tablo 9	Endonezya’da DYSY Giriş Ve Çıkış Miktarı	102
Tablo 10	Endonezya’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları	105
Tablo 11	Lübnan’da DYSY Giriş Ve Çıkış Miktarı	109
Tablo 12	Lübnan’da Dolaylı (Portföy)Yabancı Sermaye Yatırımları	112
Tablo 13	Kenya’da DYSY Giriş Ve Çıkış Miktarı	115
Tablo 14	Kenya’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları	118
Tablo 15	Filipinler’de DYSY Giriş Ve Çıkış Miktarı	121
Tablo 16	Filipinlerde Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları	124
Tablo 17	Meksika’da DYSY Giriş Ve Çıkış Miktarı	128
Tablo 18	Meksika’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları	131
Tablo 19	Kolombiya’da DYSY Giriş Ve Çıkış Miktarı	134
Tablo 20	Kolombiya’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları	137
Tablo 21	Tayland’da DYSY Giriş Ve Çıkış Miktarı	140
Tablo 22	Tayland’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları	143
Tablo 23	Ukrayna’da DYSY Giriş Ve Çıkış Miktarı	146
Tablo 24	Ukrayna’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları	149
Tablo 25	ABD’de DYSY Giriş Ve Çıkış Miktarı	152
Tablo 26	ABD’de Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları	155

Tablo 27	Almanya’da DYSY Giriş Ve Çıkış Miktarı	159
Tablo 28	Almanya’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları	161
Tablo 29	Birleşik Krallık’ta DYSY Giriş Ve Çıkış Miktarı	164
Tablo 30	Birleşik Krallıkta Dolaylı (Portföy)Yabancı Sermaye Yatırımları	167
Tablo 31	Fransa’da DYSY Giriş Ve Çıkış Miktarı	169
Tablo 32	Fransa’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları	172
Tablo 33	İsrail’de DYSY Giriş Ve Çıkış Miktarı	175
Tablo 34	İsrail’de Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları	179
Tablo 35	Analizlerde Kullanılan Değişkenler	236
Tablo 36	Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler Model 1 İçin Tanımlayıcı İstatistikler	237
Tablo 37	Seçilmiş Gelişmiş Ülkeler Model 1 İçin Tanımlayıcı İstatistikler	239
Tablo 38	Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler Model 2 İçin Tanımlayıcı İstatistikler	240
Tablo 39	Seçilmiş Gelişmiş Ülkeler Model 2 İçin Tanımlayıcı İstatistikler	241
Tablo 40	Uygun Model Seçimi Ve Tahmin Sonuçları	256
Tablo 41	Uygun Model Seçimi Ve Tahmin Sonuçları	260

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa No
Şekil 1	Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler Model 1 için Grafikler	238
Şekil 2	Seçilmiş Gelişmiş Ülkeler Model 1 İçin Grafikler	239
Şekil 3	Seçilmiş Gelişmekte olan Ülkeler Model 1 İçin Grafikler	240
Şekil 4	Seçilmiş Gelişmiş Ülkeler Ülkeler Model 2 İçin Grafikler	241

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Dünyada 1980’li yıllardan beri liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu politikaların benimsenmesiyle birlikte sermayenin hareketliliğinde artış yaşanmıştır. Bunun akabinde DYSY ve parasal sermayenin kullanımı artmıştır. DYSY ilk olarak sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Sanayisi gelişmiş Avrupa ülkeleri daha fazla üretim yapmak için hammaddeye sahip sömürge ülkelerinde DYSY gerçekleştirmiştir. Sınırlı olarak gerçekleştirilen bu yatırımlar 20. yüzyılda değişime uğramıştır. Dünya şartlarının ve uluslararası sınırların kalkması sonucunda, gelişmiş ülkelerdeki sermayeyi elinde bulunduran ve daha fazla kar sağlamak isteyen yatırımcılar yatırımlarını emeğin yoğun olarak kullanıldığı gelişmekte olan ülkelere doğru yapmaya başlamışlardır. Sermayenin girişini artırmak için ise gelişmekte olan ülkeler farklı teşvik politikalarını devreye sokmuştur. Gelişmekte olan ülkeler ihtiyaç duydukları sermayeyi yabancı yatırımcılar sayesinde karşılamaları halinde, kalkınmalarının önündeki engeller kısmen ortadan kalkabilir. DYSY’nın gerçekleştirildiği ekonomilere olumlu etkileri bulunmaktadır. Emeğin yoğun olarak kullanıldığı gelişmekte olan ülkelerde DYSY sermayeyi artırmakta böylece üretim artışı yaşanmaktadır. Yabancı yatırım ile oluşturulan şirketler uluslararası piyasalarda daha fazla rekabet edebilmektedir. Böylece ihracata yönelik üretim ve ekonomik büyümede olumlu gelişimler sağlanabilir. Bir diğer olumlu etkide DYSY’nın yapıldığı ülkeye aramalı üretimini gerçekleştirmesidir. Bu durumda dışa olan bağımlılık önemli ölçüde azalabilmektedir. DYSY ülkeye gelmesiyle birlikte teknoloji ve inovasyon faaliyetleri artmakta bu nedenle üretim ve istihdam artmaktadır. DYSY yapan şirketler yatırım yaptıkları ülkede teknolojiyi kullanabilmek için kalifiyeli işgücüne gereksinim duymaktadır. Bu gereksinim kalite ve verimliliğin sağlanması için oldukça önemlidir. Kalifiyeli işgücünün tedarik edilmesinde DYSY yapan şirket kimi zaman bunu yatırım yaptığı ülkeden kimi zaman kendi ülkesinden sağlamaktadır. Şirketler işgücünün daha donanımlı olabilmesi için eğitim seminerleri düzenleyebilmektedir. Donanımı artan işgücü de daha fazla gelir sağlayabilmekte bu durumda refah seviyesinin gelişmesine katkı sağlayabilmektedir. Yabancı şirketler tarafından teknolojik gelişmelerin ev sahibi ülkede uygulanmaya başlanması, ülke

içerisinde bulunan yerli işletmelerin de teknolojiyi kullanarak kalkınmalarına katkı sağlayabilmektedir. Ev sahibi ülkede faaliyetlerini sürdüren yerli şirketler, DYSY'nın etkilerine uyum sağlayamazsa ekonomi kötü anlamda etkilenebilmektedir. DYSY'nın yatırımların yapıldığı ülke üzerinde yaratmış olduğu etkiler, bu ülkeler tarafından alınan tedbirler kapsamında farklılık gösterebilmektedir.

1980 yılından önceki dönemde gelişmekte olan ülkeler tasarruf- yatırım dengesini sağlayamadıklarında bu durumun üstesinden borçlanarak gelmişlerdir. Borçlanma faaliyetlerinde aksaklıkların meydana gelmesi durumunda yeni dış borç aranması hususunda problemler ortaya çıkabilmektedir. 1980 yılından sonra önem kazanmaya başlayan liberalizm sonrasında uluslararası sermaye hareketlerinin önemi artmaya başlamıştır. Farklı menkul değerlere yapılan yatırımlar olarak tanımlanabilen dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları kavramı bu dönemin ardından gündeme gelmeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının önem kazanmasıyla birlikte, gelişmekte olan ülkeler yatırım- tasarruf eşitliğinin sağlamak için bu yatırımlardan yararlanmaya başlamışlardır. 1980'li yıllarda işlem masraflarının fazla olması ve bilgi eksikliği sebebiyle DYSY, dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarından daha fazla tercih edilmiştir. 1990'lı yıllarda finansal piyasaların daha şeffaf olması, teknolojik gelişmelerin artması dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının önemini artmasını sağlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler bu yatırımların kendilerine yapılabilmesi için finansal sistemlerinde revizyonlara gitmişlerdir. Bu yatırımlar ev sahibi ülkede bazen olumlu bazen de olumsuz etkilere sebep olarak finansal krizleri meydana getirebilmektedir. Finansal sistemde meydana gelebilecek problemlerde bu yatırımlar ülkeden çıkarak problemlerin daha da artmasına sebep olmaktadır. Dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları geldiği ülkede kar yada getiri sağlama amacını taşır. DYSY ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları birlikte değerlendirilirse, DYSY'nın yatırımın gerçekleştiği ülkede daha fazla olumlu ve kalıcı etkilere neden olduğunu söylemek mümkündür. Bunun nedeni ise bu yatırımların uzun süreli olması ve ev sahibi ülkeden hemen çıkış gerçekleştirilememesidir. DYSY ayrıca ev sahibi ülkede yeni teknolojik gelişim ve üretim teknikleri sağlayabilmekte bu sayede uzun süreli etkiler ortaya koyabilmektedir. Dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları ise kısa süreli olarak gerçekleştirilen yatırımlardır. Gelişmekte olan ülkelere DYSY'nın dolaylı (portföy) yabancı sermaye

yatırımlarına kıyasla daha çok istenmesi altında bu nedenler bulunmaktadır. 2000’li yıllarda hem DYSY hem de dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının artışı devam etmektedir. Sadece gelişmekte olan ülkeler tarafından sermayede meydana gelen açıkları ortadan kaldırmak amacıyla yapılan yabancı yatırımlar, ilerleyen yıllarda gelişmiş ülkeler tarafından da rağbet görmeye başlamıştır.

Terörizm; politik, dini ve ekonomik amaçlar doğrultusunda ülkeleri, kurum ve kuruluşları hedef alarak şiddet eylemleri gerçekleştiren kişi yada kişilerin gerçekleştirdiği suç teşkil eden faaliyetlere denir. Bu açıdan terörizm kendi çıkarlarına uygun davranarak terör faaliyetlerinin meydana geldiği ülkede vatandaşların devlete olan güvenini sarsmaktadır. Bu sebeple ülkelerde meydana gelen terör faaliyetleri doğrudan yada dolaylı olarak ekonomiyi de etkilemektedir. Doğrudan kayıplar terör faaliyetlerinin hemen ardından çıkmakta ve kısa süreli sonuçlar arasında yer almaktadır. Dolaylı kayıplar ise yatırımcıda, tüketicide güven duygusunu yavaş yavaş ortadan kaldırarak orta vadede etki etmektedir. Terör faaliyetleri belirlenmiş plan ve bir grubu hedefe almak koşuluyla toplumun tüm kesimlerinde korku ve endişeyi artırmayı hedeflemektedir.

Terörizm gelişmiş ve gelişmekte olan tüm dünya ekonomilerinin gelişimlerini etkileyen DYSY ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının hacimlerini etkileyen önemli bir problemdir. Yatırımcılar terör riskinin daha fazla olduğu ülkelerde yatırımlarını gerçekleştirmek yerine daha güvenli ve terör riskinin olmadığı ülkelerde yatırımlarını gerçekleştirmeyi tercih etmektedirler. Terör faaliyetlerinin doğrudan gerçekleşmediği şartlarda bile muhtemel eylemler sebebiyle güvenlik tedbirlerini artıran şirketler işlem masraflarının yükseleceği ve bunun sonucunda sağlanacak getirinin az olacağını tahmin etmektedirler. Şirketler çatışma bölgelerinde daimi olarak çalışanlarının güvenliğini sağlamak ve ekstra sigorta primi ödemek mecburiyetinde kalmaktadırlar. Bu bağlamda terörizm ekonomilerin geleceğine dair belirsizlikleri artırarak istihdam ve yatırım olanaklarını daraltmaktadır. Terörizm işlem maliyetlerini artırdığından dolayı DYSY ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu olumsuz etkileri giderebilmek için ülkeler sınır güvenliği ve yasa dışı göçe yönelik politikalar geliştirmelidir. Ticaretin denetlenebilir bir mekanizma tarafından kontrolünün gerçekleştirilmesi

gerekmektedir. Dolayısıyla yatırımcı DYSY’nda masrafların daha az olduğu bölgeleri tercih etmektedir. Dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarında ise yatırımcı daha az riskli ve daha fazla getiriye sağlayacak menkul değere yönelmektedir. Terörizmin ele alınan her iki yatırım çeşidine de olumsuz etkileri vardır. Dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarında terörizmin etkileri finansal piyasalarda meydana gelmektedir. Finansal piyasalardaki olumsuz etkilerde reel büyüme üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Terörizm kaynaklı ekonomide meydana gelebilecek sermaye problemlerinin kısa ve uzun vadede maliyetler bakımından olumsuz sonuçlarının meydana gelmesi muhtemeldir. Kısa vadeli maliyet sonuçlarında ekonomide doğrudan etkilere neden olurken, uzun vadeli maliyet sonuçlarında bireylerin ve yatırımcıların güven duygusunun uzun zamanda ortadan kaldırılması ve ekonomiye etkiler yaratması yatmaktadır. Bu noktadan hareketle araştırmada terörizmin uzun vadeli ekonomik maliyetlerinden olan doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeleri dikkate alarak analiz edilecektir.

Çalışmanın amacı, terörizmin seçilmiş gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde giriş kısmından bahsedilmiştir. İkinci bölümde kuramsal çerçeve içerisinde doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları, terörizm kavramının tanımı, aynı zamanda seçilmiş gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerdeki durumla ilgili genel bilgi verilmiş ve o ülkelerdeki doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları , terörizm üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise, araştırmanın yöntemi ve metodolojisi, verilerin tanımı, araştırmanın hipotezi yer almaktadır. Dördüncü bölümde ise araştırma bulgularına yer verilmiştir. Beşinci bölümünde ise, yapılan araştırmaların sonucunda elde edilen bulgulara yönelik değerlendirilmelere yer verilmiş ve ulaşılan sonuçlar eşliğinde önerilerde bulunulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI, DOLAYLI (PORTFÖY) YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE TERÖRİZMİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları ve terörizmin kavramsal ve teorik çerçevesi açıklanmıştır. Ayrıca bu bölümde çalışmada ele alınan ülke gruplarındaki doğrudan yabancı sermaye, dolaylı yabancı sermaye yatırımları ve terörizmin gelişimi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ardından literatür taramasına yer verilmiştir.

• **2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Kavramı**

Bu bölümde; yabancı yatırım, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının avantajları ve dezavantajlarına yer verilmiştir.

2.1.1. Yabancı Yatırım

Sermaye, insan eliyle üretilmiş olan üretim mallarının kapsamındaki reel büyüklük olarak tanımlanabilirken, aynı zamanda para, tahvil ve hisse senedi gibi parasal varlıklar kapsamındaki mali büyüklükleri’de ifade etmektedir. Sermaye kavramı iki açıdan ele alınabilir. Birincisi sermayenin maddi (parasal) yönüdür. İkincisi ise üretim aşamasında kullanılan fiziksel mal varlıkları olarak adlandırılan; makine ve teçhizatlardır (Ünsal, 2007: 9). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ikinci tür olan fiziksel mal varlıklarını kapsamaktadır. Bir ülke sermaye kullanmak istediğinde iç sermaye veya dış sermaye kaynaklarından yararlanabilir. İç sermaye kaynakları tercihinde ülke kendi imkanlarını kullanabilirken, dış sermaye kaynakları tercihinde ise kendi imkanlarının dışındaki dış borçlanma, dış yardımlar ve yabancı sermaye yatırımlarını kullanabilir (Kepenek ve Yentürk, 2005: 97). Ekonomiler büyüme ve kalkınmalarını sürdürmek için dış kaynak kullanmak zorundadır. Ekonomileri dış kaynak kullanımına iten başlıca etmenler; finansal eksiklikler, yurtiçi tasarruf eksiklikleri, döviz rezervlerinin yetersizlikleri ve teknolojiye çeşitli kısıtlamaların varlığıdır. Sermaye ise kendisi için en

yüksek getiriye sağlayabilen alanlara yönelir (Yılmaz, Kaya ve Akıncı 2011: 14). İç kaynakların yetersiz kaldığı şartlarda dış kaynaklara yönelme, sorunların çözümü için atılacak bir adımdır (Tuzak, 2018: 3).

Yabancı sermaye, dışarıdan gelen kaynağın ülkeye lisans anlaşmaları, portföy yatırımı ve doğrudan yatırım şeklinde girmesiyle mümkündür. Yabancı sermaye hareketleri incelendiğinde, üç farklı biçimde geliştiği görülmektedir. Bunlardan ilki, gelişmiş ülke ekonomilerince yapılan bağış, hibe ve kredi biçimindeki sermaye hareketleridir. İkincisi portföy yatırımlarıdır. Portföy yatırımları, ticari koşullar varsayımında sermayenin uluslararası bir hareketlilik kazanmasını sağlayan özel sermaye hareketleridir. Uluslararası özel sermaye hareketleri ise, tahvil ve hisse senedi gibi menkul varlıkların alınıp ve satılması şeklinde gerçekleşebilmektedir. Yabancı sermaye hareketlerinin üçüncüsü ise bina, fabrika, arazi, tesis gibi fiziki değerlere karşılık gelen yatırımlar doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak adlandırılır (Bay, Oskay ve Çiçek 2007: 254-255; Hill, 2013: 256-259). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ülkeler arasında sermayetransferlerinin bir piyasa işlemi olmaksızın bir ülkeden diğerine teknoloji, işletmecilik bilgisi, yatırımcının kontrol yetkisinin aktarımı şeklinde olmaktadır (Yapraklı, 2006: 4).

2.1.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlar, iktisat literatüründe birçok kişi ve kurum tarafından tanımlanmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, UNCTAD, IMF ve OECD gibi uluslararası kuruluşlarca genel olarak, girişimcinin yaşadığı ülke dışından başka bir ülkenin ekonomisinde bulunan yerleşik bir tesisin ya da girişimin uzun zamanlı kontrol altında tutulmasıyla ortaya çıkan yatırımlar olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2009; UNCTAD, 2014).

Moosa ise (2002:1), doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının mülkiyet elde etme ile açıklamıştır. Bir ülkedeki yerleşik tesisin, başka bir ülkede tesis, üretim, dağıtım ve diğer faaliyetlerini kontrol altına almak için mülkiyetine geçirmesi olarak tanımlamıştır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları tanımında üç çeşit temel unsur bulunmaktadır Bu unsurlar; 1- Öz sermaye, girişimcinin bulunduğu ülke dışındaki bir ülkede yer alan tesisin hisselerini satın alarak gerçekleştirmiş olduğu sermayedir. 2- Yeniden yatırım, doğrudan yatırım yapmış şirketin elde ettiği karlarını yerleşik olduğu ülkede yeniden yatırıma dönüştürme arzusudur. 3- Ana şirket ile bağlı şirketler arasında uzun veya kısa vadeli kredilendirme yoluyla yapılan yatırımlardır (UNCTAD, 2014).

Seyidoğlu (2017), yapılan herhangi bir yatırımın doğrudan yabancı yatırım olarak kabul edilebilmesi için, ülke dışındaki işletmenin bir kısmına ya da tamamına sahip olması ve yönetimde söz sahibi olması gerekmektedir. Yatırımcılar, teknoloji, bilgi, beceri, uygulama ve tekniklerin kendilerine ait olmasını istedikleri için, mevcut işletme mülkiyetinin kendilerine ait olmalarını isterler. Diğer taraftan, yatırımın yapılacağı ev sahibi ülke ise, çok uluslu şirketlerin yurt dışı pazarlama avantajlarından yararlanma, yeni teknoloji, maddi kaynak sağlama gibi avantajlar sağlamak istediğinden, yabancı yatırımcının yerli şirketle ortaklık kurmasını istemektedir (Seyidoğlu, 2017; 664-666).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan şirketlerin başlıca hedefi, ülke sınırları dışındaki yatırım yapmış oldukları şirketlerde söz sahibi olmak istemeleri yer almaktadır. Şirket yönetiminde söz sahibi olmanın koşulu ise hisse senedi ile belirlenir. Bir şirketin dışarıdaki şirket hisselerinin %10 ve daha yukarisına sahip olması doğrudan yabancı yatırım, %10'dan daha azına sahip olması ise portföy yatırıma yönelik faaliyet yürüttüğünü göstermektedir (Meyer ve Estrin, 1998: 1; Bagchi-Sen, 1995: 160; Moosa, 2002: 1).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekici hale getirmek için, maddi ve mali teşviklerin yanında kalkınma ve beşeri sermayenin artırılması gerekmektedir. Yatırım yapılacak ülkenin daha çekici hale gelmesinde, beşeri sermaye stokunun incelenmesi faydalı olacaktır (Bajrami ve Nazmi, 2019: 12). Ülkeler yatırımcıları kendilerine çekmeyi başarabilirlerse istihdam artışı, ulusal gelir yükselmesi ve dış ticaret fazlası elde edebilirler. Böylece ekonomik büyüme için gerekli olan sermaye birikimi gerçekleşebilir (Arıkan, 2006:1).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artması, dünyadaki ülkeler için bir gelişmişlik göstergesidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını yapan kaynak ülke, ev sahibi ülkede bir firma satın alarak veya yeni kurulması planlanan işletmeye fon sağlama yoluyla finansal durumunu yükseltebilir (Karluk, 2007: 566).

Doğrudan yabancı yatırımları yapmakla görevli olan çoğunlukla çok uluslu şirketlerdir. Çok uluslu bir şirketin doğrudan yabancı yatırım yapmadan önce dikkat etmesi gerekenlerin başında, dış piyasaya açılma şeklini belirlemek yer alır. Bu piyasaya açılma şekli ise, bir veya birden fazla işletmeyle ortak girişim oluşturmak, işletmenin mülkü ile kendisine özgü bir şirket oluşturmak ve fazla sayıda ortakla stratejik birlik oluşturmaktır (Nur ve Dilber, 2017: 19).

2.1.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önemi

Yabancı sermaye yatırımları, bir ülkede doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar olmak üzere üç şekilde yapılabilmektedir. Yabancı sermaye ise mevcut sermaye stokuna bir diğer ülkenin yapmış olduğu ilave sermaye katkısıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları; bir ülkeden bir başka ülkeye gönderilen sermayenin yatırıma dönmesidir. Ayrıca bu yatırımlar, şirketin ev sahibi ülkede işletmeyi satın alması ya da kendi şubesini açması şeklinde olmaktadır. Portföy yatırımları ise; tasarruf sahiplerinin sermaye piyasasından gelir elde etmek için, menkul kıymetler gibi değerli kağıtlar satın almaları şeklinde gerçekleşir. Diğer yatırımlar ise ticari krediler, krediler ve mevduatlardan oluşur (Yıldız, 2007: 114-115).

Yapılan tanımlardan da görüldüğü gibi, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Portföy yatırımları ülke ekonomilerine daha kolay giriş yapabilen maddi ve mali yatırımlar iken, doğrudan yabancı yatırımlar ise fiziki yatırımlardır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkisi, ülkelerin diğer ülkelerle olan etkileşimini artırmasıdır. Dünyadaki ekonomi kuruluşlarının ticareti serbestleştirme çabaları ve çok uluslu şirketlerin ucuz işgücü ve hammadde arayışları nedeniyle, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemi artmıştır (Yavuz ve Sivrikaya, 2009: 1221).

Çok uluslu şirketler, küreselleşme ve sermayenin taşınabilirliği nedeniyle daha çok önem kazanmıştır. Küreselleşmeyle birlikte teknolojisi daha üstün olan çok uluslu şirketler, diğer şirketlere kıyasla daha avantajlı konumdadır. Sermaye çok uluslu şirketler aracılığıyla transfer edilebildiğinden, doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapmak çok uluslu şirketler için mecburiyet haline dönüşmüştür (Kıvılcım, 2013: 14).

Doğrudan yabancı sermayeyi anlamak için, ülkelerin bakış açıları incelenmelidir. Gelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin bakış açıları farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerin değerlendirmesinde kar sağlama arzusu yer alırken, gelişmekte olan ülkelerin beklentisi tasarruflarını artırmaktır (TÖB-DER, 1975: 27).

2.1.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Avantajları ve Dezavantajları

Küreselleşmenin etkisiyle, sermaye hareketliliğinin serbestliği ve teknolojik ilerlemeler doğrudan yabancı yatırımların önemini artırmıştır. Doğrudan yabancı yatırımcının, ülkeye sağladığı ekonomik avantajları ve dezavantajları aşağıda belirtildiği gibidir (Suren, 2015: 44):

Avantajları:

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye gelmesinde gerekli ortamın oluşması,
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dış ödemeler bilançosunu açığına katkı sağlaması,
- Dünyadaki diğer ülke ekonomileriyle daha uyumlu olabilme,
- Yatırımcının vergi ve finansal katkılarıyla kamusal girdilerinin artması,
- Yönetimsel tecrübe ve teknolojik fayda ve
- Yeni iş olanaklarının ortaya çıkışıdır.

Dezavantajları:

- Yatırımın yapıldığı ortamda çeşitli problemler çıkması halinde yabancı yatırımcı piyasadan çıkabilir. Böylece ekonomide dalgalanmalar ortaya çıkabilir.
- Kullanılması planlanan hammaddede yaşanabilecek sorunlar olabilir.
- Şirket piyasada tek olma durumunu korumak için, bazen ekonomik büyümeyi durağanlaştırabilir.
- Yatırım yapanların iş gücündeki maliyetleri kısma yolunu tercih etmesidir.

2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri

Bu başlık altında DYSY türlerine dair ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

2.2.1. Yeni İşletme Yaratması Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırım yapılacak ev sahibi ülkede yeni iş alanları oluşturması bakımından önemlidir. Yeni iş alanlarının sermaye kaynağı kullanılarak, yeni pazar oluşturarak, var olan bir yerli firmanın hisse senedi gibi kıymetli kağıtlarının satın alınarak ve yeniden düzenlenerek gerçekleştirildiği söylenebilir (Terzioğlu, 2007: 36). Yeni işletme oluşturma açısından yapılan yatırımlar, yeşil alan yatırımları, kahverengi alan yatırımları olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

Yeşil Alan Yatırımları

Yeşil alan yatırımları, şirketlerin yatırımda bulunacağı ülkede, yeni bir iş alanı oluşturmak istemesidir (Müller, 2006: 93; Dunning ve Lundan, 2008: 15). Yeşil alan yatırımları, ev sahibi ülke açısından yeni iş sahası oluşturması açısından ve milli gelire katkıda bulunması açısından olumlu karşılanır. Yeşil alan yatırımları yatırımı yapan kaynak ülke açısından, aşamalı olarak ve kendine has yepyeni bir anlayışla gerçekleşir (Meyer ve Estrin, 1998: 1). Yeşil alan yatırımlarında, ilk olarak kurulacak işletmenin yeri

belirlenir. Daha sonra ürünün satışı ve reklamı için gerekli hazırlıklar yapılır. Firma, yeni iş alanlarında markasının satışını ister ve talep artarsa üretimini artırabilir. Firmanın mallarına tüketici tarafından ilgi artarsa büyüme başlar. Bu aşamalar yeşil alan yatırımlarının mali olarak zor aşamasını oluşturmaktadır. Genel olarak yeşil alan yatırımları firmaların gereksinimlerini karşıladıkları için, istenen bir doğrudan yabancı sermaye yatırımı türüdür (Cheng, 2006: 203). Yeşil alan yatırımları istihdam ve üretim kapasitesini artırarak ülke ekonomisinde büyümenin gerçekleşmesini sağlamaktadır (Zeqiri ve Bajrami, 2016: 47; TCMB, 2017:5).

Kahverengi Alan Yatırımları

Kahverengi alan yatırımlarının kendine özgü satın alışı stili bulunmaktadır. Bu yatırım türüne göre, yatırım yapan firma satın aldığı ana firmadan daha fazla kaynaklarını harcayarak yeni bir firma kurar. Kahverengi alan yatırımları, yatırımcının mevcut işletmede tek yetkili olmayı istediği, işletmenin milli olmasını ve mali risklerin en aza indirmeyi hedefleyen yatırımlardır (Meyer ve Estrin, 1998: 4).

Kahverengi alan yatırımları ile yeni yatırımlar arasında farklılık bulunmaktadır. Kahverengi alan yatırımları, mevcut olarak bulunan bir firma ile birleşme ya da satın almayı ifade etmektedir. Yeni yatırımlar ise, ülkede hali hazırda mevcut olmayan yeni bir işletmenin kurulmasını içerir. Yapılması istenen sıfırdan yatırımlar, yeni işletmelerin kurulmasıyla birlikte sermaye artışına ve verimliliğe olumlu yansır. Bu nedenlerden dolayı, yatırımın yapılacağı ev sahibi ülke için istenen bir yatırım türüdür. Kahverengi alan yatırımları, birleşme ya da satın alma işlemleri ile gerçekleşiyorsa, yatırımın yapılması planlanan ev sahibi ülke için sermaye ve üreticiliğe doğrudan katkı sağlayamayabilir. Ancak yeni teknoloji ve bilgi birikimi sayesinde ekonominin büyümesine olumlu katkı sunabilir (Ak ve Zengin, 2019: 88).

2.2.2. Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Ekonomilerin uluslararası bir hale dönüşmesinden dolayı firmaların birleşmesi daha sık görülmeye başlamıştır. İşletmelerin doğal yapısında sahiplik kültürü bulunmaktadır. Sahiplik yapısı ya komple birine ait olabilir ya da birleşmeler ve ortaklıklar kurularak olabilir. Bu açıdan mülkiyetlerine göre doğrudan yabancı yatırımları şirket birleşmeleri, ortak girişim ve stratejik birleşmeler olarak üçe ayırmak mümkündür (Kandemir, 2003: 100).

Şirket Birleşmeleri

Şirketler mali zorlukların üstesinden gelmek, yaşanması muhtemel riskleri ortadan kaldırmak, mal ve hizmetlerin çeşitliliğini artırmak, güçlü bir yönetime sahip olmak, yeni pazarlarla buluşmak gibi birçok hedef nedeniyle birleşmeyi isteyebilir. Şirket birleşmelerinin en önemli nedenleri arasında, ülkeler arası ticaretin yaygınlaşması, teknolojik yeniliklerin yaygınlaşmasıyla ülkeler arası yeni pazar hakimiyeti mücadelesine dönüşmesi yer almaktadır. Şirket birleşmelerinde en önemli amaç, şirket sahiplerine mali kaynak sağlamaktır (Eyceyurt ve Serçemeli, 2013: 165). Birleşme iki ya da daha çok şirketin birleşerek tek bir şirket haline dönüşmesini ifade eder (Roberts vd., 2016: 22). Yeni şirketin gelecek süreçte kar ve yeni pazar bulma arayışında daha şanslı olması beklenir. Yatırımı yapan şirketin yatırım yapılarına göre yönetimde söz sahibi olması beklenir (OECD, 2009: 197-198)

Şirket satın alımlarında ise, mevcut şirketin bir başka şirket tarafından tüm taşınır ve taşınmaz varlıklarının hepsini ya da bir çoğunun satın alındığı bir yabancı sermaye yatırımdır. Bu yatırımda, yatırımın yapıldığı şirketin yatırımı yapanın hakimiyeti altına girmesi söz konusudur (İştar, 2014: 113).

Ortak Girişim

Ortak girişim, bir ya da birden fazla girişimcinin, yatırım yapacağı ev sahibi ülkeye gelerek bu ülkede bulunan bir ya da birden fazla yerel girişimci ile birlikte ortaklaşa bir işletme kurmalarıdır. Ortak girişimin avantajlarından biri de yatırımcı işletmelerin birbirlerinden farklı kaynaklara sahip olmasıdır. Bu yüzden, ortak girişimin farklı sektörlerdeki faaliyet alanlarında karşılaşılabilecek olumsuzlukları ortadan kaldırdığı, ayrıca orta ölçekli firmaların büyük ölçekli firmalarla mücadele edebilme olanağını artırabilen bir duruma dönüşmüştür. Ortak girişimin tercih edilme nedenlerinden biri de, yatırımın yapılacağı ana ülke yerel ortağının piyasalarla ilgili bilgi ve birikiminden faydalanılabilmesidir (Seyidoğlu, 2009: 720).

Ortak girişimlerin, üretimden dağıtım, pazarlamadan dağıtım, araştırma amaçlı kullanılabilen bir oluşum içerisinde bulunduğu söylenebilir. Firmalarda, üretim üzerine bir ortaklığın olabilmesi için, tarafların karşılıklı olarak teknolojik gelişmeleri, bilgi ve birikimleri, personellerin durumlarını takip etmelidir (Claydon, 1986: 157);

Ortak girişimlerde önemli olan bir diğer alan, firmaların stratejik yönelimleridir. Stratejik etmenler firmaların kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Firmalar arasındaki stratejik uyuma, ortakların yatırımı yaptıkları ev sahibi ülkedeki bilgi, beceri, insan kaynakları ve müşteriyle uyum kalitesinden oluşur. Bu uyum aynı zamanda uygulanmak istenen plan ve projelerin uyumunu kolaylaştırır. Uyumun sağlanması, diğer projeleri yöneten yatırımcılarla da iyi ilişkiler kurulmasına olanak sağlar (Özorhon ve Altun, 2017: 7849).

Stratejik Birleşmeler

Stratejik birleşmeler, birbirlerinin rakipleri olan firmaların, Ar-Ge birimlerini bir çatı altında toplamak, birbirlerinin mal ve hizmetlerinin dağıtımını sağlamak, teknolojik yeniliklerden daha fazla yararlanmak için stratejik olarak birleşmektedirler. Yapılan işbirlikleri tüm faaliyetlerde ya da kısıtlı alanlarda olabilir. İşbirliğinin ortaya çıkaracağı ortak güçten faydalanmak asıl hedeftir (Bernile vd., 2012: 518).

Stratejik birleşme küreselleşmenin de etkisiyle, daha yaygın olarak tercih edilmektedir. Ülkelerin uluslararası stratejik bir birlik oluşturmaları birbirleriyle yapacakları hisse senedi değişimi ile mümkündür. Firma için önemli olan hisse senetlerinin güvende olmasıdır. Bir diğer önemli konu ise, ortak pazarlama anlaşmaları yapmaktır. Sonuç olarak, taraflar karşılıklı olarak birbirlerini pazarlarda temsil etmektedir. Stratejik birleşme anlaşmaları, bazen küresel piyasalarda firmaların rekabet gücünü azaltığından dolayı olumlu etkiler doğurmayabilir (Kurtaran, 2007: 368).

2.2.3. Yapılan Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı yatırım kararı verilmeden önce, küresel ticaret kısıtlamalarının varoluşu veya ülkeler arası fiyat değişimleri dikkate alınmakta, söz konusu yatırımlar yatay veya dikey yatırım şeklinde gerçekleştirilebilmektedir.

Yatay Yatırımlar

Yatay yatırımlar, yatırımlarda kullanılan aynı kalite ve özellikteki mal ve hizmetlerin, üretim aşamasının birbirinden farklı ülkelerde gerçekleşmesidir. Bu yatırımlarda, yabancı sermaye yatırımının üretim aşaması ile bir araya geldiği yerel firmanın üretim süreçleri benzerlik gösterir. Üretim aşamaları ile yabancı sermaye yatırımları farklı coğrafi alanlarda gerçekleşmektedir (Seyidoğlu, 2009: 601).

Yatay yatırımlar, küresel ticaret kısıtlamalarının ve ulaşım masraflarının oldukça yüksek olması durumunda tercih edilir. Yabancı yatırım yapan ev sahibi ülke, ev sahibi ülkeye mal ve hizmet ihracatı yapmıyorsa veya pazardaki diğer rakiplerle rekabet etmekte güçlük çekiyorsa, ev sahibi ülkede kendi piyasasında yatırım yaparak piyasaya hakim olmak isteyebilir (Roberts vd, 2016: 10; Harsono, 2001: 10).

Dikey Yatırımlar

Dikey yatırımlar, üretim sürecinin farklı coğrafi bölgelerde dağılık olduğunda kullanılabilinen yatırımlardır. Yabancı sermaye yatırımları, üretilmesi muhtemel mal ve hizmetleri farklı bölgelere gönderir ve üretimde yabancı finansman kullanır. Bir başka tanıma göre dikey yatırımlar, birçok kaynağın gerekli olduğu ve kademeli bir üretim sürecidir (Protsenko, 2004: 10).

Ülkeler arasında birçok farklılık bulunmaktadır. Bu farklılıklar ulaşım, haberleşme, farklı teknolojik ilerlemelerden ve piyasa özgürlüklerine bağlı olarak gelişmektedir. Bu konuda, üretim sürecinde birbirinden farklı etmenler gerektiren mal ve hizmetlerin üretimlerinin kademelendirilmesinin gerektiği, her bir kademede ise kendi faktörünün daha az maliyetli olduğu ülkede gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Sermayenin daha az maliyetli olduğu bölgelerde sermaye yoğun firmalar, emeğin daha az maliyetli olduğu bölgelerde ise emek yoğun firmalar biçiminde gerçekleştiği ve maliyetin minimize edildiği ifade edilebilir (Harsono, 2001: 10-11).

2.2.4. Özelleştirme Yoluyla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Özelleştirmenin birçok tanımı bulunmaktadır. Kısaca kamusal hakların bir kısmının veya tamamının özel sektöre devredilmesi anlamına karşılık gelmektedir. Bir diğer tanımlamaya göre ise, devletin varlığının çok olduğu bir durumdan daha az olduğu bir duruma yönelmesidir. Bir firmanın yeni bir firma haline gelmesi ve firmanın hisselerinin en azından %50' sinin özel sektör mülkiyetine geçmesi olarak söylenebilir (Güler, 2006: 11). Çoğunlukla özelleştirme, kavramsal olarak dar ve geniş anlamda olmak üzere 2 açıklamaya sahiptir. Dar anlamdaki özelleştirme yukarıda ifade edildiği gibi devletin varlığının azaltılması gerektiği iken, geniş anlamda özelleştirme ise, yerli iktisadi faaliyetler arasında kamusal faaliyetlerin olabildiğince minimize edilmesi ya da tamamen kaldırılmasına yönelik faaliyetlerdir. Esasen özelleştirme işleminin dört farklı şekli bulunmaktadır. Bunlar ; kamu sektöründe üretilmiş olan mal ve hizmetlerin mali durumunun özel kesime devredilmesi, kamu sektörü tarafından mali olanak sağlanan mal ve hizmetlerin üretim sürecinin özel kesime devredilmesi, KİT mülklerini ve idareciliğinin çoğunluğunun ya da hepsinin mülkiyetinin ve yönetiminin kısmen veya tamamen

özelleştirilmesi, üretilen mal ve hizmetlerin özel sektöre devredilmesidir. Özelleştirme faaliyetlerinin amaçları arasında kamunun yerine özel sektörün devreye alınması ve böylece kaynakların kullanımının artırılması, rekabetçi bir piyasa oluşturulması, sermaye kaynaklarının artırılması, kullanılmayan tasarrufların yeniden ekonomiye aktarılması ve bu yolla kazanılması muhtemel altyapı yatırımlarının finanse edilmesi hedeflenir (Güngör, 2012: 101-102).

2.2.5. Lisans Anlaşmaları Yoluyla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Lisans anlaşmaları, küresel piyasalara açılırken doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına karar vermede yardımcı olarak dikkate alınmaktadır. Lisans anlaşmalarıyla, çeşitli mal ve hizmetin dışa satımı yapılamazken, sadece teknolojik ürünlerin dışa satımı yapılabilmektedir. Birçok ülke küresel pazara açılırken üç aşamadan geçmektedir. İlk olarak dışa satış yapmaktadır. İkinci olarak ise dış pazarlara ulaşmada lisans anlaşmaları kullanmaktadır. Bu iki yolu kullanmalarına rağmen hedefledikleri ayrıcalıklara kavuşamazlarsa doğrudan yabancı sermaye yatırımının yapılması kararını alabilirler (Kurtaran, 2007: 367).

Lisans anlaşmaları, şirketler arası teknoloji transferine, kullanım haklarının farklı işletmelere devredilmesine ve parasal karşılıkla belirli süre dahilinde sözleşme yapmaya olanak sağlar. Sözleşme koşulları, yereldeki ülkenin teknolojik durumuna göre oluşmaktadır (Gedikli, 2011: 117 ; Aydoğuş vd., 2005: 15).

Lisans anlaşmalarında, ana işletmenin bir takım kazanımları bulunmaktadır. Üretim, ülke içerisindeki işletmeler tarafından gerçekleştirildiğinden, ihracattaki gibi zorunlu ulaşım ve taşıma masrafları bulunmamaktadır. Bu durumda, daha az risk ve daha fazla avantajla karşılaşılabilmektedir (Buckley ve Casson, 1985: 3).

Ancak ana işletme açısından bakıldığında, bir takım riskler de bulunmaktadır. Lisans anlaşmalarıyla üretimini sürdüren ülke içerisindeki işletme, ana işletmenin ürettiği olduğu mal ve hizmetlerin daha düşük fiyattan satışını yapabilir. Yereldeki işletmeler, ana işletmenin pazarına kendi mal ve hizmetlerini sokarak bu işletmelerin kar ve satışını azaltabilir. Ana işletme ise, yereldeki işletmelerin bu tür risklerinden korunmak için lisans

anlaşması metnine ihracat sınırlaması yönünde ilavelerde bulunmalıdır. Ana işletme açısından kaliteli mal ve hizmet üretimi saygınlık nedeniyle çok önemlidir. Yereldeki işletmenin ürettiği mal ve hizmetlerin kalitesinin kontrolü ana işletme için zor bir işlemdir (Seyidoğlu, 2017: 668).

2.2.6. Montaj Sanayi Yoluyla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Kaynak ülkede üretimi yapılan mamul parçaların birleştirilmesi ile üretimin nihai aşamasında son mal olarak gittiği ev sahibi ülkede (yabancı yatırımcının yerli ortakları) montajı yapılarak üretilen sanayi tipidir. Mamul parçaların yurtdışında üretilmesi, ev sahibi ülkenin ekonomisine katkıyı azaltmaktadır. Montaj sanayiye gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler ev sahipliği yapmaktadır. Gelişmiş ülkeler tarafından yapılan bu DYSY türü ile ev sahibi ülke, marka sahibi olamamaktadır. Ar-Ge ve inovasyon konularında geri kalmaktadır. Ev sahibi ülkenin amacı, elde edeceği teknoloji, yönetsel bilgiler ile mamulü kendi ülkesinde üretmektir. Yerli ülke istihdamına katkısı montaj sanayiye çekici kılmaktadır. Yabancı yatırımcı ise, yerli ortağının montaj sanayisinden ucuz iş gücü, düşük sosyal güvenlik standartları, kamu teşvikleri ve coğrafi konum gibi, birçok nedenlerden dolayı yararlanmaktadır (Flamm ve Grunwald, 1985: 2).

2.2.7. Yap-İşlet-Devret Yoluyla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Yap-İşlet-Devret yoluyla yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkelere dışarıdan mali destek sağlamada etkili olarak kullanılabilen araçların başında gelir. Yap-İşlet-Devret modeline ülke içerisindeki yerel girişimcilerde birlik halinde katılabilir. Yatırımı planlanan proje tamamlanır. Belirli bir süre içerisinde mülkiyet devlete teslim edilir (Erdoğan, 2016: 16; Walker, 1993: 13). Yap-İşlet-Devret modelinin çeşitli avantajları bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ulaşım, altyapı ve tesislerinin kurulmasında karşılaşılan mali sorunların çözümünde Yap-İşlet-Devret modeli kullanılır. Yap-İşlet-Devret modelinde yatırımı yapan yatırımcılara verilecek ayrıcalıklar ülke için uygun olursa sermaye arayışında olan ülkelere bir kaynak sağlayabilir. Bu model tesislerin lojistik ihtiyaçlarının karşılanmasında, devlete bir mali yük yüklemeyen kullanılabilir bir alternatif olarak düşünülebilir. Modelin olumlu katkıları şunlardır (Bal, 2000: 251);

- Ülkelerin dış yatırımcıyı davetinde etkili bir yöntem,
- Yapılması planlanan yatırımın daha hızlı tamamlanması,
- Yatırım yapılırken kaynakların daha etkili kullanılması,
- Ülkelerde bulunan daha öncelikli yatırımlar için mali olarak destek sağlaması,
- Yatırımcıların yatırım yaptıkları ülkelere teknolojik destek sağlamalarıdır.

Bu DYSY türünde ilgili projenin gerçekleştirilmesi için, uluslararası yatırım bankaları ve diğer kuruluşları kapsayan bir konsorsiyum oluşturulur. Yatırım için gerekli fonların sağlanması, inşaat projesinin hazırlanması, inşaatın gerçekleştirilmesi ve yatırımın tamamlanmasından sonra tesisin işletilmesi gibi işler, bu konsorsiyum tarafından yerine getirilir. Ancak proje inşaatını yapmak ve tesisi işletmekle görevli bir yerli şirket vardır. Buna göre proje, bir uluslararası konsorsiyumla yerli şirketin ortak yatırımı (joint venture) biçimindedir. Özel veya kamu kuruluşu biçiminde olan yerli şirket de yatırım üzerinde belirli oranda pay sahibidir (Seyidoğlu, 2007: 612).

2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Makroekonomik Etkileri

DYSY'nın yapılmasının hem kaynak ülke açısından hem de ev sahibi ülke açısından olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler yabancı sermayenin geliş biçimine, kullanılması planlanan teknolojik yeniliklere, yatırımcının niteliklerine göre değişebilir (Alpar, 1980: 85).

2.3.1. Kaynak Ülke Açısından Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, herhangi bir ülkedeki var olan sermayenin bir başka ülkeye gönderildiğinde, bu yatırımların yatırımda bulunan kaynak ülkenin ekonomisine etkileri olacaktır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yatırımı yapan kaynak ülke üzerindeki etkileri; ülkenin ihracatı üzerindeki etkileri ve ülkenin faktör talebi üzerindeki etkileri, yurtiçi yatırımlar üzerindeki etkileri, yurtiçi istihdam üzerindeki etkileri ve ekonomik yapı olmak üzere beş kısımda incelenecektir.

Kaynak Ülkenin İhracatı Üzerindeki Etkisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yatırımı yapan kaynak ülke üzerindeki en büyük etkileri ihracat alanında ortaya çıkmaktadır. İhracat alanındaki etkilere bakıldığında ihracatın; ülkedeki üretilen mal ve hizmetler, yatırım ve yeni iş alanlarının istihdama açılmasıyla aynı anlamda kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Fakat yatırımların yeni iş alanları üzerindeki etkileri, ihracat ve üretilen mal ve hizmet miktarı üzerindeki etkilerinden farklılık gösterir. İş gücü verimliliğinin ve sermaye katkısının artması durumunda, yatırımı yapan kaynak ülkedeki yeni iş alanlarının istihdamında herhangi bir artış görülmeyebilirken, ihracatta ve üretilen mal ve hizmet miktarında artış görülebilir (Kokko, 2006: 7).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ortaya çıktığında ilk olarak dış ticareti artırmak hedeflenmiştir. İkinci aşamada ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülke içerisinde bir takım değişikliklere neden olmuştur. Ülke içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin faktör maliyetlerinin yüksek olması sonucunda, işletmeler karşılaştırmalı üstünlüklerini yitirmişlerdir. Son aşamada ise, yatırımı yapan kaynak ülkedeki şirketler üretim tesislerini faktör maliyetlerinin daha az olduğu diğer ülkelerdeki şirketlere taşırlar. Kaynak ülke tarafından yapılması planlanan üretim ve ihracatın yatırımın yapılacağı ev sahibi ülkeye taşınması halinde, bu durum gelirler üzerinde olumsuz etki yaratırken, ikame etkisi nedeniyle hem ülke içinde hem de ülke dışında üretime devam edilebilir (Narula, 1996: 129).

Öte yandan, yatırım yapan kaynak ülkenin ev sahibi ülkede yatırım yapması her zaman ihracatını azaltmaz. Kaynak ülkedeki şirketin, ev sahibi ülkede yapmış oldukları yatırımlar sayesinde ara malı ihracatını yükseltebilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yatırımı yapan kaynak ülkedeki ihracatı azaltması veya artırması yatırım kararından toplam satışların nasıl değiştiğine bağlıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapma durumundaki şirket, ülke dışındaki daha düşük faktör maliyetleri ile masraflarını azaltır. Böylece hem ülke içi hem de ülke dışında daha rekabet edebilen mücadeleci bir konuma gelir. Rekabetteki bu yükseliş trendi devam ettiği takdirde, ithalatı azaltıp ihracatı artırırsa yurt içindeki yeni iş olanakları istihdamı artırır (Kokko, 2006: 8).

Kaynak Ülkenin Faktör Talebi Üzerindeki Etkisi

Yatırım yapan şirketlerin yatırımlarını bir diğer ülkeye yaptıklarında ürettikleri mal ve hizmet çeşitliliği ile durumları da değişir. Bu yüzden yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kaynak ülkenin faktör fiyatı ve faktör talebi üzerinde etkileri bulunmaktadır. Çok uluslu şirketler emek yoğun üretimlerini emeğin daha az maliyetli olduğu az gelişmiş ülkelerde üretmeyi tercih ederlerken, daha yoğun sermaye ve nitelik gerektiren üretimleri kendi ülkelerinde üretmeyi uygun bulurlar (Lipsey, 2002: 16).

Fakat, doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan şirketlerin üretimle ilgili düşünceleri her zaman bu şekilde olmayabilir. Küresel ticaret ile çok uluslu şirketlerin işgücü dağılımlarını hem yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkenin hem yatırımı yapan kaynak ülkenin olumlu ve olumsuz durumlarına bakarak değerlendireceklerdir. Ar-Ge faaliyetlerinin gerçekleştiği durumda faktör maliyetleri bakımından yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkenin yüksek avantajlı olması halinde, yatırımı yapan çok uluslu firma Ar-Ge harcamalarını bu ülkeye aktarabilecektir (Kokko, 2006: 14).

Yurtiçi Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yurt içi yatırımlar üzerindeki etkisiyle ilgili yapılan çalışmalarda kesin bir neticeye varılamamıştır. Bu durum yatırım yapan kaynak ülkenin ekonomik durumuna ve şirketlerin yatırım kararlarına göre değişiklik göstermektedir. Daha genel bir kaniya varılmasını, ülkelerin farklı ekonomik koşullarda bulunması ve az sayıdaki firma verilerinin dikkate alınması engellemektedir. Ülke dışına yapılan yatırımlar, ülkeden sermayenin çıkışı anlamına gelse de gerçekleştirilen yatırımın mali katkısı ülke içinden gerçekleştirilmesi yerine bir diğer hedef ülke tarafından sağlanıyorsa, ülke içindeki sermaye miktarında bir azalma meydana gelmemektedir. Bu tür yapılan yatırımlar, yatırımı yapan kaynak ülkeye aktarılan karlar sayesinde sermaye miktarını artırarak ülke içindeki yatırımların kullanımına olanak sağlayabilmektedir. Firmalar ülke dışına yaptıkları üretim faaliyetleriyle maliyetlerini azaltarak, elde ettikleri karı ülke içerisinde bulunan yatırımlara kullanabilmektedir. Yatırım yapan şirket, üretim seviyelerini ülke içi ve ülke dışında parçalı şekilde yapıyorsa ve üretimi birbirlerine

bağlantılı duruma getirmişse, ülke dışı yatırımların ülke içi yatırımları artırması beklenmektedir. Böylece ülke dışı ve ülke içi yatırımlar birbirinin ikamesi olmaları yerine tamamlayıcı yatırımları olabilmektedir. Yurt içerisindeki yatırımlarda üretim masrafları daha ucuzdur. Böylece ürünlerin ülke dışına taşınabilmesinde pazarlama kanalları daha etkili kullanılabilir. Ürünlerin ihracatı ikame etmesi koşulunu sağlaması durumunda ülke içindeki yatırımlarda azalmalar ortaya çıkabilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2019: 17).

Yurtiçi İstihdam Üzerindeki Etkisi

Kaynak ülke tarafından ülke dışına yapılması planlanan yatırımlar, ülke içindeki işgücü istihdamının yurt dışına aktarılması olarak adlandırılır. Bu durum uzun vadede ülke içindeki istihdamın niteliğini artırıcı bir etkidir. Şirketler ürettikleri mal ve hizmetlerin üretimlerini yurt dışına aktarmalarına rağmen idare, ürünlerin pazarlanması ve Ar-Ge işlemlerini ülke içinde bulunan kendi kuruluşlarında sürdürmektedirler. Böylece ülke içindeki nitelikli emek gücüne olan talep artmaktadır. Öte yandan, hem ülke içi üretimin hem de ülke dışı üretimin birbirlerini tamamlaması ve ülke dışına ara malı ihracı gönderilmesi durumunda ise, yurt içindeki yeni iş alanları istihdamına yapılan yatırım artar. Ülke dışına yapılan yatırımlar yatırımı yapan kaynak ülkedeki istihdamın kalitesini de etkiler. Şirketler ülke dışına yaptıkları yatırımlar ile niteliksiz emek gücü gereksinimlerini daha düşük maliyetlerle ülke dışından karşılamaktadır. Ülke içindeki emek gücünün nitelik ve nicelik bakımından gelişmesi bir ihtiyaçtır (Ticaret Bakanlığı, 2018: 19; Mosley, 2013: 14-15).

Yurt İçi Ekonomik Yapı Üzerindeki Etkisi

DYSY'nın yurt içindeki ekonomik yapıya olumlu bir katkı sunabilmesi için, makroekonomik istikrarın ve politikaların birbirleriyle tutarlı olması gerekir (Kar ve Tatlısöz, 2008: 5-6). Çok uluslu şirketler yabancı sermaye yatırımlarını yaptıkları ülkedeki bireylerin tercih ve zevklerini takip ederek rekabet güçlerini artırabilmektedirler (Ertekin, 2000: 70). Küresel pazarda olmanın sağladığı tecrübe, ülke içindeki kaynakları daha etkili kullanma biçimi istihdamı ve ihracatı artırabilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2018: 15).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yurtiçi ekonomide oluşturduğu bazı durumlar aşağıda belirtilmiştir (Ongun, 2013: 73):

- Çok uluslu şirketlerin ülke dışında yapmış oldukları yatırımların ülke içindeki işçiler için bir iş kaybı meydana getirecektir.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kısa dönemde dış ödemeler bilançosunda bir azalma meydana getireceği, uzun dönemde ise yatırımcıların kar transferleri, çeşitli gelir transferleri ve yatırım yapılan ev sahibi ülkeye ihracat ile dış ödemeler bilançosundaki azalışın telafi edileceği vurgulanır.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları nedeniyle yurt dışındaki ev sahibi ülkeye aktarılan sermaye çıkışları, kaynak ülkedeki vergi gelirleri üzerinde azaltıcı bir etken olabilmektedir.

2.3.2. Ev Sahibi Ülke Üzerindeki Etkileri

Tam istihdam, milli ekonomiye ait olan üretim etkenlerinin tamamının üretim sürecinde değerlendirilmesine denir. Üretim faktörlerinin tamamının üretim sürecinde kullanılıp hiçbirinin etkisiz bırakılmaması tam istihdamın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Ekonomi de %2 ve %5 oranında düşük işsizlik olması durumunda da tam istihdam söz konusudur. Bunun sebebi her ekonomi de farklı tutarlarda oluşan arizi işsizliktir. Toplam emek arzı ve toplam emek talebinin birbirine eşit olması durumunda yani tam istihdam olması durumunda bir ekonomi de çalışanların iş değişikliği ya da işyeri değişikliğinden dolayı meydana gelen kısa dönemli işsizliğe arizi işsizlik denir (Zaim, 1986: 179).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımının yapıldığı ev sahibi ülke üzerindeki etkileri, ticaret teorisi ve endüstriyel organizasyon teorisi ile açıklanabilir. Ticaret teorisinde, yabancı yatırımların, emeğin verimliliğinin artırılması ve sermayenin marjinal katkısını azaltarak ev sahibi ülke ekonomisini etkilediği söylenebilir. Endüstriyel organizasyon teorisi ise, şirketlerin neden ev sahibi ülkede yatırımlarını yaptıklarına cevap aramaktadır (Blomström ve Kokko, 1996: 1-2).

Herhangibir ülkeden bir diğ er ülkeye sermayenin katkısının nedeni ülkelerin farklı olmalarından kaynaklanır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapılma nedenleri arasında, bilgi birikimi, Ar-Ge çalışmaları ve teknoloji gibi unsurlar yer almaktadır (Kokko, 2006: 4).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının uzun vadeli iktisadi büyümedeki rolü teknolojik gelişmelerin katlıları sayesinde dir. Yatırım yapılan ev sahibi ülke teknolojiyi ne kadar iyi kullanırsa büyüme oranları da o kadar artacaktır (De Mello, 2007: 10).

Çıktı ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yatırım oranlarını artırıcı etkileri, aynı zamanda üretim faktörlerinin daha verimli kullanımını sağlayarak ev sahibi ülkede ekonomik büyümeyi artırıcı bir etki yaratır. Bu etki, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ev sahibi ülkeler arasındaki yapısal unsurları doğrudan etkiler (OECD, 2002: 9).

Ekonomik gelişme ve büyüme teorileri, milli gelir artışı ve bu artışı sağlayan sermaye, nüfus, teknolojik gelişme, hammadde kaynaklarının gelişimi üzerine kurulmuştur. Ekonomik büyüme yabancı yatırımların ev sahibi ülkede sermaye birikimlerindeki artışı sayesinde mümkündür. DYSY, yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkede ekonomik zararları da meydana getirebilir. Söz konusu zararlar iki başlık altında incelenebilir (Moosa, 2002: 74):

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları sayesinde elde edinilen karlar, ev sahibi ülkede kullanılmak yerine kaynak ülkeye yeniden dönebilir.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırımların yapıldığı ev sahibi ülke pazarında rekabetçilik anlayışını ortadan kaldırarak, pazarlama yapısı üzerinde olumsuzluklar yaratabilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, yatırımların yapıldığı ev sahibi ülkede üretim kalitesini artırır ve ülke içindeki yatırımların daha etkili kullanımını sağlamaktadır (Blomström vd., 1994: 1 ; Kokko, 1994: 8).

Fakat gelişmekte olan ÷lkelerde gr÷len bu etkinin, ekonomik by¼meden dolayı mi yoksa yabancı yatırımlardan dolayı mi olduğuyla ilgili tartışmalar devam etmektedir. Her iki durumla ilgili çeşitli araştırmalar bulunmasına rağmen, ekonomik by¼menin olacağına dair kanaat daha y¼ksektir (OECD, 2002: 9-10).

Sermaye Birikimi zerindeki Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, farklı ÷lkelerin mali durumlarını iyileştirmesinin yanı sıra, yabancı bir yatırımcının tercih ettiği bir sektörde yatırım yapması diğer yatırımcıları da bu sektörde yatırım yapmaya teşvik eder. Bu teşvik ise, girişimcinin kendi ÷lkesinde yapılması planlanan yardımların bu ÷lkelere aktarılmasına neden olur. Böylece ÷lke içerisindeki girişimcileri de teşvik ederek i tasarrufların y¼kseliřine zemin hazırlar. Tasarrufların artışı dış ticaret açığı sorununu ortadan kaldıracaktır. Bu bağlamda, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının daha d¼zenli olması, yatırımların yapıldığı ev sahibi ÷lkede daha uzun s¼reli bulunması, borç servisi şartlarının daha iyi olması gibi avantajları da bulunmaktadır (Moosa, 2002: 72).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, birbirinden farklı gelişmekte olan ÷lkelere etkisi, sermaye miktarının artması, teknoloji aktarımı, k¼resel piyasalara serbest giriş ve vergi gelirlerinin artması olarak ifade edilir. Bu durumun asıl nedeni, gelişme yolundaki ÷lkelerde sermaye birikiminin az olması, finansal sermaye birikiminin de yetersiz olmasıdır. Uygulanması planlanan d¼ř¼k kur politikaları, yatırım oranlarını y¼kselterek by¼me hedeflerinin sağlanması katkı sağlayacaktır. Bu şartlarla birlikte, ÷lke dışından gelen sermaye hem sermaye açığını ortadan kaldırarak iktisadi by¼meye katkı sağlayacak hem de faiz oranlarının daha dengeli olmasını sağlayacaktır (Rugman ve Ahiakpor, 1991: 23).

İstihdam ve ücretler zerindeki Etkileri

Yatırım yapmayı isteyen bir yatırımcının ÷lke içi piyasalara girmesinin ücretler üzerinde birbirinden farklı etkileri olabilmektedir. Öncelikli olarak, ÷lke dışından gelen şirketler ÷lke içindeki şirketlerin sunduğu maaş d¼zeyinin daha üst¼nde bir teklifte bulunabilir. Genellikle, y¼ksek ücret miktarları, emek g¼c¼n¼n daha nitelikli ve zaten daha

yüksek ücretin verildiği sektörlerde görülmektedir. Yabancı girişimcinin daha yüksek ücret miktarı ödemesi ve bu miktarın ülke içindeki yerel üreticilerin kanaatlerine yansımalarıyla birlikte genel ücret miktarı düzeylerini artırabilir. Ücret miktarındaki artışlar, yurt dışındaki üreticinin ödediği daha yüksek ücretten veya iş gücüne olan talebin artmasından kaynaklanır (Lipsey, 2002: 18-19).

Farklı birçok ülkede yatırım yapan girişimcinin talep ettiği emek gücü, yerel şirketlerin talep ettiği emek gücünden daha fazladır. Nitelikli iş gücü miktarının yatırımların yapıldığı ev sahibi ülkede az sayıda bulunması halinde, ihtiyaç duydukları emek gücünü kendisine çekmek isteyen yabancı şirketler, daha yüksek seviyede ücret sunacaktır. Bu yüksek ücretler de emek gücünün daha etkin ve verimli çalışmalarını sağlayacaktır (Dunning ve Lundan, 2008: 438).

Yabancı yatırımların istihdam ve ücretler üzerindeki farklılığı, ülkelerin endüstriyel yapılarının farklılığından kaynaklanır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yeni iş olanaklarının ortaya konulması ile ev sahibi ülkenin bu gelişmelere verdiği tepkilere göre değişim gösterir. Ev sahibi ülke ya da kaynak ülkenin istihdamdaki bu tür değişimleri yatırım yapılacak sektörün rekabet edebilme durumuna bağlıdır (Dunning ve Lundan, 2008: 444 ; Pinn vd, 2011: 78-79 ; Liang, 2007:106).

Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri

Yatırımların yapıldığı ev sahibi ülkede yabancı yatırımcıların bulunması, ithalat ve ihracatı etkilemesi bakımından ülkenin ödemeler bilançosunu etkiler. Yabancı sermayeyi elinde bulunduran şirketler yurt dışı yatırım odaklı olduklarından, ihracata yurt içindeki şirketlerden daha fazla önem verirler. Yabancı sermaye ile gerçekleştirilmek istenen ihracat artışı için belirli bir süre gereklidir. Ülkeye giren yabancı sermaye ilk etapta, fiziksel mal varlıkları olarak adlandırılan makine ve teçhizat gibi ekipmanların ithalatını artıracaktır. ithalatın yükselmesi ile dış ticaret dengesinde açık oluşması beklenir. Fakat oluşan bu açık sermaye artışlarıyla dengelenir (Broadman, 2005: 361-362).

Bir sonraki aşamada ise, DYSY dış ticaret dengesindeki aksaklıkları giderici şekilde, yani ihracatı artırıcı ödemeler dengesi üzerinde olumlu bir etki meydana getirir (Seyitoğlu, 2003: 729). Çok uluslu şirketlerin ürettikleri mal ve hizmetler küresel piyasalarda yer alıyorsa, yatırımların yapıldığı ev sahibi ülkede ihracat yükselişleri devam edecek ve böylece dış ödemeler dengesi sağlanacaktır. Fakat, çok uluslu şirketler ara malını ve hammaddeyi dışarıdan ithal ederek kullanıyorsa, dış ödemeler dengesindeki olumlu etki ortadan kalkacaktır (Froot, 2008: 47).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının olumsuz etkiler ortaya koyacağını düşünenler bu yatırımların daha fazla teknolojik bağımlılığa neden olabileceği, yüksek sermayeli yabancı şirket sahipleriyle baş etmekte güçlük çeken yurt içindeki yerli şirketlerin piyasadan çekilmesine neden olacağı ve dış ödemeler bilançosunu olumsuz etkileyeceğini savunurlar (Nur ve Dilber, 2017: 20).

Ticaret Üzerindeki Etkileri

Çok uluslu şirketlerin küresel ekonomik piyasada etkili olmaya başlamasıyla daha basit yapılan ticaret, yerini farklı üretim teknikleri kullanılarak yapılan ara malı ve hammadde ticaretine bırakmıştır. Dünyadaki üretilen tüm faaliyetlerin tamamına bakıldığında, hem nihai mal ve hizmetlerde hem de ara malı ve hammadde ticaretinde ciddi oranlarda yükselişlerin olduğu görülmektedir. Bu yükselişler, şirket içindeki farklı bölümler arasında gerçekleşen etkili ve verimli ticaret artırıcı anlayıştan kaynaklanmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte, şirketler ürettikleri mal ve hizmetlerin üretim aşamalarını bölümlere ayırmışlar ve böylece farklı coğrafi alanlardaki birçok tedarikçi ile işbirliği halinde olmuşlardır. Üretimin aşamalı olmasıyla ve farklı coğrafi alanlarda yer alan girişimlerin arasında yayılmasıyla birlikte, çok uluslu şirketler hem yurt içi hem de yurt dışındaki bütün küresel piyasalarda tüketicilere ulaşabilmektedir. Yurt içinde bulunan yerli firmalar da, idari ve teknolojik gelişmenin etkisiyle rekabet edebilme kapasitelerini artıracaklardır (Broadman, 2005: 339-340).

Çok uluslu şirketlerin aralarındaki ticaret, küresel dünya ticaretinin yaklaşık üçte birine denk gelirken, farklı firmalara satışı ve yerli firmaların ticareti de geriye kalan üçte birlikkısımlara denk gelmektedir (WTO, 2011).

Verimlilik Üzerindeki Etkileri

Çok uluslu şirketlerin yerli firmalar ile kıyaslandığında, daha fazla sermaye yoğun çalışan, nitelikli emek gücüne sahip olan, teknolojiyi daha etkili kullanabilen ve verimli olmayı amaç edinen kuruluşlar olduğu söylenebilir. Bu özellikler, yerel şirketlere yayılma etkisi ile dışarıdan gelmektedir (Jones ve Wren, 2006: 72).

Yayılma etkisiyle çok uluslu şirketler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kullanarak, sermayenin, teknolojik gelişmelerin, bilgi ve becerilerin yani maddi olmayan varlıkların yerli şirketlere aktarılmasına yardımcı olur. Bu aktarımların bir diğer adına da teknolojik yayılma adı verilir (Blomström vd., 2000: 9).

Yayılma etkisi, verimlilik aracılığıyla veya piyasaya ulaşım aracılığıyla mümkündür. Çok uluslu şirketler yurt dışındaki bir piyasaya giriş yaptığında, yerli şirketlerin de verimliliği artar ve böylece yayılma etkisi meydana gelir. Yabancı şirketlerin üretilen mal ve hizmetlerin satışının yapıldığı küresel pazarlarla ilgili bilgi birikimi sayesinde de söz konusu ülkeye sermaye girişine neden olur. Yerli firmalar, iletişim ağları ve ihracat piyasası gibi bilgi birikimine ulaşır. Küresel piyasalara ulaşan yerli firmalarda yayılma etkisinin görülmesi söz konusudur (Jones ve Wren, 2006: 72).

Uluslararası küresel pazarlara girmek isteyen yerel firmalar, rekabet ile karşılaşabilirler. Hem yurt dışı firmayı izleyerek hem de yurt dışı firmanın ülke içine getirdiği etkili rekabet edebilme kavramının farkına vararak daha etkili ve verimli mal ve hizmet üretimi yapmak zorunda kalabilir. Yabancı yatırımcının eylemleri neticesinde küresel piyasalarda verimlilik artabilir (Lipsey, 2002: 34).

2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Nedenlerini Açıklayan Kuramlar

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nedenlerini açıklayan kuramlar; Klasik ve Neoklasik Kuram, Üretim Dönemleri Kuramı, Sosyal Sermaye Kuramı ve Tekelci Rekabet Kuramlarından oluşmaktadır.

2.4.1. Klasik ve Neoklasik Kuram

Klasik iktisadi görüş iktisadi büyümeyi sağlamak için şu etkenleri sıralamaktadır. Bunlar (Kazgan 2000: 98);

- Toplumdaki sosyal ve kültürel yapının etkileri,
- Siyasal idarenin etkileri,
- Yapılması ya da yapılmaması planlanan teknik inovasyonların etkileri ve
- Pazarlardaki ürün genişliğinin etkileridir.

Klasik iktisatçılar, tüm ülkelerin milli gelir kazançlarının uzun dönemli ve sürekli olmasını amaçlamaktadır. İktisadi büyüme sermayenin biriktirilmesi olarak ifade edilir. Klasikler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını anlatmakta yetersiz kalmışlardır. Bu yetersiz kalışın nedenleri arasında, teknolojinin serbest ve herhangi bir ücret ödemeye gerek duyulmayan bir olgu olarak ele alınmasının neden olduğu söylenebilir. Bir diğer düşünceye göre, teknolojik ürün çeşitliliği alışverişlerin tahmin edilememiş olmasından kaynaklandığı söylenebilir (Alpar, 1978: 45-48).

Neoklasik iktisadi düşünceye göre, sermaye biriktirilmesiyle bir çok yatırımın tasarruf artışına neden olacağına ve faiz seviyesini düşürmesi nedeniyle süre kısıtlaması olmaksızın sürekli bir şekilde hareket edeceğini vurgular. Sermaye biriktirilmesi nedeniyle faiz haddi düşüş gösterirken, bunun neticesinde böylece para arzında bir artış meydana gelir (Hiç, 1992: 132).

Neoklasik iktisadi düşünceye göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımları yapılması planlanan tüm yatırımların artmasını sağlayarak ekonomik kalkınmaya yardımcı olur. Bunun nedeni, yabancı yatırımlar sermaye artışına ve yeni iş alanları istihdamına ve sermaye mallarının ihraç edilmesine olumlu etki sağlamasıdır (UNCTAD, 1999).

2.4.2. Üretim Dönemleri Kuramı

Teknolojideki en son gelişmeleri kapsayan mal ve hizmetlerin üretimi, ilk olarak milli geliri ve teknolojik yeniliklerini takibinin yüksek olduğu ülkelerde yapılmaktadır. Ardından ise, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru aktarılmaya devam etmektedir. Böylece şirketlerin monopolcü konumları yok olmaktadır. Buna üretimin olgunlaşma dönemi denilir. Daha büyük işletmelerin mal ve hizmetlerin ihracatı yerine, ülke dışındaki yabancı ülkelerde kendilerine bağlı daha küçük işletmeler kurarak bu işletmeleri yatırıma teşvik ettiği görülmektedir. Üretilen mal ve hizmetlerin üretim süreçlerinin, teknolojik gelişmelerin birbirleriyle daha etkili ve uyumlu olmaları üretim dönemi olarak ifade edilir. Bu aşamada, talebin gelir ve fiyat esneklikleri eşitlendiğinden, rekabet vasıtasıyla mal ve hizmetlerin daha az maliyetli üretilmesi mümkün olacaktır. Bundan dolayı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları maliyetlerin daha az olduğu diğer ülkelere doğru artış gösterecektir (Karakamış, 2019: 23-24).

2.4.3. Sosyal Sermaye Kuramı

Toplumların eylemlerini gerçekleştirmeleri için sosyal yapılar ve ağlar gereklidir. Sosyal sermaye, bu yapılar içerisindeki güven ve karşılıklı ilişkiler sayesinde elde edinilen eylemlerin sonuçlarıdır. Sosyal sermaye, bireysel bağlantılarla ve bireyler arası iletişimle ilgili ortaya çıkan ortak değerler bütünüdür (Prakash ve Selle, 2004: 18).

Sosyal sermaye, hem yerel hem de yurt dışı yatırımları dikkate almaktadır. Sermayenin yetersiz olması durumunda iktisadi büyüme ve kalkınma kötü etkilenir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ise, sermaye artışını sağlayarak iktisadi gelişmeyle ekonomideki büyümeye olumlu yansıtacağı söylenebilir (Karluk, 2001: 112).

Sosyal sermayenin başlıca unsurları şu şekilde sıralanmaktadır (Devamoğlu, 2008: 5);

- Güvenme duygusu,
- Karşılıklı ilişkiler,

- Yerlilik kuramı,
- Yerlilik bilincinin oluşturulması ve
- Sosyal Sermayeye yönelik teşviklerin yapılmasıdır.

2.4.4. Tekelci Rekabet Kuramı

Tekelci rekabet kuramına göre, piyasadaki rekabetçi bir şirket, varolan piyasa payını diğer rakip şirketlere karşı korumak ve karını artırmayı hedeflemektedir. Bu nedenlerden dolayı, rekabet kavramının olumlu sonuçları bulunmaktadır. Şirketler, tüketicilerin talep ettikleri ürünlerden istenilen miktarda üretilmesini sağlar. Masraflarını kısmak isteyen şirket, en az maliyetle en çok ürünü üretmek isteyecektir. Bundan dolayı da üretim tekniğinin gelişmesine önem verirler. Üretilen mal ve hizmetlerin niteliğinin artırılmak istenmesi de daha çok yenilik yapıldığı anlamına gelmektedir (Türkkan, 2001: 83–87).

Çok uluslu şirketler, üretilen mal ve hizmetlerde sunabilecekleri yenilikler ve farklı fiyat uygulamaları gibi tekniklerle küresel piyasalarda tekeli bir konumda olabilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, kendinde mevcut teknoloji ve etkili idari kadrolarıyla piyasalara tekeli rekabeti getirebilmektedir (Yıldırım, 1979: 35).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları az gelişmiş ülkelerde yapılırsa, dış ticarete koruyucu politikaların uygulanışı ve tam rekabet koşullarının uygulanamamasıyla karşılaşılabilir. Bu nedenle bu ülkelerde tekeli güç artabilir (Karlık, 1976: 44-45).

2.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Teoriler

Bu başlık altında, tam rekabet, eksik rekabet, modern teoriler ve diğer teoriler ile ilgili anlatıma yer verilmiştir.

2.5.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Tam Rekabet Varsayımına Dayanan Teoriler

Farklı getiri oranları teorisi, pazar büyüklüğü teorisi ve portföy teorisi tam rekabet varsayımına dayanan teoriler kapsamındadır. Aşağıda söz konusu teorilere dair anlatımlara yer verilmiştir.

Farklı Getiri Oranları Teorisi

Farklı getiri oranları teorisi, çoğu şirketin ürettikleri mal ve hizmetleri hangi nedenlerle yeni pazarlar aradıkları veya neden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını tercih ettiklerini açıklamaya çalışan en eski teoriler arasında yer alır. Bu teoriyle asıl anlatılmak istenilen, sermayenin daha az getiri kapasitesine sahip ülkelere daha fazla getiri kapasitesine sahip ülkelere doğru aktarıldığıdır. Bu durum farklı getiri oranları teorisinin eksikliği olarak kabul edilir. Gerçek hayatta sermaye iki yönlü hareket etmektedir. Bir diğer ifadeyle, yabancı yatırım girişi olduğu gibi aynı anda ülkeden yabancı yatırım çıkışı da olmaktadır. Bu durum gözleme dayalı beklenen getiri oranı yerine geçmiş dönemlere ait istatistiklerden elde edilen getiri oranlarının kullanılmasından kaynaklanabilir (Moosa, 2002: 24).

Sermayenin yüksek getirili ülkelere doğru aktarılması küresel ticaret, yabancı sermaye stoku ve lokasyondaki varolan durumla uyumlu olduğunu gösterir. Bu teoriye göre, yatırımcı yatırım yapmak amacıyla herhangi bir yer veya yatırım şekli seçtiğinde karşılaşılabileceği risklerden oldukça az etkilenir. Yerli ve yurt dışındaki yabancı yatırımlar birbirlerini ikame edebilirler (Bajrami, 2019: 16).

Pazar Büyüklüğü Teorisi

Pazar büyüklüğü teorisi, yatırım yapılan ev sahibi ülkenin pazar kapasitesini ve doğrudan yabancı yatırımların hacmini ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hangi sektörlerle yönelik yapılacağını açıklar. Pazar kapasitesinin büyüklüğü, doğrudan yabancı yatırımların hacmini artırıcı bir etkidir (Majeed ve Ahmad, 2008: 79).

Şirketler mal ve hizmetlerindeki artan talebe karşılık, gerekli sektörlerin yatırım kapasitelerini artırır. Böylece, ilgili ülkenin milli geliriyle birlikte yatırım kapasitesi de artabilmektedir (Agarwall, 1980: 746; Artige ve Nicolini, 2006).

Bir ülkenin piyasadaki varlığı ölçek ekonomilerinin tam kapasite çalışmasına imkan verebilecek şekilde büyüdüğünde, söz konusu ülke doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan yatırımcı için potansiyel hedef olur (Moosa, 2002: 27-28).

Gümrük tarifelerinin azaltılması ve pazar kapasitesinin artırılması üretim faktörleri bakımından daha fazla uzmanlaşmayla birlikte üretim masraflarının azalmasına katkı sağlar (Bela, 1966: 466).

Portföy Teorisi

Bu teorinin arka planında, Tobin (1958) ve Markowitz (1959) tarafından ele alınan portföy seçimi teorisi yer almaktadır. Bu teorinin etkileri arasında, küresel ticarete artış, yabancı sermaye artışı ve sermayedeki değişimler yer almaktadır. Farklı getiri oranı teorisinin tersine, risk bu teoride en temel belirleyiciler arasında yer almaktadır. Riskler en aza indirilirse portföy riskinin düşebileceği tahmin edilir. Doğrudan yabancı yatırım ve sermaye kapasitesinin değişimi çeşitli riskleri en aza indirebilecektir (Moosa 2002: 26).

Birçok ülkede doğrudan yabancı yatırımlar ile riskin varlığını belirlemenin farklı yolları vardır. Riskin varlığını saptamanın en basit yöntemi, yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının getiri oranı ve risk miktarının incelenmesiyle bulunur (Denisia, 2010: 56).

Markowitz (1959) teoride, portföylerin sağladığı getiri ve ilişkilerinin risklerin ortadan kalkmasına katkı sağlayacağını savunur (Yağlı, 2016: 14). Bu yüzden yatırımcı, portföy yatırımı yaparken, çeşitli portföy piyasalarında riski en düşük olan portföyü ve getirisi en fazla olan portföyü tercih eder (Uyar ve Kangallı, 2012: 185).

Riski düşürmenin yolu portföy çeşitlendirilmesi ile mümkündür. Birbirinden farklı ülkeler veya çeşitli sektörler tercih edilmelidir. Böylece risk oranı azalabilir ve daha fazla getiri elde edilebilir (Öztürk, 2004: 115). Portföy çeşitlendirilmesi uygulandığında bu durum doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artışına da katkı sağlamaktadır (Başarır, 2013:16).

2.5.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Eksik Rekabet Varsayımına Dayanan Teoriler

Bu başlık altında; Oligopolcü Tepki Teorisi, İçselleştirme Teorisi, Ürün Yaşam Döngüsü, Endüstriyel Organizasyon Teorisi, lokasyon, OLI Paradigması Teorisi ele alınmıştır.

Oligopolcü Tepki Teorisi

Knickerbocker (1973) tarafından ortaya çıkarılan oligopolistik tepki teorisine göre, piyasadaki şirketlerin oligopolistik bir yapıda olduğu ve şirketlerin yabancı yatırım, mal ve hizmetlerin üretimi, ürünlerin satışı konularında oldukça duyarlı oldukları ifade edilir. Piyasadaki şirketlerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmeye yönelikeylemlerde bulunmasını ve diğer şirketleride söz konusu şirketi takip etmesi istenir (Knickerbocker, 1973: 52-54; Saygın, 2017: 50-51).

Yani Oligopolistik endüstrilerde birbirinin rakibi olan firmalardan herhangi birinin yabancı yatırımda bulunması halinde, aynı endüstrideki bir başka firmanın da bu firmayı takip ederek aynı endüstride yatırımda bulunma arzusu oligopolistik tepki sebebiyledir. Knickerbocker (1973) yaptığı araştırmasında, Amerika'daki çok uluslu şirketlerin dolaysız yatırımlarını incelemiştir. Amerika'daki çokuluslu şirketlerin oligopolistik bir yapıda olduğuna ulaşmıştır. Bunun sonucunda ise, firmaların yurt dışında yatırım yapma istek ve kapasitelerini yurt içindeki faaliyetlerinin belirlediği sonucuna ulaşmıştır (Şimşek ve Behidoğlu, 2006: 51).

İçselleştirme Teorisi

Bu teori, Buckley ve M. Cason (1976) tarafından ortaya konulan ve Dunning (1977) ve Cason (1979)'ın ilaveleriyle daha da genişletilen bir eksik rekabet teorisidir. Teoriye göre,ülke dışındaki küresel piyasaların birçok risk ve karışıklık içermesi nedeniyle şirketler yatırım yapma yoluyla içselleşebilir. İçselleştirmenin şirketlere belirsizliklerden ve risklerden kaçınma şansı verdiği söylenebilir. Uluslararası şirketlerin ortaya koyduğu içselleştirmeler üç gruba ayrılabilir (Öztürk, 2004: 118):

- Yatay olarak faaliyetlerini sürdüren çok şubeli şirketlerin patent gibi şirkete ait olan ayrıcalıklarını korumak için yaptıkları yatırımlar,
- Düşey olarak faaliyetlerini sürdüren çok şubeli şirketlerin ürettikleri mal ve hizmetlerin tüm üretim kısımlarını kapsamak için yaptıkları yatırımlar,
- Risklerin küresel piyasada farklı alanlara dağıtılmasına dayanan yatırımlardır.

Bu teoriye göre, üretim aşamasının bazı kısımları içselleştirilirse masraflar azalabilir. Çok uluslu şirketler içselleştirmeyle birlikte, doğrudan yabancı yatırımlara yönelerek iktisadi büyümeyi sağlar. Piyasada aksaklıklar meydana gelirse firmalar doğrudan yabancı yatırımlara şartlı katılırlar. Firmalar için maliyetlerin düşük getirinin yüksek olması durumunda, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına olan istek artacaktır (Denisia, 2010: 55).

Denisia (2010), bu teoriden bahsederken iki önemli belirleyicinin olduğunu ifade eder, Bunlar;

- Rekabetin kaldırılması ve
- Farklı firmaların faaliyetlerindeki avantajlardır.

Bu belirleyiciler vasıtasıyla çok uluslu şirketler, daha sonra kazanabilecekleri kendilerine has ayrıcalıklar geliştirmek için kendi planlarını organize ederler (Denisia, 2010: 56).

Ürün Yaşam Döngüsü

Ürün yaşam döngüsü teorisi, küresel üretimi aşamalara ayrılan bir süreç olarak görerek II. Dünya Savaşı'ndan sonra uygulanmaya başlamıştır. Teori, ürün yaşam döngüsünün mikro teorisini ve ticaret teorisini birlikte kapsayan Vernon (1996) tarafından ortaya konulmuştur. Üretim döngüsünün üç aşaması; yenilik, olgunlaşma, ve standartlaşmadır (Denisia, 2010: 55).

Bu teoriye göre ilk aşama, iç piyasaya sunulan keşif aşaması olarak adlandırılabilen yeni bir ürünün firma tarafından üretimi yapılarak ortaya konulmasıdır. Olgunlaşma ya da gelişme aşaması olarak isimlendirilen ikinci aşamada, şirket mal ve hizmetleri ülke dışına ihraç etmeye başlarken, bu ürüne olan talep artışı şirketi daha fazla üretime teşvik eder. Üçüncü aşama standartlaşma aşamasıdır. Bu aşamada, üretilen mal ve hizmetlerin, üretim aşaması tekniklerinin başka şirketlerce rahatlıkla taklidinin kolaylaşması sebebiyle, şirketler arası fiyat rekabeti ortaya çıkar. Keşifçi firma ve diğer üretici firmalar için masrafların azalmasını sağlayacak yeni fikirlerin aranmaya başlanması zorunluluk haline gelir (Agarwal, 1980: 751; Moosa, 2002: 41; Buckley, 2000: 381-382).

Bu aşamalar maliyet avantajları bakımından incelendiğinde, doğrudan yabancı sermaye yatırımların ve insan sermayesinin olgunlaşma aşamasında önem arz ettiği söylenebilir. Bu durum, firmaların yurt içi ve yurt dışı yatırımcılara karşı rekabet edebilmelerini sağlar (Vernon, 1979: 226).

Endüstriyel Organizasyon Teorisi

Bu teoriye göre, yurt dışında faaliyetlerine devam eden bir şirketin, yurt içindeki şirketlerle kıyaslandığında bazı dezavantajlara sahip olabileceği söylenebilir. Bu durumda, şirketlerin yatırım yapabilmesi için yerli firmalarda bulunmayan bir takım avantajlara sahip olması gerekir. Bu avantajlar nedeniyle, şirket hem kendi ülkesinden yüksek bir gelir elde edebilirken hem de yatırımı yapacağı ev sahibi ülkedeki yerli şirketlerden daha fazla bir gelir elde edebilir (Agarwall, 1980: 749).

Firma ev sahibi ülkede yatırım yapmak istediğinde, kültürel konularda ve bazı yasal düzenlemelerde dezavantajlarla karşılaşabilir. Fakat yabancı yatırımcı şirketin marka, patent, yeni teknoloji, yönetimde daha etkin ve verimli olma gibi avantajları da bulunur (Moosa, 2002: 30). Bu avantajlar sayesinde şirket tekeli bir yapıya ulaşabilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan firmanın elde ettiği avantajlar dört aşamada açıklanabilir (Dunning, 1973: 314) :

- Bilgiye, beceriye ve teknolojik gelişmelere daha basit ulaşma,
- Üretimde kullanılan çeşitli faktör girdilerine daha basit ulaşma,
- Pazarlara, üretilen mal ve hizmetlerin daha kolay satışının sağlanmasına ulaşım ve
- Ölçek ekonomilerine ve dikey entegrasyona daha kolay ulaşmayı sağlayan avantajları bulunur.

Lokasyon

Lokasyon teorisine göre, şirketlerin yabancı yatırım yapmalarının nedenleri arasında çeşitli üretim faktörlerinin küresel piyasalarda konumlarını değiştirmemesi yer alır. Konum değiştirmemeleri mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan üretici masraflarının değişmesine neden olur. Şirketler, üretim aşamasında kullanılan hammaddelere daha basit daha az maliyetle elde edebileceği yerlerde üretim faaliyetlerini gerçekleştirmeyi tercih ederler (Moosa, 2002: 33).

Konumsal ayrıcalıklar çok uluslu bir yatırımın küresel nitelikte olmasına yardımcı olur. Yabancı girişimciler herhangi bir yer belirlerken kaynakların tekrardan kullanımına ve maliyetine dikkat ederler. Bu masraflar artığında ülke dışından yabancı yatırımcıları çekme beklentisi azalır. Piyasadaki rekabet ve şirketlerin pazarlama faaliyetlerini daha fazla artırmak istemeleri, küresel piyasalarda üretimin artışına neden olur. Konumsal unsurlara örnek olarak, şirketlerin belirli bir ürünü satmak istediği ülkede tarife, kota gibi ticareti kısıtlayıcı etkenlerle karşılaşması verilebilir. Ayrıca ev sahibi ülkede çeşitli kanunsal düzenlemelerde şirketlerin yatırım kararlarını etkileyebilmektedir (Dreyhaupt, 2005: 30- 31).

OLI Paradigması Teorisi

Dunning (1973) tarafından oluşturulan, doğrudan yabancı sermaye yatırım hipotezi kuran bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre doğrudan sermaye yabancı yatırım, üç fonksiyondan oluşur. O (Ownership), sahipliği L (Location), alandaki ayrıcalıkları ve I (Internalization) ise içselleştirmeyi ifade eder (Lee, 1999: 339). O, çokuluslu şirketlerin yapacakları üretim faaliyetlerinin "nedenini" açıklar. Dunning ve Lundan (2008), "sahiplik avantajları, herhangi bir şirketin, piyasada diğer şirketlere karşı mülkiyetinde kendine has ayrıcalıklara sahip olma derecesidir. Bu ayrıcalıklara örnek olarak, yeniden oluşturulan kapasite, mali sistemlere ulaşım, mal ve hizmetleri pazarlamada sağlanan kolaylıklar verilebilir. L, şirketlerin "nerede" olduğunu ya da lokasyon ayrıcalıklarını ortaya koyan fonksiyondur. Konum avantajına örnek olarak, emek gücü bulabilme ve nitelik, doğal kaynaklara ulaşım verilebilir. I içselleştirme ayrıcalığı ise, çokuluslu şirketlerin üretim faaliyetlerinin "nasıl" olabileceğini ortaya koymaktadır. İçselleştirme "sahiplenme ve

kontrol edebilme durumudur. İki durum söz konusudur. Kontrolsüzlüğün ve mülkiyetsizliğin olduğu durumda, faaliyetler piyasa vasıtasıyla uygulanır. Tam kontrolün olduğu durum, şirket diğer bir şirket üzerinde söz sahibi olarak piyasadaki eylemlerini içselleştirir (Dunning ve Lundan, 2008: 96-327-330).

Dunning, bu açıklayıcı değişkenlerin bir şirket tarafından doğrudan yabancı yatırım yapılmadan önce dikkate alınmasının gerekli olduğunu ifade eder (Lee, 1999: 339). Piyasa aksaklığına ya da eksikliğine dayanan bu koşulların ilki, şirketler yatırımın yapılması planlanan ev sahibi ülkelerdeki diğer şirketler üzerinde, yeni teknolojiyi etkili kullanabilme, markalaşma ve ürün pazarlama gibi birtakım özel ayrıcalıklara sahip olmalıdır. Bu koşullardan ikincisi, DYSY vasıtasıyla yukarıda sayılan ayrıcalıkların içselleştirilmesinin faydasının, lisans anlaşması gibi diğer alternatif ayrıcalıklardan sağlanabilecek katkılardan daha fazla olduğunun şirket tarafından farkına varılması gerekir. Üçüncüsü, yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkede, şirketin bulunduğu ülkeye göre daha az emek masrafı ve düşük maliyetli hammadde gibi yer avantajına sahip olması gerekir (Dunning, 1995: 475-476).

2.5.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Modern Teoriler

Bu başlık altında; yatay entegrasyon yatırımları ve dikey entegrasyon yatırımları ele alınmıştır.

Yatay Entegrasyon Yatırımları

Yatay entegrasyon yatırımları, ülke dışındaki farklı gelişmişlik yapısına sahip ülkeler arasında yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, piyasa-içi özelliğe sahiptir. Bu yatırımlarda, sermayenin sağlayacağı getiriden çok bilgi birikimi ile taşınmaz varlıklara önem verilir. Yatay bağlantılı çok uluslu şirketlerin yatırımları, dış ticaret masraflarının daha fazla olduğu, nispi büyüklük ve faktör yoğunluklarının aynı olduğu durumlarda önemli olabilirler. Bu koşulların uygulanması halinde, pazar-içi yurt dışı kaynaklı küçük firmaların satışları artış gösterecektir (Markusen ve Maskus, 2001: 7).

Yapılması istenen yatırımların yatay entegrasyon yatırımı kapsamına girebilmesi için, çok uluslu şirketlerin yatırım yapma ya da dış ticaret faaliyetlerini sürdürme arasında tercihte bulunması gerekir. Tercihle bulunurken de, üretilen mal ve hizmetlerin masrafı, üretimde kullanılan hammadde, taşımacılık gibi avantajlara bakılarak yatırım yapmaya karar verilmelidir. Yatırım yapmayı planlayan kaynak ülke ve yatırımın yapılması planlanan ev sahibi ülke arasındaki dış ticaret kısıtlamaları ve ulaşım masrafları ne kadar düşükse doğrudan yabancı yatırım o kadar çok tercih edilebilir. Böylece yatay entegrasyon yatırımları da artış gösterir (Brainard, 1993: 17).

Çok uluslu şirketlerin, yatay entegrasyon yatırımları yapmak istekleri ile, dış ticaret masraflarını azaltmakta, yurt içindeki piyasada daha etkili olabilmekte ve değişen piyasa koşullarında tüketici tercihlerine daha kolay adapte olabilmektedirler. Diğer yandan bu yatırımlar çok uluslu şirketlerin toplam satışlarını artırabilir (OECD, 2001: 7). Ayrıca, yatay entegrasyon yatırımlarının yapılmasının en önemli avantajı pazara yakın olmasıdır (Shatz ve Venables, 2000:7)

Dikey Entegrasyon Yatırımları

Çok uluslu şirketlerce üretilen tamamlanmış mal ve hizmetlerin üretim safhasının başlangıcında, sürecin aşamalara bölünmesi zorunluluğu bulunur. Ayrıca bu malların üretiminin sürdürülebilirliği için birden fazla ülkede yatırımların yapılması gerekir. Bu yapılan yatırımlar dikey entegrasyon yatırımları olarak adlandırılır. Çok uluslu şirketleri, dikey entegrasyon yatırımları yapmaya teşvik eden nedenler arasında; kaynakların bolluğu, üretimde kullanılan hammadde ucuzluğu, ucuz emek gücü, gibi faktör fiyatlarının çeşitlilik göstermesi gibi avantajlar yer alır (Braconier vd., 2002: 8).

Dikey entegrasyon yatırımlarında üretim aşaması iki şekilde incelenebilir. Üretim aşamasında emek yoğun kısım daha az masraflı ve vasıfsız iş gücünün bulunduğu ülkelerde, yönetim birimleri ise, Ar-Ge'de daha üstün vasıflara sahip ülkelerde yapılmaktadır. İktisadi büyüklükler ve üretim sürecinde kullanılan donatımların benzerlik gösterdiği ülkelerde dış ticaretin ve yabancı yatırımların birbirlerini ikame ettikleri söylenebilir (Göver, 2005: 11).

2.5.4. Diğer Teoriler

Bu başlık altında; Caves Ekonomileri, Para Bölgeleri ve Döviz Kurları Teorisi, Kojima Makro Ekonomik Yaklaşım, Emperyalizm Teorisi, Davranışsal Yaklaşım ele alınmıştır.

Caves Ekonomileri

Caves (1971) tarafından ortaya atılan teori farklı ülkelere yapılacak yatırımların planlanlarını açıklayan bir yaklaşımdır. Caves (1974), DYSY'ye yönelik işletmelerin üç nedeninin olduğunu vurgulamaktadır. İlk neden işletmelerin piyasalarda olmak üzere farklı alanlarda elde ettikleri bilgi birikim ve tecrübedir. İkinci neden ise işletmelerin birçok tesisi kendi bünyelerinde bulundurmasıdır. İşletmeler çok tesisli bir işletme yapısına dönüştüğünde maliyet minimizasyonu sağlamaktadır. Üçüncü neden ise girişimcilik ruhunu barındırmalarıdır. Bu durumda girişimcinin yaratıcı özelliklerinden yararlanılarak söz konusu işletmenin farklı üretim tarzını kullanması gerçekleştirilebilir. Bu üç neden işletmelerin hem doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelmelerini açıklamakta hem de avantajlı olduğunu ortaya koymaktadır (Caves, 1971: 2-4; Caves, 1974: 176-178).

Para Bölgeleri ve Döviz Kurları Teorisi

Aliber (1970) tarafından, geliştirilen teori, şirketlerin neden dış yatırım yaptıklarının cevabı yerine, dış yatırım finansmanlarında neden kendi ulusal paralarını kullandıklarının cevabını ortaya koyar (Dunning, 1993: 74). Bu modele göre, yapılması planlanan doğrudan yabancı sermaye yatırımları farklı para birimleriyle ve farklı coğrafi alanlarda yapıldığından, döviz kuru değişimlerinde farklılıklar oluşur (Aliber, 1993: 138; Nayak ve Choudhury, 2014: 11-12).

Herhangibir ülkenin parasının değeri düşük ve ülkedeki şirketin yabancı yatırım yapmaya istekli olmadığı bir ortamda, parası daha değerli olan ülkelerin ülke dışına yabancı yatırım yapmaya daha hevesli olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle döviz kuru riski daha az olan ülkedeki şirketler parasının değeri daha düşük olan ülkelerdeki şirketlere göre daha az faizle borçlanabilir (Yavan, 2006: 76).

Bu noktada, yurt dışındaki yabancı şirketler yurt içindeki yerli şirketlere göre daha avantajlı olduklarından, doğrudan yabancı sermaye yatırımları meydana gelir. Teori, döviz kuru değişiklikleri ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkilere katkı sağlamışken, aynı para bölgelerinde meydana gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklamada yetersiz kalmıştır (Moosa, 2002: 44-48).

Kojima Makro Ekonomik Yaklaşım

Bu teori, ürün yaşam döngüsü teorisinin daha geniş iktisadi olarak ele alınmış biçimidir (Huang, 1997: 17). Bir başka ifadeyle, Tamamlayıcı karşılaştırmalı üstünlük modeli olarak da adlandırılır. Bu teori, ayrıca küresel dış ticaret ile doğrudan yabancı yatırımları bir bütün olarak ele alır. Bir diğer ifadeyle, doğrudan yabancı yatırımlar küresel ticareti ortaya koymak ve geliştirmek için birbirlerinin tamamlayıcısı şeklinde faaliyetlerini sürdürürler. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları sayesinde, mal ve hizmetlerin üretimini artırarak yatırımların yapıldığı ev sahibi ülkedeki masrafları kısarak, teknolojik imkanları ve idari kabiliyetleri bu ülkeye aktarabilmektedir (Kojima 1990: 326-327).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, makro iktisadi faktörlerden oldukça etkilenmelerine rağmen, şirketlerin yatırım kararlarını içsel ve dışsal olarak etkileyebildiği için mikro iktisadi faktörleri belirlemede önemli rol oynayabilmektedir. Bu yüzden, mikro temelli baz alan DYSY şirketlerin verdikleri kararları dikkate alırken, makro iktisadi temelli doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise, yatırım yapılmak istenen ülkenin belirlenmesini, üretim tesisinin belirlenmesini, yatırım ve finansal açıdan uygunluğunu belirler (Agarwal vd., 1991: 6).

Emperyalizm Teorisi

Marksist düşüncenin DYSY yönelik en önemli etkilerinden biri emperyalizm teorisi düşüncesidir. Bu düşünceye göre, emperyalizm kapitalist iktisadi düşünce sonucu meydana gelmiştir. Kapitalist düşünceye sahip toplumlar, sahip oldukları sermaye için gerekli yatırım imkanı ve üretilen mal ve hizmetlerin satışı için gerekli pazarı bulmakta güçlük çekerler. Bu yüzden girişimciler de sermayeyi daha etkin kullanabilmek ve stokta bulunan ürünlerine pazar bulabilmek için kapitalist olmayan diğer coğrafi alanlara yönelirler (Gökten, 2018: 4).

Emperyalist iktisadi düşünceyi savunan Marksistlerin üzerinde durduğu bir diğer konuda, çok uluslu şirketlerin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerlerindeki etkileri olmuştur. Bu teoriye göre, yabancı sermaye yatırımlarının çıkışı da incelenmiştir. Marksist iktisadi düşünceye göre, sermaye karın az olduğu yerden çok olduğu yere doğru kaymaktadır (Yavan, 2006: 79).

Davranışsal Yaklaşım

Aharoni (1966) tarafından ortaya atılan bu yaklaşım göre, şirketlerin ülke dışına yabancı yatırım yapmasına etki eden örgütsel ve motivasyonel etkenler bulunur. Şirketler bu etkenlere göre kademeli olarak kararlarını verebilirler. İlk olarak şirket, yabancı yatırım yapmayı düşünürken sonrasında yabancı yatırımın yapılacağı yerin pazar koşulları ve teknik konuların araştırılmasını yapar. Daha sonra yabancı yatırımların yapılabilmesi için zorunlu mali kaynakların bulunmasının ardından, ev sahibi ülke ile koşulların konuşulması işlemi gerçekleşir. Tüm aşamalar gerçekleştikten sonra, şirket stratejisi ve uluslararası piyasalar bakımından yabancı yatırımların etkilerinin ortaya konulması gerekir (Dunning, 1993: 73).

Bu sürecin en önemli adımı, şirketin yabancı yatırımda bulunmaya ikna edilmesidir. Şirket dışa açıldığında tecrübe ve dış fayda sağlayabilir (Buckley ve Casson, 1985: 80).

2.6. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Belirleyen Faktörler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları belirleyen faktörler; kârlılık, piyasa, değişkenleri, ticari etkiler, politik istikrar, bölgesel ekonomik bütünleşme, döviz kuru etkileri, vergiler, kurumlar, yolsuzluk, özelleştirme, fiziksel, finansal ve teknolojik altyapı alt başlıkları halinde incelenmiştir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen faktörler şu şekilde açıklanabilir (Özcan ve Arı, 2010: 70-71).

- **Kârlılık:** DYSY için kârlılık, bir işletmenin kendine özgü yatırım projesinin taşıdığı potansiyel kar elde etme beklentisidir. Kâr beklentileri de yurt içindeki piyasalara ve yapılması planlanan küresel yatırımlara bağlı olarak değişim göstermektedir.
- **Piyasa Değişkenleri:** DYSY belirleyen bir diğer önemli belirleyici de yurt içinde pazarın kapasitesidir. Pazarın kapasitesi ne kadar fazlaysa yabancı yatırımcı için o kadar çekici hale gelir. Bunun nedeni, üretim imkanlarının daha fazla artmasından kaynaklanır. Pazarın büyüklüğü teknolojik gelişmeye, organize pazarlamaya ve üretimde genişlemeye katkı sağlamaktadır.
- **Ticari Etkiler:** Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen bir diğer unsur da, yatırımların yapıldığı ev sahibi ülke için ihracat faaliyetlerini ikame etmesidir. İhracat faaliyetlerinin daha az stabil bir masrafla ancak daha fazla ulaşım masrafları içermesi durumunda, aynı piyasaya yabancı yatırımlar vasıtasıyla katkıda bulunmak, söz konusu masrafların azaltılmasına olanak sağlayabilir.
- **Politik İstikrar:** Yabancı yatırımcılar, risk ve belirsizliklerin daha az bulunduğu bir piyasaya yatırımı tercih eder. Ekonomik ve politik istikrarlılık, DYSY daha çekici hale getirir.
- **Bölgesel Ekonomik Bütünleşme:** Ekonomik bütünleşmeler, serbest küresel ticaret bölgelerinin ve gümrük birliklerinin ortaya çıkışına neden olabilmektedir. Bölgesel ekonomik bütünleşmeden sağlanan kar, daha küçük ve az gelişme yolunda ilerleyen

ülke ekonomilerinin daha büyük piyasalara ulaşmalarına olanak sağlamaktadır. Yabancı şirketlerde, belirli bir bölgede bir ticaret ağında yer alarak daha büyük çaplı üretim ve satış avantajlarına ulaşabilmektedir.

- **Döviz Kuru Etkileri:** Döviz kurlarının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına etkileri, kurlardaki meydana gelebilecek yükseliş ya da azalış ile ilgilidir. Döviz kurlarında meydana gelebilecek kısa süreli hareketlenmelerin yabancı sermaye girişlerini artırabildiği söylenebilir.
- **Vergiler:** Vergi oranlarında meydana gelebilecek olası yükselişler DYSY girişlerini azaltabilmektedir.
- **Kurumlar:** Kurumsallaşmanın zayıf olduğu az gelişme ülkelerde yapılan işlemlerin masrafları artabilmekte ve böylece doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girişleri azalabilmektedir. Kurumsallaşmanın yeterince gelişmemesi altyapıda yetersizliğe ve karlılığın düşmesine neden olabilmektedir.
- **Yolsuzluk:** Ülkelerde yolsuzlukların ortaya çıkması, kamu sektörünün etkisizleşmesine ve kamusal masrafların yükselmesine neden olur. Bu durum, hükümetlerin kredi imkanlarının azalmasına ve rekabetin ortadan kalkmasına neden olabilir. Bu durumda ülkedeki risk artışları, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının azalmasına neden olabilmektedir.
- **Özelleştirme:** Ülkelerin dış piyasalara açılmasıyla birlikte, özelleştirme eylemleri birçok ülkenin ekonomi stratejilerinde önemli yer tutmaktadır. Gelişmekte olan birçok ülkenin DYSY çekmesi uygulamış oldukları özelleştirme faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır.
- **Fiziksel, Finansal ve Teknolojik Altyapı:** Yatırımların yapılacağı ev sahibi ülkedeki ulaşım ağı sistemlerinin gelişmiş olması, yabancı sermaye yatırımlarının girişlerini artırmaktadır.

2.7. Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kapsamı

Ülke dışındaki yabancı girişimcilerin, tahvil ve hisse senedi gibi menkul varlıklara yapmayı planladıkları yatırımlar, dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımı olarak tanımlanabilir (Kepenek ve Yentürk, 2005: 299; Claessens vd.,1995: 153).

Küresel sermaye niteliğinde olan dolaylı yabancı sermaye yatırımı ve yabancı yatırımlar arasında bir takım farklılıklar bulunur. Yabancı yatırımlarda yatırımı yapan girişimcinin üretim ve yatırım aşamalarında söz sahibi olmasına karşılık, portföy yatırımlarında girişimcinin üretim ve yatırım aşamalarında herhangi bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Bir diğer farkise, yabancı yatırımlarda girişimci yatırım yapacağı ülkeye getirdiği sermayenin yanı sıra, üretimde kullanılacak yeni teknolojiyi de beraberinde getirmesidir. Dolaylı yabancı sermaye yatırımı ise, girişimci yatırım yapacağı ülkeye sadece sermayesini getirerek katkıda bulunabilir (Çarıkçı, 2001: 209).

Küresel sermaye piyasalarının serbest oluşu ve bu piyasaların uluslararası küresel piyasalara kendilerini uyarlamalarıyla birlikte, yabancı yatırımcıların tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlerin alış ve satış işlemlerini gerçekleştirebilmelerini daha kolay hale getirmiştir. Dolaylı yabancı sermaye yatırımı da bu noktada önemli yükselişler kaydetmiştir (Sarıtış, 2007: 327).

Dolaylı yabancı sermaye yatırımı, spekülatif olarak ortaya çıkabilen birçok ataklara ve ani değişimlere konu olabilmekte, yani yabancı yatırımcının o anki durumuna göre şekillenebilmektedir. Bu tarz dolaylı yatırımlar, ülkelerin iktisadi durumları açısından sıcak para olarak adlandırılır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise, daha uzun süreli ve ülkeleri kolay terk edebilen yatırımlar değildir (Becker ve Noone, 2009: 2).

Goldstein ve Razin (2002), yapılması planlanan yabancı projelerin, bitirilmesi planlanan zamana kadar elde tutulması koşuluyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlardan elde edilecek kazancın, dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımdan elde edilebilecek kazançtan daha fazla olabileceğini ifade ederler. Bu durum, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki idari etkinlikten kaynaklanır (Goldstein ve Razin, 2002: 13-14).

Dolaylı yabancı sermaye yatırımında ana para, yıpranma giderleri ve gelirlerin geri ödemeleri sabit bir döviz kuruna göre şekillenir. Ekonomideki koşullara göre farklılık göstermez. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında ise, transferi yapılan gelirler devletlerin hükümetlerinin aldıkları kararlara göre değişiklik gösterir. Bir diğer farklılık portföy yatırımlarını bireyler de yapabilirken, doğrudan yabancı yatırımları yapanlar genellikle çokuluslu şirketlerdir (Seyitoğlu ve Karluk, 2000: 264).

Dolaylı yabancı sermaye yatırımlarında kendi ülkelerine daha yüksek kazançlar sağlama amaçları bulunur. Döviz kurları, faiz oranları ve menkul kazançlar dolaylı yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. CDS (kredi risk primleri) primleri, ülkelerin borçlarını geri ödemeleri açısından ve küresel portföy yatırımcılarınca yakından izlenen bir göstergedir (Koy ve Karaca, 2018: 92-93; Calvo vd., 1994: 54-66).

Dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının ülkelerin ekonomilerine dolaylı yollardan reel sektörlere çeşitli açılardan yararlı olabileceği düşünülebilir. Sağladığı yararlardan bir diğeri yabancı parayla sağlanan sermayenin masraflarının düşebileceğidir. Dolaylı yabancı sermaye yatırımları en kısa sürede nakite dönüştürülebildiğinden, yatırımı yapan girişimciler için oldukça az riske sahip yatırım türü olup, yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkede yaşanabilecek bir aksaklıkta ülkeden çıkabilecek en riskli yatırım çeşididir. Dolaylı yabancı sermaye yatırımlarını içsel ve dışsal faktörler etkileyebilir. Sermayenin yer değiştirmesi içsel nedenlerden kaynaklanırsa, maliye ve parasal politikalarla öngörülebilir sermaye akışı sağlanabilir. Fakat sermaye akışı dışsal nedenlerden kaynaklanırsa dışarıdan gelen etkenler etkilidir. Dışsal etkenlere müdahale olamayacağından dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarını azaltıcı önlemleri devreye sokabilirler (Levišauskait, 2010: 23-26; Yıldız, 2012: 24; Ogbonno vd., 2019: 35).

Dolaylı yatırımlar, sıcak para, portföy yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketleri olarak üç değişik biçimde ifade edilebilir. Bu üç kavram aslında aynı şeyi ifade etmektedir. Dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları, yurt dışındaki yabancı yatırımcıların ülke içindeki hisse senedi hareketleriyle borçlanma senetlerinin alış ve satış işlemleridir. Yabancıların yurtiçinde hisse senedi hareketleri ile devlet borçlanma senetleri alım

satımlarını kapsamaktadır. Kısa vadeli sermaye akımları, bankacılık harici özel teşebbüslerin ve ülke içerisindeki yerleşik bankaların ülke dışında kullandıkları kısa süreli kredi imkanları ile yurt dışındaki bireylerin ülke içerisindeki yerleşik bankalarda biriktirdikleri kısa süreli işlemlerdeki değişiklikleri kapsar. Sıcak para kavramı ise, muhtemel risk ve beklenebilen kazançlardaki değişikliklere anında tepki verebilen sermaye yatırımlarıdır (Sağvul, 2007: 33).

2.8. Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teorileri

Bu başlık altında; geleneksel portföy teorisi, modern portföy teorisi, sermaye varlıklarını fiyatlama modeli ve arbitraj fiyatlama modeli ele alınmıştır.

2.8.1. Geleneksel Portföy Teorisi

Geleneksel portföy teorisi, dolaylı yabancı sermaye yatırımlarından elde edilmesi muhtemel kazançlar ile portföydeki menkul değer sayısı arasında bir ilişki olduğunu savunan görüştür. Teoriye göre, dolaylı yabancı sermaye yatırımının daha az riske sahip olabilmesi için portföydeki menkul değer çeşitliliğinin artırılması gerekmektedir. Geleneksel portföy teorisi yaklaşımında, portföyün hedefinin belirlenmesi, menkul değerlerin belirlenmesi ve portföyün idaresi olmak üzere üç aşama bulunur. Teoriye göre, girişimciler birbirinden bağımsız farklı sektörlere, tahvil, hisse senedi ve hazine bonusu gibi birçok menkul değerlere yatırım yaparak riski azaltmayı amaçlar. Böylece yatırımcının sağlayabileceği kazancın ve faydanın artabileceği görüşü hakimdir (Gökbel, 2003: 23). 1900'lü yılların başında önemi artan geleneksel portföy teorisi 1952 yılında modern portföy teorisinin ortaya çıkışıyla birlikte önemini kaybetmiştir (Başar, 2013: 71-72).

2.8.2. Modern Portföy Teorisi

Modern portföy teorisi geleneksel portföy teorisinin aksine, riski minimize etmek için sadece çeşitliliği ve menkul değer sayısını artırmanın yeterli olmadığını savunur. Bu teoriye göre riskin daha az olması için, portföye dahil edilen menkul değerlerin birbirleriyle olan korelasyon katsayıları iyi incelenmelidir. Pozitif ve daha yüksek

korelasyona sahip menkul değerlerinin portföye ilave edilmesiyle, ortaya çıkan çeşitlilik portföyün riskini minimize edememekte ve kazancını yükseltememektedir. Teoriye göre, girişimcilerin en önemli sorumlulukları arasında, hisse senetlerinin karşılıklı değişimini ifade eden kovaryans ortalamasının olabildiğince düşük tutulmasının sağlanması ile bu menkul değerleri portföyüne seçilmesinin gerekliliği yer alır (Markowitz, 1952: 77 ; Mangram, 2013: 59; Özcan, 2018: 36-37).

2.8.3. Sermaye Varlıklarını Fiyatlama Modeli

Sermaye varlıkları fiyatlama modeli (SVFM), risk derecesi ile menkul kıymetin beklenen getirisi arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilen bir modeldir. Dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımları yapmak hususunda kararlar alınabilmesi bakımından yatırımcılara önemli ölçüde avantajlar sağlayabilmektedir. Model portföy için kullanılmasının yanı sıra sadece herhangi bir menkul kıymete de uygulanabilir (Arıkan, 2022: 43).

Sermaye varlıklarını fiyatlama modelinin varsayımları şunlardır (Yörük, 2000: 30):

- Yabancı girişimciler, belirli bir süre için portföylerinin beklenen kazançlarını ve olası aksilikleri dikkate alırlar.
- Girişimciler, portföyler arasında herhangi bir seçim yapmak zorunda kaldıklarında beklenen kazancı daha fazla olan portföyü tercih ederler.
- Yatırımcılar etkili çeşitlendirmeyi tercih edebilirler.
- Girişimciler, pazarda varolan her türlü parayı en az riskli faiz oranı üzerinden borç alıp verebilmektedir.
- Varlık kazançları ile ilgili herhangi bir vergi, komisyon ve transfer masrafları bulunmamaktadır.
- Yatırımcıların çeşitli bilgilere ulaşım konusunda serbestlikleri bulunmaktadır.

- Bütün yatırımcılar aynı dönem yatırım yapabilme hakkına sahiptir.
- Girişimciler aynı beklentilere ulaşmayı isterler. Yani beklenen getiriler, standart sapmalar ve sermaye varlıklarıyla ilgili aynı düşünceye sahiptirler. Bir diğer ifadeyle, en yüksek kazançlı portföyü tercih ederler.

2.8.4. Arbitraj Fiyatlama Modeli

Arbitraj fiyatlama modeli Ross (1976) tarafından geliştirilen bir teoridir. Girişimciler ve portföy idarecileri arbitraj fiyatlama modelini kullanırlar. Bu teori, faiz, alım-satım, idari riskler ve herhangi bir varlığın değerlendirilmesiyle alakalı olabilen risk çeşitliliğın ortalamasını kullanan risk-getiri ilişkisidir. Bu model, risk etkenlerinin bir varlığın bugünkü kıymetine ulaşmada uygun olan getiri oranlarının nasıl bulunabileceğini ortaya koyar (Connor ve Korajczyk, 1993: 1; Güçlü, 2016: 2).

Arbitraj fiyatlama modelinin temelinde, mali varlıkların uzun süreli ortalama kazançlarını etkileyebilen en önemli sistemli etkenler bulunur. Model hisse senetleri ve tahvillerin günlük fiyat değışikliklerine etkilerini daha az önemserken, portföy yatırımlarının bütününe etkileyebilecek önemli etkenleri daha fazla dikkate alır. Ulaşılması planlanan amaç dolaylı yabancı sermaye yatırımlarını yapılandırarak, değerlendirmesinin yapılması ve portföy yatırımlarını artırmaktır (Rool ve Ross, 1980: 15).

Arbitraj fiyatlama modelinde sermaye piyasalarında tam rekabetçi anlayış hakimdir. Bu yüzden, sermaye piyasasında, atomizite, açıklık, piyasaya giriş-çıkış serbestliğı ve homojenlik durumları bulunmaktadır. Mali varlıkların muhtemel kazançlarının hangi şekilde gerçekleştiğini ortaya koyan stokâstik süreç, faktör modeli aracılığıyla ortaya konulabilir (Roos, 1976: 342).

2.9. Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler

Dolaylı yabancı sermaye yatırımlarında, yatırımcılar risk ve getiri kavramlarını dikkate almak zorundadır. Yatırım yapılmak istenilen sermaye piyasalarında, daha fazla getiri ya da kazanç elde edebilmek için daha çok riskle mücadele edebilmek gerekir. Bu hususta yatırımcıların kararları da önem arz eder. Kimi yatırımcılar, daha fazla getiri için daha fazla riskle karşılaşmayı arzu ederken, kimi yatırımcılar ise, az riskle az getiri elde etmeyi tercih edebilir (Yıldız, 2012: 36).

Yatırımcılar, dolaylı yabancı sermaye yatırımlarını yapmadan önce risk ve getiri durumlarını dikkate alırlar. Ardından, kültürel, bölgesel, parasal vb. etmenleri de dikkate alarak yatırımlarını şekillendirebilirler (Gürkan vd., 2014: 22-23).

2.9.1. Yurtiçi Borsa Performansı

Dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye gelebilmesinde etkili faktörlerin başında, yurtiçi borsa performansları yer alır. Gelişmekte olan ekonomilerde borsanın durumu ve borsanın istikrarlılığı yatırımcılar için ilgi çekicidir. Yurtiçi borsa durumu göz önünde bulundurularak yapılan yatırımlarda, yatırımcılar daha fazla kazanç elde etmeyi amaçlar. Yurtiçi borsa performansının yatırımların yapıldığı ülkeler açısından ise, uzun süreli, istikrarlı ve daha az masraflı fon gereksinimlerinin karşılanması gibi avantajları bulunabilir (Garg ve Dua, 2014: 22; Şenol ve Koç, 2018: 4).

2.9.2. Beklenen Getiri

Girişimcilerin, yatırımda buldukları portföylerden sağladıkları kazançlar portföyün beklenen getirisi olarak ifade edilir. Beklenen getiri kavramı, dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları yapılması sonucunda tahmin edilebilen kazançtır. Herhangibir zaman içerisinde, portföyden sağlanabilen getiri ile birlikte getirilerin gerçekleşebilme ihtimallerinin toplam değerleri portföyün beklenen getiri ya da beklenen kazanç durumunu ortaya koymaktadır. Beklenen getiri ya da kazanç, menkul değerlerin ağırlıklı ortalamasının hesaplanmasıyla bulunur (Altay, 2014: 4).

2.9.3. Risk

Risk, gelecek zamandaki belirsiz durumların, tahminlerimizi önemli ölçüde azaltabilmesi ve nasıl meydana gelebileceği belirsiz olan birçok etmenin, yol açtığı ani sonuçlarla karşı karşıya kalabilme durumudur (Altan vd., 2016: 204).

Finansal risk yönetimi ise, çeşitli finansal rakamların herhangi bir olumsuz durumla karşılaşılması için sürekli incelenmesi ve gerekli tüm önlemlerin alınması durumudur. Burada önemli olan tüm tedbirlerin önceden ve zamanında alınmış olmasıdır (Sayılğan, 2014: 324-325).

Portföy teorilerinde risk kavramı, sistemli ve sistemli olmayan risk olarak iki grupta oluşturulur. Yatırımların kendi içinde sınıflandırılmasıyla, farklı menkul değerlerin portföye ilave edilmesi sonucu ortadan kalkabilen riskler sistemli olmayan riskler olarak adlandırılır. Örnek olarak, idari riskler ve parasal riskler gösterilebilir. Portföylerin sınıflandırılabilmesiyle ortadan kalkmayan, dış faktörlerden etkilenen riskler ise, sistemli riskler olarak adlandırılır. Örnek olarak, piyasa riski ve faiz oranı riski verilebilir (Urhan, 2010: 19-20; Chouiefaty ve Coignard, 2008: 45; Carmichael vd., 2018: 25; Coqueret, 2015: 230)

2.9.4. Bölgesel İşbirlikleri

Bölgesel işbirlikleri, ticari, mali, finansal, güvenlik, turizm, ulaşım gibi çeşitli alanlarda karşılıklı ayrıcalıklar tanıyan ülkelerde meydana gelen siyasi yapılardır. Finans bakımından bölgesel işbirliği, küresel ticaretin artırılması ve ülkelerin fon akışının daha kolay yapılabilmesini sağlayabilen siyasi adımlardır. Dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarıcıları, kendi ülkelerindeki sermaye piyasalarında bölgesel stratejik işbirliği içinde olduklarını, başka ülkelerin sermaye piyasalarıyla işbirliği içinde olanlara tercih ederler (Gürkan vd., 2014: 127).

2.9.5. Piyasalar Arasındaki Coğrafi Kültürel ve Dilsel Yakınlık

Dolaylı yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen bir diğer faktörde, ülkelerin piyasaları arasındaki, kültürel ve dilsel açıdan bağların bulunmasıdır. Girişimciler, yatırım yapmak istediklerinde kendi ülkelerini diğer farklı ülkelere kıyasla daha fazla tercih ederler. Bu tercihin altında kendi ülkelerinin coğrafi konum ve kültürlerini diğer ülkelere kıyasla daha fazla tanımaları yer almaktadır. Tanımadıkları diğer ülkelerdeki, ticari kanunlar, iş hayatındaki farklılıklar ve yatırım aşamalarının nasıl işleyeceğine dair soru işaretleri genellikle girişimcilerin yatırım kararlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Girişimciler bazen risk ve getiri oranlarına baksa da, coğrafi ve bölgesel açıdan yakınlık, yatırımlar açısından daha önemlidir (Gürkan vd., 2014: 129; Gossel ve Biekpe, 2017: 751).

2.9.6. Özelleştirme

Özelleştirme, devlet elinde olan mülkiyetlerin özel kişi ve kurumlara devri olarak tanımlanabilir. Bu durum, özel kurum ve işletmelerin daha fazla artması, altyapısal ve çeşitli sosyal yardım hizmetlerinin özel yatırımlar sayesinde gerçekleştiği bir süreçtir (Kurt, 2020: 49).

Gelişme yolunda ilerleyen ülke ekonomileri için özelleştirme faaliyetleri, yurt dışındaki yabancı yatırımların yurt içinde yerel piyasalara girişini artırmaktadır. Bu geliştirilen özelleştirme faaliyetleri, DYSY ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının ilgisini çeken bir etmen olmuştur. Özelleştirme ve yatırımın yapılacağı piyasa koşullarının iyileştirilmesi, yapılması planlanan ticari problemlerin ortadan kaldırılması ve daha iyi kurumsal imkanların sağlanabilmesi de DYSY ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının daha fazla artışına katkı sağlamıştır (Boubakri vd., 2011: 11-30).

2.9.7. Dış Ticaret

Dış ticaret kavramı, ülkelerin küresel pazarda birbirleriyle yaptıkları her türlü mal ve hizmet alışverişi olarak ifade edilebilir. Dünyadaki küresel ekonomik pazarlarda, ülke yurttaşları birbirlerinin iktisadi durumu, sermaye ve finansal durumlarıyla ilgili daha fazla

bilgi sahibidirler. Bu durum nedeniyle, dolaylı yabancı sermaye yatırımları tercihleri olumlu ya da olumsuz etkilenebilmektedir. Girişimciler, farklı ülkeler arasında tercih yaparlarken iktisadi durumları ve finansal piyasaları hakkında daha fazla bilgi sahibi oldukları ülkeyi tercih edebilirler (Küçükahmetoğlu vd., 2007: 65).

2.9.8. Döviz Kuru

Döviz kurunun yükselmesi, ülke dışındaki yatırımcıları gelişme yolunda ilerleyen ülkelere çekebilen önemli bir makro değişkendir. Yurtdışından gelen dolaylı yabancı sermaye yatırımcıları, dövizlerini daha yüksek fiyatlar ile değiştirerek bir kazanç sağlayabildikleri gibi, ilerleyen zamanlarda ellerindeki maddi varlıkları borsaya yatırarak, borsanın artış trendi sağlamasına yardımcı olabilir. Borsadaki bu artış nedeniyle döviz kurlarında bir azalış meydana gelecektir. Dövizin satılması ile birlikte piyasada döviz miktarı artacağından fiyatlarda da bir azalış durumu söz konusu olacaktır. Bu noktada, yurtdışından ülkeye yatırım yapacak olan yatırımcının elde edebileceği kazançlarda artacaktır. Yüksek olan kurdan paralarını dönüştürdüklerinde, borsadaki yükselişten ve daha sonraki zamanlarda kur değerindeki düşüşten dolayı avantaj elde edebilirler (Şenol ve Koç, 2018: 4).

2.9.9. Faiz Oranı

Riskin yüksek olduğu küresel piyasalarda, kazanımlar ve faiz oranlarının fazla olması girişimcilere daha yüksek kazançlar sağlayabilmektedir. Bir diğer ifadeyle, piyasada risk fazlaysa kazanım ve faizde o derece yüksektir (Eğilmez, 2009: 268). Ülkeler, yüksek faiz oranı politikası uyguladıklarında, sermaye bu ülkeleri daha fazla tercih edebilecektir. Faiz oranlarının yüksek düzeyde seyretmesi, sermayenin ülke ve bölge değiştirmesine yardımcı olabilecektir. Ayrıca ülkedeki döviz ve faiz arbitrajının aynı anda faaliyet göstermesi, sermayenin hareket kabiliyetini artırabilen bir unsurdur (Yalçiner, 2012: 107-108; Oke vd., 2020:35).

2.9.10. Sermaye Kontrolleri

Ülkelerdeki sermayenin gelişinde ve gidişinde sıkı önlemlerin alınması, yurtdışından gelebilecek olan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının yönünü belirleyebilmektedir. Sıkı tedbirler alınırsa portföy yatırımlarında bu durumdan olumsuz etkilenebilmektedir. Yatırımcılar, daha serbest bir ortamda portföy yatırımlarını yapmayı tercih ederler. Fakat piyasalarda bir tedbir olmaksızın girişin ve çıkışın olduğu yatırımlar, gelebilecekleri ülkelerde riskler meydana getirebilmektedir. Daha hızlı olarak yurt içi piyasalara giriş yapabilen portföy yatırımları, piyasada para miktarını artırabilirken, bazen de tam tersi bir durum olarak para miktarında azalıcı bir etki yaratabilmektedir. Diğer yandan, küresel piyasalardan birdenbire çıkabilecek yabancı sermaye likiditesi fazla olan piyasalarda nakdi sorunlara sebebiyet verebilmekte, faiz oranlarını yükseltebilmekte ve daha sonraki aşamalarda beklenmeyen bir süreç olaniktisadi krizlerin oluşumuna neden olabilir. Özetle, sermaye piyasalarındaki alınabilecek sıkı tedbirler portföy yatırımlarını o ülkeden uzaklaştırır (Şenol ve Koç, 2018:4)

2.9.11. İş Gücü Maliyeti

Ülkelerin nüfuslarında meydana gelebilecek bir yükseliş daha ucuz emek gücü sağlayabilmektedir. İşgücünün masrafının daha az olması, yatırımı yapmayı planlayan şirket tarafından maliyetleri azaltıcı bir etki yaratabileceğinden, dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarını ve DYSY çekebilen etmenler arasında yer almaktadır (Candemir, 2009: 661).

Teoriye göre, işgücü masraflarının fazla olması doğrudan yabancı yatırımları ve portföy yatırımlarını azaltıcı bir durumdur. Ücret düzeylerinin fazla olması, ülkede ya da herhangi bir bölgede üretilen mal ve hizmet fiyatlarının genel düzeyinde bir yükseliş olarak yansiyacaktır. Mal ve hizmetlerin daha yüksek fiyatlarla pazara girişi, ülke içi ve ülke dışı küresel piyasalarda rekabet bakımından ve satış açısından olumsuz bir etki yaratacaktır (Açıkalin vd., 2006: 273).

2.9.12. Vergi Oranları

DYSY ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarından alınabilecek yüksek vergiler, bu yatırımların ülkeye girişini olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir (Blonigen, 2005: 9). Çinko ve Ak (2009)'da vergi oranlarının daha düşük olduğu ekonomik bir ortamda ülkeye geliş miktarının artacağını belirtmiştir. Ülkeler ekonomilerine sermayenin daha fazla gelmesini istiyorlarsa, vergi konusunda çeşitli teşvikler ve düzenlemeleri uygulamaya koymaları gerekir. Böylece yabancı yatırımlar artabilecektir. Yurt dışından yabancı yatırımların artışı milli geliri artıracak ve böylece vergi gelirleri de artacaktır. Bu nedenle, hedeflenen vergi gelirlerine ulaşılabilir. Politikacılar sermayenin yükselmesine ve hedeflenen vergi gelirlerine ulaşılmasına katkıda bulunabilir (Çinko ve Ak, 2009)

2.10. Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarında Kullanılan Finansal Araçlar

Bu başlık altında; yatırımcısına ortaklık hakkı sağlayan finansal araçlar ve yatırımcısına alacak hakkı sağlayan finansal araçlar ele alınmıştır.

2.10.1. Yatırımcısına Ortaklık Hakkı Sağlayan Finansal Araçlar

Yatırımcısına ortak olabilme yetkisi verebilen finansal araçlar farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bu finansal araçlar ülke dışından gelen yatırımcıların ülke içerisindeki yerli piyasadan direk olarak alabildikleri; hisse senetleri, ülke fonları, depozito sertifikaları ve direk yabancı piyasalarda hisse senedi ihracı biçiminde olabilmektedir. Yatırımcıya ortaklık sağlama hakkı veren finansal araçların sağladığı avantajlar olabilmektedir. Bu fayda, yatırımcıların karşılaşılabileceği riske ve elde edebileceği getiri oranlarına bağlı olarak değişebilmektedir. Karşılaşılabilen risklerde çeşitli etmenlerden etkilenir. Bu etmenlere yurtiçi piyasanın verimliliği, yatırımların yapılacağı ev sahibi ülkelerdeki finansal işleyiş örnek olarak gösterilebilir (Claessens vd., 1995: 3-5).

Hisse senetleri genel olarak ortaklar açısından ve şirketler açısından değerlendirilebilir. Ortaklar bakımından bakıldığında, firmaların sermayesinin belirli bir miktarını temsil ettiğinden, firma için eylemlerini devam ettirebildiği müddetçe hissedarlarına devamlı kazanç sağlayabilen ve ortaklık kurabilmesini sağlayabilen bir evraktır. Şirketler bakımından bakıldığında, öz kaynak sağlamaya yarayabilen aynı zamanda şirketlere finansal destekte sağlayan değerli bir kağıttır (Çapanoğlu, 1993: 40). Hisse senetlerinin kar payı ve sermaye kazancı olmak üzere iki farklı getirisi ya da kazancı bulunabilmektedir. Kar payı, şirket ortaklarının dönem sonunda elde edebileceği kazançlarının kendi aralarında bölüşülmesi sonucu elde edilebilengeldir. Sermaye kazancı ise, hisse senetlerinde ortaya çıkabilecek yükselişler sonucunda elde edilebilecek kazançlardır (Karan, 2004: 307; Dramaliya, 2006: 4; Münyas, 2017: 41-42).

Ülke fonları, küresel piyasalarda herhangi bir sektöre yatırımda bulunmak isteyen yurtdışından gelebilen yatırımcılara, bu piyasalarda yatırımda bulunma ve fon toplayabilme imkanı sunan finansal bir araçtır. Fonlar gelişen bütün piyasalara, belirli bölgelere ve belirli ülkelere yapılabilir (Arslan, 1997: 85).

Depo sertifikaları, firmanın herhangi bir ülkedeki borsada faaliyet göstermek istemesi ve hisse senetlerini teminat olarak göstererek uygulanabilen uluslararası küresel finansal bir araçtır (Brecha and Houston, 1990: 144; Çikot, 2011: 19).

Yurt dışındaki yatırımcılarca, yurt içindeki piyasalarda doğrudan hisse senedi satın alışlar biçimindeki finansal araçlar, herhangi bir piyasada bulunan hisse senetlerinin yabancı yatırımcılarca alış ve satış işlemlerinin yapılmasını ifade edebilir. Hisse senedi ihraçları ülkelerdeki şirketler açısından kaynak yaratmak adına önemli bir araçtır (Arslan, 1997: 86).

Fakat bu şekilde, hisse senedi alış ve satışlarının kişisel yatırımcılar üzerinde bilgi sahibi olma riskleri ve işlem masrafları bakımından sakıncaları bulunabilmektedir (Yalçınmer, 2012: 95). Firmaların ve bireylerin kendi ülkeleri dışındaki diğer ülkelere yatırım yapmak istemelerinin en önemli nedenleri arasında, yatırım yapılacak ülkedeki iktisadi şartların kendilerine olumlu olarak, yansıyabileceği düşüncesi yer almaktadır. İkinci ve üçüncü neden olarak yatırımların kazançlarının beklenilenden daha fazla

olabileceği beklentisi ve portföy farklılaştırılması yapılarak kendi ülkelerindeki muhtemel kötü durumları daha az dikkate almak istemeleri söylenebilir (Aggarwal, 1995:246; Madura, 2012: 75).

2.10.2. Yatırımcısına Alacak Hakkı Sağlayan Finansal Araçlar

Uluslararası küresel piyasalarda, yurt dışındaki ve yurt içindeki yatırımcıya alacaklı olma yetkisi verebilen, ihraç edene ise borçlanma imkanını verebilen finansal araçlar tahvil ihraçları, finansman bonusu ve mevduat sertifikalarıdır (Arslan, 1997: 86).

Tahviller, özel kuruluşlarca veya devlet tarafından orta ve daha uzun vadeli finansal kaynak elde edebilmek için çıkartılan ve borçlanmayı sağlayabilen senetlerdir. Firmaların ve devletlerin küresel piyasalara sundukları kıymetli kağıtlardan biri olan tahvillerde uluslararası olarak değerlendirilir. Tahvil ihraç edilmesinin üç önemli nedeni bulunmaktadır. Birinci neden ülke dışındaki tahvil satışlarının fazla talep görebileceği kanısıdır. İkinci neden olarak ise şirketler, belirli bir para birimi bakımından plan ve projenin maliyetini karşılamayı tercih edebilir. Üçüncü neden olarak, faiz oranlarının daha az olduğu bir paraya yatırımda bulunmak, karşılaşılabildiği muhtemel kur risklerine karşı koruyucu bir etki sağlamasa da, yatırım yapılmak istenilen alanlarda masrafların azalmasına katkı sağlayabilir (Madura, 2012: 70).

Finansman bonoları, çok uluslu şirketlerin yapılarında bulunan ve teminat gösterilmeden çeşitli borç senetlerini satmaları vasıtasıyla oluşabilen finansal araçlardır. Finansman bonolarında ödenmesi gereken miktar ana para ve faizi kapsamakta ve bononun vade zamanına göre belirlenebilen iskonto oranları şirket tarafından hesaplanmaktadır (Ceylan, 2007: 29). Finansman bonosunda, yatırımcılar daha fazla kazanç beklentisindedirler ve kazanç sağlayabilen finansman bonolarına yatırım yapmayı tercih ederler. Garantili finansman bonolarında geri ödeyememe riski bulunmamakta ve yatırımcılara daha güvenilir bir ortam sunabilmektedir. Yatırımcıların, yatırımlardan muhtemel beklediği kazançlar ve riskler ele alındığında, daha fazla getiri sağlayabilmek için finansman bonusu satışı yapan kamu kurum ve kuruluşlarının haricinde kendi olanaklarıyla borçlanabilmeleri için, bu finansman aracını tercih ettikleri söylenebilir (Fabozzi vd., 2005: 34; Akın, 2019: 23).

Mevduat sertifikaları, içerisinde herhangi bir zamanda ödenmeyi gerektiren senetleri barındırır. Mevduat tarihi en az otuz gün ve üzerindedir. Bu vade tarihlerini borç alma işlemini gerçekleştirenler belirlemektedir (Welfling, 1976: 152).

Euro tahvil ihracı ise, belirlenen bir para birimi bakımından ancak çeşitli küresel sermaye piyasalarında yatırım yapanlara sunulan tahvillerdir (Eun ve Resnick, 2007:294). Ülke dışındaki yabancı tahviller, siyasi yetkililerce ülkelerin iktisadi yapılarına maddi kaynak sağlayabilmek için çıkarılabilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 230). Euro tahvil piyasalarına göre, yurt dışındaki yabancı finansal piyasalarda kendilerine özgü düzenlemeler bulunur. Ülkelerin yabancı tahvil piyasaları ile söz konusu ülkenin euro tahvil yapıları birbirlerinden farklı olduklarından, bir rekabet durumu söz konusudur. (Aşıkoğlu, 1993: 78).

2.11. Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Makro ekonomik Etkileri

Bu başlık altında dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının; reel ekonomi ve finansal piyasalar üzerindeki etkileri olarak ele alınmıştır.

2.11.1. Reel Ekonomi Üzerine Etkileri

Herhangi bir ülkenin iktisadi gelişmişliğiyle ilgili en önemli gösterge, ülkedeki bireylerin refah seviyeleridir. Refah seviyesinin en önemli göstergesi ise, kişi başına düşen milli gelir düzeyidir. Kişi başına düşen milli gelirden meydana gelebilecek bir yükseliş, refah seviyesinin artmasına ve ekonominin gelişip kalkınmasına katkıda bulunur. Bu gelişimlerde ülkedeki reel üretimlerde yükselişlere neden olmaktadır. Milli gelirin artabilmesi için mal ve hizmet üretimine, üretimin yapılabilmesi içinse finansal kaynaklara yani tasarruflara gerek duyulmaktadır. Tasarruf oranlarının yetersiz kaldığı bir ekonomide yeni mal ve hizmetlerin üretimi için gerekli kaynaklar ancak yabancı sermaye yatırımlarının yapılmasıyla bulunabilir. Ülkeye gelebilecek doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları sayesinde, reel yatırımların yapılabilmesi için gerekli yeni finansal kaynaklar oluşturulur. Yabancı yatırımların ülkelere getirdiği en önemli

olumlu katkı rekabet ortamının oluşturulmasıdır. Böylece, ülkedeki bireyler daha uygun ve kaliteli ürünlere ulaşabilir (Tezcanlı vd., 1994: 29; Longani ve Razin, 2001: 6-10).

Hükümetlerin giderlerinin gelirlerinden daha fazla olması bütçe açığı olarak adlandırılır. Hükümetlerin en önemli gelir kaynakları arasında vergiler yer almaktadır. Eğer vergi gelirleri bütçe açıklarını kapatmaya yetmezse, hükümetler tahvil ve bono gibi finansal araçları kullanarak sermaye ihracı yöntemiyle bütçe açıklarını kapatabilir. Ancak hükümetler bu fon kaynaklarını verimli kullanmadıkları takdirde, geri ödeme durumunda olumsuzluklarla karşılaşılabilir ve bütçe açıkları daha da artabilir. Bu kaynakların üretim yatırımlarını artırıcı şekilde kullanılması gerekmektedir (Başoğlu 2000: 9-10).

Dolaylı yabancı sermaye yatırımları ülkelere döviz girişi sağladığından, ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmasına olumlu katkı sunar. Tam tersi durumda, yani döviz girişlerinin yeterince olmaması durumunda, yatırımlar ithalat girişlerine bağlı hale gelecek ve transferlerin sermayeden daha fazla olması durumunda ise ödemeler bilançosu olumsuz yönde etkilenecektir (Algan, 1988: 100).

2.11.2. Finansal Piyasalara Etkileri

Dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının finansal piyasalara etkilerine bakıldığında, reel yatırımların ve iktisadi kalkınmanın geliştirilmesinde önemli rol oynadığı söylenebilir. Yabancı sermayeyle birlikte, finansal sermaye piyasalarının gelişebildiği ve yerli yatırımcılar için yatırımların daha ilgi çekici hale geldiği söylenebilir. Bu gelişim ve yatırımların artması için ülkeler yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek amacıyla çeşitli teşvikler uygulayabilir. Özelleştirme seçeneği yürürlüğe konularak teşvik işlemi gerçekleştirilebilir (Gürlesel vd., 1997: 106-110).

Sıcak paranın girişinin sağlanabilmesi için uygulanacak bir diğer metot ise kısa vadeli yabancı sermayenin ülkeye gelişinin kolaylaştırılmasıdır. Bu durum, enflasyonun üstünde seyreden faiz oranı ve enflasyonun altında belirlenecek döviz kuruyla mümkündür. Sıcak para, yüksek faiz oranları sayesinde daha fazla gelir elde edebilmek için ülkeye

giriş yapabilen dövizdir. Koşullar tam tersi olduğunda ülkeden çıkış yapabilen yatırımlar oldukları için kısa sürelidir (Eğilmez, 2014: 1). Dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları sıcak para girişlerini ve ülke içindeki yerel paranın daha değerli olmasını sağlar. Bu durum ihracatın azalışına, ithalatın artışına ve toplam talebin azalmasına sebebiyet verebilmektedir. Böylece milli gelir azalır. Dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları kısa süreli olduklarından iktisadi büyüme olumsuz etkilenir (Güven, 2001: 85).

Yabancı sermayenin piyasalardan çıkması nedeniyle, fiyatların genel düzeyinde olumsuz etki oluşabilir. Reel yatırımlardan ayırt edici bir özellik olarak, daha kolay devrinin mümkün olduğu, yani likit olma özelliğinden dolayı daha çabuk nakite dönüştürülebildiğinden piyasadan çıkışı mümkündür. Bu durum neticesinde ülkelerde iktisadi krizler görülebilir. Dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının, sermaye geliş ve gidişlerinin daha çabuk olması nedeniyle, ülkelerin iktisadi durumlarında dalgalanmalar meydana gelebilir. Özellikle, borsadaki yabancı sermaye paylarının yüksek miktarda olması, dalgalanmaların iktisadi yapı üzerindeki etkilerini daha anlaşılır kılmaktadır. Dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının ülkeden çıkmayı tercih etmesiyle, ülkedeki yerli para bir değer azalışı ve döviz fiyatlarında bir yükselişin görülebileceği söylenebilir (Mody vd., 2001: 203; Alp, 2002: 278).

2.12. Terörizm Kavramı Ve Kapsamı

Terör, toplumda şiddetli eylemlerle hedefini duyurma, terörizm ise bu eylemlerin ardındaki düşünceleri anlatan bir akımdır. Terör eylemleri, saklı olma prensibi ile icra edilir. Eylemleri gerçekleştirenler bu faaliyetlerinin neticesinde propaganda yaparak faaliyetlerinin kararlılıklarını ve doğruluğunu herkese anlatmaya çalışırlar. Terörizm ise faaliyetlerden sonra harekete konulur. Kısaca, terör belirli bir planlı eylemi, terörizm ise planlı düşünceyi ifade eder (Bal, 2006: 4).

Bir diğer ifadeyle terörizm kavramı; “siyasi yöneticileri tesir altına almak isteyen güç odaklarının, mevcut siyasi yöneticileri iş yapamaz hale getirmek ve korkuyla sindirmeyi istedikleri bireyleri başı boş kaldıkları inancına yöneltmek için, toplumsal şiddet faaliyetlerinden yararlanmaları olarak ifade edilebilir (Sönmez ve Graefe, 1998, 117).

Gibbs (1989) terörizmi, “bireye ya da çeşitli maddi varlıklara yöneltilmiş kanun dışı şiddet ve tehdit” olarak ifade etmiştir (Gibbs, 1989: 330).

Crenshaw’a (1981) göre terörizm, toplumda herhangi bir konumda olmak isteyen terör örgütlerinin, bireysel politik kararlarıyla kendilerini terör faaliyetleri ile ifade etmesidir. Terörizmde bireylerin ortaklaşa karar alıp verdikleri bir yapı bulunur (Crenshaw, 1981:380).

Cronin’e (2002) göre terörizmin farklı bireylerce farklı şekillerde anlaşılmasından dolayı ortak bir tanımı yapılamaz. Fakat terörizmin bazı nitelikleri onu başka kavramlardan farklı kılar. Bazı farklı nitelikleri ise şunlardır; politik bir hedefinin bulunması, baskınlık isteğini ve fikirlerini yaymak için var olan sistemli yapıyı ortadan kaldırmak ya da değişimini sağlamak istemesi gibi farklı nitelikleri bulunur. Terörizmde sivil bireyler hedef alınır, yaptıkları faaliyetlerin tahmini söz konusu değildir (Cronin, 2002: 32).

Ergil’e (1991) göre terör, “korkutulmuş masum ve sivil kişiler vasıtasıyla amaçlanandan daha fazla bir topluluğu sindirip, kanun dışı planlı politik hedefleri gerçekleştirmek için bir grubun veya devletin, önceden planlı bir şekilde, şiddete başvurması ya da şiddete başvurmayı düşünmesi olarak ifade edilebilir (Ergil, 1991: 171).

Eylemlerin terör eylemi olarak belirtilebilmesi için dört farklı şartı aynı anda sağlaması zorunludur. Bu şartlar; bir aktör, belirli bir hedef, amaç ve yapılması planlanan eylemlerin yapısıdır. Terör faaliyetlerini icra eden aktörün devletten ayrı bireyler olması ya da belirli topluluğa bağlı olarak eylemlerini yerine getirmesi gerekir. Terör faaliyetlerinde hedef olarak belirtilen bireyler günahsız siviller olmalıdır. Yapılması planlanan eylemler politik bir hedefe yönelik olmalıdır. Bu politik hedefe ulaşabilmek için şiddet unsuru kullanılmalıdır (Novotny, 2007: 23).

Terörizmin tanımlanmasında ki farklı anlayışların bazı nedenleri şunlardır (Sevinç 2011: 88-89) :

- Terör kavramının tarihin tüm zamanları boyunca çeşitli anlamlarda kullanılması ve çeşitli anlamlar yüklenmesi,
- Kavramsal anlamı nedeniyle, kötü bir anlamı çağrıştırdığı için, terörist gruplar tarafından kullanılmak istenmemesi,
- Terörizmin tanımlamasını yapabilen bireylerin fikirlerinin, düşüncelerinin farklı olması,
- Terörizmin hedefinde yaşanabilen çeşitliliklerden dolayı tanımlamaları zor olması,
- Terörizm kavramının elle tutulur bir kavram olmaması yani soyut bir kavram olması ve
- Terörizm eylemlerinin meydana geldiği yerin çeşitliliğinden dolayı farklı tanımlamalar yapılabilmesidir.

Terörizm kavramının birbirinden farklı amaçları bulunur. Ergil'e (1993) göre terörizm kavramının amaçları arasında: bireyleri yada toplumları korkuya düşürmek, siyasi otoriteyi işlevsiz kılmak, baskılı yöntemleri tercih etmek, siyasi otoriteye karşı olanları harekete geçirmek ve kurumlarını etkisiz hale getirmek, toplulukları olumlu ya da olumsuz şekilde etkilemek, politik yapıyı ortadan kaldırmak yer alır (Ergil, 1993: 43).

Terörizm kavramının belli başlı özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Gündüz, 1996: 39):

- Terörizm; belirli bir strateji ve ideolojiyle yapılır.
- Terörizm; terör faaliyetlerinin herkes tarafından normal karşılanması için bir senaryo belirler.
- Terörizm; farklı bir düzen anlayışı vaat etmektedir.
- Terörizm; dış güçlerin sağladıkları destekler sayesinde faaliyetlerini sürdürür.

- Terörizm; gelişimini propaganda sayesinde devam ettirir.
- Terörizm; siyasi otorite yerine alternatif olarak getirilen planlı bir oluşumdur.
- Terörizmin ve terörün devamlılığı için mali destek alması şarttır.
- Terörde, belirli bir grubun hak arayışı, kendilerine ait bir devlet otoritesi kurmak istemeleri yer alır.
- Terör, planlı ve hedefli faaliyetler olarak ortaya çıkar.
- Terörde, her türlü olumsuzluk, şiddet ve kötülük bulunur.
- Terör, genellikle dış güçlerin taşeronluğunda yapılır.
- Terörün çoğunlukla politik bir hedefi bulunur.

2.12.1. Terörizmin Unsurları

Bu başlık altında; ideoloji unsuru, örgüt unsuru ve şiddet unsuru ele alınmıştır.

İdeoloji Unsuru

Terör kavramının ilk önce belirli bir ideolojik düşünceye sahip olması gerekmektedir. İdeolojik düşünce örgütlerin hareket kabiliyetlerini oluşturur. Örgütler, belirledikleri ideolojik düşünceler doğrultusunda stratejik planlarını oluştururlar. Terör örgütlerinin politik eğitim olarak verdikleri eylemlerin amacı, örgütün benimsediği ideolojik düşünceleri üyelerine de benimseterek bu doğrultuda ilerlemeler kaydetmektir (Drake, 1998: 53; Özdemir vd., 2018: 436).

Örgüt Unsuru

Terörizmin kavramında yer alan örgüt unsuru, tanımlamada bulunan hedeflere ulaşmak için kurulmuş olan örgütlenmelerdir. Terör örgütlenmelerinin işleyişi yasadışı oluşumu ve çok gizli olmayı içerir. Terörist oluşumlarda örgütlenme, merkez yapılanmaları, silahlı yapılanmalar ve propaganda eylemlerinin yapıldığı bir yapıdan meydana gelmektedir. Bu oluşum içerisinde üst kademedeki alt kademeye doğru çeşitli sorumlular bulunur (Şen, 2015: 27-28).

Şiddet Unsuru

Terör örgütleri, hedefledikleri politik amaçlara ulaşabilmek için şiddeti unsurunu tercih ederler. Şiddet unsurunu tercih ederek, korku, sindirme, varolan siyasi yönetime güveni azaltma ve kargaşa ortamı oluşturmayı hedefler. Şiddet unsurunun en önemli aracı ateşli silah eylemleridir. Şiddet silahlı eylemlerin dışında, söz ve davranışla da uygulanabilir. Toplumlar üzerinde psikolojik etkiler meydana getiren bu durumlarda bir baskı durumu söz konusudur (Denker, 1999: 15-17; Özdemir vd., 2018: 436).

• 2.13. Terörizm Teorileri

Bu başlık altında; Rasyonel tercih teorisi, psiko – analitik yaklaşım, bağlamsal yaklaşım, etno – sentrik yaklaşım ele alınmıştır.

2.13.1. Rasyonel Tercih Teorisi

Bu teoriye göre, terör faaliyetlerinin bir karar alma ve verme sürecinden geçtiğini ileri sürmektedir. Alınabilecek son kararların mantığa uygunluğundan ziyade, karara giden aşamaların mantıklı olmasının gerektiğini vurgulamaktadır. Rasyonel tercih şu safhalardan meydana gelmektedir (Kösebalan, 2004: 44- 46):

- Planlanan hedefin tespit edilmesi,
- Birçok hedefin var olması halinde, en önemli hedef tespit edilir.

- Hedeflere ulaşmaya yardımcı olacağı düşünülen vasıtaların tespit edilmesi,
- Tüm vasıtaların kazanımları ve götürülerinin tespit edilmesi ile en fazla faydayı ya da daha az zararlı olan vasıtaların tespiti ile ilgili karar ve uygulamalarının yapılmasıdır.

2.13.2. Psiko – Analitik Yaklaşım

Bu yaklaşıma göre terör faaliyetlerini yerine getirecek olan kişilerde, doğru karar alma ve verme kabiliyeti bulunmamakta, bu kişilerin psikolojik bakımdan problemleri oldukları kabul edilmektedir. Ayrıca bu yaklaşıma göre, terör eylemcilerinin geçmişten gelen problemleri bulunmaktadır. Teröristler, hal ve hareketlerindeki bozuklukları gösterebilmek amacıyla örgütlere katılım sağlamaktadırlar. Kısaca bu teori, teröristleri psikolojik bakımdan problemleri olarak görür. Teröristlerle diyaloga girmek yerine tedavi edilmeleri gerekir (Kösebalan, 2004: 44-46).

2.13.3. Bağlamsal Yaklaşım

Bu yaklaşıma göre terörizm kavramını eylemcilerin geçmişleri ile ilgili problemleri değil, belirlenmiş ekonomik ve politik sorunlar meydana getirir. Örneğin, Filistin'deki eylemcilerin temel motivasyonlarıyla ilgili olarak eylem sebeplerini özgeçmişlerine indirgemek sağlıklı bir ipucu vermemektedir. Filistinli eylemciler toplumun diğer kişileri tarafından kabul edilen davranışları uygulamayı tercih etmektedirler. Bu durum kendilerini bağlı buldukları toplumdaki herhangi bir davranış bozukluğu olarak kabul edilmemelidir (Özdemir, 2009: 3).

2.13.4. Etno – Sentrik Yaklaşım

Bu yaklaşıma göre terörizmin nedeni, belirli bir kültüre ve din odaklı olmasına dayanır. Bu yaklaşımı önemli hale getiren Batı'da yaygın olan ve Orta Doğu'daki bulunan terör sorunlarının islam ile ilişkili olmasına dayanmasıyla birlikte Amerika'da politik kanat arasında rağbet görmesidir. 11 Eylül saldırılarıyla birlikte etno – sentrik yaklaşım büyük önem kazanmıştır. Saldırıların failleri olarak radikal İslamcılar kabul

edilmiştir. Buna yönelik olarak Batı'da geniş bir kamuoyu kitlesi oluşturulmuştur. Böylece bu durum ABD'nin Ortadoğu ve Orta Asya daki planlamalarını uygulaması için bir neden yaratmıştır (Özdemir, 2009: 4).

2.14. Terörizm Türleri

Bu başlık altında; devlet terörizmi, devlet destekli terörizm, siber terör, nükleer terör, uluslararası terör, etnik terör, modern terörizm, uluslararası (transnasyonel) terörizm ele alınmıştır.

2.14.1. Devlet Terörizmi

Devlet terörizmi, geçmişten beri tehlikeli ve en eski terörizm biçimidir. Bu terörizm türü, siyasi idarenin kendi ülkesi içerisinde bulunan yurttaşlarına karşı uygulayabildiği şiddet faaliyetleridir. Şiddet faaliyetleri direk olarak siyasi otoriteye karşı olanları ortadan kaldırmak amacıyla yapılabilmektedir. Devlet terörizminde şiddet faaliyetleri siyasi otoritenin kendi askeri güçler ile değil, bunun yerine desteklenen farklı gruplar tarafından yerine getirilir (Kastanidou, 2004: 18-19).

Devletler kanuni biçimlerde sağlayamadıkları sonuçları, kanun dışı yolları kullanarak terör eylemlerinde bulunabilir. Demokratikleşmiş ülkelerde devlet terörü etkisi daha azken demokratikleşmemiş ülkelerde ise bu etki daha fazladır. Devlet terörü en fazla politik karşıtlara veya dini gruplara yönelik yapılmaktadır. Bunun temel sebebi, dini grupları kontrol altında tutmak ve politik karşıtlıklara rağmen siyasi otoritenin devamlılığının sağlanmak istenmesidir. Bu sebeple, istenmesi halinde siyasi ve sosyal grupların birlikte hepsinin ortadan kaldırılması söz konusu olabilir. Devlet ayrıca terör faaliyetlerini yerine getirecekse gizli yapılmasını tercih etmektedir. Toplu halde gözaltılar, ülkeden dışarı gönderme gibi durumlar örnek olarak verilebilir (Topal, 2005: 11).

2.14.2. Devlet Destekli Terörizm

Devlet destekli terörizm, ülke devletlerinin mevcut otoritelerini ortadan kaldırmayı amaçlayan oluşumları yok etme, rekabet halindeki ülkeleri güçsüzleştirerek mevcut egemen durumlarını koruma ve bireyler arasında korkutucu etkiler yaratmak için terör eylemlerini sürdüren kişilere ve oluşumlara gerekli desteklerin verilmesidir (Şimşek, 2016: 324).

Devletler, direk olarak savaşmak yerine terör oluşumlarını destekleyerek düşman ülkelerin zayıflatılmasını amaçlar. Asıl amaç, terörü bir uluslararası politika unsuru olarak kullanmak ve pazarlık durumu oluşturmaktır (Yeniçeri, 2003: 22).

Devlet destekli terörizm korkutucu şiddet eylemlerinin yanı sıra, ülkenin kendi iç dinamiklerinde yer alan iktisadi, politik, etnik ve dini çeşitlilikler kullanılarak bir kargaşa ortamı oluşturmayı ifade etmektedir. Devlet destekli terörizm, ülkenin kendi sınırları içerisinde bulunan devlet destekli terörizm ve ülkenin kendi sınırları dışında bulunan devlet destekli terörizm olmak üzere ikiye ayrılır. İlk terörizm çeşidinde, politik yapı kendi mevcut durumunu koruma ve güvenliğini sağlamak için ülkesinde bulunan terör oluşumlarını desteklemeyi amaçlamaktadır. İkinci terörizm çeşidinde ise, rekabet halindeki devletleri güçsüz konuma getirmek veya yok etmek için ülkelerdeki karşıt oluşumların desteklenmesi yer almaktadır (Şimşek, 2016: 324).

2.14.3. Siber Terör

Siber terörizm, belirlenmiş bir siyasi ve sosyo kültürel hedefe varabilmek için, bilgisayar teknolojisinin yardımıyla kişilere ve mallara karşı, siyasi yöneticileri ve toplulukları baskı altına almak amacıyla uygulanabilen bir terör çeşididir (Yıldız, 2011: 163). Siber terörizmde, yurt içindeki banka altyapılarının zarara uğratılması, kişilerin hesaplarının çalınması, siyasi otoriteye ait sırlara bu yollarla ulaşılması, internet sitelerinin çökertilmesi gibi çeşitli eylemler bulunmaktadır. Siber terörizmde beş önemli husus bulunmaktadır. İlki hedeftir. Hedeflere örnek olarak, kişiler, firmalar, altyapı tesisleri verilebilir. İkinci husus hareket ediş noktasıdır. Örnek olarak belirli bir ideolojiye yönelik, dini, siyasi şekillerde olabilir. Üçüncü nokta ise, hangi çeşit araçların kullanıldığıdır.

Dördüncü nokta, altyapı tesislerinin ortadan kaldırılarak ciddi zararlar oluşturmaktır. Son husus ise, ulaşılacak istenilen hedeftir. Bu hedefler siyasi, dini veya askeri biçimlerde olabilmektedir (Mazari vd., 2015: 12).

2.14.4. Nükleer Terör

Nükleer silahlarla yapılabilen terör eylemleri, bireyleri toplu şekilde ortadan kaldırmak, yaşadıkları yerleşim yerlerini kalıcı zarara uğratmak, kişileri psikolojik olarak olumsuz yönde etkilemek ve teröristlerin kendi ideolojik yapılarını gerçekleştirebilmek için kullanabildikleri bir yöntemdir. Uygulamayı düşünenler için nükleer terör eylemleri, etkilerinin uzun süreli olabilmesi ve küresel anlamda geniş yankılar ortaya çıkarabilmesi açısından avantajlar sağlayabilmektedir (Topal, 2005: 21).

2.14.5. Uluslararası Terör

Uluslararası terörizm, herhangi bir devletin kendi sınırları içerisinde ortaya çıkabilen ve farklı diğer devletlerin ya da farklı ülke bireylerinin haklarını ihlal edebilen, birbirleriyle ilişkili olarak devam ettirilebilen şiddet eylemleridir (Çora, 2008: 24).

Diğer tanımlamayla uluslararası terörizm, hakim devletler veya kişiler tarafından kontrol altında tutulan birey ve oluşumların yapabildikleri şiddet içerikli faaliyetlerdir. Bu terörizm türünün esas özelliği politik amaçlı olmasıdır. Politik hedeflere varmak ve politik farklılıklar getirmek amacı bulunur. Dünyadaki tüm vatandaşları tehdit eden bu tür terörizmde, neyin nasıl ve kimden gelebileceği belirsizliği bulunmaktadır. Bu terörizm çeşidinde, terör faaliyetlerinin uluslararası neticeleriyle karşılaşılır. Terörist faaliyetlerinin farklı ülke topraklarında meydana gelmesi ve farklı ülke bireylerine yönelik olması sonucu meydana gelen uluslararası terörizm, ülkelere dış güçlerce yapılması planlanan şiddet faaliyetleri olarak ifade edilir (Topal, 2005).

2.14.6. Etnik Terör

Belirli bir coğrafi bölgede yaşamını sürdüren, belirli bir etnik vasfa sahip bireylerin birleşerek yaşamayı sürdürdüğü bölgeleri bağlı oldukları siyasi otoriteden ayırarak farklı bir etnik vasfa dönüştürmek amacıyla gerçekleştirilen, şiddet barındıran faaliyetler etnik terör olarak ifade edilir. Bu oluşumlar bağımsız olmayı amaç edinirler. Kendi etnik gruplarınca destek görmemelerinin yanı sıra şiddet faaliyetleriyle tanınmaya çalışırlar. Planladıkları şiddet faaliyetlerinde amaçları hem propagandalarını duyurmak hem de bireylerin ilgilerini çekmektir. İlave olarak kendilerini desteklemeyen, aynı etnik kökenli bireyleri korkutmayı amaç edinmektedirler (Yavuz ve Şahin, 2011: 42).

Birbirinden farklı fikirler ve çeşitli ideolojiler olsa da, terör faaliyetlerini yerine getirenler yaptıklarının doğruluğunu argümanlarla ortaya koymaya çalışırlar. Terörist eylemlerinin iki amacı bulunur. İlki, sömürü yapan güce karşı sömürde buldukları coğrafi bölgeye hakim olmanın masrafının fazla olduğunu göstermektir. İkincisi ise eylemlerini gerçekleştirdikleri ülkelerin ve dünya basınının etkilenmelerine neden olarak dikkat çekmektir (Tan ve Saçıkara, 2002: 4; Soeters, 2005: 78).

2.14.7. Modern Terörizm

Modern terörizmin, her yerde ortaya çıkabildiği ve vatandaşların karşı karşıya kalabildiği en ciddi problemler arasında yer aldığı söylenebilir (Laqueur, 2002: 5). Ayrıca modern terörizm, korunaklı yerlerden ziyade insanların toplu halde bulunabildiği yerleri kendine hedef alır. Yapılması muhtemel hedefler için fazla miktarda maddi kaynak ve silah kullanımına ihtiyaç duyulur. Diğer bir özellik ise, modern terörizmde örgütsel desteklere ihtiyacın fazla olmasıdır (Arı, 2004: 545). Modern terörizmde ayrıca, teröristler kendilerince düşman olarak belirledikleri siyasi yöneticilerin günahsız yurttaşlarına saldırılarda bulunabilmektedirler (Bowen, 1987: 153-154).

2.14.8. Uluslarötesi (Transnasyonel) Terörizm

Uluslarötesi terörizm, ülke devletlerinin bir müdahalesi olmadan, devletten ayrı aktörler vasıtasıyla gerçekleştirilmesi muhtemel terör faaliyetleridir. Yani bu terörizm

çeşidini diğerlerinden ayıran özellik, gerçekleştirilen terör eylemlerinin devlet tarafından icra edilmemesidir (Taşdemir, 2006: 334-37). Uluslarötesi terörizmde ortaya çıkabilen olaylar, birbirinden farklı ülkelerde meydana gelebilmekte, herhangi bir ülkede başlayıp farklı ülkede son bulma durumugörülebilmektedir (Rosendorfy vd., 2005: 172).

Daha farklı bir tanımlama ile, terör eylemlerinin kurbanları ile failerin uyruklarının birbirlerinden farklı olması uluslarötesi bir terörizm çeşididir. Yani, terör eylemlerine maruz kalan bireylerin kimlikleri, terör faaliyetlerinin olduğu ülkeden farklı ise uluslarötesi terörizm bulunur (Enders vd., 2011: 321).

2.15. Terörizmin Ortaya Çıkış Sebepleri

İnsanları terörist olmaya iten iki temel görüş bulunur. Birincisi, psikolojik problemlerdir. İkincisi ise, bireylerin yaşamlarını devam ettirdikleri bölgelerde haksızlıklarla karşılaşabildikleri ve haklarına ulaşmak için terörist olmaktan başka çarelerinin olmadığına inandıkları düşünceleri yer almaktadır (Bal, 2004: 42-44). Bayer (2007)' ye göre terörizmin nedenleri şunlardır (Bayer, 2007: 41):

- Baskılar görmek,
- Dini inanışlar,
- Aşiretlerin varlığı,
- Umudu yitirmek,
- Şartların eşit olmaması,
- Adalettaki aksaklıklar,
- Güçsüz olma düşüncesi,
- Fakirlik,
- Politik açıdan etkili olma isteği,

- Politik düzenlemeler,
- Şiddetli müdahaleler,
- Öfke,
- Hedefe ulaşma ve
- Kültürel baskılardır.
- Korku

2.15.1. Ekonomik Nedenler

Ekonomik yetersizlikler, terörizmin en önemli nedenleri arasında yer alır. Çeşitli oluşumlar, ekonomik hakların ihlale uğradığı kanısına vardıklarında haklılıklarını göstermek için terörü tercih ederler. Bu gruplar böylece şiddet faaliyetlerini tercih etmektedir (Micheal, 2007: 39).

Yoksulluk ve yatırımcıların azlığı terörist faaliyetlerinin artışında etkilidir. Terör grupları en fazla yoksul, maddi durumu bozuk bireyleri kandırarak propagandalarını sürdürmektedir. Ekonomik durumu ve geliri iyi olan bireylerin terör örgütlerinden ve onların faaliyetlerinden uzak duracağı açıktır. Terör örgütlerine katılan bireylerin çoğunlukla işsiz oldukları gözlenmiştir (Öztürk ve Çelik, 2009: 91).

2.15.2. Psikolojik Nedenler

Kişi, yetişme biçimi ve içinde bulunduğu toplumda, kendisini herkese gösterme duygusu ve çeşitli sebeplerle kendisini kanıtlama eğilimine girebilir ve terör faaliyetlerini kendini anlatış biçimi aracı olarak görebilmektedir (Gökbunar ve Gökbunar, 2010: 57).

Teröristler psikolojik etmenleri kullanabilmektedir. Zayıf kişilere kuvvetli oldukları hissi verilerek, bir bölümününde intikam alma şeklinde motive ederek örgütlere kazandırılmaktadır. Bireyler, becerileri, yeteneği bakımından yetersiz olduklarını hissettiklerinde toplumdaki yerini ve konumunu beğenmezler. Topluluklar bakımından geri

itildiklerini, saygı ve sevgi görmediklerini düşünürler. Böylece toplumlarda kendilerine yer edinmek için şiddet faaliyetlerini kullanırlar (Post, 2005: 7).

2.15.3. Sosyo-Kültürel Nedenler

Sosyo kültürel nedenler arasında, fakirlik, nüfus yapısı, eğitim yetersizliği, kentleşme ve işsizlik sayılabilir (Çınar, 2009: 106). Yüksek nüfus artışı, genç bayların daha çok olması, beraberinde farklı sorunları ortaya çıkarabilmektedir. Nüfustaki yüksek artış hızı, yüksek kentleşmeyle birlikte, işsizlik problemleri ortaya çıkmaktadır. Hızlı nüfus artış hızı, şehirlerarası göçleri artırmaktadır. Ortaya çıkan işsizlik ve yoksullukta, terörist faaliyetlerin ortaya çıkabilmesine neden olabilmektedir. Kentleşme neticesinde ortaya çıkabilen işsizlik durumu bireyleri suça itebilmektedir (Newman, 2006: 752).

2.15.4. Dini Nedenler

Din temelli terörizmi kavrayabilmek için hedeflerine bakmak gerekir. Bu hedeflerden ilki, dünyanın mevcut anlayışını ortadan kaldırarak yeni bir dünya düzeni kurmaktır. Bu terörizm hem geleneksel olarak hem de farklı mezhepsel anlayışlarda görülebilmektedir. Din temelli terörizmin bir diğer hedefi ise, dini bir idare yapısı kurmaktır. Çoğunlukla kutsal kitapları ele alan ve bunlar için faaliyetlerine devam eden oluşumlar, var olan idareyi yıkıp bunun yerine din temelli bir idareyi esas alan yönetim biçimini tercih ederler. Din temelli terörizmin bir başka amacı ise, din devletinin kurulabilmesi için, diğer başka farklı dinlerin ortadan kaldırılabilmesi ve diğer mezhep ve inanışların ortadan kaldırılmasını amaç edinmektir (Gregg, 2014: 39-43).

Dini inanışlar hep barış ve olumlu mesajlar vermelerine rağmen, olumsuz yöntemlere başvurmaları nedeniyle tartışılmaktadır. Bunu anlamak için cihat anlayışını irdelemek gerekir. Cihat kavramının yanlış anlaşılması, dinin yanlış yorumlanmasına neden olmaktadır. Cihat genel olarak, emek vermek, gayret etmek, dini tüm insanlığa ulaştırabilmek için yapılabilen eylemlerdir. Bu eylemler savaş haricindeki her şey olabilmektedir (Şimşek, 2016: 327).

2.15.5. İdeolojik Nedenler

İdeoloji, farklı oluşumların belirledikleri amaçlar ve kullanabildikleri taktiklerden dolayı diğer oluşumlardan ayrılabilen ve bu eylemlerin sınırlarını ortaya koyabilmektedir. Teröristler ideolojik düşünceleri sayesinde haklı olduklarını savunurlar. Bu ideolojiler nedeniyle düşünce yapıları etkilenir ve hatta terör faaliyetleri nedeniyle gönüllü olarak yaşamlarından bile vazgeçebilirler (Stepanova, 2008: 29).

Terörizme ideolojik açıdan bakıldığında, dört farklı açı bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde, mevcut devlet yapısını ortadan kaldırarak Marksist-Leninist bir yapı kurmak hedeflenmektedir. İkincisi, Marksizm ve anarşizminden farklı olarak, aşırı milliyetçi, aşırı sağcı ve ırklarına son derece bağımlı olan faşist oluşumlardır. Üçüncüsü ise, etnik temele bağlı ve bölen bir yapıya sahip olan etnik ideolojilerdir. Dördüncüsü ise, dini kendine ilham kaynağı olarak alan oluşumlardır (Martin, 2013: 28-34).

2.16. Terörizmin Makro Ekonomik Etkileri

Bu başlık altında; terörizmin makro ekonomik yansımaları ele alınmıştır. Aşağıda bu makro ekonomik yansımalar ayrıntılı olarak ele alınarak açıklanmıştır.

2.16.1. Terör ve Ekonomik Büyüme

Terörün sürekli olması, ekonomik masraflarında sürekli olmaya başlaması demektir. Terörün ekonomik masrafları kendini en çok savunma alanında hissettirir. Terörün ekonomik masrafları aynı zamanda güvenlik masraflarıdır (Gupta vd., 2004: 421). Değişik iktisadi yapıya sahip ülkelerde, terörün masraflarının ekonomik bütçeler üzerinde yük oluşturabileceği söylenebilir. Ulusal güvenlik nedeniyle katlanılmak mecburiyetinde olan masraflar, iktisadi büyümeyi etkileyebilmektedir. Yapılması muhtemel yurt dışı yatırımlarındaki düşüş nedeniyle iktisadi büyüme olumsuz etkilenmektedir (Frey vd., 2007: 11).

Ekonomik büyüme tüm ülkelerin en temel iktisat politikaları arasında yer almaktadır. Belirli bir zaman aralığında belirli bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarındaki artış ekonomik büyüme olarak adlandırılmaktadır. Ekonomik büyüme

GSYİH'daki yüzde artıştan hareketlendirilebilmektedir. GSYİH ise üretim, gelir ve harcama yöntemleri kullanılarak hesaplanabilmektedir. Harcamalar yöntemine göre GSYİH iktisadi kesimler tarafından belirli bir zamanda nihai ürünlere sağlanan ödemeleri baz alarak elde edilir (Doğan, 2019: 77).

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

Bu toplam harcama fonksiyonunda Y milli geliri, C tüketim harcamalarını, I yatırım harcamalarını, G kamu harcamalarını ve (X-M) net ihracatı temsil etmektedir. Terör faaliyetleriyle birlikte milli geliri belirleyen unsurlar ve ekonomik büyüme olumsuz yönde etkilenebilmektedir (Doğan, 2019: 77). Yukarıda belirtilen milli gelir bileşenleri ve bunların terör ile bağlantıları aşağıda açıklanmaktadır.

Terör faaliyetleri sonucunda ortaya çıkabilen şiddet ve kargaşa ortamı tüketimi, yatırımı ve iktisadi büyümeyi olumsuz etkilemektedir (Uysal vd., 2009: 165).

2.16.2. Terörün Tüketici Davranışları, Tüketim ve Tasarruf Üzerindeki Etkileri

Terörün etkilerinin tüketim ve tasarruf üzerindeki durumuna bakıldığında, ülkelerin ekonomik yapıları üzerinde ciddi bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Terör riskleri artırmaktadır (Frey vd., 2007:24)

Tüketicilerin endişeleri, en fazla hizmet alanını, turizm ve ulaşım sektörlerini etkileyebilmektedir. Risk düşüncesinin artışı bu sektörlerdeki tüketimi azaltabilmekte, bu durumda finansal desteklemelerin bu sektörlerden geri çekilmesine ve ekonomideki büyümenin etkilenebilmesine neden olabilmektedir. Terör, kişilerin paralarını tüketim harcamalarına yönlendirmelerinin yerine tasarrufa yönlendirmelerine neden olabilir (Bruck ve Wickstrom, 2004: 4).

Hane halkı tarafından belirli bir zaman aralığı içerisinde ihtiyaç duyulan mal ve hizmetler için yapılan harcamalar tüketim olarak adlandırılmaktadır. Keynes toplumların tüketim amacıyla yapmış oldukları harcamalar gelire, diğer şartlara ve

bireylerin şahsi gereksinimlerine, psikolojik yapılarına, alışkanlık ve gelirin aralarındaki dağılımı belirleyici ilkelere bağlı olduğunu ifade etmiştir (Doğan, 2019: 77). Terör eylemleri, genel olarak tüketim harcamalarını azaltabilen bir etkiye sahiptir (Uysal vd., 2009: 167).

2.16.3. Terörün Yatırım Harcamaları Üzerindeki Etkileri

Ülkelerin daha güvenilir ve istikrarlı olması iktisadi açıdan büyüme ve kalkınmanın en önemli koşullarındandır. Girişimci, herhangi bir coğrafi bölgeye yatırım yapmadan önce risk durumunu incelemektedir. Firmaların ve yatırımcıların kendilerini güvende hissetmeleri o bölgeye yapabilecekleri yatırım miktarını da artıracaktır. Ülkelerin daha güvenilir bölgeler oluşturabilmeleri için savunma harcamalarına yapabilecekleri yatırımlarda yatırımcıları olumsuz yönde etkileyebilecektir (Sezgin vd., 2008: 1).

Firmalar açısından bakıldığında, üretimden satış aşamasına kadar tüm safhalar terör eylemlerine maruz kalabilmektedir. Küresel ticaretle uğraşan firmaların terör risk ve belirsizlikleri oldukça fazladır. Büyük firmalar ve çeşitli yapılanlamalar, terör eylemleri bakımından daha fazla ilgi çekebilmektedir. Gelişmiş finansal alanlar ile petrol bölgeleri terör faaliyetlerinden daha fazla etkilenebilme potansiyeline sahiptir. Ayrıca terör faaliyetlerinin görüldüğü alanlarda, taşıma masrafları yüksek riskten dolayı daha yüksek olabilmektedir. Böylece sigorta ödemeleri yükselebilmekte ve yatırım masrafları da artabilmektedir (Simon, 2002: 56).

2.16.4. Terörün Kamu Harcamaları Üzerine Etkileri

Savunma hizmetleri, yetkili siyasi kurum ve kuruluşlar tarafından yurttaşlara direkt veya dolaylı olarak sunulması gereken en temel sorumluluklar arasında yer alır. Kamu harcamalarının bu sorumlulukların yerine getirilebilmesi için ayrılan kısmına savunma harcamaları denilmektedir (Giray, 2004: 183).

Terörle mücadelede bulunan ülkeler, kamu harcamalarının büyük bir kısmını savunma harcamalarına ayırma mecburiyeti ile karşı karşıya kalabildiklerinden, bu harcama imkanlarını ülkelerinin iktisadi gelişmelerine katkıda bulunabilecek alanlara aktaramamaktadırlar. Savunma harcamalarının artışı güvenliğe bağlı teçhizatların da artışına neden olabilmektedir. Böylece bu alanda işgücü ve istihdam artışı olsa dahi, bu artış uzun süreli olamamaktadır (Uysal vd., 1999: 4).

Terör faaliyetlerini ortadan kaldırmak için ülkelerin iki tercihi bulunmaktadır. İlki, savunma masraflarını artırarak daha üst düzey güvenliğe geçiş, ikincisi ise, terör oluşumlarına katılabilecek kişilerin yaşadıkları çevrelerde refah seviyelerini artırarak terörden uzak kalmalarını sağlayabilmektir (Sezgin vd., 2008: 44).

2.16.5. Terörün Dış Ticaret Üzerine Etkileri

Terör faaliyetleri uluslararası küresel dış ticareti farklı şekillerde etkileyebilmektedir. İlki, terör eylemleri bir kargaşa ve güvensizlik alanı ortaya çıkardığında, ticari masrafların yükselişine sebep olabilmektedir. Terör olayları uluslararası ticareti çeşitli şekillerde etkileyebilir. Bu yüzden, ülkelerin tüketme ve üretme alışkanlıkları değişim göstererek küresel dış ticaret farklı bir hale dönüşecektir. Terör kaynaklı, güvenli olmayan ortam dış ticaret üzerinde kötü etkiler meydana getirebilir. Terör faaliyetlerinin meydana geldiği bölgeler girişimciler için önemini kaybeder. İkinci olarak, terör faaliyetlerinden korunabilmek için alınabilen güvenlik tedbirleri ticaretin masraflarını artırabilmektedir. Üçüncü durumda, terör grupları tarafından ticarete konu olan malların direk yokedilmesi durumudur. Terör grupları, ülkelerin esas ticaretini oluşturan mal ve hizmetlerin ulaşım altyapısını zarara uğratabilir. Bu durum, üretim aşısında aksaklıklar meydana gelmesine neden olabilmektedir (Nitsch ve Schumacher, 2004: 178).

2.16.6. Terörün Turizm Sektörü Üzerine Etkileri

Turizm gelirleri, bir çok ülke ekonomisi için döviz kaynağı anlamına gelir. Turizm sektöründe meydana gelebilecek bir daralma ülkelerin ekonomik durumlarını kötü yönde etkileyebilir (Yeşiltaş vd., 2008: 176).

Terör oluşumları da, turizmin önemini zamanla anlamaya başlayabilmektedir. Ayrıca turistlerde terör oluşumlarının hedefleri haline gelebilmektedir (Sönmez, 1998: 425). Terör oluşumları, turistleri korkutarak ülkeye girmesi muhtemel döviz gelirlerini azaltabilir. Böylece siyasi otorite üzerinde baskı oluşturmaya çalışabilir (Sönmez ve Graefe, 1998: 119).

Turizm sektörünün önemli bir özelliği de, emek gücünün istihdam edilebilmesine olanak sağlayabilmesidir. Diğer bir özelliğide teknolojiyi temel alan bir yatırım olmaması bunun yerine emek baz alan istihdam alanı olmasıdır (Sezgin, 2002: 132).

2.17. Terörizmle Mücadele

Terörizmle mücadele, terör tehdidini ortadan kaldırmak ve terör faaliyetlerinin etkilerini azaltmak amacıyla güvenlik birimlerinde dahil olduğu, siyasi kurum ve kuruluşlarca geliştirilen her türlü plan ve stratejiler bütünüdür. Terörizmle mücadelede asıl hedef, terör gruplarının psikolojik üstünlüklerini ortadan kaldırmaktır (Hamilton, 2005: 382).

Sandler (2005) göre, terörizmle mücadele yöntemleri proaktif ve savunmacı olarak ikiye ayrılır. Proaktif tedbirler; direk terör örgütlerinin kaynaklarını ve destek sağlayanları hedef olarak riskli bulunan hedeflere yönelik saldırıların meydana gelmesini azaltmaktır. Örnek olarak, terör gruplarına saldırı ve suikastler verilebilir. Öte yandan savunmacı tedbirler, terör saldırılarındaki muhtemel hedefleri korumaya ve yıkımları azaltmaya yönelik tedbirlerdir. Örnek olarak risk altındaki binaların güçlendirilmesi verilebilir (Sandler, 2005:78).

Terörizmle mücadele, yurt içi ve uluslararası olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Yurt içi terörle mücadele bir ülkenin ulusal bağımsızlık hakkını kullanabilmesinden doğan mücadele yöntemidir. Uluslararası alanda terörle mücadele ise, kanuni düzenlemelerin etkili kullanılmasını içerir. Teröre destek sağlayan, kişi ve sponsorlara karşı askeri karşılık seçeneğini kullanabilir (Schmid ve Crelinsten 1993, 312).

Wilkinson (2008) terörizmle mücadelede; politik çözüm, siyasi otoriteye askeri destekte bulunmak, ceza uygulamaları ve terörle savaşmak olmak üzere dört ana model olduğunu belirtmiştir (Wilkinson, 2008:1)

Crelinsten (2014) terörizmle mücadelede beş ana yaklaşım ve söz konusu yaklaşımlardan türeyen 13 model olduğunu ifade etmiştir. Buna göre Crelinsten yöntemleri aşağıda yer almaktadır (Solmaz, 2018: 32).

- **Zorlayıcı Terörizmle Mücadele:** Bu yaklaşım, siyasi otoritenin şiddet uygulamalarına dayanır. Bu görüşün iki tane alt modeli bulunur. Ceza adalet modeli, terör faaliyetleri sıradan suç olarak belirtilmekte, savaş modelinde ise terörle mücadelenin düşman unsurlarının ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabileceğine dayanmaktadır.
- **Proaktif Terörizmle Mücadele:** Bu görüşe göre, terör faaliyetleri meydana gelmeden önce tedbirler alınmalıdır. İstihbarat ve haber alma faaliyeti yürütülür.
- **İkna Edici Terörizmle Mücadele:** Bu görüşe göre, terör fikrini benimseyenlerin bu fikirlerinden vazgeçirilmesine dayanır.
- **Savunmacı Terörizmle Mücadele:** Bu görüşe göre, terör faaliyetleri kaçınılmazdır ve muhtemel saldırılara yönelik tedbirler alınmalıdır. Bu görüşe bağlı 4 alt model bulunmaktadır. Bu modeller; önleyici model , doğal afet modeli, kamu sağlığı modeli ve psiko-sosyal modeldir. Önleyici model terör faaliyetlerini önlemeyi; doğal afet modeli, kamu sağlığı modeli ve psiko-sosyal model ise gerçekleşebilen faaliyetlerin etkisini en aza indirmeyi hedeflemektedir.
- **Uzun Dönemli Terörizmle Mücadele:** Bu görüş terörün ortaya çıkış sebeplerine odaklanır. Bu görüşe bağlı alt modeller ise, kalkınma modeli (kalkınma problemlerini esas alır), insan hakları güvenliği modeli (hak ve özgürlüklerin güçlendirilmesine dayanır), cinsiyet modeli (sosyal hayata katılımların teşvik edilmesi) ve çevresel koruma (terörün artmasına dayanan birçok faktörün ortadan kaldırılması) modelidir.

2.18. Gelişmekte Olan ve Gelişmiş Ülkelerde Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

2020 yılının ortalarından itibaren küresel salgın ve sonucunda meydana gelen arz-ve talepte yaşanan problemler, ekonomide risk ve belirsizliklerin ortaya çıkması uluslararası doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişlerini 2019 yılına göre %50 oranında düşürmüştür. Aslında yabancı yatırımlar 2015 yılından beri azalan bir trend halindedir. Gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan küresel salgınla birlikte yabancı yatırımları yapma konusundaki isteklilik azalmıştır. Küresel salgın sonucunda yabancı yatırımlarda meydana gelen azalışların gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmekte olan ülkeleri daha fazla etkilediği söylenebilir. Salgınla birlikte, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tüm bileşenlerinde düşüşler meydana gelmiştir. 2020 yılındaki yabancı sermaye yatırımları 2019 yılıyla kıyaslandığında, yeni sifirdan yatırım % 37, sınır ötesi birleşme ve devralmalar % 15, altyapı yatırımı ise % 25 oranında azalmıştır (OECD, 2020: 1). Aşağıda tablo 1’de dünyada ve farklı gelir grubuna ait ülkelerde DYSY girişleri 2017-2020 gösterilmektedir.

Tablo 1

Dünyada ve farklı gelir grubuna ait ülkelerde DYSY girişleri 2017-2020 (Milyar dolar)

Ekonomi Grupları/Bölgeler	2017	2018	2019	2020
Dünya	1 700	1495	1 540	920-1080
Gelişmiş Ekonomiler	960	761	800	480-600
Avrupa	570	364	429	240-300
Kuzey Amerika	304	297	297	190-240
Gelişmekte Olan Ekonomiler	701	699	685	380-480
Afrika	42	51	45	25-35
Asya	502	499	474	260-330
Latin Amerika ve Karayipler	156	149	164	70-100
Geçiş Ekonomileri	50	35	55	30-40

Kaynak:UNCTAD, FDI/MNE database (2020) [https:// www.unctad. Org](https://www.unctad.org)

2020 yılında küresel salgın nedeniyle, tüm ekonomi grupları ve tüm bölgelerin, 2019 yılına göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişleri yaklaşık olarak % 25- 40

düzeyinde azalış göstermiştir. Tablo 1 incelendiğinde, gelişmiş ekonomiler (Avrupa ve Kuzey Amerika) 2019 yılında 800 milyar dolarlık bir yabancı yatırım alırken, 2020 yılında yaklaşık yüzde 25-40'lık bir azalışla 480-600 milyar dolarlık bir yabancı yatırım aldığı görülmektedir. Gelişmekte olan ekonomiler (Afrika, Asya, Latin Amerika ve Karayipler) 2019 yılında 685 milyar dolarlık bir doğrudan yabancı sermaye yatırımı alırken, 2020 yılında yaklaşık yüzde 25-40'lık bir azalışla 380-480 milyar dolar düzeyinde doğrudan yabancı sermaye yatırımı almıştır. Geçiş ekonomilerinde 2019 yılında, doğrudan yabancı sermaye yatırımları 55 milyar dolar iken, 2020 yılında yaklaşık yüzde 25-40 düzeyinde bir azalışla 30-40 milyar dolar düzeyinde yabancı sermaye yatırımı almıştır.

Gelişmekte olan ekonomiler gelişmiş ekonomilere göre, üretkenlik ve yatırım çeşitliliği bakımından daha zayıf olduğu için, yabancı yatırımlardaki düşüşlerden daha fazla etkilenebilir. Emtialara daha bağımlı olan Latin Amerika, Karayipler ve Afrika ülkeleri ile endüstrilere aşırı bağımlı Asya ülkeleri, doğrudan yabancı yatırımlardaki azalışlardan dolayı olumsuz olarak daha fazla etkilenmişlerdir. Dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında büyümenin temel dinamiği olan Asya ülkelerinde uluslararası üretimi ve doğrudan yabancı yatırımların durumu gelişmiş ekonomilerdeki ekonomik ve politika tutumlarına bağlıdır (UNCTAD, 2020: 9-10).

Gelişmiş ekonomilerde (Avrupa ve Kuzey Amerika) 2019 yılında 1 trilyon dolar yabancı yatırım çıkışı yaşanırken, 2020 yılında azalış devam etmiş ve 605 milyar dolar yabancı yatırım çıkışı yaşanmıştır. Gelişmekte olan ekonomilerde (Afrika, Asya, Latin Amerika ve Karayipler) 2019 yılında 241 milyar dolar yabancı yatırım çıkışı yaşanırken, 2020 yılında azalışla devam etmiş ve 216 milyar dolar yabancı yatırım çıkışı yaşanmıştır. Dolaylı yatırımları (net giriş cari ABD Doları) gelişmiş ekonomilerde (Avrupa ve Kuzey Amerika) 2019 yılında 280 milyar dolar olarak gerçekleşirken, 2020 yılında artışla 1 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dolaylı (portföy) yatırımları (net giriş cari ABD Doları) Gelişmekte olan ekonomilerde (Afrika, Asya, Latin Amerika ve Karayipler) 2019 yılında 241 milyar dolar olarak gerçekleşirken, 2020 yılında azalarak 216 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (World Bank, 2022).

2.18.1. Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında Türkiye, Pakistan, Endonezya, Lübnan, Kenya, Filipinler, Meksika, Kolombiya, Tayland ve Ukrayna'da doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi ele alınmıştır.

Türkiye'de Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında Türkiye'deki doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi ele alınmıştır.

Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Türkiye'de 24 Ocak 1980 Kararları ile ihracata dayalı ve serbest piyasa sistemini benimseyen ekonomik kalkınma programına geçilmiştir. Bunun için dış ticaret ve dövizin liberalizasyonun sağlanması ile ülkeye yabancı sermaye ve teknolojinin gelmesini kolaylaştıracak düzenlemelere ihtiyaç olmuştur. Bunun akabinde 1980'den günümüze ülkemize DYSY yatırımlarını çekebilmek, yabancı yatırımcılara kolaylıklar sağlamak için bir çok düzenleme hayata geçirilmiştir (Balasubramanyam, 1996: 112-130; Erdilek, 1988: 141-159; Öniş, 1994: 91-109).

24 Ocak kararları ile ülkeye gelecek yabancı sermaye üzerindeki sınırlamaların kaldırılması ve dış ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik olarak düzenlemeler yapılmıştır. Öncelikle bu kararların hemen ardından 25 Ocak 1980'de Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi oluşturulmuştur. Bu kurum daha sonra Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'na bağlanmıştır. 1991 yılına gelindiğinde Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na katılmasının ardından 1994 yılından sonra Hazine Müsteşarlığında faaliyetlerini sürdürmüştür (Yavan ve Kara, 2003: 30).

Türkiye'de yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için çeşitli teşvik kanunları çıkarılmıştır. 1954 yılında çıkarılan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununda 1986, 1992 ve

1995 yıllarında revizyonlara gidilmiştir. 1995 yılında kabul edilen 95/6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı en önemli yasal düzenleme olarak kabul edilmektedir. Bu düzenlemeye göre (DPT, 2000: 8) ;

- Yabancı yatırımcılar ile Türk sermaye sahiplerinin aynı kanuni haklara sahip olması,
- Yabancıların ortaklıklarında pay kısıtlamasının bulunmaması,
- Ülkeye yabancı sermaye olarak getirilebilecek dövizlerin TL'ye çevrilme zorunluluğunun bulunmaması,
- Yabancı yatırımcının gereksinim duyduğu yabancı personelin istihdam edebilme hakkı ve
- Yabancı yatırımcının elde edebileceği kâr paylarının ülke dışına transfer edilmesinin önü açılmıştır.

1980'li yıllarda alınan ekonomik kararlar ile önemli ölçüde sağlanan istikrar yabancı yatırımcının Türkiye'ye karşı güven duymasına neden olmuştur. Bu yıllardan itibaren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişi artmaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda dünyada ve Türkiye'de meydana gelen ekonomik krizlerden dolayı dalgalanmalar meydana gelse de doğrudan yabancı sermaye yatırımları yüksek seviyelerde gerçekleşmesini sürdürmüştür (Bal ve Göz, 2010: 458). Tablo 2'de Türkiye'de 1984-2001 arasında DYSY girişleri ve çıkışları gösterilmektedir:

Tablo 2

Türkiye'de DYSY giriş ve çıkışları (1984-2001 milyon\$)

Yıllar	DYSY Girişi	DYSY Çıkışı
1984	113	10
1985	99	10
1986	125	10
1987	115	9
1988	354	10
1989	663	10

Tablo 2'nin devamı

1990	684	15
1991	810	27
1992	844	65
1993	636	56
1994	608	49
1995	885	113
1996	722	110
1997	805	251
1998	940	367
1999	783	645
2000	982	870
2001	3 352	497

Kaynak : (tcmb.gov.tr, 2022a)

Tabloda görüldüğü gibi; Türkiye’de 24 Ocak 1980 Kararlarının ardından yabancı sermayeye yönelik olarak düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve akabinde oluşan güvenle doğrudan yabancı sermaye yatırımları ilgili yıllarda önemli artışlar sağlamıştır (Bal ve Göz, 2010: 458). Özal hükümetinin 1983 yılında kurulması ve 1986 yılında yabancı sermayeye yönelik düzenlemeler DYSY’nin artmasını sağlamıştır. 5 Nisan 1994 ve 1997-1999 arasında dünyada meydana gelen küresel krizlerin (Güneydoğu Asya, Rusya ve Latin Amerika krizleri) Türkiye’de yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının azalmasına yol açmıştır. Yaşanan kriz ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişinde azalmalar meydana gelse de ilerleyen dönemlerde artış trendi sürmüştür, Fakat Türkiye ekonomisini coğrafi özellikleri, iktisadi büyüklüğü ve Pazar olanaklarının genişliği dikkate alınırsa 1990’lı yıllarda bir milyar doları bile bulamayan doğrudan yabancı sermaye girişlerinin bulunduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye’nin küresel piyasa’da yeterli payı alamadığını ortaya koymaktadır (Yavan ve Kara, 2003: 32). DYSY, 1990’lı yıllar itibariyle incelendiğinde iniş ve çıkışların olduğu görülmekte fakat geçmiş yıllara kıyasla daha yüksek miktarlarda gerçekleşmeye başladığını söylemek mümkündür (Bayraktar, 2003: 47).

1988-1992 dönemleri arasında DYSY artış, 1992-1995 azalış trendindedir. 1995-2001 yılları incelendiğinde, 1996 ve 1999 yıllarında DYSY girişleri azalma göstermiştir. Aynı dönemde diğer yıllarda DYSY girişlerinde artış yaşanmıştır. DYSY çıkış miktarı, 1984-1990 yılları arasında 9-15 milyon dolar arasında değişen değerler almıştır. 1990-1995 yılları arasında en fazla 65 milyon dolarlık çıkış yaşanmıştır. 1992-1995 yılları arasında azalış gösteren DYSY çıkışları, 1995-2000

yılları arasında artış göstermiştir. 2001 yılında ise DYSY çıkışı azalma göstermiştir.

1999 yılında yüksek enflasyon ve faiz oranlarının düşürülmesi için IMF ile imzalanan stand-by anlaşmaları imzalanmıştır. Bu nedenden dolayı 2000 ve 2001 yıllarında DYSY girişleri artış göstermiştir. Türkiye’de 2003 yılında 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun ile yatırımları artırmak ve problemlerin üstesinden gelmek için izin ve onay kaldırılarak, bilgilendirme sistemine geçilmiştir (Lebe ve Ersungur, 2011: 323). 17 Aralık 2004 tarihinde Türkiye’nin AB üyeliği görüşmelerini başlamasıyla birlikte DYSY artma eğilimi göstermiştir. 2011 yılında “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması” Türkiye ile 83 ülke arasında imzalanmıştır (Polat, 2019: 164).

Türkiye yerli ve yabancı yatırımların artırılmasına yönelik olarak 15.06.2012 tarih ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 4 farklı teşvik sistemi uygulamasına geçiş yapmıştır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022a);

- Genel teşvik uygulamalarında, herhangi bir bölge ayrımı bulunmamakta ve asgari sabit yatırım uygulamasının geçerlidir.
- Bölgesel teşvik uygulamalarında, bölgelerde desteklenecek sektör ve ekonomik potansiyeller dikkate alınarak stratejiler dikkate alınır.
- Öncelikli yatırımların teşviki uygulamalarında, Türkiye’nin gereksinimlerinin öncelikli olduğu alanlara yönelik planlamalar yapılmaktadır.
- Stratejik yatırımların teşviki uygulamalarında, ithalat bağımlılığı fazla olan aramalı yada mal ve hizmetlerin üretime yönelik desteklemeler yapılmaktadır.

Türkiye 2019 yılında, yatırımların teşvik edilmesine dair revizyon yapmıştır. Öncelikle büyük ölçekli yapılan yatırım teşvik uygulamaları kaldırılmıştır. Bir diğer revizyon olarak, teknoloji temelli sanayi programı hayata geçirilmiştir. Bu programa göre bakanlık tarafından belirlenecek öncelikli ürünlere yönelik olarak yatırımların teşvik edilmesi hedeflenmiştir (UNCTAD Investment Policy, 2022a). Tablo 3’de Türkiye’de 2002-2021 arasında DYSY girişleri ve çıkışları gösterilmektedir:

Tablo 3
Türkiye’de DYSY giriş ve çıkışları (2002-2021 milyon\$)

Yıllar	DYSY Girişi	DYSY Çıkışı
2002	571	475
2003	696	412
2004	1 190	857
2005	8 535	1 382
2006	17 639	908
2007	19 137	3 068
2008	14 748	2 763
2009	6 266	653
2010	6 256	1 991
2011	16 136	633
2012	10 761	568
2013	10 523	587
2014	8 632	261
2015	12 181	364
2016	7 579	621
2017	7 401	1 869
2018	6 699	470
2019	5 878	369
2020	5 671	1 390
2021	7 098	225

Kaynak : (tcmb.gov.tr, 2022a)

Türkiye’de 2002 yılında 2001 yılına göre DYSY girişleri 3 352 milyar dolardan 571 milyon dolara azalış gerçekleşmiştir. 2002 yılından 2007 yılına kadar DYSY girişleri artış trendine devam etmiştir. 2003 yılından sonra DYSY’ye yönelik 4875 sayılı Kanun ve 2005 yılında AB görüşmeleri nedeniyle DYSY girişlerinin ülkemize gelişi artarak devam etmiştir. 2007 yılında 19 137 milyar dolarlık büyük bir DYSY girişi sağlanmıştır. 2008 küresel krizinin ardından DYSY girişi 2011 yılına kadar azalışını sürdürmüştür. 2011 yılında DYSY girişi 16 136 milyar dolara yükselmesine rağmen, 2012-2015 yılları arasında azalma göstermiştir. 2015 yılında 12 181 milyar dolar DYSY girişi sağlanırken, 2016-2020 yıllarında DYSY girişleri azalış

trendindedir. 2021 yılına gelindiğinde ise 2020 yılına göre artış sağlanarak 7.098 milyar dolar DYSY girişi sağlanmıştır. DYSY çıkışlarına bakıldığında ise, 2002 yılında 475 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. DYSY çıkışları 2003-2005 yılları arasında artış göstermiştir. 2006 yılında ise DYSY çıkışları azalış göstermesine rağmen, 2007 yılında 3 068 milyar dolar çıkış yaşanmıştır. 2007-2010 yılları arasında DYSY çıkışı azalış trendinde olmasına rağmen 2010 yılında 1991 milyar dolarlık bir çıkış yaşanmıştır. 2011-2017 yılları arasında ise DYSY çıkışları 650 milyon doların altında gerçekleşmiştir. 2017 yılında 1869 milyar dolar DYSY çıkışı yaşanmıştır. 2017 yılının ardından DYSY çıkış miktarı azalış trendine geçerken 2020 yılına gelindiğinde 1 390 milyar dolar DYSY çıkışı yaşanmıştır. 2021 yılında 2020 yılına göre çok daha az bir DYSY çıkışı yaşanarak 225 milyon dolar olmuştur.

Aşağıdaki tabloda Türkiyede DYSY'nın sektörel dağılımları 2002-2021 yılları arasında yer almaktadır. Ele alınan sektörlerin Toplam DYSY'dan aldıkları payları gösterebilmek için yüzde(%) olarak hesaplanmıştır. Tablo 4'de Türkiye'de 2002-2021 arasında DYSY sektörel dağılımı gösterilmektedir:

Tablo 4

Türkiye'de 2002-2021 yılları arasındaki DYSY sektörel dağılımı(%)

Yıl	Tarım Sektörü	Sınai Sektörü	Hizmetler Sektörü	Toplam DYSY (Milyon \$)
2002	0	29,07	70,92	571
2003	0	64,22	35,77	696
2004	0,33	28,82	70,84	1 190
2005	0,05	10,63	89,30	8 535
2006	0,03	16,93	83,02	17 639
2007	0,04	26,32	73,63	19 137
2008	0,27	35,17	61,37	14 748
2009	0,76	62,03	37,20	6 266
2010	1,29	46,14	52,55	6 256
2011	0,19	49,82	49,97	16 136
2012	0,39	46,91	48,67	10 761
2013	0,44	47,88	48,33	10 523
2014	0,70	49,32	49,96	8 632

Tablo 4'ün devamı

2015	0,25	47,27	52,25	12 181
2016	0,50	39,74	58,33	7 579
2017	0,39	27,32	68,03	7 401
2018	0,50	40,39	59,09	6 699
2019	0,39	35,77	63,83	5 878
2020	0,35	22,45	77,21	5 67
2021	2,08	15,28	71,85	7 098

Kaynak : (tcmb.gov.tr, 2022a)

Yukarıdaki tabloda Türkiyede DYSY sektörel dağılımları yüzde olarak gösterilmiştir. Buna göre tarım sektörüne yapılan DYSY sektörel payları 2002-2021 yılları arasında incelendiğinde oldukça düşük bir pay aldığı görülmektedir. 2002-2003 yıllarında %0 pay alırken, 2004 yılından sonra tarımın aldığı pay artmaya başlamıştır. 2004 yılında %0.33 pay almıştır. 2004-2010 yılları arasında tarım sektörü DYSY'dan %1'den daha düşük pay almıştır. 2010 yılında ise tarım sektörü %1,29'luk bir pay almıştır. 2011-2019 yılları arasında ise tarım sektörü %0,19-%0,70 arasında değişebilen bir pay almıştır. 2021 yılında ise bu oran %2,08'e yükselmiştir. Sınai sektörüne yapılan DYSY sektörel payları 2002-2021 yılları için incelendiğinde ise, %10-%64 arasında değişebilen paylar almıştır. 2002 yılında %29,07 pay alan sınai sektörü 2003 yılında %64,22 pay almıştır. 2003-2007 yılları arasında ise sınai sektörü %28,82'nin altında pay almıştır. 2007 yılında %26,32 pay alan sınai sektörü 2009 yılına kadar artış trendine geçmiştir. 2009 yılında %62,03 pay alan sektör azalış trendine geçmiştir. 2010-2015 yılları arasında sınai sektörü DYSY'dan %40'luk pay almıştır. 2015-2018 yılları arasında sınai sektör payında azalış yaşanırken, 2018 yılında %40,39'luk bir pay artışı sağlanmıştır. Fakat 2018 yılından sonra azalış trendine geçilmiştir. 2021 yılında ise sınai sektörü DYSY'dan %15,28 pay almıştır. Hizmetler sektörünün DYSY'dan aldığı paylara 2002-2021 yılları arasında bakıldığında, %35,77- %89,30 arasında pay aldıkları görülmektedir. Buna göre, 2002-2007 yılları arasında hizmetler sektörünün %35,77-%89,30 arasında pay aldığı görülmektedir. 2007-2011 yılları arasında ise hizmetler sektörünün %37,20 - %73,63 arasında, 2012-2017 yılları arasında %48,33 - %68,03 arasında, 2017-2021 yılları arasında %59,09 - %77,21 arasında değişebilen paylar aldıkları görülmektedir. Buradan yola çıkarak Türkiyede DYSY yatırımlarının hizmetler sektörü ağırlıklı olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tabloda Türkiye'ye

Yapılan DYSY'nın İlk 5 Ülkeye göre sıralaması yer almaktadır. Tablo 5'de Türkiye'de 2002-2022 arasında DYSY'nın ilk 5 ülkeye göre sıralaması gösterilmektedir:

Tablo 5

Türkiye'ye yapılan DYSY'nın ilk 5 ülkeye göre sıralaması (2002-2022 milyon \$)

Yıl	Hollanda	ABD	Birleşik Krallık	Almanya	İspanya
2002	72	2	8	86	5
2003	51	52	141	142	0
2004	568	36	126	73	3
2005	383	88	166	391	66
2006	5 069	848	628	356	53
2007	5 442	4 212	703	954	583
2008	1 343	868	1 335	1 237	838
2009	717	260	350	497	145
2010	486	323	245	597	205
2011	1 424	1 401	906	664	2 251
2012	1 381	439	2 044	491	193
2013	918	326	300	1 970	581
2014	2 022	334	1 051	606	74
2015	1 183	1 620	588	355	2 305
2016	1 016	340	974	492	318
2017	1 727	180	328	312	1 460
2018	855	435	445	298	224
2019	1 169	340	874	467	215
2020	598	813	474	287	87
2021	749	1 180	1 392	479	58
2022	622	213	291	495	1 583
Toplam	27 795	14 310	13 369	11 249	11 247
Şirket Sayısı	3 028	2 066	3 219	7 910	978
Pay %	15,5%	8,0%	7,5%	6,3%	6,3%

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022b

Yukarıdaki tabloda Türkiye'ye yapılan DYSY'da ilk beş ülke gösterilmektedir. Buna göre 2002-2022 yılları arasında Hollanda'nın %15,5 payı ile toplam 27 795 milyar dolar DYSY yaptığı görülmektedir. Hollanda'nın toplam şirket sayısı 3 028'dir. Türkiye'ye en fazla DYSY yapan ikinci ülke ABD'dir. ABD 2002-2022 yılları arasında, 14 310 milyar dolar DYSY yapmıştır. ABD'nin Türkiye'de DYSY payı %8 ve şirket sayısı 2 066'dır. Üçüncü DYSY yapan ülke ise Birleşik Krallıktır. Birleşik Krallık 2002-2022 yılları arasında, 13 369 milyar dolar DYSY yapmıştır. Birleşik Krallığın Türkiye'de DYSY payı %7,5 ve şirket sayısı 3 219'dur. Dördüncü DYSY yapan ülke ise Almanyadır. Almanya 2002-2022 yılları arasında, 11 249 milyar dolar

DYSY yapmıştır. Almanyanın Türkiye'de DYSY payı %6,3 ve şirket sayısı 7 910'dur. Beşinci DYSY yapan ülke ise İspanyadır. İspanya 2002-2022 yılları arasında, 11 247 milyar dolar DYSY yapmıştır. İspanyanın Türkiye'de DYSY payı %6,3 ve şirket sayısı 978'dir.

Türkiyede Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Türkiyede dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimine bakıldığında, 1975-1980 döneminde DYSY ve diğer yatırım araçlarından az miktarda girişler olmasına rağmen, portföy yatırımı girişinin gerçekleşmediğini söylemek mümkündür (Erkiletlioğlu ve Gürler, 2007: 19-20).

1980'li yıllara gelindiğinde ise Türkiye, finansal piyasaların daha işlevsel olmasının önündeki sınırlamaları kaldırmayı hedeflemiştir. Bu yüzden finansal piyasalar için gerekli olan altyapısal zeminin oluşturulması ve hukuki düzenlemelere yönelik adımlar atmaya başlamıştır. 24 Ocak 1980'den sonra liberal ekonomi modeline geçilmiştir. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi 1980'lerin ortalarına doğru kombiyo denetimleri işleminin son bulmasıyla başlamıştır. Sermaye Piyasaları Kurulu (1981)'nin kurulmasının ardından 1984 yılında döviz işlemlerinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak, bankalarda hesap açılabilmesine izin verilmiştir. 1986 yılına gelindiğinde bu döviz mevduatları finansal alanlarda kullanılan tasarruf araçları haline dönüşmüştür. Merkez bankası 1986 yılında kısa süreli likidite gereksinimlerinin giderilmesi ve likidite fazlalıklarından faydalanmak için TL İnterbank Piyasasını kurmuştur (Ercan, 2000: 43).

Türkiyede 1980'li yılların ortalarından sonra bütçe açıkları meydana gelmeye başlamıştır. Bu nedenle bütçe açıklarını kapatmak için 1985 yılından sonra iç borçlanma, tahvil ve bono gibi finansal araçlar kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum menkul kıymetler piyasalarının gelişim sağlamasına katkı sunmuştur. Ayrıca 1987 yılının akabinde Merkez Bankası tarafından başlanacak açık piyasa işlemleri için altyapısal zemini oluşturmuştur (Kaya, 1998: 60-61).

1989 yılından sonra uluslararası sermayenin hareketliliği üzerindeki kontrollerin kaldırılması ile birlikte finansal serbestleşme sonucunda ithalat hacminde

genişleme olmuştur. Ancak finansal piyasalarda gerekli istikrar şartları yerine getirilmeden atılan adımlar dış şoklara karşı ulusal ekonomiyi finansal krizlere yöneltmiştir (Yeldan, 2001: 55).

1989 yılında çıkarılan kanunla birlikte Türkiye açık kambiyo dönemine girmiştir. Bu yasanın uluslararası finansal sisteme uygun liberal kur mekanizmasının kurulması, TL'nin konvertibl hale gelmesinin ve serbet sermaye hareketliliğinin sağlanması gibi amaçları bulunmaktadır. 11 Ağustos 1989 yılında yürürlüğe giren 1567 Sayılı Kanunla Türkiye'de tam açık kambiyo dönemi başlamıştır. Bu kanunun uluslararası finansal piyasalara uyumu sağlayacak liberal bir kur sisteminin kurulması, Türk Lirasının konvertibl hale gelmesi için gerekli uygun ortamın hazırlanması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi gibi hedefleri bulunmaktadır (Kaya, 1998: 62). Bu yasa ile ilgili en önemli düzenleme TL'nin kıymetinin korunması 32 Sayılı Karar'ın yürürlüğe alınmasıyla olmuştur. Bu kararın ayrıca diğer bir özelliği sermaye hareketliliğinin uluslararası alanlarda serbest hale getirilmesi olmuştur (Uzunoğlu vd., 1995: 100-102).

32 Sayılı karar ile Türkiye'ye portföy yatırımları yapılmasında artış yaşanmıştır. Bu artışta yabancı yatırımcıların İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)'nden hisse senedi, devlet tahvilleri ve hazine bonoları satın alması etkili olmuştur. Türkiyede sermaye hareketlerinin önemli kısmını yurt içindeki yatırımcıların yurt dışındaki piyasalarda yapmış oldukları tahvil ihracı ve yurt dışındaki yatırımcıların yurt içindeki DİBS (Devlet İç Borçlanma Senetleri) alış-satış işlemleri oluşturmuştur. Yabancı sermaye Türkiye'yi TL'nin diğer yatırım araçlarına göre reel getirisinin daha fazla olması, arbitraj geliri sağlamak ve sıcak para olarak tabir edilen kısa süreli giriş çıkış imkanı bulunduğu için tercih etmektedir (Oktayer ve Susam, 2007: 41-42).

1990'lı yıllarda tahvil ve hisse senetlerine yönelik portföy yatırımları ticari banka kredilerinin yerini almıştır. Bu yıllarda Türkiye, Latin Amerika ve Doğu Asya ülkelerinde meydana gelen krizlerin finansal özellikte olması portföy yatırımlarının etkilerinin değerlendirilmesine sebep olmuştur (Başoğlu, 2000: 89).

1990-1991 döneminde meydana gelen Körfez problemi, 1998 yılında Rusyada meydana gelen ekonomik kriz Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.

Krizler sonucunda meydana gelen şoklarda, 1990'lı yıllarda kısa süreli sermayede ani ve yüksek artış yada ülkeden çıkış meydana gelmiştir. 1994 yılında yaşanan kriz sebebiyle portföy yatırımları azalmıştır. Asya ve Rusya (1998) krizleri nedeniyle yabancı yatırımcılar menkul kıymetlerini satarak, portföy çıkışına neden olmuşlardır (Pazarlıoğlu ve Gülay, 2007: 3).

Türkiye'ye yapılan sermaye akışları 2001 yılında değişim göstermiştir. 1999 yılında IMF ile yapılan anlaşma sonucunda yapısal reformlar ve enflasyonla mücadele programı izlenmiştir. Döviz çapası programının uygulanmaya başlanmasıyla birlikte sermaye girişlerinde artış kaydedilirken enflasyonun düşürülmesine yönelik problemler yaşanmaya başlanmıştır. Belirlenen hedeflere ulaşılamaması, reformların uygulanamaması, cari açığın artması, yabancı yatırımcılar üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Bunun neticesinde Türkiyede kısa süreli yabancı sermayenin çıkıyla birlikte Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri meydana gelmiştir (Güriş, 2007: 312).

Ardından IMF ile tekrardan yapılan standby anlaşmasıyla Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kabul edilerek Mayıs 2001 tarihinde piyasalarda olumlu bir hava oluşmuştur (Tokat, 2009: 25-26).

Türkiyede portföy yatırımları 2001 yılında meydana gelen finansal kriz ile azalış gösterirken, 2005 yılının akabinde pozitif artış yaşamıştır. Reel faizlerde ve yapısal reformlarda ileriye dönük olumlu hava portföy yatırımlarını artırmıştır (TCMB, 2006: 23). 2006 yılında ABD'nin faiz artırımına gitmesi, 2007 yılında meydana gelen ABD konut sektörü sorunları 2008 yılında uluslararası kredilerde risk algılarının yükselmesine neden olmuştur (TCMB, 2008: 21). 2008 yılında bu olumsuz gelişmelerin ardından en büyük portföy yatırım çıkışları yaşanmıştır. 2009 yılında ise paranın değerlenmesi ve borsanın yükselişe geçmesi sonucunda portföy yatırımlarında artışlar yaşanmıştır (TCMB, 2009: 19).

2014 yılında kabul edilen düzenleme ile birlikte İMKB Borsa İstanbul adını almıştır. Ardından tüm sermaye piyasalarını kendi bünyesinde toplamıştır. 2016 yılında ise Sermaye Piyasa Kurulu (SPK) tarafından pay izahname formatının AB mevzuatı ile eşit kabul edilebilmesi için Avrupa Menkul Kıymetler ve Piyasalar

Otoritesine başvuru yapılmıştır. Buna göre AB yetkilisi tarafından imzalanan izahname diğer AB üyesi ülkelerde de geçerli olabilecektir (Aytekin, 2018: 169).

2021 yılında menkul kıymet stoğu 2.848.400 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Özel sektör menkul kıymet stoğunun toplam pay içerisindeki değeri 2020 yılına göre %0.5 artarak %46.73 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında halka arz edilmiş ve Borsa İstanbul'da yatırım gören işlem ürünlerinin değeri 7.389 milyon TL olmuştur (Sermaye Piyasası Kurulu, 2021: 87-92)

2022 yılı sonunda portföy yatırımları 2021 yılında aynı döneme göre azalış göstererek 86.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yurt dışı yerleşiklerin hisse senedi stokları 2021 yılına göre artarak 20.9 milyar dolar olmuştur. Tahvil stoku ise azalış yaşayarak 41.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (TCMB, 2022b). Aşağıdaki tablo 6'da Türkiye'de dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları girişi ve % GSYİH'daki değerleri yer almaktadır.

Tablo 6

Türkiye'de dolaylı (Portföy) yabancı sermaye yatırımları girişi

Yıllar	Giriş (Milyon dolar)	%GSYİH
2003	905	0,28
2004	1 427	0,34
2005	5 669	1,11
2006	1 939	0,34
2007	5 138	0,75
2008	716	0,09
2009	2 827	0,43
2010	3 468	0,44
2011	-985	-0,11
2012	6 276	0,71
2013	842	0,08
2014	2 559	0,27
2015	-2395	-0,27
2016	823	0,09
2017	2 971	0,34
2018	-1 131	-0,14
2019	406	0,05
2020	-4 255	-0,59
2021	-1 434	-0,17

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Yukarıdaki tabloda Türkiye'ye yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve %GSYİH'daki değerleri 2003-2021 yılları için yer almaktadır. 2003 yılında, 905 milyon dolar dolaylı yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. 2003-2007 yılları arasında artış trendine geçen bu yatırımlar, 2008 küresel krizinin etkisiyle 716 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Krizin ardından 2009 yılında 2 827 milyar dolar ve 2010 yılında 3 468 milyar dolar gerçekleşerek artış trendine geçen dolaylı yatırımlar, 2011 yılında azalmıştır. 2012 yılında ise 2003-2021 dönemindeki en fazla yükselişi kaydetmiştir. 2013- 2021 yılları içerisinde, 2015, 2018, 2020 ve 2021 yıllarında negatif değerler aldığı görülmektedir. 2014, 2016, 2017 ve 2019 yıllarında bir önceki yıla göre daha fazla dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının yapıldığı görülmektedir. En büyük negatif değer 2020 yılında meydana gelirken, 2021 yılında 2020 yılına göre daha düşük bir negatif değer yer almaktadır. Türkiye'ye yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının % GSYİH'daki değerlerine 2003-2021 yılları için bakıldığında, sadece 2005 yılında %1,11 bir etki ile en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir. 2003-2004, 2006-2010 yılları içerisinde %0,09 - %0,75 arasında değişebilen paylara sahip olduğu görülmektedir. 2010-2015 zaman aralığında ise, 2011 ve 2015 yıllarında negatif bir etki, diğer yıllarda ise pozitif bir etki bulunmuştur. 2016-2021 yılları içerisinde ise 2018, 2020 ve 2021 yıllarında negatif ve diğer yıllarda ise oldukça düşük bir pay aldığı görülmektedir.

Yabancı yatırımcının Türkiye'de yapmış olduğu dolaylı(portföy)yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına 2022 yılı için bakıldığında ilk mali sektör gelmektedir. Ardından sınai sektör, hizmetler sektörü ve diğerleri gelmektedir. Türkiye'ye yapılan dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının bölgesel dağılıma bakıldığında, Avrupa, Asya, Amerika, Avustralya ve Afrika kıtaları gelmektedir (TCMB, 2022b).

Pakistan'da Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında Pakistan'daki doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi, incelenecektir.

Pakistan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Pakistan'da DYSY'nın gelişimine bakıldığında bu yatırımlara yönelik olarak çeşitli politika ve düzenlemeler uygulanmaktadır. Ülke yatırım politikası olarak 1976 yılında Özel Yatırımı Teşvik ve Koruma Kanunu ve 1992 yılında ekonomik yeniliklerin uygulanması ve korunması kanunu çıkarmıştır. Uygulanan iki yasal düzenleme ile hem yabancı yatırımcılara hem de Pakistan'da yapılacak yatırımlara kanuni bir koruma sağlanmaktadır. 1976 yılında çıkarılan yasa ile yabancı yatırımcıların yaptıkları yatırımlardan yüksek vergilerin alınmayacağı koşulu bulunmaktadır. Pakistan'da güvenlik alanı dışındaki diğer tüm alan ve sektörler yabancı yatırımcının kullanımına açıktır (Investment Climate Statements, 2022a).

1997 yılına kadar Pakistan'da yapılan dış yatırımlar imalat sektörü ile sınırlıdır. Yatırım Kurulu (BOI) tarafından sonraki on yıl için yatırım politikası olarak 1997 yılında sosyal ve altyapı yatırımlarına yönelik hedefler belirlenmiştir. Ayrıca yabancı ve yerli yatırımcılar için tarım sektörlerine yönelik yatırımların yapılması belirlenmiştir (BOI Investment Policy, 2013: 5)

Pakistan 2013 yılında mevcut yatırım politikası olarak liberal anlayışa sahiptir. Ulusal güvenlik alanları dışında tüm sektörler yatırım alanlarına açıktır. Sektörlerin hiç birinde kısıtlamalar bulunmamakta ve yabancı yatırımcının şirketlerde elde ettikleri karlarını kendi ülkelerine geri götürebilme imkanları bulunmaktadır. İzlenilen bu politikalar ülkenin dış yatırımcılar için cazip hale gelmesine olanak sağlamaktadır (State Bank of Pakistan Annual Report, 2019: 101-102).

Pakistan'da uygulanan liberal ekonomik anlayışın nedenleri arasında; IMF etkisi, siyasi istikrarsızlık ve terörist saldırı riski yer almaktadır. Bu olumsuzluklar neticesinde yatırımcılar tedirginlik yaşayabilmektedir. Pakistan'da yatırımlar hususunda sektörler teşvik edilmektedir. Yatırımcıların yatırım yapmasındaki en büyük engeller arasında, özelleştirme faaliyetlerinin yeterince hızlı yapılamaması ve güvenlik sorunları yer almaktadır. Pakistan'ın en büyük yatırımcıları arasında Çin gelmektedir. Çin yatırımlarını genellikle altyapıya yönelik olarak sürdürmektedir. Pakistan özelleştirme faaliyetlerine devam ettiği müddetçe, Orta Doğu Ülkeleri de yatırımlarını sürdürmeye devam etmek istemektedirler. Bu ülkeler ayrıca ülkede büyük yatırım alanları oluşturmayı

hedeflemektedir. Pakistan yatırımların ve ticaretin daha fazla gelişmesi için, Gwader limanında bir endüstri alanı kurarak, Çin ve Orta Asya'ya yönelik olarak yeni bir havalimanı ve karayolu ulaşımı yapmayı istemektedir. Pakistan enerji sektörünün zayıf olmasından dolayı bu alan için yabancı yatırımcıların talebi yüksek seviyededir (Ticaret Bakanlığı, 2022a: 9).

Pakistan'ın yatırım konusunda Hindistan'dan daha düşük, Sri Lanka ve Bangladeş ile benzer potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Pakistan'ın yatırım potansiyeli etkileyen hususlar, güvenlik ortamı ve enerji problemleridir. Pakistan, Dünya Bankası'nın 2020 İş Yapma Kolaylığı Raporunda, 2019 yılına göre 28 basamak yükselerek 190 ülke arasında kendisine 108. sırada yer bulmuştur. Bu iyileşmenin arkasında enerji problemlerinin çözümü ve inşaat sektöründe sağlanan reformlar yer almaktadır (Word Bank İş Yapma Kolaylığı Raporu, 2020a).

Pakistan son olarak 27 Ekim 2020 tarihinde yabancı yatırımcılara yönelik olarak yeni bir uygulamayı hayata geçirmiştir. Bu uygulamaya göre Pakistan Devlet Bankası tarafından, Pakistan'da faaliyetlerine devam eden şirketlerin yatırım yapmaktan geri çekilen gelirlerini yabancı pay ortaklarına transfer edebilmelerini sağlayan bir uygulama başlatılmıştır. Yapılan bu uygulamada hedef, Pakistan'ı yatırım yapmak için cazip bir hale getirmektir. Bu uygulamayla yatırımcıların güveninin sağlanmasında ayrıca belirlenen hedefler arasında yer almaktadır (UNCTAD İntestment Policy, 2022b).

Pakistan'da 2022 yılında yaşanan iklimsel değişimler can kayıplarına yol açmıştır. Altyapı ve hayvanlık alanlarında ciddi kayıplara uğrayan Pakistan'ın bu alanlara yönelik olarak yatırımlara ihtiyacı bulunmaktadır (Pakistan Country Climate and Development Report, 2022:1). Aşağıdaki Tablo 7'de Pakistan'da DYSY giriş ve çıkış miktarı ve %GSYİH' değeri yer almaktadır.

Tablo 7

Pakistan'da DYSY giriş ve çıkış miktarı(Milyon ABD Doları)

Yıllar	Giriş miktarı	Giriş miktarı (%GSYİH)	Çıkış miktarı	Çıkış miktarı (%GSYİH)
1995	722	1,19	410	0,0006
1996	921	1,45	6	0,01
1997	716	1,14	-24	-0,03
1998	506	0,81	50	0,08
1999	532	0,84	21	0,03
2000	308	0,37	11	0,01
2001	387	0,47	26	0,03
2002	826	1,03	31	0,03
2003	534	0,58	19	0,02
2004	1 118	1,03	56	0,05
2005	2 201	1,83	45	0,03
2006	4 273	3,11	109	0,07
2007	5 590	3,66	98	0,06
2008	5 438	3,19	49	0,02
2009	2 338	1,39	71	0,04
2010	2 022	1,14	47	0,02
2011	1 326	0,62	62	0,02
2012	859	0,38	77	0,03
2013	1 333	0,57	212	0,09
2014	1 887	0,77	122	0,04
2015	1 673	0,61	25	0,009
2016	2 576	0,82	52	0,01
2017	2 496	0,73	52	0,01
2018	1 737	0,48	-21	-0,005
2019	2 234	0,69	-85	-0,02
2020	2 057	0,68	-45	-0,01
2021	2 102	0,60	242	0,06

Kaynak: Word Bank Development İndicators 2022

Pakistan'a giriş yapan DYSY yatırımlarına bakıldığında, 1992 yılında uygulanmaya başlanan ekonomik yeniliklerin uygulanması ve korunması kanunu ile 1996 yılına kadar DYSY yatırımları giriş miktarı artmaktadır. 1996 yılında DYSY 921 milyon dolar olmasına rağmen 2001 yılına kadar azalış trendine sahip olmuştur. 2003-2007 yıllarda artış trendinde olan Pakistan 2008 küresel krizinde DYSY girişinde azalma yaşayarak, 5 590 milyar dolar giriş kaydetmiştir. 2009-2012 yıllarında DYSY girişinde azalış trendine geçmiştir. 2013-2021 yıllarına bakıldığında, 2013 yılında Pakistan mevcut yatırım politikası olarak liberal anlayışı uygulamasının ardından 1.333 milyar dolarlık bir DYSY girişi elde etmiştir. 2016 yılında ABD tarafından ilave olarak 1.2 milyar dolarlık bir yatırım yapılmış ve toplam yatırım 2.576 milyar dolar olarak

gerçekleşmiştir. 2019 yılına kadar azalan yatırımlar terörün azalan etkilerinden kaynaklanmaktadır. 2020 yılında pandemi kaynaklı bir yatırım azalışı sonucu 2.057 milyar dolar DYSY yatırımı gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise pandeminin olumsuz etkileri giderilerek 2.102 milyar dolarlık bir artışa ulaştığını söylemek mümkündür. DYSY giriş miktarının %GSYİH içindeki payı 1995-2021 zaman aralığında %0,37-%3,66 arasında değişiklik gösteren bir etkiye sahip olmuştur. DYSY giriş miktarı arttığında artmış azaldığında azalmıştır.

DYSY çıkış miktarına 1995-2021 yılları için bakıldığında ise 1995-1996 yılları arasında oldukça düşük olduğu 1997 yılında ise 2.431 milyar dolarlık bir çıkış olduğu görülmektedir. DYSY yatırımları çıkışı miktarı 1998-2006 yılına kadar 100 milyon doların altında seyretmiştir. 2007 yılında 98 milyar olan DYSY çıkış miktarı gerçekleşirken 2007-2013 zaman aralığında 100 milyon doların altında seyretmiştir. 2013 yılında 212 milyon dolar ve 2014 yılında 122 milyon dolar olan çıkış miktarının artmasında terör olaylarının artması etkili olmuştur. 2015-2020 yıllarında, 2015, 2016 ve 2017 yıllarında 52 ve 25 milyon doların çıkış gerçekleşirken 2018-2020 yıllarında negatif çıkış meydana gelmiştir. 2021 yılında ise DYSY çıkışı 242 milyon dolar seviyelerine çıkmıştır. DYSY çıkış miktarının %GSYİH içindeki payı 1995-2021 zaman aralığında bakıldığında, 1997, 2018-2020 yıllarında negatif değer aldığı görülmektedir. Diğer yıllarda ise %0.0006 ile %0.9 arasında değişiklik gösterebilen bir pay aldığı görülmektedir.

Pakistana yapılan DYSY ülkelere ve sektörler göre 2020 yılı için bakıldığında, Birleşik Krallık ilk sırada yer almaktadır. Birleşik Krallığın ardından Çin, ABD, Norveç ve İsveç gelmektedir. Pakistan'a yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına bakıldığında, ilk sırada finans sektörü yer almaktadır. Ardından tütün sektörü, enerji sektörü, iletişim ve petrol sektörleri gelmektedir (State Bank of Pakistan, 2022).

Pakistan’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Pakistan’da dolaylı(portföy) yabancı sermaye yatırımlarının gelişimine bakıldığında 2016 yılında menkul kıymetlerde yeni bir oluşumun meydana geldiğini söylemek mümkündür. 2016 yılında pakistanda bulunan Lahor, İslamabad ve Karaçi borsaları Pakistan Menkul Kıymetler Borsasını oluşturmak için bir araya gelmiştir. Bu borsa Avrupa-Asya ve Güney Asya borsalar federasyonu üyesidir. Yapılan döviz düzenlemeleri sonucunda Pakistan Menkul Kıymetler Borsasında yabancı yatırımcılar, hisse senedi ve menkul kıymetlere yatırımlar yapabilmekte ve elde edebilecekleri kazançları ülkelerine götürebilmektedirler. Portföy yatırımı yapabilmek için gerekli koşul Rupî hesabının herhangi bir Pakistan bankasında açılmasıdır. 2017 yılında devlet yetkilileri 1 yıldan daha az tutulan sermayeye %15 vergi, 1 ile 2 yıl tutulana %5, 2 yıldan daha fazla tutulan hisse senetlerine ise %7.5 vergi ilave edilmiştir. Bu karar 2017 yılında yapılan değişiklikler sonucunda olmuştur. Sermaye kazançları vergi yönetmeliği 2012 yılında çıkarılmıştır (Investment Climate Statements, 2022a).

Portföy yatırımları, Pakistanda bulunan şirketlerin sermaye yapısının iyileşmesine ve değerlerinin artmasını sağlamaktadır. Portföy yatırımlarının artması ekonomide makro ekonomik göstergelerin olumlu seyretmesine neden olmaktadır. Pakistan yüksek piyasa ve jeopolitik risklere sahip olmasından dolayı yabancı portföy yatırımlarını çekebilmektedir (Chaudhry vd., 2014: 142).

Pakistan’da aracı kurumların sermaye gereksinimlerini sağlamak için 1 Ekim 2021 yılında yeni likit sermaye rejimi düzenlemesi yapılmıştır. 2021 yılının ilk üç çeyreğinde hisse senetleri piyasasında dalgalı bir görünüm meydana gelmiştir. KSE-100 endeksi, Temmuz ayından sonra değer kazanmasına rağmen Ukrayna-Rusya savaşı ve politik belirsizliklere bağlı olarak Şubat-Mart 2022 aylarında azalış trendine geçmiştir. Pakistanda sermaye piyasalarının durumu hem ülke içerisindeki hem de uluslararası ekonomik şartlara bağlı olarak değişim gösterecektir (Pakistan Economic Survey, 2022: 123-125).

Pakistanda hükümetin Eurobond ihraç etmesinin ardından dolaylı yabancı sermaye yatırımları 2021 yılından sonra pozitif görünüme kavuşmuştur. 2021

yılında Pakistanda cari hesap dengesi toparlanma yaşamıştır. Rezervler ise istenilen seviyenin altında bulunmakta bu durumda ileriye dönük güvenlik açıklarının devam ettiğini ifade etmektedir. Finansal piyasalarda dış yatırım finansmana gereksinim duyulmaktadır (IMF, 2022a: 67). Aşağıdaki tablo 8’de Pakistana yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımların GSYİH içerisindeki payları yer almaktadır.

Tablo 8

Pakistan’da dolaylı (Portföy) yabancı sermaye yatırımları

Yıllar	Giriş(Milyon dolar)	%GSYİH
2003	-26	-0,02
2004	49	0,04
2005	451	0,37
2006	1 152	0,83
2007	1 276	0,83
2008	-270	-0,15
2009	-37	-0,02
2010	511	0,28
2011	25	0,01
2012	178	0,07
2013	111	0,04
2014	762	0,31
2015	529	0,19
2016	-339	-0,10
2017	-391	-0,11
2018	-528	-0,14
2019	22	0,006
2020	-542	-0,18

Kaynak: Word Bank Development İndicators 2022

Yukarıdaki tabloda Pakistana yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve % GSYİH’deki değerleri 2003-2020 yılları için yer almaktadır. 2003 yılında, -26 milyon dolar dolaylı yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. 2004-2007 yılları arasında artış trendine geçen bu yatırımlar, 2008 küresel krizinin etkisiyle dolaylı yabancı sermaye yatırımları eksi bir görünüme sahip olmuştur. 2009 yılında ise negatif görünümün etkisi azalmıştır. 2010 yılından sonra tekrar pozitif görünüme sahip olan bu yatırımlar, 2010-2015 yılları arasında dalgalı bir trende sahip olmuştur. 2014 yılında 762 milyon dolar gerçekleşen bu yatırımlar 2007 yılından sonra en yüksek değere ulaşmıştır. 2016-2020 döneminde ise sadece 2019 yılında 22 milyon dolarlık pozitif bir giriş yaşanmıştır. Diğer yıllarda ise negatif dolaylı yabancı

sermaye yatırımları söz konusu meydana gelmiştir. Ele alınan yıllarda dolaylı yabancı sermaye yatırımlarında 2020 yılında en yüksek negatif değere ulaşılmıştır.

Pakistana yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının % GSYİH'daki değerlerine 2003-2020 yılları için bakıldığında, 2003, 2008, 2009, 2016, 2017, 2018 ve 2020 yıllarında negatif bir paya sahip olduğu görülmektedir. Diğer yıllarda ise bu yatırımlar pozitif bir etki yaratmasına rağmen GSYİH'daki payı %1'in altında oldukça düşük şekilde gerçekleşmiştir.

Yabancı yatırımcıların Pakistanda yapmış olduğu dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına 2020 yılı için bakıldığında ilk finansal sektör gelmektedir. Ardından çimento sektörü, petrol-gaz sektörü ve personel servisleri gelmektedir. Pakistana yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarına bakıldığında, AB ülkeleri , Ortadoğu ülkeleri, diğer gelişen ülkeler ve diğer gelişmekte olan ülkeler gelmektedir (State Bank of Pakistan, 2022).

Endonezya'da Doğrudan Ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında Endonezya'daki doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenecektir.

Endonezya'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Endonezya'da DYSY'nın gelişimine bakıldığında, DYSY'nı ülkeye çekebilmek için ilk olarak 1967 yılında yabancı yatırım yasasını çıkarmıştır. Endonezya 1945 yılında bağımsızlığını kazandığı günden beridir yatırım politikası olarak kanun ve düzenlemeler yürürlüğe koymuştur. Fakat yabancı yatırımcılar kanuni düzenlemelerin ve adaletin yetersiz olduğunu belirtmektedirler. Asya kriziyle birlikte güven duygusu iyice zayıflamıştır. Bu krizin ardından ülkeden yabancı yatırımcının ayrılışı hızlanmıştır (Rajenthiran, 2002: 1).

Endonezya’da 2007 yılından sonra, yabancı sermayenin artması için, çıkarılan yeni yasa ile yabancılara yerli yatırımcıyla eşit muamele uygulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle yapılan doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarında son zamanlarda yükseliş bulunmaktadır. Fakat altyapısal sorunlar, kanuni sistemlerdeki belirsizlikler, reformları uygulamadaki değişiklikler yabancı yatırımcılar için engel oluşturmaktadır. Ülkeye yapılan doğrudan ve dolaylı yatırımların çoğunluğu Jakarta’ya yönelmektedir. Yatırımlar hususunda ele alınan reformlardan birisi de negatif yatırımlar konusunda olmuştur. 36/2010 sayılı Devlet Başkanlığı Kararnamesi ile negatif yatırım listesi yürürlüğe koyulmuştur. Yayımlanan en son negatif yatırım listesine göre, aralarında jeotermal enerji (en fazla %90 yabancı sermaye), şeker (en fazla %95 yabancı sermaye) temel gıda ürünleri tarımı (en fazla %49 yabancı sermaye), film hizmetleri (en fazla %49 yabancı sermaye) gibi alanlar yabancı sermayeye açılmıştır (OAİB, 2016: 27).

Endonezya, 2010 yılı itibariyle Türkiye dahil 56 farklı ülkeyle çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmalarda; politik krizlere karşı yabancı yatırımcıların korunması, yabancı yatırımcıların kendi ülkelerine belirli oranlarda kardan pay göndermeleri ve yabancı yatırımcıların her türlü mal varlıklarının korunması yer almaktadır. Yabancı yatırımcılara destek olmak ve teşvik etmek amacıyla yapılan diğer reformlar ise; yabancı yatırımın %100 yabancı hisseyle kurulabileceği, kardan alınan verginin %10 seviyesinde olması, yabancı yatırım kanununun kabulünün 5 günde tamamlanması yer almaktadır. Limanlar, havaalanları, tren yolları ve altyapı yatırımları, finansal kuruluşlar, petrol ve doğalgaz, enerji üretimi, yenilenebilir enerji ve madencilik ülkedeki yatırım yapılabilecek sektörler arasında yer almaktadır. Singapur, İngiltere, Japonya, Güney Kore ve Hollanda yatırım yapan önemli ülkeler arasında yer almaktadır (DEİK, 2014).

Endonezya, doğrudan yabancı sermaye yatırım alabilen ülkeler arasında 2018 yılında ile 18. sırada yer almaktadır. ABD ise 1. sırada yer alırken, Türkiye 23. sırada yer almaktadır. Endonezya, 2018 yılında toplam yabancı sermaye miktarı ile dünyada 26. sırada yer almaktadır. ABD 1. Sırada yer alırken , Türkiye ile 41. sırada yer almaktadır (UNCTAD, 2020).

2021 yılında Endonezya devlet yetkilileri tarafından yatırımları artırmak için yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Hem yerli hem de yabancı yatırımları ülkeye

çekebilmek için yeni yatırım bakanlığı oluşturmuştur. Bu sayede teşvik ve yatırımların kolaylaştırılması hedeflenmektedir (UNCTAD Investment Report, 2021).

Endonezya yatırım bakanlığı tarafından, 2020-2024 yıllarında Ulusal Orta Vadeli Kalkınma Planını gerçekleştirmek için stratejik öneme sahip önemli projeler hedeflenmektedir. Yatırım bakanlığı tarafından gerçekleştirilmek istenen üç büyük proje arasında turizm alanı, endüstri alanı ve endüstri 4.0 alt alanları yer almaktadır. Bu alanlara yönelik stratejik planlamalar devam etmektedir. Endonezya'ya Fitch tarafından verilen kredi notu durağan bir görünüme sahiptir. Ayrıca projelere olan yatırımlar nedeniyle büyümenin toparlanacağı pandeminin olumsuz etkilerinin giderilip 2022 yılında daha yüksek bir büyüme sahip olacağı tahmin edilmektedir (Indonesia Investment Guidebook, 2021: 11-13).

2020 yılında hizmetler sektöründe, finans ve sigorta faaliyetlerini gerçekleştiren yabancı yatırımcıları etkileyebilecek bir düzenleme uygulanmaya başlanmıştır. Buna göre bu alanlarda Endonezyalı yatırımcıların oy hakkında üstünlüğe sahip olması ve en az %15 Endonezya hissedarı olması koşulu kararı alınmıştır (UNCTAD Investment Policy, 2022c). Aşağıdaki tablo 9'da Endonezya'da DYSY giriş ve çıkış miktarı ve %GSYİH' değeri yer almaktadır.

Tablo 9

Endonezya'da DYSY giriş ve çıkış miktarı (Milyon ABD Doları)

Yıllar	Giriş miktarı	Giriş miktarı (%GSYİH)	Çıkış miktarı	Çıkış miktarı (%GSYİH)
1995	4 346	2,15	603	0,29
1996	6 194	2,72	600	0,26
1997	4 677	2,16	178	0,08
1998	-240	-0,25	44	0,04
1999	-1 865	-1,33	72	0,05
2000	-4.550	-2,75	0	0
2001	-2.977	-1,85	0	0
2002	145	0,07	0	0
2003	-596	-0,25	0	0
2004	1.896	0,73	3 408	1,32
2005	8.336	2,91	3 065	1,07
2006	4.914	1,34	2 725	0,74
2007	6.928	1,60	4 675	1,08
2008	9.318	1,82	5 899	1,15
2009	4.877	0,90	2 249	0,41

Tablo 9'un devamı

2010	15 29	2,02	4 856	0,55
2011	20 56	2,30	9 036	1,01
2012	21 20	2,30	7 484	0,81
2013	23 28	2,55	11 111	1,21
2014	25 12	2,81	10 387	1,16
2015	19 77	2,29	9 074	1,05
2016	4 541	0,48	-11 594	-1,24
2017	20 51	2,01	2 008	0,19
2018	18 90	1,81	6 399	0,61
2019	24 99	2,23	4 462	0,39
2020	19 17	1,81	5 032	0,47
2021	21 66	1,78	4 060	0,34

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Endonezyaya giriş yapan DYSY 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995 yılında 4.346 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1998 yılından itibaren Asya krizinin etkisiyle 2001 yılına kadar DYSY girişi negatif seyretmiştir. 2001-2005 yıllarında, 2003 yılında negatif diğer yıllarda pozitif bir değer aldığı görülmektedir. 2005-2010 yıllarında ise 2005 yılında DYSY artış yaşanarak 8.336 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında yabancı yatırımlara yönelik teşvikler neticesinde DYSY girişi 6.928 milyar dolar, 2008 yılında ise 9.318 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Küresel krizin olumsuz etkilerinde dolayı 2009 yılında DYSY girişi 4.877 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra 2010 yılında Endonezya karşılıklı olarak 56 ülkeyle ticaret anlaşmaları imzalamıştır. 2010- 2015 yılları içerinse Toparlanma eğilime giren DYSY girişi 2014 yılına kadar artış trendini sürdürmüştür. 2016-2021 yılları incelendiğinde, 2019 ve 2021 yıllarında bir önceki yıla göre artışlar yaşanmıştır. 2016 yılında 4 541 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Pandemi nedeniyle ve 2020 yılında hizmet sektöründe alınan kararlar birlikte 2020 yılında 19 milyar dolar DYSY girişi sağlayan Endonezya, 2021 yılında yeni yatırım projeleri ve ekonomideki olumlu hava sayesinde 21.66 milyar dolar giriş sağlamıştır. Endonezyaya giriş yapan DYSY'larının % GSYİH'daki paylarına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-1997 yılları içinde %2'lik bir değere sahip olduğu görülmektedir. 1998-2003 yılları içerisinde 2002 yılı dışında negatif bir değere sahip olduğu görülmektedir. 2003 yılından sonra 2021 yılına kadar ise pozitif değer aldığı görülmektedir. 2004-2010 yılları içerisinde DYSY'larının % GSYİH'daki payları %0,73- %2,91 arasında değişebilen değerler aldığı görülmektedir. 2010-2015 yılları arasında %2'lik paylar aldığı görülmektedir.

2016-2021 yıllarında DYSY'larının %GSYİH'daki payları ise %0,48- % 2, 23 arasında değişebilen değerleri aldıkları görülmektedir.

DYSY çıkış miktarları 1995-1999 zaman aralığında 1 milyar doların altında seyretmiştir. 2004-2013 zaman aralığında DYSY çıkış miktarı 2-9 milyar dolar arasında değişebilen bir değere sahip olmuştur. 2013-2021 zaman aralığında DYSY çıkış miktarı 2013-2014-2016 yılları dışındaki yıllarda 10 milyar doların altında gerçekleşmiştir. DYSY çıkış miktarları %GSYİH paylarına bakıldığında, 1995-1999 yılları arasında %0,04 - %0,29, 2000-2003 yılları arasında %0, 2004- 2010 yılları arasında %0,41 - %1,32 , 2011-2016 yılları arasında -%1,24 - %1,21, 2017-2021 yılları arasında %0,19- %0,61 arasında değişebilen değerler aldıkları görülmektedir.

Endonezya'ya yatırım yapan ülkelere bakıldığında, 2020 yılında dolar ile Singapur ilk sırada yer almaktadır. Singapur'u Kuzey Kore, Kuzey Amerika, Vietnam ve Malezya takip etmektedir. Endonezya'ya yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına 2020 yılı itibariyle bakıldığında, imalat sektörü ilk sırada yer almaktadır. İmalat sektörünü, ulaşım ve telekomünikasyon sektörü izlemektedir. Finans sektörü, elektrikli makine sektörü ve maden sektörü yatırım yapılan diğer sektörlerdir (State Bank of Endonezya, 2022).

Endonezya'da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Endonezyada dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimine bakıldığında, 2020 yılı itibariyle borçlanma senetlerinin halka arz yoluyla ihracı ve Endonezya tahvil piyasasındaki tüm araçlar Endonezya mali hizmetler kurumu (OJK)'nın denetimi altında bulunmaktadır (The Bond Market in Indonesia, 2021: 9).

2021 yılında, Endonezya mali hizmetler kurumu (OJK) tarafından farklı menkul kıymet kurum ve kuruluşları, borsa kurumları, hisse senetleri ve destek profesyonelleri gibi sermaye piyasalarında bulunan farklı departmanları ve işlemleri kapsayan bir düzenlemeye gitmiştir. Buna göre halka açık olarak bulunan şirketlerdeki çoğunluğa sahip hissedarların tespit edilmesi ve çoğunluğa sahip hissedarların görev ve sorumluluklarının genişletilmesi kararı alınmıştır. Alınan bu karar ile halka açık olan

şirketlerin kayıplara uğraması halinde sorumluların belirlenebilmesi amaçlanmıştır. Hakim hissedarın belirlenmesi durumu, halka arz olmayı tasarlayan yeni şirketlerin, Endonezya mali hizmetler kurumuna ilk defa yapılan kayıt yaptırılmaları yada farklı kontrol uygulamalarında geçerlidir. Yabancı yatırımcılar Endonezya sermaye piyasaları hakkında bilgiye sahiptir. Uygulanmaya başlanan bu düzenleme ile hissedarların piyasaya güveni artmaktadır (Indonesia: Capital Market Overview, 2022).

Endonezya, 2022 yılında aynı ekonomik yapıya sahip diğer ülkelerle kıyaslandığında hisse senetleri olumlu gelişim göstermiştir. Endonezyada yabancı yatırımcılar için borsada bulunan JCI endeksinde artış yaşanmıştır. Bu durum küresel salgından sonra yabancı sermaye yatırımlarının arttığını göstermektedir. 2022 yılı içerisinde JCI endeksindeki bu artış Endonezya hisse senetlerine olan talebide artırmıştır (Schroders Macro and Market Outlook, 2022: 17).

Endonezyada sermaye ve portföy girişleri 2021 yılında pandemi dönemine göre artış sağlamıştır. 2020 yılında yabancı yatırımcıların gelişmiş ekonomilerdeki para politikalarını takip etmeleri sonucunda rupi devlet tahvillerine girişler azalmıştır. 2021 yılında ise net portföy girişlerinin GSYİH'daki payı 2020 yılına göre yükseliş kaydetmiştir. 2013 yılından beri uygulanan esnek döviz kuru politikası ve cari açığın azaltılması uygulamaları sermaye akışının oynaklığının azalmasını sağlamıştır. Uygulanan yapısal reformların sermayenin girişini kolaylaştırması ve yatırımların önündeki problemleri ortadan kaldırmasına yardımcı olması hedeflenmektedir (IMF, 2022b: 56) Aşağıdaki tablo 10'da Endonezyada yapılan dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımların GSYİH içerisindeki payları yer almaktadır.

Tablo 10

Endonezya'da dolaylı (Portföy) yabancı sermaye yatırımları

Yıllar	Giriş(Milyon dolar)	%GSYİH
2003	1 130	0,48
2004	2 042	0,79
2005	-165	-0,05
2006	1 897	0,52
2007	3 558	0,82

Tablo 10'un devamı

2008	322	0,06
2009	787	0,14
2010	2 131	0.28
2011	-326	-0.03
2012	1 697	0.18
2013	-1 855	-0.20
2014	3 259	0.36
2015	-1 546	-0.17
2016	1 318	0.14
2017	-2 537	-0.24
2018	-3 668	-0.35
2019	-396	-0.03
2020	-4 361	-0.41

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Yukarıdaki tabloda Endonezyaya yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve % GSYİH'daki değerleri 2003-2020 yılları için yer almaktadır. 2003 yılında, 1 130 milyar dolar dolaylı yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. 2004 yılında 2003 yılına göre artış yaşanarak 2 042 milyar dolar olmuştur. 2005 yılında negatif bir görünümü oluşmasına rağmen, 2006-2007 yıllarında artış trendinde olan dolaylı yabancı sermaye yatırımları, 2008 küresel krizinin etkisiyle azalarak 322 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009-2010 yıllarında tekrar artış eğilime geçmesine rağmen 2011 yılında -326 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2011-2016 yılları arasında ise, 2012 yılında 1 697 milyar dolar, 2014 yılında 3 259 milyar dolar ve 2016 yılında 1 318 milyar dolar, diğer yıllarda ise negatif dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmiştir. 2017-2020 yıllarında negatif eğilimi sürdüren bu yatırımlar 2020 yılında en büyük negatif değeri almasında pandeminin olumsuz etkileri sebep olmuştur.

Endonezyada yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının % GSYİH'daki değerlerine 2003-2020 yılları için bakıldığında, 2005, 2011, 2013, 2015, 2017, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında negatif bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Diğer yıllarda ise bu yatırımlar pozitif bir etki yaratmasına rağmen GSYİH'daki payı %0,06- %0,82 arasında değişebilen değerler aldığı görülmektedir.

Yabancı yatırımcıların Endonezyda yapmış olduğu dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına 2020 yılı için bakıldığında kamu ve özel sektör gelmektedir. Asya ülkeleri Endonezyaya dolaylı yabancı sermaye yatırımları ve diğer sermaye yatırımları yapmaktadır (State Bank Of Indonesia, 2022).

Lübnan'da Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında Lübnan'daki doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenecektir.

Lübnan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Lübnan'da DYSY'nın gelişimine bakıldığında, bu yatırımları çekebilmek için savaşın ardından 2000 yılından sonra özelleştirme yasalarıyla birlikte yeni politika arayışlarına başlamıştır. Devlet yetkilileri özellikle haberleşme sektörü ve KİT'leri özelleştirmek için yerli ve yabancı yatırımcılara yönelik düzenlemeler uygulamıştır. Bu sektörlerle ilaveten elektrik, turizm ve sanayi sektörlerinde özelleştirmeye gitmiştir. 2001 yılında çıkarılan yasa ile birlikte yabancı yatırımcının mülkiyet haklarını koruyucu ve yatırım politikalarında uygulanan katı kuralların esnetilmesi gibi düzenlemeler yapılmıştır (Atala vd., 2016: 42).

Lübnan serbest piyasa koşullarını benimseyen ve özel girişimcileri destekleyen bir anlayışı benimsemektedir. Ülkede sermaye ve mal hareketliliğinde herhangi bir engelleme bulunmamaktadır. Yabancı yatırımcılar teşvik edilmekte ve özel işletmelerin kurulmasında yasal bir sınırlamayla karşılaşmamaktadır. Dövizde kontrolsüzlüğün bulunması nedeniyle, yabancı yatırımcı sermayeyi ithal ve ihraç etme durumunda sınırlamayla karşılaşmamaktadır. Özel kesim talebin %80'ine karşılık gelmektedir. Tarım, sanayi, inşaat, ticaret ve turizmin sektörlerine ilave olarak finans, otelcilik, medya, reklamcılık, danışmanlık ve mühendislik sektörlerini kapsamaktadır. Bu

sektörler küresel pazarlarda rekabet halinde olduklarından serbestlik durumu bulunmaktadır (İnsamer, 2020).

Lübnan ekonomisine katkı sağlayan diğer gelir kaynakları arasında; inşaat sektörü ve gayrimenkul satışları yer almaktadır. Zengin Arap Körfez ülkeleri vatandaşlarına gösterilen teşvik ve kolaylıklar, Lübnan'a sıcak para yani nakit akışını artıran bir etmen olmuştur. Bankacılık alanındaki reformlarla birlikte gizlilik ilkesi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girişini artıran bir unsurdur. Lübnan'daki büyük konut yatırımları ve ticari projeler için sağlanan önemli mali desteklerin büyük kısmı yurt dışı yatırımcıların destekleri sayesinde mümkün olmuştur. Lübnan'da alt ve üstyapı, enerji ve turizm sektörleri yatırım bekleyen diğer alanlardır (Lübnan Yatırım Kurumu, 2020).

Lübnan yatırım geliştirme kurumu (IDAL) tarafından yabancı yatırımcıları çekebilmek için 2018 yılında sektörler arasında ücretsiz danışmanlık birimini kurmuştur. Bu kurum yatırımcının işlerini kolaylaştırmak ile görevlendirilmiştir (IDAL Exploring Untapped Potential Report, 2018: 26; Investment Climate Statements, 2022b).

2020 Dünya Yatırım Raporuna göre, 2019 yılında politik istikrarsızlık, ekonomide yer olan problemler nedeniyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 2,1 milyar dolara gerilemesine sebep olmuştur. Doğrudan yabancı yatırım stokları 2019 yılında, 2009 yılına göre yaklaşık 20 milyar dolarlık bir artışla kaydetmiştir. Fakat ülke ekonomisi Suriye'nin durumu, göçmen durumu ve uluslararası ekonomideki durgunluklardan etkilenilmiştir. Reformlar da yabancı yatırımları etkileyen bir diğer unsurdur. Fransa, Birleşik Arap Emirlikleri, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Birleşik Kindgom, Hollanda, Ürdün ve Mısır Lübnan'a yatırım yapan en önemli yatırımcı ülkeler arasında yer almaktadır (UNCTAD Dünya Yatırım Raporu, 2020).

Lübnan 2021 yılında yaşanan politik kargaşa, ekonomik bozukluklar, döviz krizi, küresel salgın ve 2020 yılında Beyrut limanında meydana gelen patlamalar DYSY yatırımlarının gelişinde olumsuz etkiler yaratmıştır (UNCTAD World Investment Report , 2021). Aşağıdaki tablo 11'de Lübnan'da DYSY giriş ve çıkış miktarı ve %GSYİH' değeri yer almaktadır.

Tablo 11

Lübnan'da DYSY Giriş Ve Çıkış Miktarı(Milyon ABD Doları)

Yıllar	Giriş miktarı	Giriş miktarı (%GSYİH)	Çıkış miktarı	Çıkış miktarı (%GSYİH)
1995	35	0,29	10	0,09
1996	80	0,58	20	0,15
1997	1 799	11,4	6	0,03
1998	1 134	6,58	37	0,21
1999	871	5,01	131	0,75
2000	993	5,75	137	0,79
2001	1 453	8,23	3	0,02
2002	1 335	6,97	21	0,001
2003	2 860	14,24	610	3,04
2004	1 898	8,97	827	3,90
2005	2 623	12,20	715	3,32
2006	2 674	12,14	874	3,97
2007	3 375	13,59	848	3,41
2008	4 333	14,88	986	3,38
2009	4 803	13,56	1 125	3,18
2010	4 279	11,13	486	1,26
2011	3 137	7,85	936	2,34
2012	3 111	7,06	1 030	2,34
2013	2 661	5,67	1 975	4,21
2014	2 862	5,95	1 240	2,57
2015	2 159	4,32	660	1,32
2016	2 568	5,02	1 004	1,96
2017	2 522	4,75	1 317	2,48
2018	2 658	4,84	631	1,14
2019	2 054	3,95	302	0,58
2020	2 860	9,02	52	0,16
2021	2 730	1,18	65	0,28

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Lübnan'a giriş yapan DYSY 1995-2021 için bakıldığında, savaş sonrası 2000 yılından sonra artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 1995 yılında 35 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1997 yılına kadar artış eğiliminde olan yatırımlar 1997 yılından

itibaren Asya krizinin etkisiyle 1998 yılında 1.134 milyar dolara gerilemiştir. Bu azalış 1999 yılına kadar sürmüştür. 2001 yılında devlet yetkilileri tarafından alınan yatırım teşvik kararlarının ardından 2001 yılına DYSY girişi 1.453 milyar dolara yükselmiştir. DYSY giriş değerlerine bakıldığında 2001-2010 yılları arasında artış ve azalışlar meydana gelmiştir. Giriş yapan DYSY 5 milyar doların altında gerçekleşmiştir. 2010-2021 yılları arasında yatırım miktarı 4 milyar doların altına düşmüştür. Lübnana yatırım yapan ülkelere bakıldığında çoğunluğu Avrupa ülkeleri oluşturmaktadır. 2010 yılında yaşanan borç krizinden dolayı yapılan yatırımlar azalmıştır. 2018 yılına gelindiğinde devlet yetkilileri tarafından alınan kararla sektörler arası ücretsiz danışmanlık hizmeti ve nitelikli eğitim sistemi DYSY girişlerini artırarak 2.658 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Pandeminin olumsuz etkileri ve politik kargaşa ortamı ile terör olayları DYSY girişlerinin 2021 yılında 2.730 milyar dolara gerilemesine neden olmuştur. DYSY girişinin GSYİH % değerine 1995-2021 yılları için bakıldığında 1995-1996 yıllarında en düşük payları aldıkları görülmektedir. 1997 yılında ise %11,4'lük değer almıştır. 1998-2002 yılları arasında ise %5,01- %8,23 arasında değerler aldığı görülmektedir. 2005- 2010 yılları arasında ise %11,13- %14,88 arasında değişebilen iki basamaklı bir değer aldığı görülmektedir. 2010- 2021 yılları arasında ise bir basamaklı değerler alan, %1,18- %9,02 arasında değişiklik gösteren değer aldığı görülmektedir.

DYSY çıkışları 1995-2021 yılları içerisinde incelendiğinde, Ülkede yer alan politik istikrarsızlık, şiddet olaylarının yer alması çıkışları artırmıştır. Bu yıllar içerisinde, 1995-1996, 1998-2000, 2002-2004, 2006-2008, 2010-2013, 2016-2017, 2020-2021 zaman aralığında çıkışlar artmıştır. Diğer yıllarda ise azalış trendini sürdürmüştür. DYSY çıkışlarının % GSYİH değerlerine bakıldığında, 1995-2003 yılları arasında oldukça düşük, %0,001-% 0,79 arasında değişebilen değerler aldıkları görülmektedir. 2003-2018 yıllarında ise %1,14- %4,21 arasında değişebilen değerler aldığı görülmektedir. 2018-2021 yıllarında ise %0'lı değerler gerçekleşmiştir.

Lübnan'a yapılan DYSY sektörel dağılımına 2018 yılında bakıldığında gayrimenkul sektörü ilk sırada yer almaktadır. Ardından sınır ötesi birleşme ve devralmalar, turizm ve finans sektörleri de gelmektedir. DYSY yatırımı yapan bölgelere bakıldığında ilk sırada Avrupa ülkeleri ardından Ortadoğu ülkeleri gelmektedir (Banque Du Liban, 2020).

Lübnan'da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Lübnanda dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimine bakıldığında, yabancı yatırımcıların hisse senedi ve sertifika gibi portföy yatırımları yapmaları konusunda sınırlama bulunmamaktadır. Lübnan ülkeye sermayenin giriş ve çıkışında serbest davranmasına rağmen bankalar sermayenin giriş ve çıkışı hususunda 2019 yılından beri kısıtlamalara başvurmuştur. Beyrut borsası (BSE), Lübnanın borsasıdır. Bu borsa, aralarında en büyük şirketlerden biri olan Solidere dahil dört şirkete ve altı ticari faaliyetlerde bulunan bankaya Eurobond ihracı yapmaktadır. BSE, daha az gerçekleşen işlem tutarından ve yabancı yatırımcıların bulunmadığında gerçekleşen likidite eksikliğinden dolayı olumsuz etkilenmektedir. 2021 yılında borsada toplam değerinin %3.3'ü kadar bir işlem gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan zayıf işlem hacmi ve kazancı durumu karşısında yatırımcılar bu borsaya yatırım yapmaktan vazgeçmektedir (Investment Climate Statements, 2022b).

2019 yılında Lübnanda başta faiz vergilerini artırmak üzere sıkı maliye politikalarını hedefleyen bir bütçe kabul edilmiştir. Para politikalarında ise Lübnan merkez bankası hazine bonoları ve Eurobond gibi finansal araçların kullanımına devam etmiştir. Döviz varlıklarında bulunan risklerin giderilmesi için sermaye birikiminin artırılması amaçlanmıştır (IMF Lebanon, 2019: 25).

Lübnan 2019 yılından sonra likidite kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Mart 2020 tarihinde ABD doları cinsinden Eurobond'ları ödeyemez hale gelmiştir. Bu şokların ardından küresel salgın ve 2020 yılında meydana gelen Beyrut Limanı patlaması yer almaktadır. Lübnan Merkez Bankası tarafından piyasanın sermaye gereksinimi sağlamak, yerli ve yabancı yatırımcılarda meydana gelen şokların etkilerini azaltmak için yeni politika tedbirleri almıştır. Buna göre merkez bankası döviz işlemlerini organize etmek için sayrafa takas platformunu kurmuştur. Bu sayede hem Lübnan parası ve yabancı paralar karşılığında döviz alım satımları işlemlerine izin verilmiştir. Merkez bankası ayrıca hissedarların haklarını güvence altına almak için ve yabancı para türüne sahip fonlarına erişimleri içinde tedbirler almıştır (Banque Du Liban, 2020). Aşağıdaki tablo 12'de Lübnan'da yapılan dolaylı(portföy) yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımların GSYİH içerisindeki payları yer almaktadır.

Tablo 12

Lübnan'da dolaylı (Portföy) yabancı sermaye yatırımları

Yıllar	Giriş(Milyon dolar)	%GSYİH
2003	207	1,03
2004	147	0,69
2005	1 435	6,67
2006	550	2,50
2007	791	3,18
2008	465	1,59
2009	929	2,62
2010	153	0.40
2011	-145	-0.36
2012	-191	-0.43
2013	81	0.17
2014	219	0.45
2015	-1 002	-2
2016	-134	-0.26
2017	-293	-0.55
2018	-266	-0.48
2019	353	0.68
2020	92	0.35

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Yukarıdaki tabloda Lübnanda yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve % GSYİH'daki değerleri 2003-2020 yılları için yer almaktadır. 2003 yılında dolaylı yabancı sermaye yatırımları 207 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında ise azalmış fakat 2005 yılında artarak 1435 milyar dolara yükselmiştir. Ele alınan zaman aralığında 2005 yılında en yüksek yatırım miktarı elde edilmiştir. 2005-2007 yıllarında azalan yatırımlar, 2008 küresel krizinin etkisiyle azalarak 465 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında artan yatırımlar 2010 yılından sonra tekrar azalış trendine geçmiştir. 2012 yılına kadar azalan yatırımlar, 2013-2014 yılları arasında artış göstermiştir. 2015-2018 yılları içerisinde negatif bir görünüme sahip olan dolaylı yabancı sermaye yatırımları, 2019 yılında 353 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında ise azalış kaydederek 92 milyon dolar olmuştur.

Lübnan’da yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının % GSYİH’deki değerlerine 2003-2020 yılları için bakıldığında, 2011-2012, 2016-2018 yılları arasında negatif bir değer aldığı görülmektedir. Ele alınan diğer yıllarda ise %0,17- %6,67 arasında değişiklik gösteren değerler aldıkları görülmektedir.

Yabancı yatırımcıların Lübnanda yapmış olduğu dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının dağılımına 2020 yılı için bakıldığında diğer finansal şirketlere yapılanlar ve Merkez Bankası dışında mevduat kabul eden kuruluşlara yapılan yatırımlar gelmektedir. ABD, Fransa ve Lüksemburg Lübnan’a dolaylı (portföy)yabancı sermaye yatırımları yapan başlıca ülkeler arasında yer almaktadır (IMF Portfolio Invest, 2022).

Kenya’da Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında Kenya’daki doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenecektir.

Kenya’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Kenyada DYSY’nın gelişimi incelendiğinde, Kenyanın DYSY yapan yatırımcılara yönelik olarak Tanzania ve Uganda tarafından 2000 yılında kurulmuş olan ve 110 milyon tüketiciye sahip Doğu Afrika Birliği Pazarı ve Doğu- Güney Afrika Ortak pazarına giriş ve çıkış olanağı gibi destekler sağladığını söylemek mümkündür. Yurt dışından gelen yatırımcılara, ülke dışına karlarını transfer edebilme özgürlüğü sunulması sağlanan diğer ayrıcalıklar arasında yer almaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2022b: 13).

Kenya, 2005 yılı itibariyle yatırımların korunması, teşvik edilmesi, işletmelerin kurulması için gerekli tüm izinlerin verilmesi konusunda yatırımcılara her türlü desteği sağlamıştır. Yatırımcılara ülke dışından getirilen makine ve teçhizatlar vergi ödenmemesi, kurumlar vergisinin belirli bir müddet ödenmemesi gibi destekleyici tedbirler uygulamıştır. İhracat bölgelerindeki firmalar, izin belgelerinin alınması ve gümrük vergilerinin tahsilatı şartıyla, üretim miktarlarının sadece %20’sini Doğu Afrika

Topluluğu kapsamında Kenya, Tanzanya ve Uganda'ya satabilirler. Geriye kalan üretim satışlarının tümünü, Doğu Afrika Topluluğu haricindeki diğer ülkelere yapmaları zorunluluğu bulunmaktadır. Kenya ABD pazarına yapılmış olan anlaşmalar gereği gümrük vergisi ödmeden tekstil ürünleri ihraç edebilmektedir. Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi ile de birçok sanayi ürününü ABD, Japonya, Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya, İsviçre, İsveç, Norveç, Finlandiya ve Avusturya pazarlarına sokabilmekte ve yaklaşık 3.000'den fazla ürüne miktar kısıtlaması getirilmemektedir (DEİK Kenya, 2018: 25).

2009 yılında Kenya hükümet yetkilileri tarafından yabancı yatırımcıları teşvik amaçlı ve yabancı yatırımcıları koruma hakkı ve karlarını kendi ülkelerine transfer edebilme hakkını veren bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanun ayrıca yabancı yatırımcılara yönelik 1964, 1976, 1988 ve 1994 yıllarında çıkarılan düzenlemelere ilavelerin yapılmasıyla oluşmuştur (UNCTAD Investment Policy, 2022d).

Kenya'da 2015 yılında çıkarılan şirketler yasası ile yabancı sermaye sahiplerinin şirket kurabilmeleri için gerekli olan lisansları almalarında kolaylıklar sağlanmıştır. Bu yasa şirket ortaklıkları, şirketlerin işletilmesi ve yönetimi ile ilgili prosedürleri ortaya koymaktadır. Ayrıca vergi sisteminin etkili ve verimli uygulanması için yatırımcılara yol göstermektedir (Kenya Investment Policy 2019: 26)

2020 Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Raporuna göre; iş yapma kolaylığı bakımından 56. sırada kendine yer bulmuştur. 2019 yılında 61. sırada kendine yer bulabildiğinden gelişme ve ilerleme durumu söz konusudur. Bu ilerleyişte; inşaat izinleri, altyapı modernizesinin yapılması, mülkiyet kaydı, kredi alma, azınlık yatırımcıları koruma, vergi ödemesi ve ödeme aczini çözme gibi reformlar yer almaktadır (Dünya İş Yapma Kolaylığı Raporu, 2020a).

Kenya, 2021 yılında yatırımların verimli uygulanmasına yönelik IMF düzenlemelerini desteklemiştir. Bu düzenlemeler kapsamında eğitim, sağlık ve altyapıya yönelik yatırım ve projelerin öncelikli kapsama alınmıştır. Bu program yatırımlarda kamunun boş yere finansal risklerle karşılaşmasının önüne geçmektedir (IMF, 2021a: 19)

Aşağıdaki tablo 13’de Kenya’da DYSY giriş ve çıkış miktarı ve % GSYİH’ değeri yer almaktadır.

Tablo 13

Kenya’da DYSY giriş ve çıkış miktarı(Milyon ABD Doları)

Yıllar	Giriş miktarı	Giriş miktarı (%GSYİH)	Çıkış miktarı	Çıkış miktarı (%GSYİH)
1995	42	0,46	11	0,12
1996	108	0,90	2	0,02
1997	620	0,47	5	0,04
1998	265	0,18	12	0,08
1999	519	0,40	24	0,19
2000	110	0,87	10	7,87
2001	5	0,04	10	7,7
2002	27	0,21	7	0,05
2003	81	0,54	2	0,01
2004	46	0,28	4	0,02
2005	21	0,11	9	0,05
2006	50	0,19	23	0,09
2007	729	2,28	36	0,11
2008	95	0,26	43	0,12
2009	116	0,27	45	0,10
2010	178	0,39	1	0,003
2011	1 450	3,09	85	0,18
2012	1 380	2,44	238	0,42
2013	1 118	1,81	198	0,32
2014	820	1,20	75	0,11
2015	619	0,88	241	0,34
2016	469	0,62	116	0,15
2017	1 346	1,64	109	0,13
2018	767	0,83	-3	-0,003
2019	469	0,46	37	0,03
2020	426	0,42	-142	-0,14
2021	463	0,41	409	0,37

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Kenya'ya giriş yapan DYSY 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995 yılında 42 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu artış Asya krizine kadar devam etmiştir. 1998 yılına gelindiğinde 265 milyon dolar DYSY girişi sağlanmıştır. 1995-1997 yılları arandaki artış 1994 yılında yatırımcıyı koruma kanununun olumlu etkilerinden kaynaklanmaktadır. 2000 yılında Kenya, Tanzanya ve Uganda tarafından kurulmuş olan ve 110 milyon tüketiciye sahip Doğu Afrika Birliği Pazarı ve Doğu- Güney Afrika Ortak Pazarına giriş ve çıkış olanağının yabancı yatırımcılara sunulması ve 2005 yılında yatırımcıları yönelik teşvik politikaları nedeniyle 2000, 2002 ve 2003 yıllarında DYSY girişlerinde artışlar yaşanmıştır. 2005 yılında DYSY girişleri 21 milyon dolar gerçekleşmesine rağmen yukarıda belirtilen teşvikler nedeniyle 2007 yılında 729 milyon dolarlık DYSY girişi yaşanmıştır. 2008 küresel ekonomik krizi DYSY girişlerini azaltmıştır. Fakat 2009 yılında devlet yetkilileri tarafından yabancı yatırımcıyı koruma kanunu nedeniyle 2011 yılında 1.450 milyar dolar DYSY yatırımı gerçekleşmiştir. 2011 yılından sonra 2017 yılına kadar DYSY girişleri azalış trendini sürdürmüştür. 2017 yılındaki artıştan sonra 2020 yılına kadar azalan DYSY girişleri 2021 yılında pandemi sonrasında ise 2020 yılına göre artış sağlayarak 463 milyon dolar olmuştur. DYSY girişlerinin GSYİH içerisindeki payına bakıldığında, 1995-2007 yılları aranda %0,4-%0,9 arasında değişiklik gösteren değerler aldıkları görülmektedir. 2007-2021 yılları içerisinde ise %0,26- %3,09 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir.

DYSY çıkışına 1995-2021 dönemleri için bakıldığında arasında, 1995 yılında 11 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1996-2001 yılları arasında ise 2-24 milyon arasında değişim gösteren değerler aldıkları görülmektedir. 2002- 2005 yılları arasında 2-9 milyon dolar, 2006-2011 yılları arasında 1-23 milyon dolar, 2011-2016 yılları arasında 75-241 milyon dolar ve 2017-2021 yılları arasında -3-409 milyon değerleri arasında değişebilen değerler aldıkları görülmektedir. DYSY çıkışınının GSYİH içerisindeki paylarına 1995-2021 dönemleri arasında bakıldığında, %-0,003- %7,87 arasında değişiklik gösteren değerler aldıkları görülmektedir.

Kenya'ya yapılan DYSY'larının 2019 yılı itibariyle bölgesel dağılımına bakıldığında Afrika bölgesi ilk sırada yer almaktadır. Ardından Avrupa, Asya ve Amerika bölgeleri gelmektedir (Statista, 2023). Doğrudan yabancı yatırımların artışının

amaçlandığı sektörler arasında; bankacılık, turizm, altyapı ve madencilik yer almaktadır. Kenya'ya yatırım yapan başlıca ülkeler ise; Güney Afrika, Birleşik Krallık, Hollanda, Belçika, Çin'dir (UNCTAD, 2020).

Kenya'da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Kenya'da Dolaylı Yabancı Sermaye yatırımlarının gelişimleri 2015 yılı itibariyle incelendiğinde, borsaya kayıtlı şirketlerdeki mülkiyet yasasını değiştirmiştir. Buna göre %75 olarak uygulanan mülkiyet eşiği kaldırılarak, yabancıların %100 mülkiyet hakkı elde etmelerine izin verilmiştir. Sermaye piyasalarındaki bu yasa değişikliği ile hükümet yetkilileri tarafından duyurularak borsada faaliyet gösteren şirketlerin yabancı hissedarlığında belirlenebilmektedir. Ancak bu yetkiyi kullanma devlet hisselerinin kamuya devredilmesi, ülkedeki stratejik sektörlerle ilgili kararlarda ve ulusal çıkarların korunması gerektiği durumlarda kullanılabilir (UNCTAD Investment Policy, 2022d)

2019 yılında NSE (Nairobi Menkul Kıymetler Borsası) alım ve satım konusunda yeni bir karar alarak türev piyasa uygulamasını başlatmıştır. Bu sayede alıcı ve satıcının daha kolay işlem yapmasının önü açılmıştır. Tahvil piyasaları yeterince gelişmemiştir. Büyük çoğunluğu devlet tahvillerinden oluşmaktadır. Uzun vadeli işlem ve sermaye sınırlıdır. 2019 yılında faiz oranı yasası kaldırılmıştır. Ülkede faaliyetleri devam eden yabancı yatırımcılara yönelik bir sınırlama bulunmamaktadır (Investment Climate Statements, 2022c).

Kenya merkez bankası tarafından finansal esnekliğin korunması için 2020 yılında sektörlere ve piyasalara kredi destek paketleri sunulmuştur. Özellikle bankaların kredi portföylerinin yeniden yapılandırılması yatırım ve finansal sektörü üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır (IMF, 2021a: 92-93)

Kenya'da 2021 yılında sermaye piyasalarında özel sektör tarafından tahvil alımında artışlar yaşanmıştır. 2021 yılında birincil piyasalarda Devlet tahvillerine doğru yatırım ilgisi bulunmuştur. Ayrıca yatırımcılar talebi yüksek olan tahvillere yatırım yapmayı tercih etmişlerdir. Fakat meydana gelen iç borçlanma nedeniyle

devlet tahvillerine olan talep azalarak farklı dış tahvil alımına yönelmiştir (Kenya Financial Sector Stability Report, 2022: 42-43).

2022 yılına kadar kenyada finansal istikrar yeterli sermaye girişleri nedeniyle devam etmiştir. Fakat yüksek kredi ile piyasa ve politik riskler, pandeminin olumsuz etkileri, Ukrayna-Rusya savaşı, küresel faiz oranlarının artışı ve gelişmekte olan ülkelerden sermaye çıkışlarının artması Kenya finans sektörünü olumsuz etkilemiştir (Kenya Financial Stability Report, 2022: 5). Aşağıdaki tablo 14’de Kenya’da yapılan dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımların GSYİH içerisindeki payları yer almaktadır.

Tablo 14
Kenya’da dolaylı (Portföy) yabancı sermaye yatırımları

Yıllar	Giriş(Milyon dolar)	%GSYİH
2003	642	0,004
2004	3	0,02
2005	3	0,01
2006	1	0,006
2007	454	0,001
2008	5	0,013
2009	2	0,006
2010	22	0.04
2011	20	0.04
2012	257	0.45
2013	296	0.48
2014	954	1.39
2015	10	0.01
2016	72	0.09
2017	-61	-0.07
2018	-251	-0.27
2019	8	0.08
2020	-273	-0.27

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Yukarıdaki tabloda Kenya’da yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve % GSYİH’deki değerleri 2003-2020 yılları için yer almaktadır. 2003 yılında dolaylı yabancı sermaye yatırımları 642 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2004-2007 yılları arasında 1-3 milyon dolar gibi çok düşük bir miktar gerçekleşmiştir. 2007 yılında ciddi bir yükselişle 454 milyon dolara yükselmiştir. 2008-2012 yılları arasında dolaylı yabancı sermaye yatırımları 2-22 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2012-2014 yılları arasında ciddi bir yükseliş kaydederek 257-954 milyon dolar arasında değişim gösteren yatırım elde edilmiştir. 2015-2020 yılları arasında ise, en yüksek dolaylı yabancı sermaye yatırımları 2016 yılında 72 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2015-2020 yılları arasında 2016 yılı dışındaki yıllarda -273- 10 milyon dolar arasında değişebilen değerler yer almaktadır.

Kenyada yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının % GSYİH’deki değerlerine 2003-2020 yılları için bakıldığında, oldukça düşük ve negatif değerler yer almaktadır. 2003-2010 yılları arasında %0,001-%0.04 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir. 2010 yılından sonra önceki döneme nazaran alınan %değer artmıştır. 2010-2015 yılları arasında, %0.01-%1.39 arasında değişiklik gösteren, 2015-2020 yılları arasında %-0.27- %0.9 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir.

Yabancı yatırımcıların Kenya’da yapmış olduğu dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının dağılımına 2021 yılı için bakıldığında NASI, KSh ve NSE 20 hisse senetlerine yönelik olarak gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Finans, sigorta ve bankacılık sektörleri, telekomünikasyon sektörleri kazançlarını artıran sektörler olmuştur. Doğu Afrika Ülkeleri Kenya’ya dolaylı yabancı sermaye yatırımları yapan başlıca ülkeler arasında yer almaktadır (Kenya Financial Stability Report, 2022: 40-43).

Filipinlerde Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında Filipinlerdeki doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenecektir.

Filipinlerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Filipinlerde DYSY'nın gelişimi incelendiğinde 1980'li yıllardan beri DYSY'larının teşvik edilmesi adına çeşitli kanunlar yürürlüğe konulduğunu söylemek mümkündür. 1980'li yıllardan beri Filipinler liberal ekonomik büyüme anlayışıyla hareket etmiştir. 1981 yılında Omnibus yatırım kanunu ve 1983 yılında savaş sonrası 1987, 1991, 1995 ve 1996 yıllarında çıkarılan yatırım kanunları ile yabancı yatırımcıların tüm ekonomik sektörlere katılımlarının önü açılmıştır. 1996 yılında Filipinler hükümeti yatırımcılara yönelik özel ekonomik bölge yasası ile önemli bir adım atmıştır. Ayrı gümrük ve özel yatırım bölgeleri yönetimlerinin oluşumlarına izin veren devlet yetkilileri dünyada ilk ülke olma özelliği taşımaktadır (Raquiza, 2012; Bello vd., 2014: 7).

Filipinlerde altyapısal problemlerin var oluşu, yönetim ve piyasa güveninin sağlanamaması yatırımcıları olumsuz etkileyen önemli etkenler arasında yer almaktadır. Yapılan araştırmalara göre yabancı yatırımcılara yapılan yatırım teşviklerinin büyük çoğunluğunun gereksiz olduğuna karar verilmiştir. Bu teşviklerin olup olmaması yatırım kararlarını etkilememektedir (Renato, 2006).

Filipinler hükümeti tarafından 2000'li yıllardan sonra DYSY girişini artırmak için 1996 yılında yürürlüğe konulan yabancı yatırım kanununu revize ederek yabancı sermayeyle ilgili engellemeleri ortadan kaldırmıştır. 2014 yılına gelindiğinde sektörler önemli derecede yabancı yatırımcılar için daha serbest hale getirilmiştir. Özellikle bankacılık ve perakende ticaret alanlarında sağlanan yatırım teşvikleri sermaye girişini artırmıştır. Ayrıcalıklı ekonomik bölgelerde sağlanan yatırım avantajları da sermaye girişini artıran bir diğer unsurdur (OECD Investment Policy Reviews Philippines, 2016: 27).

Filipinler coğrafi konumu nedeniyle, Asya Pasifik bölgesinde hava ve deniz taşımacılığında en önemli ülkeler arasında yer alır. Ülkeden Asya'nın önemli şehirlerine yaklaşık dört saatte ulaşılabilir. Ulaşım kolaylığı, işgücü ücretlerinin ucuzluğu, gelişmiş iletişim altyapısı gibi avantajlar yabancı yatırımcıları ülkeye çeken başlıca unsurlar arasında yer almaktadır (DEİK Filipinler, 2018: 11-12).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki artışlara rağmen yasal olarak yurt dışı kaynaklı yatırımcıların kısıtlanması, ülkedeki bazı bölgelerdeki terror tehdidinin varlığı gibi nedenler, Filipinlerin diğer ülkelerin gerisinde kalmasına neden olmuştur. Filipinler 2019 yılı itibarıyla iş ortamlarıyla ilgili önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Bu reformlar Yerel şirketlerin asgari sermaye zorunluluğunun kaldırılması, inşaat sektörleri izinlerinin sağlanması, yurt dışı yatırımcıyı koruma örnek gösterilebilir. Bu yeniliklerle Filipinler dünya iş yapma kolaylığı raporuna göre, 2019 yılında 2018 yılına göre 29 sıra yükselerek, 190 ekonomi arasında 95.sıraya yükselmiştir (Word Bank İş Yapma Kolaylığı Raporu, 2020a).

2021 yılında Filipinler şirketler için vergi teşvikleri ve kurumsal kurtarma kanunu yürürlüğe koymuştur. Bu kanun ekonomik bozuklukları ortadan kaldırmak, iktisadi kalkınma ve büyüme için yabancı yatırımcıları çekmek için kabul edilmiştir. 2022 yılında kabul edilen yabancı yatırım kanununa göre ulusal çıkar ve silah sanayi sektörleri vb. gibi kritik alanlar dışında diğer alanlara yatırım yapılabilmektedir (Investment Climate Statements, 2022d). Aşağıdaki tablo 15’de Filipinler’de DYSY giriş ve çıkış miktarı ve %GSYİH’ değeri yer almaktadır.

Tablo 15

Filipinler’de DYSY giriş ve çıkış miktarı (Milyon ABD Doları)

Yıllar	Giriş miktarı	Giriş miktarı (%GSYİH)	Giriş miktarı	Giriş miktarı (%GSYİH)
1995	1 478	1,74	11	0,47
1996	1 517	1,60	2	0,19
1997	1 222	1,29	5	0,14
1998	2 287	3,07	12	0,21
1999	1 829	2,13	24	0,83
2000	1 487	1,77	10	-0,75
2001	760	0,96	10	0,53
2002	1 769	2,09	7	0,34
2003	492	0,56	2	0,34
2004	592	0,62	4	0,50
2005	1 664	1,54	9	0,73

Tablo 15'in devamı

2006	2 707	2,12	23	0,83
2007	2 918	1,87	36	3,44
2008	1 340	0,73	43	1,08
2009	2 064	1,17	45	1,07
2010	1 070	0,51	1	1,30
2011	2 007	0,85	85	1
2012	3 215	1,22	238	1,59
2013	3 737	1,31	198	1,28
2014	5 739	1,92	75	2,27
2015	5 639	1,84	241	1,80
2016	8 279	2,59	116	0,75
2017	10 256	3,12	109	1
2018	9 948	2,86	-3	1,18
2019	8 671	2,30	37	0,88
2020	6 822	1,88	-142	0,98
2021	10 518	2,66	409	0,60

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Filipinlere giriş yapan DYSY 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995 yılında 1478 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu artış Asya krizine kadar devam etmiştir. 1997 yılına gelindiğinde 1222 milyar dolar DYSY girişi sağlanmıştır. Asya krizinin ardından 2002 yılına kadar DYSY girişleri azalış etkisindeyken 2000 yılı sonrasında yabancı yatırımcıları ülkeye çekebilmek için atılan adımlar etkisini göstermeye başlamıştır. 2002 yılında 1769 milyar dolar DYSY girişi elde edilmiştir. 2003 yılında 2002 yılına göre DYSY girişi azalmasına rağmen, 2003-2007 yılları arasında artış trendi gerçekleşmiştir. Bu olumlu hava 2008 küresel krizine kadar sürmüştür. 2008 yılında 1340 milyar dolarlık bir DYSY girişi elde edilmiştir. Ardından 2008-2017 dönemleri arasında DYSY girişleri 1-10 milyar dolar arasında değişebilen değerler almıştır. Özellikle 2014 yılında sektörler teşvik yasası nedeniyle 2017 yılında DYSY girişleri 10256 milyar dolara yükselmiştir. 2017-2020 yılı arasında azalış trendine geçmiştir. 2020 yılında DYSY girişi 6822 milyar dolar olarak gerçekleşirken 2021 yılında kabul edilen yatırım yasası ile DYSY girişi 10518 milyar dolara yükselmiştir.

DYSY giriş miktarı GSYİH payına bakıldığında, 1995-2000 zaman aralığında

%1,29 -%3,07 arasında, 2000-2010 zaman aralığında %0,51-%2,12 arasında, 2010-2015 zaman aralığında %0,51-%1,92 arasında 2015-2021 zaman aralığında %1,84-%3,12 arasında değişen değerler aldıkları görülmektedir.

DYSY çıkış miktarlarına bakıldığında, 1995-2006 dönemine kadar 1 milyar doların altında seyretmiştir. 2006-2010 yılları arasında 1-45 milyon, 2011-2015 yılları arasında 75-241 milyon arasında, 2016-2021 yılları arasında -142- 409 milyon dolar arasında değişen çıkış değerlerinin olduğu görülmektedir. DYSY çıkış miktarı GSYİH payına bakıldığında, 1995-2006 zaman aralığında %-0,75- %0.83 arasında, 2007-2015 zaman aralığında %1-%3,44 arasında değişen değerler aldıkları görülmektedir. DYSY çıkış miktarı GSYİH payının 2015-2021 yılları arasında ise %0,-%1,80 arasında değişen değerler aldıkları görülmektedir.

Filipinlere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına 2020 yılı itibariyle bakıldığında, imalat sanayi sektörü ilk sırada yer almaktadır. İmalat sanayi sektörünü, reel mülk aktiviteleri sektörü izlemektedir. Finans ve bankacılık sektörü, idari ve destek hizmetleri faaliyetleri yatırım yapılan diğer sektörlerdir (Bangko Sentralng Pilipinas, 2022). Filipinlere yatırım yapan başlıca ülkeler arasında; Japonya, ABD ve Singapur yer almaktadır (UNCTAD Dünya Yatırım Raporu, 2020).

Filipinlerde Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Filipinlerde, dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının girişi hususunda Menkul Kıymetler Borsası (PSE) tarafından paylaşılan yerli ve yabancı ihraç edilmiş hisse senetleri kabul edilmektedir. Fakat bazı halka açık firmalara yönelik yatırımlarda mülkiyet sınırlamaları bulunmaktadır. Yapılan kamu yasası ile birlikte tamamen mülk edinmeye kapalı olan ulaşım ve iletişim sektörlerinde mülk edinme hakkı getirilmiştir. Yurt dışında yatırımcı Filipinler Merkez Bankası onayı ile ülke piyasasına girebilmekte ve burada çeşitli menkul kıymetler işlemlerini yapabilmektedir. Filipinler Menkul Kıymetler Borsası (PSE)'nda, 2021 yılında şirketler ve sekiz halka arz yoluyla yatırımla birlikte 4.5 milyar dolar sermaye yatırımı yapılmıştır. Uygulanan faiz oranı, reformlar ve dijitalleşmesinde etkisiyle borsaya

yatırımlar artmaya devam etmektedir. Borsada devlet tahvilleri ve bonolarının üstünlüğü bulunduğundan dolayı yatırımcının fazla hisse senedi alması mümkün değildir (Investment Climate Statements, 2022d).

2020 yılında Filipinlerde hisse senedi ve dış sermaye yükümlülüklerinde daralmalar meydana gelmiştir. Döviz rezervleri yabancı sermaye yükümlülükleri ve kısa süreli dış borçların üzerindedir. 2020 yılında ekonomide daralmaların yaşanmasıyla portföy yatırımlarda azalmalar meydana gelmiştir. 2019 yılında devlet borçlanma tahvil alımı neredeyse yokken, 2020 yılında artış yaşanmıştır. Portföy giriş ve çıkışları bu dönemde azalmışken ilerleyen zamanda artış eğilimine geçmiştir (IMF, 2021b: 49-51)

Filipinler borsa büyüklüğü bakımından ASEAN-5 (Endonezya, Malezya, Singapur ve Tayland) ülkeleri ile karşılaştırıldığında 2020 yılında ikinci sırada bulunmaktadır. 2000 yılına göre Filipinler borsasının büyüklüğü yedi kat artmıştır (Armas ve Guzman, 2022: 9).

Filipinlerde orta getiriye ve daha az oynaklığa sahip finansal sektörlerle yatırım yapmak daha avantajlı olabilmektedir. Bu durum aynı zamanda kamu piyasalarının riskten korunmasına yardımcı olur. 2022 yılında Kamu piyasalarında çeşitliliğin azalması sonucunda hisse senedi ve tahvillerin değeri hızla azalırken özel varlıkların değerinin yükselmesi piyasada problemlere yol açmıştır. Bu problemlerin devam etmesi halinde yeni stratejilerin belirlenmesi hedeflenmektedir (Long-Term Capital Market Assumptions, 2023: 105). Aşağıdaki tablo 16’da Filipinler’de yapılan dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımların GSYİH içerisindeki payları yer almaktadır.

Tablo 16

Filipinlerde dolaylı (Portföy) yabancı sermaye yatırımları

Yıllar	Giriş(Milyon dolar)	%GSYİH
2003	500	0,57
2004	518	0,54
2005	420	0,39

Tablo 16'nın devamı

2006	1 347	1,05
2007	1 137	0,72
2008	-461	-0,25
2009	308	0,17
2010	832	0,39
2011	1 039	0,44
2012	1 752	0,66
2013	-34	-0,01
2014	1 195	0,40
2015	-742	-0,24
2016	130	0,04
2017	495	0,15
2018	-1 031	-0,29
2019	1 763	0,46
2020	-2 541	-0,70

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Yukarıdaki tabloda Filipinlerde yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve % GSYİH'daki değerleri 2003-2020 yılları için yer almaktadır. 2003 yılında dolaylı yabancı sermaye yatırımları 500 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında 518, 2005 yılında 420 milyon dolar gerçekleşmiştir. 2006-2007 yılları arasında 1 milyar doların üzerinde bir dolaylı yabancı sermaye yatırımı gerçekleşmesine rağmen 2008 küresel krizinde bu rakam -461 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009-2015 yılları arasında -742- 1 752 milyar dolar arasında, 2016-2020 yılları arasında, -2542- 1763 milyar dolar arasında değişim gösteren dolaylı yabancı sermaye yatırımları girişi olmuştur. Filipinlerde yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının % GSYİH'daki değerlerine 2003-2020 yılları için bakıldığında, 2003-2008 yılları arasında %0,39-%1,05 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir. 2008 yılında ise küresel krizin etkisiyle %-0,25 değer aldığı görülmektedir. 2009-2014 yılları arasında, %-0,01-%0,66 arasında değişiklik gösteren, 2015-2020 yılları arasında %-0,70- %0,46 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir.

Yabancı yatırımcıların Filipinlerde yapmış olduğu dolaylı (portföy)yabancı sermaye yatırımlarının dağılımına 2021 yılı için bakıldığında, diğer finansal

şirketlere yapılanlar, banka dışı finansal şirketlere yapılanlar, uluslararası organizasyonlara ve bankalara yapılan şekilde ayrılmaktadır. ABD, Endonezya ve diğer Asya ülkeleri Filipinlere dolaylı yabancı sermaye yatırımları yapan başlıca ülkeler arasında yer almaktadır (Bangko Sentralng Pilipinas, 2022).

Meksika’da Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında Meksika’daki doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenecektir.

Meksika’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

1980’li yıllarda Meksika’da meydana gelen borç krizinin ardından hükümet yetkilileri liberal bir ekonomi anlayışını benimsemiştir. Meksika’da DYSY’na yönelik olarak 1989 yılında DYSY’nın ülkeye gelişini kolaylaştırmak ve teşvik etmek için yabancı yatırım yasa yönetmeliğini yayımlanmıştır. Yasa yabancı yatırımcılar için olumlu bir gelişme olarak kabul edilmiştir (Santos vd., 2022: 3).

1990’lı yıllarda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik politikalarda gelişimler yaşanmıştır. 17 Aralık 1992’de Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Meksika, 1994’te yürürlüğe giren Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşmasını (NAFTA) imzalamışlardır. Bu anlaşmayla Meksika devlet yetkilileri çeşitli reform ve yasal düzenlemeler yapmak zorunda kalmışlardır. 1993 yılında söz konusu önlemler kapsamında, yabancı yatırımcılara hukuki haklar sağlayan teşvik ve uygulamalar, çıkarılan Yabancı Sermaye Kanunu ile yürürlüğe konulmuştur (Enrique, 2000: 11).

1993 yılında çıkarılan DYSY kanunu 29 yıl süresinde yürürlükte kalmıştır. 6 Haziran 2018 tarihinde bu kanuna yeni bir revizyon yapılmıştır. Bu kanun, Meksikada yabancı yatırımcılara hangi sektörlerin açık olduğu belirtmektedir. Ayrıca yabancı yatırımda bulunan kişi ve kurumların ticari faaliyetlerde bulunabileceği, istedikleri şirketlere katılım sağlayabilecekleri ve Meksika’da mülk satın alabileceği kabul

edilmiştir. Bu kanun ayrıca açıklık ve liberalliğe vurgu yapmaktadır (Santos vd., 2022: 4-5; Investment Climate Statements, 2022e).

Meksika’da ülke içerisindeki ve ülke dışından gelen yatırımların teşvikiyle, işsizlik problemlerinin ortadan kaldırılması, bölgesel gelirlerin ve ihracatın artırılmak istenmesi, altyapı sorunlarının ortadan kaldırılması istenmektedir. Sağlanan bu destekler; gayrimenkullerin daha ucuz fiyattan ya da ücretsiz olarak sağlanması, işçilere çeşitli eğitim seminerlerinin verilmesi, vergilerden muaf tutulma veya ulaşımda sağlanan kolaylıklar şeklindedir. Yurt dışı kaynaklı sermaye karımı, kendi ülkesine yetkili yerlere bildirilmek koşuluyla götürebilir. Meksika ayrıca doğaya yönelik yatırımlara büyük önem vermektedir. Bu alana yönelik yapılan yatırımlara vergi muafiyeti sağlanmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2022c : 9-10).

Meksika’da 2020 yılında ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen unsurlar meydana gelmiştir. Bu unsurlar; organize suçların artması ve enerji sektöründeki aksaklıklar, vergi düzenlemelerinde yeterince yeniliklerin yapılamaması, yolsuzluk ve idari etkisizliklerdir. Meksika ayrıca ulaşım altyapısının geliştirilmesi için reformları gerçekleştirmiştir. Bunca olumlu adımlara rağmen ülkede bulunan güvenlik problemleri yabancı yatırımları etkileyen en büyük problemler arasında yer almaktadır. 2020 yılı iş yapma kolaylığı sıralamasında 2019 yılına göre göre altı basamak gerileyerek 60. sırada yer almıştır (Word Bank Investment Report, 2020).

Meksika Ekonomi Bakanlığı tarafından 22 Mart 2022 tarihinde yapılması muhtemel yeni yatırım plan ve projelerine yönelik olarak yatırım iş merkezi uygulamasının hayata geçirildiğini duyurmuştur. Bu sayede yabancı yatırımcılara yönelik olarak piyasa bilgilendirilmesi, yatırım avantajları, danışmanlık ve piyasalar arası iletişim politikasını uygulanmaya başlanmıştır (UNCTAD Investment Policy, 2022e). Aşağıdaki tablo 17’de Meksika’da DYSY giriş ve çıkış miktarı ve % GSYİH’ değeri yer almaktadır.

Tablo 17

Meksika'da DYSY giriş ve çıkış miktarı (Milyon ABD Doları)

Yıllar	Giriş miktarı	Giriş miktarı (%GSYİH)	Çıkış miktarı	Çıkış miktarı (%GSYİH)
1995	9 526	2,64	0	0
1996	9 185	2,23	0	0
1997	12 829	2,56	0	0
1998	12 756	2,42	0	0
1999	13 941	2,32	0	0
2000	18 382	2,59	0	0
2001	30 060	3,97	4 403	0,58
2002	20 160	2,61	-3 036	-0,39
2003	18 178	2,49	1 161	0,15
2004	25 157	2,21	4 559	0,58
2005	25 424	2,89	5 834	0,66
2006	22 136	2,26	6 675	0,68
2007	31 110	2,95	8 332	0,79
2008	29 783	2,68	688	0,06
2009	19 656	2,18	11 663	1,29
2010	30 528	2,88	17 895	1,69
2011	23 844	2,01	11 572	0,98
2012	18 220	1,51	18 774	1,56
2013	50 827	3,98	18 031	1,41
2014	28 658	2,17	5 644	0,42
2015	36 222	3,09	10 978	0,93
2016	38 870	3,60	7 869	0,72
2017	33 131	2,85	3 083	0,26
2018	37 839	3,09	12 120	0,99
2019	29 681	2,33	5 968	0,47
2020	31 375	2,87	6 022	0,55
2021	33 265	2,61	853	0,06

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Meksikaya giriş yapan DYSY bakıldığında, 1997-2021 yılları arasındada 10-50 milyar dolar arasında değişebilen değerler aldığı görülmektedir. 1995 yılında 9526 milyar dolar olarak gerçekleşen DYSY girişleri 1998 yılında 1997 yılına göre bir

azalış kaydetmiştir. 1999 yılından sonra artış trendine geçen DYSY girişleri 2001 yılında 30 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. DYSY giriş miktarı 2001-2004 yılları arasında azalırken 2004 yılının ardından artış trendine geçmiştir. 2007-2010 yılları arasında küresel ekonomik etkilerin yaşandığı DYSY girişlerinin azalmasıyla görülmektedir. 2010-2013 yılları arasında DYSY girişleri azalış trendine sahip olmuştur. 2013 yılında 50 milyar dolarlık DYSY girişi elde edilmiştir. 2013-2021 zaman aralığında 20 milyar doların altına düşmeyen DYSY girişleri 2019 yılında azalırken 2021 yılında bir önceki yıla göre artış sağlamıştır. DYSY girişlerinin GSYİH içerisindeki payına bakıldığında 1995-2011 zaman aralığında %2,01- %3,97 arasında değişim gösteren, 2012-2021 zaman aralığında ise %1,51-%3,98 arasında değişim gösterebilen bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

DYSY çıkış miktarına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 2001 yılında 4 403 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılında -3 036 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2003-2007 yılları arasında DYSY çıkışı 1 161- 8 332 milyar dolar arasında değişebilen ve artış trendinde olan bir görünüm söz konusudur. 2008 yılında 688 milyon dolar olan çıkış miktarı, 2009-2013 yılları arasında 11 572- 18774 milyar dolar arasında değişim gösteren, çıkışlar meydana gelmiştir. 2014-2020 yılları arasında, 3 083- 12 120 milyar arasında değişim gösteren DYSY çıkışları söz konusu olmuştur. 2021 yılında ise 2020 yılına göre oldukça az bir çıkış gerçekleşerek 853 milyon dolar DYSY çıkışı meydana gelmiştir. DYSY çıkışlarının GSYİH içerisindeki paylarına 1995-2021 zaman aralığında bakıldığında 2001-2008 yılları arasında, %0,39- %0,79 arasında değişim gösterebilen, 2009-2015 yılları arasında %0,42- %1,56 arasında değişim gösterebilen, 2016-2021 yılları arasında, %0,06- %0,99 arasında değişim gösterebilen bir etkiye sahip oldukları görülmektedir.

Meksikaya yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına 2020 yılı itibarıyla bakıldığında, imalat, finans ve sigorta hizmetleri, perakende ve toptan ticaret ile iletişim sektörleri yatırım yapılan sektörler olmuştur. Filipinlere DYSY yapan başlıca ülkeler arasında; ABD, İspanya, Kanada ve Almanya yer almaktadır (UNCTAD Dünya Yatırım Raporu, 2020).

Meksika’da Dolaylı (Portföy)Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Meksika’da dolaylı yabancı sermaye yatırımı yapmayı düşünen yabancı yatırımcılar, oy hakkı olmayan hisse senedi satın alabilme hakkına sahiptir. Yabancı yatırımcılar ayrıca oy hakkı bulunan fonlar ile sadece Meksika halkına sağlanan hisse senetlerinin faizlerini satın alma haklarına sahiptir. Yabancılar ayrıca son yıllarda yerel yönetim tahvillerine taleplerini sürdürmektedir (Investment Climate Statements, 2022e).

Meksika’da, Menkul Kıymetler Borsası ve Kurumsal Menkul Kıymetler Borsası olmak üzere iki borsa faaliyetlerine devam etmektedir. Yatırım yapmayı düşünenler iki menkul kıymetler borsasından birinde işlemlerini yapabilmektedir. Fakat menkul kıymetler her iki borsada da kota ile karşı karşıya kalabilmektedir. 2020 yılında Meksikada 2.000’den daha fazla menkul kıymet sağlanmıştır. Politika olarak yatırım yapmayı düşünen şirketlerin sermayelerinin %12’sini halka arz etme zorunlulukları bulunmaktadır. Borsada yatırım yapmak isteyen yabancı şirketler Meksika şirketleri ile aynı haklara sahiptir. Yabancı şirketlerin hisse senetlerini listelemesi istenmektedir (Goebel vd., 2022: 1-12).

2022 yılında Meksika döviz tahvil getirileri, diğer küresel piyasalarda meydana gelen artışlara paralel olarak genişlemiştir. Fakat bu beklentilerin altında kalan bir artış olarak ifade edilir. Yabancı yatırımcıların pesoya yatırım yapmayı tercih etmek istememelerine rağmen uygulanan politika faizi ve sıkı mali tedbirler sayesinde peyoyu destekler nitelikte havaleler gerçekleşmiştir. Bu sayyede piyasaya ciddi havale girişleri olmuştur. 2016 yılında Basel reformlarının uygulanmaya başlamasından beri, finansal sektörlerin gelişimi, ticari bankaların desteklenmesi, siber alyapı güvenlik ağlarının oluşturulması mümkün kılınmıştır. Ayrıca finansal gruplara makroihtiyati destekler, ve yeterli kaynak sağlanmasında gerçekleştirilmiştir(IMF, 2022c: 5-12). Aşağıdaki tablo 18’de Meksika’da yapılan dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımların GSYİH içerisindeki payları yer almaktadır

Tablo 18

Meksika'da dolaylı (Portföy) yabancı sermaye yatırımları

Yıllar	Giriş(Milyon dolar)	%GSYİH
2003	-123	-0,01
2004	-2 522	-0,32
2005	3 356	0,38
2006	2 794	0,28
2007	-486	-0,04
2008	-3 491	-0,31
2009	4 155	0,46
2010	373	0,03
2011	-6 565	-0,55
2012	5 770	0,48
2013	-2 430	-0,19
2014	4 833	0,36
2015	3 601	0,30
2016	9 477	0,87
2017	10 320	0,89
2018	2 421	0,19
2019	-10	-0,0007
2020	186	0,01

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Yukarıdaki tabloda Filipinlerde yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve % GSYİH'daki değerleri 2003-2020 yılları için yer almaktadır. 2003 yılında dolaylı yabancı sermaye yatırımları 500 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında 518, 2005 yılında 420 milyon dolar gerçekleşmiştir. 2006-2007 yılları arasında 1 milyar doların üzerinde bir dolaylı yabancı sermaye yatırımı gerçekleşmesine rağmen 2008 küresel krizinde bu rakam -461 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009-2015 yılları arasında -742- 1 752 milyar dolar arasında, 2016-2020 yılları arasında, -2542- 1763 milyar dolar arasında değişim gösteren dolaylı yabancı sermaye yatırımları girişi olmuştur. Filipinlerde yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının % GSYİH'daki değerlerine 2003-2020 yılları için bakıldığında, 2003-2008 yılları arasında %0,39-%1,05 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir. 2008

yılında ise küresel krizin etkisiyle %-0,25 değer aldığı görülmektedir. 2009-2014 yılları arasında, %-0,01-%0,66 arasında değişiklik gösteren, 2015-2020 yılları arasında %-0,70- %0,46 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir.

Yabancı yatırımcıların Meksikaya yapmış olduğu dolaylı(portföy)yabancı sermaye yatırımlarının dağılımına 2021 yılı için bakıldığında, diğer finansal şirketlere, sigorta şirketleri ve emeklilik fonuna, diğer sektör sahiplerine, Merkez Bankası dışında mevduat kabul kuruluşlar yapılanlar şeklinde ayrılmaktadır. ABD, İrlanda ve Lüksemburg Meksikada dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları yapan başlıca ülkeler arasında yer almaktadır (IMF Portfolio Invest, 2022).

Kolombiya’da Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında Kolombiya’daki doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenecektir.

Kolombiya’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Kolombiyada, 1960-1990 yılları arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin düzenlemeler oldukça sınırlı olmuştur. Bu zaman aralığında yerli üretim teşvik edilerek ithal ikameci bir model uygulanmıştır. 1990’lı yıllarda ekonomide liberal bir politikanın uygulanması görüşü çoğunluk kazanmaya başlamasının ardından doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik reform ve teşvik düzenlemelerine geçilmiştir (Fedesarrollo, 2007).

1991 yılında onaylanan Kolombiya Anayasası sonrasında DYSY yönelik yeniliklerin önü açılmıştır. Kolombiyada DYSY politikaları ve teşvikleriyle sınırlı sayıda kurum ilgilenmektedir. Bu yıllarda DYSY çoğu sektörlerde yapılmıştır. Herhangibir sınırlama bulunmamaktadır. 2000 yılında yapılan yasal düzenlemeyle DYSY’nın savunma sektörlerine girişi yasaklanmıştır. Ayrıca yabancı yatırımcılara yönelik arazi kullanımlarında, televizyon sektöründe mülkiyet edinme bakımından

sınırlamalar uygulanmıştır. Kolombiya Ulusal Ekonomik ve Sosyal Politika Konseyi (CONPES) DYSY'na yönelik sınırlama yetkisini elinde bulundurmaktadır. Fakat ulusal güvenlik ile ilgili sektörler dışında herhangi bir sınırlama söz konusu olmamıştır (Investment Policy Review Colombia, 2006: 19-20).

Kolombiyada DYSY'na dair giriş ve sınırlama kurallarına dair revizyon 1990'lı yıllardan beri geliştirilmiştir. DYSY'nın artırılabilmesi için 2009 yılında, bilim ve teknoloji gibi çeşitli sektörlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca ulaşım sektöründede DYSY girişi gereklidir (Camacho ve Bajaña, 2020: 249).

2020 yılında Kolombiya hükümeti tarafından, yapılacak büyük yatırımlara yönelik olarak özel vergi teşvikleri uygulaması getirilmiştir. Buna göre, ileri teknoloji ile elektronik sektörlerde ve ulusal hava sektörlerinde yapılacak yatırımlara yönelik olarak kurumlar vergisi oranı %32'den %27'ye düşürülmüştür (UNCTAD Investment Policy Colombia, 2022f).

Kolombiya'nın Dünya Bankasının iş yapma raporundaki yeri, 2020 yılında bir önceki yıla göre iki sıra düşerek 67. sırada gerçekleşmiştir. Kolombiya 2019 yılından itibaren iş yapma kolaylığını artırabilmek için çeşitli reformları hayata geçirmiştir. Bu reformlar; fatura yetkisi almak için bir banka hesabı açma gerekliliğini ortadan kaldırarak iş kurmanın daha kolay hale getirilmesi, ihracat işlemlerinden gerekliliklerin biri olan sorumluluk kartını dijitalleştirerek küresel ticaretin daha aktif kullanılmasına katkıda bulunulması, belgeler ve alacaklıların haciz yöntemlerine katılımını artırarak iflasın çözümününün sağlanması şeklinde olmuştur (Word Bank Doing Business, 2020b).

Kolombiya'nın Bogota şehri son on yılda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmede özel bir konuma sahiptir. Özellikle Finansal hizmetler ve iletişim sektörlerine 16,77 milyar dolar tutarında yatırım yapılmıştır. ABD ile serbest ticaretin 2011 yılında imzalanmasından beri ülkenin yatırımları çekme cazibesi de artmıştır. 2019 yılında Kolombiya'nın sağlık alanında tıbbi kenevir üretiminin yasallaştırılması reform, bu sektöre olan yabancı yatırımların artmasını ve projelerin bu alana aktarımını sağlamıştır (İnsamer, 2021).

Kolombiya’da makroekonomik tedbirlerin alınması, çeşitli alacaklı işlemlerinin yapıldığı sistemin oluşu, DYSY’nın istikrarlı bir görünüme sahip olması 2020 yılında pandeminin neden olduğu olumsuz etkilerin 2021 yılında azaltılmasına neden olmuştur (IMF, 2022d: 43). Aşağıdaki tablo 19’da Kolombiya’da DYSY giriş ve çıkış miktarı ve %GSYİH’ değeri yer almaktadır.

Tablo 19

Kolombiya’da DYSY giriş ve çıkış miktarı (Milyon ABD Doları)

Yıllar	Giriş miktarı	Giriş miktarı (%GSYİH)	Çıkış miktarı	Çıkış miktarı (%GSYİH)
1995	968	1,04	256	0,27
1996	3 111	3,20	327	0,33
1997	5 562	5,21	809	0,75
1998	2 828	2,87	795	0,80
1999	1 507	1,74	115	0,13
2000	2 436	2,43	325	0,32
2001	2 541	2,58	16	0,01
2002	2 133	2,17	856	0,87
2003	1 720	1,81	937	0,99
2004	3 115	2,66	192	0,16
2005	10 235	7,02	4 795	3,29
2006	6 750	4,17	1 267	0,78
2007	8 885	4,30	1 278	0,62
2008	10 564	4,36	3 085	1,27
2009	8 034	3,45	3 504	1,50
2010	6 429	2,24	5 482	1,91
2011	14 647	4,37	8 419	2,51
2012	15 039	4,05	-606	-0,16
2013	16 210	4,24	7 652	2
2014	16 168	4,24	3 898	1,02
2015	11 620	3,95	4 217	1,43
2016	13 857	4,89	4 517	1,59
2017	13 700	4,39	3 689	1,18
2018	11 298	3,38	5 126	1,53
2019	13 989	4,32	3 153	0,97
2020	7 458	2,75	1 685	0,62
2021	9 309	2,96	3 161	1

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Kolombiyaya giriş yapan DYSY’na 1995-2021 yılları arasındada bakıldığında, 1995 yılında 968 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1996-1997 yıllarında giriş yapan DYSY artış trendinde iken 1998-1999 yıllarında azalış trendindedir. 2000-2005 yılları

arasında 1720-10235 milyar arasında değişen DYSY girişi sağlanmıştır. 2006-2008 yılları arasında artış trendine geçen DYSY 2009 yılında 8034 milyar dolar gerçekleşmiştir. 2010 yılında 6 429 milyar dolar gerçekleşen DYSY 2011 yılına gelindiğinde 2010 yılına göre yaklaşık iki kat artmıştır. 2011-2016 yılları arasında 11620- 16210 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi elde edilmiştir. 2017-2021 yılları arasında ise 7 458- 13 989 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi sağlanmıştır. 2021 yılında 2020 yılına göre artış sağlanarak Kolombiyada 9 039 milyar dolar DYSY yapılmıştır. DYSY girişlerinin GSYİH içerisindeki payına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-2000 yılları için %1,04-%5,21 arasında değişen, 2001-2006 yılları için, %1,81- %7,02 arasında değişen, 2007-2012 yılları için, %2,24- %4,37 arasında değişebilen, 2013-21 yılları için ise %2,75- %4,39 arasında değişen değerler aldıkları görülmektedir.

DYSY çıkış miktarına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-2004 yılları arasında 1 milyar doların altında gerçekleştiğini söylemek mümkündür. 1995-2004 yılları arasında 16-937 milyon dolar arasında değişen DYSY çıkışı gerçekleşmiştir. 2005-2011 yılları arasında ise 1 milyar doların üzerinde bir çıkış gerçekleşmiştir. 1 267- 8 419 arasında değişen çıkışlar meydana gelmiştir. 2012 yılında ise -606 milyon dolar çıkış yaşanmıştır. 2013- 2021 yılları arasında ise 8 milyar doların altında bir DYSY çıkışı yaşanmıştır. 1 685- 7 652 milyar dolar arasında değişim gösteren çıkış gerçekleşmiştir. DYSY çıkışlarının GSYİH içerisindeki paylarına 1995-2021 zaman aralığında bakıldığında, 1995-2007 yılları arasında, %0,01- %0,09 arasında değişim gösterebilen, 2008-2011 yılları arasında %1,27- %2,51 arasında değişim gösterebilen, 2012-2021 yılları arasında, %-0,16- %2 arasında değişim gösterebilen bir etkiye sahip oldukları görülmektedir.

Kolombiya'ya yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına 2020 yılı itibarıyla bakıldığında, petrol ve madencilik, finansal ve profesyonel hizmetler ve imalat sektörleri yatırım yapılan sektörler olmuştur. Filipinlere DYSY yapan başlıca ülkeler arasında; ABD, AB ülkeleri, İspanya ve Birleşik Krallık yer almaktadır (UNCTAD Dünya Yatırım Raporu, 2020).

Kolombiya’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Kolombiya’da dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimleri incelendiğinde, 2014 yılında DYSY akışlarının artmasının, portföy yatırımlarının ve döviz kurunun değerlenmesine neden olduğunu söylemek mümkündür. DYSY yatırımlarının artması, Kolombiya’nın yerli parası olan pezo’nu değerinin artmasına neden olmuştur. Döviz kuru kaynaklı sermaye kazançlarının artması, kısa vadeli portföy yatırımlarının artmasına neden olmuştur (Botta vd., 2016: 275).

Kolombiya hükümet yetkilileri, iklim ve sürdürülebilirlik amaçlarına ulaşmak için kamusal finans aracı olarak yeşil tahvil piyasasının gelişmesini teşvik etmiştir. 2021 yılında Alman tahvil piyasasının ardından, yerli parasını artırma vasıtasıyla ihraç eden Kolombiya ilk yeşil tahvil ihraç eden gelişmekte olan ülke olmuştur. Yapılan işlemler ve özellikle yatırımcı tabanının çeşitlilik göstermesinden dolayı duyduğu memnuniyet olumlu sonuçlar vermiştir. Buna göre tahvil işlemlerinde %60 yabancı, %40 yerli yatırımcı dengesi kuralı bulunmaktadır. 2021 yılında Latin Amerikada ve dünya genelinde ESG (Yeşil) tahvil ihracı popüler hale gelmiştir. Yapılan bu ihracın %80’i Brezilya ve Meksika tarafından yapılmıştır. Kolombiyada 2021 yılının sonlarından itibaren bu tarz tahvil ihracına başlamıştır. Kolombiyada bu piyasaya yönelik yabancı yatırımcıların teşvik edilmesi için sürdürülebilirlikle ve çevre ile ilgili proje, sosyal alanlara yatırımların yapılması için daha fazla avantajların sunulması hedeflenmiştir (World Bank Kolombiya, 2022).

Kolombiyada uygulanan esnek döviz kuru sistemi, finansal sektörün takibi, merkez bankasının piyasalara güven vermesi ülkenin dış şoklara karşı dayanıklı olmasını sağlamıştır. Uygulanan sıkı finansal disiplin koşulları, özel portföy yatırımlarının azalmasına neden olmuştur. 2021 yılının 2.çeyreğinde portföy girişleri bakımından pozitif bir hava hakimken, 3. çeyrekte azalma durumu söz konusu olmuştur. DYSY ise yükseliş eğiliminde olduğu ifade edilmektedir. Cari hesap açıkları Kolombiyada on yıldan beri büyük çoğunlukla portföy borçlanma senetleri ve DYSY ile kapatılmıştır. Uluslararası piyasalarda devlet tahvil ihraçları 2021 yılında devam etmiştir. 2021 yılında yapılan yeşil tahvil ihraçları ile finansal piyasaların iyi duruma gelmesini sağlamıştır (IMF, 2022d:5-7; IMF, 2022d: 47)

Aşağıdaki tablo 20’de Kolombiya’da yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımların GSYİH içerisindeki payları yer almaktadır

Tablo 20

Kolombiya’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları

Yıllar	Giriş(Milyon dolar)	%GSYİH
2003	-51	-0,05
2004	129	0,11
2005	85	0,05
2006	-30	-0,01
2007	790	0,38
2008	-86	-0,03
2009	67	0,02
2010	1 487	0.51
2011	2 271	0.67
2012	3 455	0.93
2013	1 921	0.50
2014	1 823	0.47
2015	639	0.21
2016	-362	-0.12
2017	472	0.15
2018	-823	-0.24
2019	-1 231	-0.38
2020	-453	-0.16

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Yukarıdaki tabloda Kolombiyada yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve % GSYİH’deki değerleri 2003-2020 yılları için yer almaktadır. 2003 yılında dolaylı yabancı sermaye yatırımları -51 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2003-2009 yılları arasında ise 1 milyar doların altında dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmiştir. 2006 ve 2008 küresel ekonomik krizinde negatif bir görünüm gerçekleşmiştir. 2003-2009 yılları arasında, -86- 790 milyon dolar arasında değişim gösteren girişler söz konusu olmuştur. 2010-2014 yılları arasında ise 1 milyar doları üzerinde yatırım girişleri olmuştur. 2010-2014 yılları arasında 1 487- 3 455 milyar dolar arasında değişim gösteren dolaylı(portföy) yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmiştir. 2015-2020 yılları arasında 1 milyar doların altında ve negatif değerlerde gerçekleşen yatırım girişleri olmuştur. 2019 yılında en düşük negatif yatırım değeri olan – 1 231 milyar dolar gerçekleşmiştir.

Kolombiyada yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının %GSYİH'daki değerlerine 2003-2020 yılları için bakıldığında, 2003-2008 yılları arasında %-0,05- %0,38 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir. 2008 yılında ise küresel krizin etkisiyle %-0,03 değerini almıştır. 2009-2015 yılları arasında, %0,02- %0,93 arasında değişiklik gösteren, 2016-2020 yılları arasında %-0,38- %0,15 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir.

Yabancı yatırımcıların Kolombiyaya yapmış olduğu dolaylı(portföy)yabancı sermaye yatırımlarının dağılımına 2021 yılı için bakıldığında, diğer finansal şirketlere, sigorta şirketleri ve emeklilik fonuna yapılanlar şeklinde ayrılmaktadır. ABD ve Birleşik Krallık Kolombiyada dolaylı yabancı sermaye yatırımları yapan başlıca ülkeler arasında yer almaktadır (IMF Portfolio Invest, 2022).

Tayland'da Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında Tayland'daki doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenecektir.

Tayland'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

1980 ve 1990'lı yıllarda Tayland hükümet yetkilileri tarafından DYSY politikasıyla ilgili olarak liberal bir görüş belirlenmiştir. DYSY yatırımlarıyla ilgili sınırlamaların esnetilmesi yine bu yıllarda hakim görüş olmuştur. Tayland yatırım tedbirlerine ilişkin (TRIMS) DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) anlaşması imzalamadan önce, uluslararası yatırımcılara yönelik yerli kaynak tahsis etme zorunluluğunun uygulandığı sektörlerin sayısında azalmaya gitmiştir. Asya krizinin ardından 1999 yılında imzalanan yabancı işletme yasası ile Tayland kritik sektörlerin yatırımları için hükümet onayının zorunlu olduğu prosedür dışında, diğer sektörlerde yabancı yatırımcıların mülkiyet edinmesinin önünü açmıştır. Tayland hükümeti ayrıca DYSY akışının yerli sermayenin gereksinimlerine katkı sağlayacağını da savunmuştur (Montes ve Cruz, 2020: 30-31).

Tayland'da DYSY yatırımlarını artırmak ve teşvik etmek için 1970-2000 zaman aralığında çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 2006 yılında ise 1996, 1999, 2000 ve 2003 yılında çıkarılan Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) kanunlarında revizyona gidilmiştir. DYSY yatırımlarını çekmeye yönelik olarak çıkarılan bu kanun vergi ve gümrük rejimlerinde ve lisans alma işlemlerinde kolaylıklar sağlamıştır. 2014 yılında ise 2006 yılında çıkarılan yabancı yatırım yasası yeni bir revizyona uğramıştır. Buna göre Tayland hükümet yetkilileri, doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye arasında ayırımıda bulunmamayı, sektör limitinin olmasını, yatırımcılar için tescil evrak işlemlerinin 15 güne azaltılmasını, yerli yatırımcılar için tescil evraklarında bir sınırlama olmaması fakat yabancı yatırımcıların şirket hisselerinde %51'den fazla pay elde etmeleri durumunda yabancı yatırım tescil belgelerinin azaltılmasını kabul etmiştir (Nguyen, 2020: 5).

Tayland, rekabetçi işgücü maliyetleri, düşük masraflı yaşam ve işçi yasalarının esnek oluşu bakımından cazip bir yatırım merkezidir. Tayland ekonomisinin büyümesi ve kalkınması ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında doğrudan yakın bir ilişki vardır. Yabancı yatırımlar sayesinde tarıma dayalı bir ekonomik yapıdan, sanayi ve hizmete dayanan bir ekonomik yapıya dönüşüm sağlanmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları bir dış finansman kaynağıdır. Tayland ekonomisi yabancı yatırımlar sayesinde finans sektöründe gelişmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar finans sektörünün yanı sıra, kurumsal kalite ve yeniden yapılanma sürecinde etkili olmuştur. Ülkede yabancı yatırımcılara yönelik olarak teşvik ve çeşitli ayrıcalıklar uygulanmaktadır. Yabancı yatırımcılara %100 hisse senedine sahip olma izni, yabancı yatırımcıları daha güçlü hale getiren hak ve özgürlükler, birleşme gibi durumlarda basitleştirilmiş uygulamalar, iflasla ilgili kanunları tekrar düzenlemek gibi ayrıcalıklar uygulanmaktadır. Ülkeye gelen yabancı yatırımcıların çoğu özel sektörün sahibi olduğu imalat sektörüne yönelmektedir. Yabancı yatırımcılar, otomotiv yedek parça, elektronik ve elektrikli eşya üreticilerine yönelik yatırımlarını sürdürmektedir. Tayland'da en fazla yatırımı bulunan ülke tarih boyunca Japonya olmuştur. Yabancı yatırımcılara yönelik diğer teşvikler ise; yabancı işçi izni, arsa sahipliği ve yurtdışından döviz getirme ve yurtdışına döviz çıkarma bulunmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2020a: 7).

1 Haziran 2022’de Tayland Yatırım Kurulu, tarafından dört büyük yatırım projesinde (elektronik taşıt projesi, hızlı tren projesi, tekstil projesi ve elektrik üretim projesi) yatırımcılara teşvik ve destek politikaları kapsamında, 5 yıl süresince gereksinim duydukları araç ve gereçlere yönelik indirimli ithalat tarifesi ve 2 yıllık indirimli vergi uygulamasını hayata geçirmiştir (UNCTAD Investment Policy, 2022g). Aşağıdaki tablo 21’de Tayland’da DYSY giriş ve çıkış miktarı ve % GSYİH’ değeri yer almaktadır.

Tablo 21

Tayland’da DYSY giriş ve çıkış miktarı (Milyon ABD Doları)

Yıllar	Giriş miktarı	Giriş miktarı (%GSYİH)	Çıkış miktarı	Çıkış miktarı (%GSYİH)
1995	2 067	1,22	885	0,52
1996	2 335	1,27	931	0,50
1997	3 894	2,59	579	0,38
1998	7 314	6,43	130	0,11
1999	6 102	4,81	345	0,27
2000	3 365	2,66	-22	-0,01
2001	5 067	4,21	427	0,35
2002	3 341	2,48	170	0,12
2003	5 232	3,43	622	0,40
2004	5 860	3,38	76	0,04
2005	8 215	4,33	551	0,29
2006	8 917	4,02	1 040	0,46
2007	8 633	3,28	1 547	0,58
2008	8 561	2,93	2 339	0,80
2009	6 411	2,27	5 996	2,12
2010	14 746	4,32	8 131	2,38
2011	2 473	0,66	7 175	1,93
2012	12 899	3,24	14 260	3,58
2013	15 935	3,79	12 121	2,88
2014	4 975	1,22	5 741	1,40
2015	8 927	2,22	4 991	1,24
2016	3 486	0,84	13 392	3,23
2017	8 285	1,81	14 217	3,11
2018	13 186	2,60	17 367	3,42
2019	4 790	0,88	10 394	1,91
2020	-4 845	-0,96	19 002	3,80
2021	12 156	2,40	17 807	3,51

Kaynak: World Bank Development Indicators 2022

Taylan’da giriş yapan DYSY’na 1995-2021 yılları arasındada bakıldığında, 1995 yılında 2067 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1995-1998 yıllarında giriş yapan

DYSY artış trendinde iken 1999-2000 yıllarında azalış trendindedir. 2000- 2005 yılları arasında 3 milyar doların üzerinde DYSY girişi elde edilmiştir. Bu yıllarda 3365- 8215 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi sağlandığı görülmektedir. 2005-2007 yılları arasında artış trendinde olan DYSY girişleri, 2008 küresel krizinde bir önceki yıla göre azalarak 8561 milyar dolar ve 2009 yılında 6 411 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010-2015 yılları arasında, 2 473- 15 935 milyar dolar arasında değişebilen, 2016- 2019 yılları arasında, 3 486- 13 186 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi elde edilmiştir. 2020 yılında ise ele alınan yıllarda ilk defa negatif bir DYSY girişi elde edilmiştir. 2021 yılında ise 2020 yılına göre artış sağlanarak 12 156 milyar dolar giriş sağlanmıştır. DYSY girişlerinin GSYİH içerisindeki payına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-2000 yılları için %1,22-%6,43 arasında değişen, 2001-2006 yılları için, %2,48- %4,33 arasında değişen, 2007-2012 yılları için, %0,66- %4,32 arasında değişebilen, 2013-21 yılları için ise %-0,96- %3,79 arasında değişen değerler aldıkları görülmektedir.

DYSY çıkış miktarına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-1999 yılları arasında 130-931 milyon dolar arasında değişen DYSY çıkışı gerçekleşmiştir. 2000 yılında ise -22 milyon dolarlık DYSY çıkışı meydana gelmiştir. 2001-2005 yılları arasında ise 76- 5551 milyon dolar arasında değişen çıkışlar meydana gelmiştir. 2006-2011 yılları arasında 1 041- 8 131 milyar dolar arasında değişim gösteren çıkış gerçekleşmiştir. 2012-2017 yılları arasında 4 991- 14 260 milyar dolar arasında değişim gösteren, 2018-2021 yılları arasında 10 394- 19 002 milyar dolar arasında değişim gösteren DYSY çıkışı meydana gelmiştir. DYSY çıkışlarının GSYİH içerisindeki paylarına 1995-2021 zaman aralığında bakıldığında, 1995-2000 yılları arasında, %-0,01- %0,52 arasında değişim gösterebilen, 2001-2006 yılları arasında %0,04- %0,46 arasında değişim gösterebilen, 2007-2012 yılları arasında, %0,58- %3,58 arasında değişim gösterebilen, 2013-2018 yılları arasında %1,24- %3,42 arasında değişim gösterebilen, 2019-2021 yılları arasında, %1,91- %3,80 arasında değişim gösterebilen, bir etkiye sahip oldukları görülmektedir.

Taylan'da yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına 2021 yılı itibariyle bakıldığında, finans sektörü, imalat sektörü ve emlak sektörü yatırım yapılan sektörler olmuştur. Taylan'da DYSY yapan bölgeler arasında

sırasıyla; ASEAN ülkeleri, AB ülkeleri, Ortadoğu ülkeleri, Asya ülkeleri ve ABD yer almaktadır (State Bank of Thailand, 2023).

Tayland'da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Tayland'da dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimine bakıldığında, Tayland sermaye piyasalarının Asya'nın en likit piyasalarından birisi olduğunu söylemek mümkündür. Gelişmiş hisse senedi ve tahvil varlıklarını ile yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Ülkenin sermaye piyasalarından sorumlu operatörü Tayland Borsası (SET)'dir. Bu borsa 1962-1970 dönemleri arasında kısa süreli faaliyet göstermiş ve Bangkok Borsası olarak bir çok zorluğun üstesinden gelmiştir. 1975 yılından sonra borsanın tekrardan faaliyetlerine başlamasına karar verilmiştir. Bu borsa dünya genelinde nakit hisse senetleri açısından ilk 25 borsa içerisinde yer almaktadır. Tayland borsası 2015-2021 yılları arasında yılda %14 büyüme göstermiştir. Özellikle ESG (yeşil) tahvillerinde bir artış yaşanmıştır. Borsada 2019 yılından beri 100'den fazla halka arz yoluyla yatırım yapılmıştır (CMDF, 2022:5).

Tayland Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonun (SEC), sermaye piyasalarının geliştirilmesi ve denetime tabi tutulması gibi görevleri bulunmaktadır. Borsanın sübvansiyonları, yatırım ve diğer gelirlerden oluşmaktadır. SEC tarafından sermaye piyasalarının desteklenmesi için 2022-2024 yıllarını ele alan stratejik bir politika hedefi belirlemiştir. Bu plana göre, sermaye piyasalarının dijital bir ortamda faaliyetlerini sürdürmesi, kapasitelerinin artırılmasına, değişen gelişmelere bağlı olarak hazırlıklı olması hedeflenmiştir (SEC Thailand, 2022).

Tayland Bankası (BOT) ile SEC, piyasasının daha iyi analiz edilebilmesi ve verilecek politika kararlarının daha verimli olabilmesi için Bond yatırımcı kaydı uygulamasını yürürlüğe konulmuştur. İki aşamadan oluşan bu uygulama yurt dışı yatırımcıları ve yerli yatırımcıları kapsamaktadır. Bu uygulama ile ülkedeki döviz piyasasının genişletilmesi amaçlanmaktadır (Bank of Thailand, 2022).

Tayland 2013 yılından beri politik belirsizlikler ve 2020 yılında pandeminin neden olduğu olumsuzlukları dış finansman alanında yaşamıştır. Bilançoda meydana

gelen dengesizlikler dahil dış destekler sayesinde finansal problemlerin üstesinden gelmiştir. Taylandlı yatırımcıların ülke dışında menkul kıymet yatırımları yapmasındaki limitlerin artırılması gibi politika uygulanmaya başlanmıştır. Yerleşik olmayan baht menkul kıymet hesabı (NRBS)'nda 200 milyonluk genel limit bulunmasına rağmen 2021 yılında bu sınırlama kaldırılmıştır. Yerleşik olmayan baht hesabı sayesinde değişim gösteren sermaye akışlarıyla ilgili daha fazla politikalar ileri sürülebilir. Değişken sermaye akışlarına yönelik olarak risklere karşı savunma araçlarının uygulanması gerekmektedir (IMF, 2022e: 51). Aşağıdaki tablo 22'de Tayland'da yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımların GSYİH içerisindeki payları yer almaktadır

Tablo 22

Tayland'da dolaylı (Portföy) yabancı sermaye yatırımları

Yıllar	Giriş(Milyon dolar)	%GSYİH
2003	1 786	1,17
2004	1 319	0,76
2005	6 250	3,30
2006	5 410	2,43
2007	7 230	2,74
2008	-9 441	-3,24
2009	9 548	3,38
2010	2 397	0,70
2011	22	0,006
2012	84	0,02
2013	-3 293	-0,78
2014	-5 811	-1,42
2015	-8 969	-2,23
2016	-786	-0,19
2017	598	0,13
2018	-7 101	-1,40
2019	55	0,01
2020	-8 019	-0,60

Kaynak: World Bank Development Indicators 2022

Yukarıdaki tabloda Tayland'da yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve % GSYİH'daki değerleri 2003-2020 yılları için yer almaktadır. 2003 yılında dolaylı(portföy) yabancı sermaye yatırımları 1 786 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2003-2007 yılları arasında ise 1 319- 7 230 milyar doların arasında değişim gösterebilen

dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmiştir. 2008 Küresel Ekonomik Krizinde negatif bir görünümle -9 441 milyar dolarlık olarak gerçekleşmiştir. 2009-2012 yılları arasında, 22 milyon dolar ile 9 548 milyar dolar arasında değişim gösteren girişler söz konusu olmuştur. 2013-2016 yılları arasında ise negatif bir görünüm söz konusu olmuştur. 2017-2020 yılları arasında 55 milyon dolar ile - 8 019 milyar dolar arasında değişim gösteren dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmiştir. Ele alınan yıllarda en büyük negatif olumsuz etki 2015 yılında ve 2020 yıllarında gerçekleşmiştir.

Taylanda yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının % GSYİH'daki değerlerine 2003-2020 yılları için bakıldığında, 2003-2008 yılları arasında %0,76- %3,30 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir. 2008 yılında ise küresel krizin etkisiyle %-3,24 değerini almıştır. 2009-2015 yılları arasında, %-2,23- %3,38 arasında değişiklik gösteren, 2016-2020 yılları arasında %-1,40- %0,13 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir.

Yabancı yatırımcıların Taylan'da yapmış olduğu dolaylı (portföy)yabancı sermaye yatırımlarının dağılımına 2021 yılı için bakıldığında, yatırım fonu, yabancı para fonu, aracı kurum aracılığıyla perakende yatırımları şeklinde ayrılmaktadır. AB ülkeleri, Asean ülkeleri, ABD, Çind ve Honk Kong Taylanda dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları yapan başlıca bölge ve ülkeler arasında yer almaktadır (State Bank of Thailand, 2023).

Ukrayna'da Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında Ukrayna'daki doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenecektir.

Ukrayna'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Ukrayna'da DYSY'nın gelişimi incelendiğinde, Ukrayna Parlamentosu tarafından DYSY ilgili ilk olarak 19 Mart 1996 tarihinde bir yasa çıkarıldığını söylemek mümkündür. Ukrayna yasalarına göre, kuruluş sermayesinde yabancı yatırım payı en az

%10 olan şirket ve yatırımlar yabancı sermaye yatırımları olarak ifade edilir. Ukrayna'da çeşitli faaliyetlerde bulunan yabancı yatırımcılar, Ukraynalı kişilerin sahip olduğu aynı hak ve sorumluluklara sahiptir. Devlet organları, olağanüstü haller dışında yabancı yatırımları istimlak edemez. Ayrıca, yabancı sermaye yatırımlarının millileştirilmesi söz konusu değildir (Ticaret Bakanlığı, 2021a: 14).

Ukrayna yabancı yatırımlara ilişki çeşitli yasal düzenlemeler ve teşvik sistemlerini uygulamaya devam etmektedir. 2003 yılında Ukrayna Ekonomi Kanununda, yabancı yatırımcıların yaptıkları yatırımların türleri, faaliyetleri, verilen garantilerle ilgili düzenlemeler yer almaktadır (OECD Ukrayna, 2022:67).

2014 yılında DYSY'larını ülkeye çekebilmek ve bu yatırımlarına teşvik kolaylıklarını sağlamak için Devlet başkanlığına bağlı Ulusal Yatırım Konseyi kurulmuştur. 2015 yılında yine yatırımlara yönelik olarak, karşılaşılabilecek problemlerin bildirim için İş Ombudsmanı platformu kurmuştur (OECD, 2016).

2016 yılından beri Ukrayna yatırım ajansı, hem yerli hem de yabancı yatırımcılara danışmanlık hizmeti vermektedir. Yatırımcılara ait mülklerin kamulaştırılmasına karşı desteğini sürdürmektedir. 2020 yılında Ukrayna yerli ve yabancı yatırımcılara yönelik olarak destek ve garantiler düzenlemesini kabul etmiştir. 2020 yılında alınan yatırım teşvik düzenlemelerine göre; yapılması planlanan projelere devlet desteği toplam yatırım tutarının en fazla %30'u kadar olabilir. Ayrıca bazı vergilerden muafiyet, yatırım yapılacak projede gerekli olan araç ve gereçlere yönelik ithal vergisinden muaf tutulma, altyapısal destekler ve yatırımların yapılacağı araziyle ilgili imtiyazlar bu yasal düzenlemede alınan kararlar arasında yer alır (OECD Ukrayna, 2022: 67).

2021 yılında büyük yatırımlara yönelik vergi teşvik uygulaması sistemine geçilmiştir. Bu yatırım desteği 2035 yılına kadar sürecektir. Buna göre bu yatırım sisteminde yer alan projeler için araç ve gereç ithalatında vergi muafiyeti, arazi ve kurum vergilerinde muafiyet yapılması kabul edilmiştir (UNCTAD Investment Policy, 2022h).

Aşağıdaki tablo 23’de Ukrayna’da DYSY giriş ve çıkış miktarı ve % GSYİH’ değeri yer almaktadır.

Tablo 23

Ukrayna’da DYSY giriş ve çıkış miktarı (Milyon ABD Doları)

Yıllar	Giriş miktarı	Giriş miktarı (%GSYİH)	Çıkış miktarı	Çıkış miktarı (%GSYİH)
1995	267	0,55	10	0,02
1996	521	1,16	-5	-0,01
1997	623	1,24	42	0,08
1998	743	1,77	-4	-0,009
1999	496	1,57	7	0,02
2000	595	1,83	1	0,003
2001	792	2,01	23	0,05
2002	693	1,57	-5	-0,01
2003	1 424	2,73	13	0,02
2004	1 715	2,55	4	0,005
2005	7 808	8,74	275	0,3
2006	5 604	5	-133	-0,11
2007	10 193	6,85	975	0,65
2008	10 700	5,68	797	0,42
2009	4 769	3,92	115	0,09
2010	6 451	4,56	692	0,49
2011	7 207	4,25	192	0,11
2012	8 175	4,47	980	0,53
2013	4 509	2,36	430	0,22
2014	847	0,63	548	0,41
2015	-198	-0,21	380	0,04
2016	4 128	4,42	173	0,18
2017	3 680	3,28	234	0,20
2018	4 975	3,80	116	0,08
2019	5 796	3,76	621	0,40
2020	304	0,19	362	0,23
2021	7 321	3,65	436	0,21

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Ukraynaya giriş yapan DYSY’na 1995-2021 yılları arasındada bakıldığında, 1995-2002 yıllarında giriş yapan DYSY 267-792 milyon dolar arasında değişim gösterebilen bir değer almıştır. 2003 yılına gelindiğinde DYSY girişi artış trendine geçmiştir. 2003-2008 yılları arasında 1 424 – 10 700 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi sağlandığı görülmektedir. 2009 yılında ise küresel krizn olumsuz etkilerinden dolayı bir önceki yıla göre azalarak 4 769 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010-2015 yılları arasında, -198 milyon dolar ile – 8 175 milyar dolar arasında değişebilen, 2016- 2019 yılları arasında, 3 680- 5 796 milyar dolar arasında

değişebilen DYSY girişi elde edilmiştir. 2020 yılında ise 304 milyon dolar DYSY girişi elde edilmiştir. 2021 yılında ise 2020 yılına göre artış sağlanarak 7 321 milyar dolar giriş sağlanmıştır. DYSY girişlerinin GSYİH içerisindeki payına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-2000 yılları için %0,55 -%1,83 arasında değişen, 2001-2006 yılları için, %1,57- %5 arasında değişen, 2007-2012 yılları için, %3,92- %6,85 arasında değişebilen, 2013-21 yılları için ise %-0,21- %4,42 arasında değişen değerler aldıkları görülmektedir.

DYSY çıkış miktarına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-2004 yılları arasında 45 milyondan daha az çıkışlar gerçekleşmiştir. 1995-2004 yılları arasında, -5 – 42 milyon arasında değişen DYSY çıkışları gerçekleşmiştir. 2005 yılında sonra DYSY çıkış miktarı artış trendine geçmiştir. 2005-2010 yılları arasında -133 milyon dolar ile 797 milyon dolar arasında değişim gösteren çıkış gerçekleşmiştir. 2011-2016 yılları arasında 173- 980 milyon dolar arasında değişim gösteren, 2017-2021 yılları arasında 116- 621 milyon dolar arasında değişim gösteren DYSY çıkışı meydana gelmiştir. DYSY çıkışlarının GSYİH içerisindeki paylarına 1995-2021 zaman aralığında bakıldığında, 1995-2000 yılları arasında, %-0,009- %0,02 arasında değişim gösterebilen, 2001-2006 yılları arasında %-0,01- %0,3 arasında değişim gösterebilen, 2007-2012 yılları arasında, %0,09- %0,65 arasında değişim gösterebilen, 2013-2018 yılları arasında %0,04- %0,41 arasında değişim gösterebilen, 2019-2021 yılları arasında, %0,21- %0,40 arasında değişim gösterebilen, bir etkiye sahip oldukları görülmektedir.

Ukraynaya yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına 2021 yılı itibariyle bakıldığında, imalat sektörü, finans sektörü, ve tarım sektörü yatırım yapılan sektörler olmuştur. Ukraynaya DYSY yapan bölge ve ülkeler arasında sırasıyla; AB ülkeleri, Kıbrıs ve ABD yer almaktadır (National Bank of Ukraine, 2022).

Ukrayna’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Ukrayna’da dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimine bakıldığında Ukrayna hükümetinin, portföy yatırımlarının teşvik edilmesi için düzenlemeler yaptığını söylemek mümkündür. Fakat Ukrayna sermaye piyasaları yeterince

gelişmemiştir. Yabancı portföy yatırımcısının yatırım alanları oldukça sınırlı oldukça sınırlıdır. Tahvil alım ve satım işlemlerinin %95'lik kısmını devlete ait menkul değerlerden oluşmaktadır. 2020 yılında Çin ticaret borsası, Ukraynanın önemli borsalarından birisini satın almıştır. 2021 yılında sermaye piyasalarında yıllardır düzensizlik nedeniyle mücadele eden Ukraynada, menkul kıymet ve borsalar ile ilgili bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenleme ile menkul kıymetlerin bağımsız olması ve kapasitesinin artırılması hedeflenmiştir. Ayrıca Ukrayna menkul kıymetler sisteminin, uluslararası menkul kıymetler örgütünün standartlarına uygun olması hedeflenmiştir (Investment Climate Statements, 2021a).

Ukrayna yerli devlet tahvilleri, birincil piyasalarda bulunan satıcı ve onların müşterilerine satışını yaptıkları borçlanma senetlerinden oluşmaktadır. Bu piyasanın amacı Ukrayna hükümetinin gerek duyduğunda finansman gereksinimini karşılamaktır. Ukraynada bulunan bir diğer piyasa çeşidi daha bilgili katılımcıların ve müşterilerin oluşturduğu ikincil piyasadır. Ukrayna Ulusal Bankası (NBU), devlet tahvillerine yabancı yatırımcılar tarafından yatırım yapılması teşvik etmektedir. Bunu yapmak için yabancı yatırımcılarla iletişim kanallarını açık tutma görevini yürütmektedir (National Bank of Ukraine, 2022)

Rusyanın Ukraynayı işgal etmesinin ardından finansman koşulları olumsuz etkilenmiştir. Gelişmiş ülkelerin çoğunluğu sıkı para politikası uygulamaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin merkez bankalarının büyük çoğunluğu da yüksek enflasyonla mücadele etmek zorunda kalmıştır (Global Economic Perspective, 2022: 2).

NBU 2022'de finansal politika olarak zorunlu karşılık oranlarının artırılmasını ve bankaların zorunlu karşılık tutarlarının yarısını devlet tahvilleriyle tedarik edilmesini mümkün kılmıştır. NBU'nun buradaki hedefi devlete ait menkul kıymetlerin kullanımının artmasıyla birincil piyasadaki talebin hareketliliğinin sağlanmasıdır. Alınan bu tedbir ile yaklaşık 40 milyar Ukrayna Grivnasının kullanıma dahil edileceği tahmin edilmektedir. NBU'nun finans alanında plan ve stratejilerini güncellemesini Ocak 2023 tarihine kadar belirleyecektir. NBA öncelikle acil eylem planı olarak bankaların sermaye sistemlerinin incelenmesi, alacaklı işlemler

ile ilgili kuruluşlar arasında stratejiler oluşturma görevini yürütecektir. Finansal istikrarın sağlanması için alınan diğer politikalar, döviz kısıtlaması uygulaması ve sabit döviz kuru sisteminin uygulanmasıdır. Finansal sektörlerde vergi indirimi uygulamasına gidilmiştir. İkili borçların ödenmesi ise 2023 sonuna kadar ertelenmiştir (IMF, 2022f: 21-23-59). Aşağıdaki tablo 24’de Ukrayna’da yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımların GSYİH içerisindeki payları yer almaktadır

Tablo 24

Ukrayna’da dolaylı (Portföy) yabancı sermaye yatırımları

Yıllar	Giriş(Milyon dolar)	%GSYİH
2003	84	0,16
2004	-61	-0,09
2005	82	0,09
2006	322	0,28
2007	715	0,48
2008	388	0,20
2009	105	0,08
2010	290	0,20
2011	519	0,30
2012	516	0,28
2013	1 180	0,61
2014	-391	-0,29
2015	177	0,19
2016	69	0,07
2017	110	0,09
2018	-9	-0,006
2019	49	0,03
2020	173	0,11

Kaynak: World Bank Development Indicators 2022

Yukarıdaki tabloda Ukraynada yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve % GSYİH’deki değerleri 2003-2020 yılları için yer almaktadır. 2003-2005 yılları arasında ise -61- 84 milyon doların arasında değişim gösterebilen dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmiştir. 2006-2008 artış trendinde bulunan yatırımlar 2008 küresel ekonomik kriziyle birlikte bir önceki yıla göre azalarak 388 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009-2013 yılları arasında, 105 milyon dolar ile 1 180 milyar dolar arasında değişim gösteren girişler söz konusu olmuştur. 2014 yılında negatif bir görünüm sergileyen dolaylı yabancı sermaye yatırımları 2015 yılında artış sağlayarak 177 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2016-2020 yılları arasında -9 milyon dolar ile - 173 milyon dolar arasında değişim gösteren dolaylı

(portföy) yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmiştir. Ele alınan yıllarda en büyük negatif olumsuz etki 2014 yılında gerçekleşmiştir.

Ukraynaya yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının % GSYİH'daki değerlerine 2003-2020 yılları için bakıldığında, 2003-2008 yılları arasında %-0,09- %0,48 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir. 2008 yılında ise küresel krizin etkisiyle %0,20 değerini almıştır. 2009-2015 yılları arasında, %-0,29- %0,61 arasında değişiklik gösteren, 2016-2020 yılları arasında %-0,006- %0,11 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir.

Ukraynada 2021 yılında merkez bankası dışında mevduat alan şirketlere dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleştirilmiştir. ABD ve Birleşik Krallık Ukraynada dolaylı yabancı sermaye yatırımları yapan başlıca ülkeler arasında yer almaktadır (IMF Portfolio Invest, 2022).

Seçilmiş Gelişmiş Olan Ülkelerde Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail'de doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi ele alınmıştır.

ABD'de Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında ABD'deki doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenecektir.

ABD'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

ABD'de DYSY'nın gelişimi incelendiğinde; İngiltere, Japonya, Almanya, Hollanda, Kanada ve Fransa tarafından ABD'ye önemli miktarda DYSY gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Yabancı yatırımlardaki önemli ölçüdeki artışlar 1980'li yıllardan itibaren ABD'de gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 2000'li yıllarda ise ABD tarafından

yurtdışına yönelik yabancı yatırımlar artış göstermektedir. ABD, UNCTAD verilerine göre 2015 yılında dünyada en fazla DYSY çeken ülke olmuştur. ABD dünyadaki diğer ülkelere kıyasla 300 milyar dolar ile en çok DYSY yapan ülke konumundadır (Ticaret Bakanlığı, 2020b: 10).

ABD 2003 yılında serbest ticaret bölgesindeki yatırımları artırmak için yeni bir strateji belirlemiştir. Buna göre ABD ikili anlaşmalarla ülkeye DYSY çekebilme stratejisini benimsemiştir (Haslam, 2010: 1192).

ABD 2013 yılında daha fazla DYSY çekebilmek için yeni bir program başlatmıştır. Buna göre Ticaret ve Dışişleri Bakanlığının yabancı yatırımcıyı çekmelerinin öncelikli hedefleri olduğu ifade edilmiştir. Programa ek olarak ABD yabancı yatırımcıları ülkeye çekebilmek için 32 kilit ülkede büyükelçileri ve önemli yatırımlarıcıları bir araya getirebilmek için bir uygulama başlatmıştır (Jackson, 2017: 1).

Yerli ve yabancı yatırımcıların gerçekleştirmiş oldukları DYSY ABD ekonomisinin ve uluslararası ticaretin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. ABD büyüme ve diğer politika hedeflerini gerçekleştirmek için geleneksel olarak yurtiçi ve yurt dışı yatırımcılara yönelik olarak sınırlamaların olmadığı açık bir yatırım ortamı politikasını benimsemektedir. ABD dünyada DYSY'ni çekmek konusunda diğer ülkeler için cazibe merkezi olmaya devam etmektedir. ABD aynı zamanda yatırım politikalarında, DYSY'nda Pazar garantileri, ikili yatırım anlaşmaları ve teşvik programlarını sürdürmektedir. ABD gelen yatırımların belli bir kısmını ulusal güvenlik açısından riskli olup olmadığını denetlemektedir. 2021 yılında, ABD açık yatırım politika hedeflerini tekrarlamıştır. Yapılacak bütün yatırımlarda ulusal güvenliği koruma ve eşit muamele uygulaması anlayışıyla hareket edileceğini belirtmiştir. Çin'in ABD ve denizaşırı ülkelerdeki yatırımlarıyla ilgili tartışmalar devam etmektedir (In Focus, 2022: 1-2).

ABD, Çin'den gelen yatırımlar hususunda şüpheli davranışlar sergilemektedir. Bu durum ABD'nin uyguladığı yabancı yatırım politikaları arasında bir istisna olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle ABD yapılması muhtemel tüm yabancı

yatırımların öncelikle Yabancı Yatırım Komitesi (CFIUS)'nin değerlendirmesine tabi olması koşulunu bulundurmaktadır. 2018 yılında CFIUS'un yetkilerine dair bir mevzuat yürürlüğe konulmuştur. Buna göre belirli türdeki DYSY'na yönelik inceleme durumu söz konusu iken, çoğu türdeki yabancı yatırım işlemlerinin CFIUS'a bildirilmesi isteğe bağlı olarak bırakılmıştır. Ayrıca sektöre özgü bazı sınırlamalar ve ilgili prosedürlerde bulunmaktadır (Mir, 2022: 1).

ABD 2022 yılında ülkeye gelebilecek olan yabancı yatırımlara yönelik olarak yeni denetleme tedbirlerini uygulamaya koymuştur. Buna göre, CFIUS'a ticaret, teknoloji ve ulusal güvenlik alanlarında yeni denetleme görevleri verilmiştir. Ayrıca ABD vatandaşlarının kişisel verilerinin korunmasına yönelik yeni görevlerde verilmiştir (UNCTAD Investment Policy, 2022) Aşağıdaki tablo 25'de ABD'de DYSY giriş ve çıkış miktarı ve % GSYİH' değeri yer almaktadır.

Tablo 25

ABD'de DYSY giriş ve çıkış miktarı (Milyar ABD Doları)

Yıllar	Giriş miktarı	Giriş miktarı (%GSYİH)	Çıkış miktarı	Çıkış miktarı (%GSYİH)
1995	69 080	0,90	110 060	1,44
1996	97 660	1,20	103 020	1,27
1997	122 150	1,42	121 380	1,41
1998	211 150	2,32	174 760	1,92
1999	312 449	3,24	247 485	2,56
2000	349 125	3,40	186 370	1,81
2001	172 496	1,63	146 041	1,38
2002	111 055	1,01	178 985	1,63
2003	117 106	1,02	195 218	1,70
2004	213 641	1,74	374 004	3,06
2005	142 344	1,09	525 910	0,40
2006	298 463	2,16	283 801	2,05
2007	346 613	2,39	523 890	3,61
2008	341 092	2,30	343 583	2,32
2009	161 083	1,11	312 597	2,15
2010	264 039	1,75	349 828	2,32
2011	263 497	1,68	436 616	2,79
2012	250 345	1,54	377 240	2,32
2013	288 131	1,71	392 796	2,33
2014	251 856	1,43	387 529	2,20
2015	511 434	2,80	302 071	1,65
2016	474 388	2,53	299 815	1,60
2017	380 823	1,95	409 413	2,10
2018	214 715	1,04	-130 720	-0,63
2019	314 744	1,47	105 677	0,49

Tablo 25'in devamı				
2020	148 912	0,70	271 797	1,29
2021	448 324	1,92	421 750	1,80

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

ABD'ye giriş yapan DYSY'na 1995-2021 yılları arasındada bakıldığında, 1995-1996 yıllarında 69 080- 97 660 milyar dolar olarak gerçekleştiğini söylemek mümkündür. 1996-2021 yılları arasında ise 100 milyar doların üzerinde DYSY girişleri olduğunu söylemek mümkündür. Daha ayrıntılı incelenirse, 1997-2002 yıllarında giriş yapan DYSY 111 055- 349 125 milyar dolar arasında değişim gösterebilen bir değer almıştır. 2003-2008 yılları arasında 117 106 – 346 613 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi sağlandığı görülmektedir. 2009 yılında ise küresel krizn olumsuz etkilerinden dolayı bir önceki yıla göre azalarak 161 083 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010-2015 yıları arasında, 250 345 milyar dolar ile 511 434 milyar dolar arasında değişebilen, 2016- 2019 yılları arasında, 214 715- 380 823 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi elde edilmiştir. 2020 yılında ise 2005 yılından beri en düşük DYSY girişi 148 912 milyar dolar elde edilmiştir. 2021 yılında ise 2020 yılına göre artış sağlanarak 448 324 milyar dolar giriş sağlanmıştır. DYSY girişlerinin GSYİH içerisindeki payına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-2000 yılları için %0,90 -%3,40 arasında değişen, 2001-2006 yılları için, %1,01- %2,16 arasında değişen, 2007-2012 yılları için, %1,11- %2,39 arasında değişebilen, 2013-21 yılları için ise %0,70- %2,80 arasında değişen değerler aldıkları görülmektedir.

DYSY çıkış miktarına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-2000 yılları arasında 103 020 – 247 486 milyar dolar arasında değişen DYSY çıkışları gerçekleşmiştir. 2001-2006 yılları arasında 146 041 milyar dolar ile 525 910 milyar dolar arasında değişim gösteren çıkış gerçekleşmiştir. 2007-2012 yılları arasında 312 597- 523 890 milyar dolar arasında değişim gösteren, 2013- 2021 yılları arasında -130 720 – 409 413 milyar dolar arasında değişim gösteren DYSY çıkışı meydana gelmiştir. DYSY çıkışlarının GSYİH içerisindeki paylarına 1995-2021 zaman aralığında bakıldığında, 1995-2000 yılları arasında, %1,27- %2,56 arasında değişim gösterebilen, 2001-2006 yılları arasında %0,40- %3,06 arasında değişim gösterebilen, 2007-2012 yılları arasında, %2,15- %3,61 arasında değişim gösterebilen değerler almıştır.

2013-2018 yılları arasında %-0,63- %2,33 arasında değişim gösterebilen, 2019-2021 yılları arasında, %0,49- %1,80 arasında değişim gösterebilen, bir etkiye sahip oldukları görülmektedir.

ABD'ye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına 2021 yılı itibariyle bakıldığında, imalat sektörü, finans ve sigortacılık sektörü, ve toptan ticaret sektörü yatırım yapılan sektörler olmuştur. ABD'ye DYSY yapan ülkeler arasında; Japonya, Hollanda, Kanada, Birleşik Krallık, Almanya yer almaktadır (Bea, 2022).

ABD'de Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

ABD'de dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimine bakıldığında, ABD menkul kıymetlerine yönelik talep her geçen gün artışını sürdürmektedir. 1984 yılında, menkul kıymetlere yapılan toplam yatırım diğer yatırım kalemleri (kredi, mevduat vb.)'ne olan yatırımlara eşit iken, 2021 yılı ortalarından itibaren ABD menkul kıymetlerine yapılan portföy yatırımları, menkul kıymet dışı yapılan yatırımların beş katına eşittir (ABD Hazine Bakanlığı, 2022).

ABD Haziran 2022 tarihinde, para politikasında sıkılaştırma tedbirlerini almıştır. Bu durumda kamusal borçların ve mali açığın azalması ve enflasyonist beklentilerin stabil kalması amaçlanmıştır. Dünyada son iki yılda meydana gelen şoklara rağmen ABD finansal sistemi işleyişine devam etmiştir. Son 6 ayda Federal Rezerv para biriminde değişimler olmuştur. Bu nedenle Haziran 2022'de faiz oranı 75 baz puan artırılmıştır (IMF, 2022g: 1).

ABD, hazine tahvil getirileri özellikle kriz dönemlerinde yatırımcılar için güvenli bir sığınak olarak kabul edilmektedir. Fed'in aldığı federal fon faiz artışları tahvil getirilerini artırmaktadır. 2022 yılı başında 10 yıllık hazine tahvil getirileri %1,6 getiri sağlamıştır. Merkez Bankaları Sistemi (FED) yüksek enflasyona karşı 2008 yılından bu yana en yüksek faiz oranı olarak %4,25 olarak belirlemiştir. (Johnson ve Wong, 2022: 3).

ABD hisse senedi piyasasında 2022 yılında üçüncü çeyrekte %27 azalmıştır. Prekande sektörü hisselerine talep artarken emlak sektörü hisseleri azalmıştır. Yatırımcılar endüstriyel varlıklı hisselerle yatırımlarını gerçekleştirmektedir (Capital Market Reports Report 2022: 2)

Sabit getirili piyasalar ABD sermaye piyasaları için önemlidir. Bu piyasalar ekonomik büyümenin sağlanmasında ve uygun maliyetli finansmanın sağlanmasında kritik rol oynar. Toplam ekonomik faaliyetinin %65'inin finansmanını sağlamaktadır. ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu, sabit getirili piyasalara yönelik olarak 1975, 1991 ve 2020 yıllarında düzenlemeler yapmıştır (Capital Markets Outlook, 2022: 43).

2020 yılında menkul kıymetler sektörü başarılı bir performans göstermiştir. 2021 yılında sektöre getirilen vergi öncesi başarılı duruş devam etmiştir. 2022 yılında finansal piyasalara teşvik uygulamaları azalmıştır. Piyasa koşulları ve federal politikalar bu piyasalarda karlılığın sürekli olmasına engel teşkil etmektedir. Tedarik zinciri problemlerinin devam etmesi, jeopolitik çarpışmalar, FED'in politikaları son on yıldır finansal belirsizliğe katkı sunmaktadır. 2022 yılının ilk yarısında, New York Menkul Kıymetler Borsası (NYSE)'nda yatırım yapan üye şirketlerin karları 2021 yılının aynı dönemine göre azalmıştır. Fakat New York Borsası, belirsizliklere rağmen önümüzdeki beş yıllık süreçte yatırımcıların ve borsanın kar elde edebileceğini ifade etmektedir (Dinapoli ve Jain, 2022: 2). Aşağıdaki tablo 26'da ABD'ye yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımların GSYİH içerisindeki payları yer almaktadır.

Tablo 26

ABD'de dolaylı (Portföy) yabancı sermaye yatırımları

Yıllar	Giriş(Milyar dolar)	%GSYİH
2003	33 982	0,29
2004	61 787	0,50
2005	89 258	0,68
2006	145 481	1,05
2007	275 617	1,90
2008	126 805	0,85
2009	219 303	1,51

Tablo 26'nın devamı

2010	178 953	1.18
2011	123 357	0.79
2012	239 066	1.47
2013	-62 642	-0.37
2014	154 312	0.87
2015	-187 306	-1.02
2016	-139 701	-0.74
2017	149 634	0.76
2018	156 916	0.77
2019	-291 427	-1.36
2020	687 416	3.29

Kaynak: World Bank Development Indicators 2022

Yukarıdaki tabloda ABD'ye yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve % GSYİH'daki değerleri 2003-2020 yılları için yer almaktadır. 2003-2005 yılları arasında ise 100 milyar doların altında değişim gösterebilen dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmiştir. 2006-2008 artış trendinde bulunan yatırımlar 2008 Küresel Ekonomik Kriziyle birlikte bir önceki yıla göre azalarak 126 805 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009-2012 yılları arasında, 123 357 milyar dolar milyon dolar ile 239 066 milyar dolar arasında değişim gösteren girişler söz konusu olmuştur. 2013 yılında negatif bir görünüm sergileyen dolaylı yabancı sermaye yatırımları 2014 yılında artış sağlayarak 154 312 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2015-2020 yılları arasında -291 427 milyar dolar ile 687 416 milyar dolar arasında değişim gösteren dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmiştir. Ele alınan yıllarda 2013, 2015, 2016 ve 2019 yıllarında negatif bir görünüm gerçekleşmiştir.

ABD'ye yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının % GSYİH'daki değerlerine 2003-2020 yılları için bakıldığında, 2003-2005 yılları arasında %0,29- %0,68 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir. 2006-2007 yılları arasında %1,05- %1,90 arasında değişen değerler almıştır. 2008 yılında ise küresel krizin etkisiyle %0,85 değerini almıştır. 2009-2015 yılları arasında, %-1,02-%1,51 arasında değişiklik gösteren, 2016-2020 yılları arasında %-1,36- %3,29 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir.

ABD'de 2021 yılında diğer finansal kurumlara, sigorta şirketleri ve emeklilik fonlarına, merkez bankası dışında mevduat alan şirketlere ve ayrıca finansal olmayan kurumlara dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleştirilmiştir. Birleşik Krallık,

Japonya ve Kanada Ukraynada dolaylı yabancı sermaye yatırımları yapan başlıca ülkeler arasında yer almaktadır (IMF Portfolio Invest, 2022).

Almanya’da Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında, Almanya’daki doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenecektir.

Almanya’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Almanya’da DYSY işlemleri dış ticaret ve ödemeler yasasına göre yürütülmektedir. 2022 yılından beri sağlık, bilgi ve iletişim sektörlerinde yabancı yatırım inceleme prosedürlerinde bir artış yaşanmıştır (Foreign Investment Screening: Germany, 2022: 1).

Almanya yabancı yatırımlara yönelik olarak liberal bir politika yürütmektedir. Ekonomik gelişimin temel yapı taşı olarak, açık yatırım politikası görülmektedir. Fakat son zamanlarda, jeoekonomik rekabet anlayışının artması bu politika anlayışında değişimlere neden olmuştur. DYSY yönelik kararlar Alman Ekonomi ve İklim Eylemi Bakanlığı (BMWK) tarafından alınmaktadır (Cotto vd., 2022: 92).

Almanya DYSY’nda savunma teknoloji gibi hassas sektörlerde yabancı yatırımcının en az %10’luk hisseye sahip olması durumunda, yatırımları özel bir incelemeye tabi tutulmaktadır (Heinrich vd., 2021: 10).

BMWK zorunlu incelemelerine ilave olarak herhangi bir Alman kurum ve kuruluşunda %25 ve üstü DYSY’larını teftiş edebilir. 2021 yılında BMWK 306 adet DYSY incelemiştir. Yapılan inceleme sonucunda altı yatırımda kısıtlayıcı tedbirleri uygulamıştır (Röhling vd., 2022: 1-2).

Almanya 2021 yılında DYSY’na yönelik tarama mekanizmasında yeni bir revizyon uygulaması başlatmıştır. 2022 yılında yürürlüğe girecek olan uygulamada

enerji, bilgi ve iletişim teknolojileri, su, gıda, ulaşım ve trafik, sağlık, finans ve sigorta sektörlerinde yapılacak DYSY faaliyetlerinde yeni bir inceleme uygulaması başlatmıştır (Unctad Investment Policy, 2022i).

Almanya'da yabancı yatırımlar açısından en ilgi çekici ülkelerden birisidir. Almanya'da dışarıya yapılan yatırım stoku, içeriye yapılan yatırım stokundan daha fazladır. UNCTAD Dünya Yatırım Raporuna göre, ülkesine yabancı yatırımları çeken ülkeler arasında Almanya 8. sırada yer almaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2022d: 10). Aşağıdaki tablo 27'de Almanya'da DYSY giriş ve çıkış miktarı ve % GSYİH' değeri yer almaktadır.

Tablo 27

Almanya'da DYSY giriş ve çıkış miktarı (Milyar ABD Doları)

Yıllar	Giriş miktarı	Giriş miktarı (%GSYİH)	Çıkış miktarı	Çıkış miktarı (%GSYİH)
1995	12 041	0,46	39 819	1,53
1996	15 591	0,62	60 567	2,42
1997	18 638	0,84	49 529	2,23
1998	29 526	1,31	97 004	4,33
1999	86 035	3,91	139 402	6,35
2000	248 007	12,73	98 172	5,03
2001	56 948	2,92	70 242	3,60
2002	51 268	2,46	17 202	0,82
2003	65 401	2,61	39 300	1,57
2004	-20 408	-0,72	9 069	0,32
2005	59 835	2,10	88 925	3,12
2006	87 444	2,91	147 975	4,94
2007	50 847	1,48	140 653	4,10
2008	30 954	0,82	98 024	2,61
2009	56 701	1,66	99 737	2,92
2010	86 037	2,53	146 643	4,31
2011	97 535	2,60	107 908	2,87
2012	65 443	1,85	99 082	2,80
2013	67 199	1,79	93 293	2,49
2014	19 488	0,50	107 504	2,76
2015	62 422	1,85	130 856	3,89
2016	64 707	1,86	111 801	3,22
2017	109 505	2,96	145 803	3,95
2018	166 868	4,19	195 921	4,92
2019	71 679	1,84	156 645	4,02
2020	142 778	3,67	138 607	3,56
2021	73 654	1,72	193 690	4,54

Kaynak: World Bank Development Indicators 2022

Almanya'ya giriş yapan DYSY'na 1995-2021 yılları arasındada bakıldığında, 1995-2000 yılları arasında ise 12 041 ile 248 007 milyar dolar arasında DYSY girişleri gerçekleşmiştir. 2001-2003 yılları arasında 51 268 – 65 401 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi sağlandığı görülmektedir. 2004 yılında ise negatifbir görünüm gerçekleşmiştir. 2005-2010 yılları arasında 30 954- 87 444 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi sağlanmıştır. 2011-2016 yıları arasında, 19 488 milyar dolar ile 97 535 milyar dolar arasında değişebilen, 2017- 2021 yılları arasında, 71 679- 166 868 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi elde edilmiştir. DYSY girişlerinin GSYİH içerisindeki payına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-2000 yılları için %0,46 -%12,73 arasında değişen, 2001-2006 yılları için, %-0,72- %2,92 arasında değişen, 2007-2012 yılları için, %0,82- %2,60 arasında değişebilen, 2013-21 yılları için ise %0,50- %4,19 arasında değişen değerler aldıkları görülmektedir.

DYSY çıkış miktarına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-2000 yılları arasında 39 818 – 139 402 milyar dolar arasında değişen DYSY çıkışları gerçekleşmiştir. 2001-2006 yılları arasında 9 069 milyar dolar ile 147 975 milyar dolar arasında değişim gösteren çıkış gerçekleşmiştir. 2007-2012 yılları arasında 98 024- 146 643 milyar dolar arasında değişim gösteren, 2013- 2021 yılları arasında 93 293 – 195 921 milyar dolar arasında değişim gösteren DYSY çıkışı meydana gelmiştir. DYSY çıkışlarının GSYİH içerisindeki paylarına 1995-2021 zaman aralığında bakıldığında, 1995-2000 yılları arasında, %1,53- %6,35 arasında değişim gösterebilen, 2001-2006 yılları arasında %0,32- %4,94 arasında değişim gösterebilen, 2007-2012 yılları arasında, %2,61- %4,10 arasında değişim gösterebilen, 2013-2018 yılları arasında %2,49- %4,92 arasında değişim gösterebilen, 2019-2021 yılları arasında, %3,56- %4,54 arasında değişim gösterebilen, bir etkiye sahip oldukları görülmektedir.

Almanya'ya yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına 2021 yılı itibariyle bakıldığında, inşaat sektörü, toptan ve perakende ticaret sektörü, ve imalat sektörü en fazla yatırım yapılan sektörler olmuştur. Almanya'ya DYSY yapan bölgeler ve ülkeler sırasıyla; Avrupa ülkeleri, Asya ülkeleri ve ABD'dir (Bundesbank, 2023).

Almanya’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Almanya’da dolaylı yabancı sermayenin gelişimine bakıldığında, portföy yatırımları için düzenleyici bir sistem bulunduğunu söylemek mümkündür. Almanyada yerli ve yabancı yatırımcıların sermaye piyasalarında portföy yatırımları yapmaları hususunda herhangi bir ayırım bulunmamaktadır. Almanyada yatırım fonlarına dair idare 2013 yılında çıkarılan sermaye yatırım yasasına göre düzenlenmektedir. Borsada hisseleri bulunan şirketler ve diğer katılımcıların piyasa manipülasyon yapmalarını yasak eden menkul kıymetler ticareti kanunu bulunmaktadır (Investment Climate Statements, 2022f).

2021 yılında, Almanya meclisi Elektronik Menkul Kıymetler Kanununu kabul etmiştir. Yasanın çıkarılmasındaki amaç, Alman finansal piyasasının daha şeffaf ve işlevsel kılmaktır. Böylece sermaye piyasalarına yapılacak yatırımların artması sağlanabilir. Almanya uygulamaya koyduğu bu düzenleme ile diğer Avrupa ülkeleri ile uyum içerisinde olmayı hedeflemektedir. Blockchain teknolojisine dayanan kripto menkul kıymetleride içerisinde barındıran bu düzenlemeyle menkul kıymet ihraç etmenin önü açılmıştır. Bu düzenlemenin sağladığı bir avantajda menkul kıymetler sistemine girişte evrak zorunluluğunun kalkması olmuştur (Henkelmann ve Lennart, 2022: 11)

8 adet borsası bulunan Almanyanın en büyük borsası %90 ciro payı sağlayan Frankfurt Menkul Kıymetler Borsasıdır. 2020 yılında pandemi nedeniyle devlet tarafından sermaye artırıma tedbirlerine rağmen dokuz adet halka arz işlemi yapılmışken 2021 yılında bu sayı on altıya yükselmiştir (Schlitt ve Ries, 2022: 1).

Almanya 2022 yılındaki maliye politikasını 2023 yılındada uygulaması gerekmektedir. Ancak enerji fiyatlarında bir düşüş yaşanırsa sıkılaştırıcı politikalarda esneklik yapılmalıdır. 2023 yılında harcama ve gelir politikaları göz önünde bulundurularak stratejik alanlara yatırımlar yapılmalıdır. Küresel ekonomi pandeminin olumsuz etkilerinden 2021 yılında üstesinden gelmeye başlamıştır. 2021 yılında pandemi dönemine göre portföy yatırımları çıkışları azalmıştır. Birleşik Krallık ve Almanya arasında menkul kıymet ticareti gerçekleşmiştir (IMF, 2022h: 2-47).

Almanyada Temmuz 2022’de yüksek enflasyon ve kötü ekonomik görünümün finansal piyasalar üzerinde etkili olmuştur. Sınır ötesine yapılan portföy yatırımları 1.9 milyar Euro sermaye ithalatının oluşmasını sağlamıştır. Yurt içerisindeki yatırımcılar 16.5 milyar Euro yabancı menkul satışı yapmışlardır. Menkul satışında, en büyük payı tahviller, ardından hisse senetleri, para piyasası senetleri ve yatırım fonu hisseleri almıştır (Balance of Payments Germany, 2022). Aşağıdaki tabloda Almanya’da yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımların GSYİH içerisindeki payları yer almaktadır. Aşağıdaki tablo 28’de Almanya’ya yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımların GSYİH içerisindeki payları yer almaktadır

Tablo 28

Almanya’da dolaylı (Portföy) yabancı sermaye yatırımları

Yıllar	Giriş(Milyar dolar)	%GSYİH
2003	25 249	1
2004	-7 881	-0,28
2005	22 064	0,77
2006	35 648	1,19
2007	76 962	2,24
2008	-68 625	-1,83
2009	20 837	0,61
2010	4 762	0,14
2011	-5 501	-0,14
2012	-2 528	-0,07
2013	15 293	0,40
2014	2 678	0,06
2015	20 275	0,60
2016	-8 204	-0,23
2017	-4 042	-0,10
2018	-43 162	-1,08
2019	-13 294	-0,34
2020	-15 466	-0,40

Kaynak: World Bank Development Indicators 2022

Yukarıdaki tabloda Almanya’ya yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve %GSYİH’deki değerleri 2003-2020 yılları için yer almaktadır. 2003 yılında 25 249 milyar dolar dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmiştir. 2004 yılında negatif bir görünüme sahip olan yatırımlar, 2005-2007 yıllarında 22 064 milyar dolar ile 76 962 milyar dolar arasında değişim gösteren değerler almıştır. 2008 küresel ekonomik kriziyle birlikte bir önceki yıla göre azalarak -68 625 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009-2010 yıllarında yeniden pozitif değer alan dolaylı yabancı

sermaye yatırımları 20 837 ve 4 762 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010-2011 yıllarında ise yeniden negatif bir görünüme sahip olan bu yatırımlar 2013-2015 yıllarında 2 678- 20 275 milyar dolar arasında değişim gösteren değerler almıştır. 2016-2020 yılları arasında dolar dolaylı yabancı sermaye yatırımları negatif bir görünüm sergilemişlerdir. Almanya'ya yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının % GSYİH'daki değerlerine 2003-2020 yılları için bakıldığında, 2003-2007 yılları arasında %-0,28-%2,24 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir. 2008 yılında ise küresel krizin etkisiyle %-1,83 değerini almıştır. 2009-2015 yılları arasında, %-0,14-%0,61 arasında değişiklik gösteren, 2016-2020 yılları arasında %-1,08- %-0,10 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir.

Almanya'da 2021 yılında diğer finansal kurumlara, finansal olmayan kurumlara, merkez bankası dışında mevduat alan şirketlere ağırlıklı olarak dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleştirilmiştir. ABD, Birleşik Krallık, İspanya, Lüksemburg Almanyada dolaylı yabancı sermaye yatırımları yapan başlıca ülkeler arasında yer almaktadır (IMF Portfolio Invest, 2022).

Birleşik Krallıkta Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında, Birleşik Krallıkta doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenecektir.

Birleşik Krallıkta Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Yabancı yatırımcılar bakımından en özgür ortamlardan birine sahip olan Birleşik Krallık'a 2020 yılında DYSY akışı 19,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. UNCTAD verilerine göre yabancı yatırım stoku ise 2,2 trilyon dolar olarak açıklanmıştır. 1979 yılında farklı AB ülkelerine kıyasla sermaye kontrollerini uygulamadan kaldırmıştır. Yabancı yatırımcının ülkeye çekilmesi 1980'li yıllardan beri hükümetlerce bir politika olarak uygulanmaya devam edilmektedir. Rekabet politikası ve ulusal güvenlik yabancı sermaye önündeki belirleyen iki alandır (Ticaret Bakanlığı, 2022e: 15).

Birleşik Krallık 2002 yılında işletme yasasını kabul etmiştir. Bu yasayla birlikte rekabet ve tüketim üzerine reformlar yapılmıştır. Piyasaları daha işlevsel hale getirmek için Adil Ticaret Ofisi (OFT) kurulmuştur (Enterprise Act, 2002: 1).

2022 yılına kadar, Birleşik Krallıkta DYSY kapsamında, ulusal güvenlik nedeniyle herhangi bir inceleme yapılmamıştır. Dışişleri bakanlığı tarafından sadece belirli ayrıcalıklı durumlarda inceleme yapma yetkisi bulunmaktadır (Robert vd., 2022: 1).

Fakat son zamanlarda jeopolitik, teknolojik ve tedarik sektörlerinde meydana gelen gelişmeler, DYSY ilişkin ulusal güvenlik bakımından tedirginliklere neden olmuştur. Birleşik Krallıkta bu duruma karşılık 2022 yılında 2021 yılındaki ulusal güvenlik ve yatırım yasası kapsamında yeni bir inceleme sistemini hayata geçirmiştir (Potter vd., 2022: 1).

Birleşik Krallık yerli ve yabancı yatırımcılara, promosyon ve teşvikler sunmaktadır. Uluslararası Ticaret Departmanı (DIT), 2020 yılında Birleşik Krallığın en fazla birikmiş DYSY'na sahip olduğunu belirtmiştir. Birleşik Krallıkta yerli yatırımların diğer gelişmiş ülkelere kıyasla daha büyük ekonomik etkileri bulunmaktadır. 2020 yılında pandemi döneminde sermaye akışı %57 azalmıştır (Inward Foreign Direct Investment, 2022: 9).

Yabancı yatırımlar Birleşik Krallığın büyüme ve kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Birleşik Krallığın en büyük DYSY merkezi Londradır. Ülkeye yapılan toplam yatırım projelerinin %35'i Londraya yapılmaktadır (Understanding FDI and United Kingdom Report, 2021: 11). Aşağıdaki tablo 29'da Birleşik Krallık'ta DYSY giriş ve çıkış miktarı ve % GSYİH' değeri yer almaktadır.

Tablo 29

Birleşik Krallık'ta DYSY giriş ve çıkış miktarı (Milyar ABD Doları)

Yıllar	Giriş miktarı	Giriş miktarı (%GSYİH)	Çıkış miktarı	Çıkış miktarı (%GSYİH)
1995	36 011	1,75	56 508	4,19
1996	87 059	3,59	41 714	2,93
1997	252 653	9,92	74 698	4,78
1998	203 636	7,51	157 974	9,54
1999	209 514	6,77	242 345	14,34
2000	253 454	8,64	292 046	17,52
2001	14 547	0,60	77 411	4,69
2002	66 734	2,67	120 902	6,77
2003	27 012	1,01	82 080	3,99
2004	46 750	1,72	128 639	5,30
2005	54 473	1,95	159 910	6,28
2006	58 890	1,92	142 254	5,24
2007	45 333	1,54	370 395	11,97
2008	324 813	12,03	356 696	12,16
2009	125 358	4,67	-48 397	-2
2010	-25 055	-0,87	54 407	2,18
2011	2 236	0,07	80 833	3,03
2012	31 058	1,14	12 023	0,44
2013	22 604	0,72	46 250	1,65
2014	36 011	1,75	-113 915	-3,71
2015	87 059	3,59	-60 177	-2,05
2016	252 653	9,92	32 908	1,21
2017	203 636	7,51	172 043	6,41
2018	209 514	6,77	-28 632	-0,99
2019	253 454	8,64	-48 231	-1,68
2020	14 547	0,60	-53 267	-1,96
2021	66 734	2,67	101 602	3,24

Kaynak: World Bank Development Indicators 2022

Birleşik Krallığa giriş yapan DYSY'na 1995-2021 yılları arasındada bakıldığında, 1995 ve 1996 yıllarında, 36 011 ve 87 059 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1997-2000 yılları arasında ise 200 milyar doların üzerinde DYSY gerçekleşmiştir. 2001-2007 yılları arasında 14 547 – 66 734 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi sağlandığı görülmektedir. 2008 yılında 324 813 milyar dolar DYSY girişi gerçekleşmesine rağmen 2009 yılında 125 358 milyar dolara gerilemiştir. Bu yatırımlar 2010 yılında ise -25 055 milyar dolar görünüme sahip olmuştur. 2011-2016 yılları arasında, 2 236 milyar dolar ile 252 653 milyar dolar arasında değişebilen, 2017- 2021 yılları arasında, 66 734- 253 454 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi elde edilmiştir. DYSY girişlerinin GSYİH içerisindeki payına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-2000 yılları için %1,75 -%8,64 arasında değişen, 2001-2006

yılları için, %0,60- %2,67 arasında değişen, 2007-2012 yılları için, %-0,87- %12,03 arasında değişebilen, 2013-21 yılları için ise %0,60- %9,92 arasında değişen değerler aldıkları görülmektedir.

DYSY çıkış miktarına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-2000 yılları arasında 41 714 – 292 046 milyar dolar arasında değişen DYSY çıkışları gerçekleşmiştir. 2001-2006 yılları arasında 77 411 milyar dolar ile 159 910 milyar dolar arasında değişim gösteren çıkış gerçekleşmiştir. 2007-2012 yılları arasında -48 397- 370 395 milyar dolar arasında değişim gösteren, 2013- 2021 yılları arasında -113 915 – 172 043 milyar dolar arasında değişim gösteren DYSY çıkışı meydana gelmiştir. DYSY çıkışlarının GSYİH içerisindeki paylarına 1995-2021 zaman aralığında bakıldığında, 1995-2000 yılları arasında, %2,93- %17,52 arasında değişim gösterebilen, 2001-2006 yılları arasında %3,99- %6,77 arasında değişim gösterebilen, 2007-2012 yılları arasında, %-2 - %12,16 arasında değişim gösterebilen, 2013-2018 yılları arasında %-3,71- %6,41 arasında değişim gösterebilen, 2019-2021 yılları arasında, %-1,96- %3,24 arasında değişim gösterebilen, bir etkiye sahip oldukları görülmektedir.

Birleşik Krallığa yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına 2021 yılı itibariyle bakıldığında, finans sektörü, profesyonel, bilimsel ve teknik hizmetler sektörü, ve madencilik sektörü en fazla yatırım yapılan sektörler olmuştur. Almanya'ya DYSY yapan ülkeler; ABD ve Avrupa ülkeleri'dir (Office for National Statistics, 2023).

Birleşik Krallıkta Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Birleşik Krallıkta dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimine bakıldığında, portföy yatırımlarına yönelik destekleyici politikalar uygulandığı söylenebilir. Sermaye, mal ve hizmet piyasalarında kaynakların akışını kolaylaştıran destek düzenlemeleri yapmaktadır. Yabancı yatırımcılara yönelik olarak çeşitli kredi koşulları avantajları bulunmaktadır. Birleşik Krallık hisse senetlerinde, Brexit durumu, politik ve ekonomik risklerin devam ediyor olması oynaklığa neden olmuştur. Fakat Londra Menkul Kıymetler Borsası 2021 yılında toplam hisse senedi miktarı ve halka arz açısından

oldukça güçlü bir görünüm sergilemiştir. 2021 yılında Londra borsasının daha fazla rekabet edebilen bir yapıya kavuşmasını ve yabancı yatırımcı için daha cazip hale getirmek hale getirebilmek için reformların yapılacağı tahmin edilmektedir. 2017 yılında daha profesyonel yatırımcılar için yeni bir menkul kıymetler piyasası oluşturulmuştur (Noffke ve Brough, 2021: 2-3; Investment Climate Statements, 2022g).

İngiltere Merkez Bankası, enflasyon oranının yükselmesi sonucunda sıkı para politikasını uygulamıştır. Aralık 2021’de politika faizi %0,1 iken Kasım 2022’de bu oran %3’e çıkarılmıştır. Birleşik Krallık 2023 yılının sonuna kadar, sterlin şirket tahvil miktarını azaltma kararı almıştır. Merkez Bankası Kasım 2022’den sonra devlet tahvilleri satışına başlamıştır. 2023 yılının 2.çeyreğine kadar faiz oranının %4.5’e ulaşması beklenmektedir (OECD Birleşik Krallık, 2022)

Birleşik Krallıkta portföy yatırımları ve diğer yatırımlar finansal hesabın temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Portföy yatırımları ve DYSY’nın GSYİH içerisindeki payları 2021 yılında 2020 yılına göre azalmıştır. Küresel salgın zamanında İngiltere Merkez Bankası finansal sektörlere destekler vermiştir. Verilmiş olan destekle sermaye piyasaları daha elverişli ve cazip hale gelmiştir. Büyük finansal sistemlere sahip ülkeler sermaye akışlarında dalgalanmalar yaşayabilmektedir. Birleşik Krallığın AB’den ayrılması, AB ile ticari ilişkilerde yaşanan değişimler ve finansal piyasalarda sunulan bazı hizmetlerin AB’ye doğru kayması, DYSY ve Portföy yatırım girişlerini daha yavaş hale getirebilmektedir (IMF, 2022ı: 72).

Birleşik Krallık’ta yatırım varlıkları 2022 yılının üçüncü çeyreğinde 14.988 milyar sterlin olarak gerçekleşmiştir. Yabancı para ile gerçekleştirilen dış yatırım varlıkları İngiliz parasının diğer para birimlerine göre değerini yitirmesinden dolayı olumlu etkilenerek değenlenme etkisiyle karşılaşmıştır. Doğrudan yapılan yatırımlar Birleşik Krallıkta artmıştır. Birleşik Krallık bankalarına yapılan yabancı sermaye yatırımları değerlenmiştir. Bu değerlenmenin ardından Birleşik Krallık bankalarında 15.140 milyar sterlin yabancı yatırım varlıklarına ulaşılmıştır. Ayrıca devlet tahvillerine olan yatırımın azalması, hisse senedi fiyatlarındaki düşüş portföy yatırımlarında azalışa neden olmuştur (Balance of payments: UK, 2022: 2).

Aşağıdaki tablo 30'da Birleşik Krallık'ta yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımların GSYİH içerisindeki payları yer almaktadır.

Tablo 30

Birleşik krallıkta dolaylı (Portföy)yabancı sermaye yatırımları

Yıllar	Giriş(Milyar dolar)	%GSYİH
2003	27 780	1,35
2004	27 782	1,14
2005	-4 409	-0,17
2006	-48 316	-1,77
2007	-15 115	-0,48
2008	94 629	3,21
2009	37 174	1,53
2010	-20 016	-0.80
2011	-13 565	-0.50
2012	12 587	0.46
2013	55 775	1.98
2014	28 050	0.90
2015	79 228	2.67
2016	-149 481	-5.48
2017	94 583	3.50
2018	5 274	0.18
2019	-6 322	-0.21
2020	65 812	2.38

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Yukarıdaki tabloda Birleşik Krallığa yapılan dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve % GSYİH'daki değerleri 2003-2020 yılları için yer almaktadır. 2003 yılında 27 780 milyar dolar dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmiştir. 2004 yılında 27 782 milyar dolar bir görünüme sahip olan yatırımlar, 2005-2007 yıllarında negatif bir görünüm sergilemiştir. 2008 ve 2009 yıllarında 94 629 ve 37 174 milyar dolar dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmiştir. 2010 ve 2011 yıllarında yatırımlarda negatif bir görünüm sergilenmesine rağmen, 2012-2015 yıllarında tekrardan pozitif bir görünüm gerçekleşmiştir. 2012-2015 yılları arasında dolaylı yabancı sermaye yatırımları 12 587 milyar dolar ile 79 228 milyar dolar arasında değişim gösteren değerler almıştır. 2016-2020 yılları arasında dolar dolaylı yabancı sermaye yatırımları negatif ve pozitif görünüm sergilemiştir. 2016- 2020 yılları arasında, -149 481 milyar dolar ile 94 583 milyar dolar arasında değişim gösteren dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmiştir. Birleşik Krallığa yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının % GSYİH'daki değerlerine 2003-2020 yılları için

bakıldığında, 2003-2007 yılları arasında %-1,77-%1,35 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir. 2008-2013 yılları arasında, %-0,50-%3,21 arasında değişiklik gösteren, 2014-2020 yılları arasında %-5,48- %3,50 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir.

Birleşik Krallık'ta 2021 yılında diğer finansal kurumlara ve para piyasası fonlarına ağırlıklı olarak dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleştirilmiştir. ABD, Lüksemburg ve İrlanda Birleşik Krallıkta dolaylı yabancı sermaye yatırımları yapan başlıca ülkeler arasında yer almaktadır (IMF Portfolio Invest, 2022).

Fransa'da Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında Fransa'da doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenecektir.

Fransa'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Fransa DYSY'nın denetim altına alınabilmesine yönelik olarak 2005 yılından beri düzenlemeleri artırmıştır. Fransa yaklaşık on yıldan beri savunma gibi ulusal çıkarların bulunduğu sektörlerde yapılacak DYSY'na yönelik denetimlerde bulunmaktadır. Ayrıca birçok ülkede bu tür yatırım kontrollerini uygulamaktadır. AB'de bulunan yatırımcı yatırım yaptığı şirkette yada yatırım yaptığı yerdeki hisselerin %25'inden fazlasını satın almak isterse incelemeye tabi tutulmaktadır (Adam, 2022: 3-4).

Fransa'nın DYSY çekme hususunda hem olumlu hem de olumsuz yönleri bulunmaktadır. Yatırımcıları çekme konusunda, coğrafi konumu, sanayi sektörü gelişmişliği, gelişmiş altyapı ve üretimi, nitelikli ve dinamik işgücü, uygun iş koşulları ve yasal düzenlemeler gibi olumlu özellikleri bulunmaktadır. Yatırımları çekme konusundaki olumsuz yönleri ise, kurumlar vergisinin aşırı yüksek olması, işçilik masraflarının fazla olması, çalışma şartlarının ağırlığı ve yüksek işsizlik düzeyidir (Ticaret Bakanlığı, 2022f: 12).

2014 yılında beri Fransa yabancı yatırım rejimi genişlemeye devam ederek, Fransa Ekonomi, Maliye ve İyileşme Bakanlığının (MOE) müdahale yetkilerinin artmasını sağlamıştır. 2019 yılında yabancı yatırım rejimine yönelik bakanlık kararı alınmıştır. Bu değişiklikle MOE'nin sektörleri daha geniş açıdan incelemeye tabi tutması sağlanmıştır. Fransanın Küresel salgın döneminde sağlık sektöründe yabancı ülkelere olan bağımlılığı ortaya çıkmıştır. AB üye devletlerin ve Fransanın özellikle pandemi döneminden sonra yabancı yatırımları inceleme mekanizmaları devreye girmeye başlamıştır. Yatırımlar bakımından çekici olan Fransa 2021 yılında üçüncü defa Avrupanın cazip yabancı yatırım ülkesi olmuştur. Ayrıca MOE 2019 yılında 216, 2020 yılında 275 ve 2021 yılında 328 yabancı yatırım kararı incelemiştir (Philippe ve Deringer, 2022: 1-2).

Fransanın yatırım kararları 2021 yılında çıkarılan kanunlara göre uygulanmaya devam etmektedir. Bu düzenlemeye göre, Fransa Avrupalı olmayan yatırımcılara karşı üst düzey korumacı bir yaklaşım sergilemektedir. Ayrıca ulusal savunma çıkarları ve kamusal güvenliği tehlikeye götürmesi muhtemel hassas sektörlerde DYSY yapılabilmesi için özel izin koşulu bulunmaktadır. Eylül 2021 tarihinde DYSY kapsamında yeni bir karar alınmıştır. Buna göre, yenilenebilir enerji teknolojileri sektörü faaliyetlerinin de denetlenme kapsamına girmesi sağlanmıştır (Poviac vd., 2022: 1-10).

Fransada yabancı yatırımları teşvik ve kolaylaştırmak için 2022 yılında DYSY'na yönelik inceleme esaslarını belirten bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ile inceleme testleriyle ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Uygulama DYSY inceleme prosedüründe şeffaflığı amaçlamaktadır (Unctad Investment Policy, 2022j). Aşağıdaki tablo 31'de Fransa'da DYSY giriş ve çıkış miktarı ve % GSYİH' değeri yer almaktadır.

Tablo 31

Fransa'da DYSY giriş ve çıkış miktarı (Milyar ABD Doları)

Yıllar	Giriş miktarı	Giriş miktarı (%GSYİH)	Çıkış miktarı	Çıkış miktarı (%GSYİH)
1995	23 736	1,48	15 820	0,98
1996	21 971	1,36	30 361	1,89
1997	23 047	1,58	35 487	2,44

Tablo 31'in	devamı			
1998	29 518	1,96	45 701	3,04
1999	45 971	3,07	125 426	8,40
2000	41 389	3,03	173 596	12,71
2001	50 142	3,63	87 372	6,34
2002	51 550	3,43	53 002	3,53
2003	42 350	2,29	52 593	2,85
2004	35 608	1,67	61 122	2,88
2005	85 137	3,87	118 797	5,40
2006	78 957	3,40	130 439	5,62
2007	83 777	3,14	132 226	4,96
2008	67 997	2,32	135 999	4,64
2009	18 422	0,68	88 718	3,28
2010	38 889	1,47	72 560	2,74
2011	44 205	1,54	64 483	2,25
2012	32 944	1,22	52 014	1,93
2013	31 589	1,12	17 615	0,62
2014	5 804	0,20	53 093	1,85
2015	42 825	1,75	51 230	2,10
2016	32 803	1,32	74 644	3,01
2017	35 868	1,38	48 570	1,87
2018	77 493	2,77	139 176	4,98
2019	53 499	1,96	84 363	3,09
2020	14 725	0,60	19 808	0,75
2021	88 427	2,67	76 992	2,6

Kaynak: World Bank Development Indicators 2022

Fransa'ya giriş yapan DYSY'na 1995-2021 yılları arasında bakıldığında, 1995-2000 yılları arasında ise 23 047 milyar ile 45 971 milyar dolar arasında değişen DYSY gerçekleşmiştir. 2001-2007 yılları arasında 35 608 – 85 137 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi sağlandığı görülmektedir. 2008 yılında 67 997 milyar dolar DYSY girişi gerçekleşmesine rağmen 2009 yılında 18 422 milyar dolara gerilemiştir. Bu yatırımlar 2010 yılında 38 889 milyar dolar görünüme sahip olmuştur. 2011-2016 yılları arasında, 5 804 milyar dolar ile 44 205 milyar dolar arasında değişebilen, 2017- 2021 yılları arasında, 14 725 – 88 427 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi elde edilmiştir. DYSY girişlerinin GSYİH içerisindeki payına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-2000 yılları için %1,36 -%3,07 arasında değişen, 2001-2006 yılları için, %1,67- %3,87 arasında değişen, 2007-2012 yılları için, %0,68 - %3,14 arasında değişebilen, 2013-21 yılları için ise %0,20- %2,77 arasında değişen değerler aldıkları görülmektedir.

DYSY çıkış miktarına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-2000 yılları arasında 15 820 – 173 596 milyar dolar arasında değişen DYSY çıkışları

gerçekleşmiştir. 2001-2006 yılları arasında 52 593 milyar dolar ile 130 439 milyar dolar arasında değişim gösteren çıkış gerçekleşmiştir. 2007-2012 yılları arasında 52 014- 135 999 milyar dolar arasında değişim gösteren, 2013- 2021 yılları arasında 19 808– 139 176 milyar dolar arasında değişim gösteren DYSY çıkışı meydana gelmiştir. DYSY çıkışlarının GSYİH içerisindeki paylarına 1995-2021 zaman aralığında bakıldığında, 1995-2000 yılları arasında, %0,98- %12,71 arasında değişim gösterebilen, 2001-2006 yılları arasında %2,85- %6,34 arasında değişim gösterebilen, 2007-2012 yılları arasında, %1,93 - %4,96 arasında değişim gösterebilen, 2013-2018 yılları arasında %0,62- %4,98 arasında değişim gösterebilen, 2019-2021 yılları arasında, %0,75 - %3,09 arasında değişim gösterebilen, bir etkiye sahip oldukları görülmektedir.

Fransaya yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına 2021 yılı itibarıyla bakıldığında, hizmet, finans ve imalat sektörü en fazla yatırım yapılan sektörler olmuştur. AB ülkeleri ve ABD, Fransaya DYSY yapan başlıca ülkeler konumundadır (Banque de France, 2022).

Fransa’da Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Fransada dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimine bakıldığında, Fransada portföy yatırımlarında bir sınırlama bulunmamaktadır. Portföy yatırımlarının gelişimini kolaylaştıracak, açık finansal sisteme sisteme ve ürün çeşitliliğine erişim kolaylığı bulunmaktadır (Investment Climate Statements France, 2022h).

Rusya’nın Ukraynayı işgali sonrasında Fransada enflasyon artmıştır. Fransa bankasının olumlu makroekonomik tahminleri beklentilerin altında kalmıştır. Enflasyondaki başlıca artış enerji ve emtia piyasasındaki artışlardan kaynaklanmıştır. Euro bölgesinde ve diğer ülkelerde enflasyonla birlikte yükselen faiz oranları 2022 yılının ilk altı ayında Fransız finansal sistemini önemli ölçüde etkilemiştir. Fransanın faiz oranlarını artırması bankaların faiz marjlarını artırıcı bir unsur olmuştur. Fransada finans dışı şirketlerin(NFC) ödenmeyen konsolide net borcu 2021 yılının ilk yarısından itibaren azalış trendindedir. Şirketlerin piyasada finansmanları artmakta, tahvil piyasası vasıtasıyla ihraç hacimleri yavaşlama göstermektedir (Banque de France, 2022: 4).

Bu durum piyasa finansmanına erişimde ayrı bir ulaşım gücünü yaratmamaktadır (Banque de France, 2022: 4).

Fransada sermaye hesapları açıkları, 2021 yılında portföy yatırımları, diğer yatırımlar ve finansal türev araçları ile finanse edilmiştir. Fransada, devletin ve bankacılık sektörünün finansman gereksinimleri devam etmektedir. Bu nedenle finansal piyasada riskler devam etmektedir (IMF, 2021c: 46).

Fransanın en büyük borsası Euronext (Paris borsası)dır. Bu borsa 2018 yılında çıkarılan finansal araç piyasaları yönetmeliği ile faaliyetlerine devam etmektedir. Bu borsanın pazarları 6 Avrupa ülkesi(Amsterdam, Brüksel, Dublin, Lizbon, Milan, Oslo)dir. 2021 yılının sonu itibariyle bu borsaların değeri 7.81 trilyon ABD dolarıdır. Avrupanın en büyük borsası olan Euronext tüm şirketler için eşit piyasa koşulları sunmakta ve menkul kıymetler için değiş tokuş imkanı sunmaktadır. Bu durumda yabancı yatırımcıların kolaylı yatırımlarını gerçekleştirmelerine olanak sağlamaktadır. Fransız ve yabancı portföy sahibi olan şirketlerden oluşan borsada ihraç edilen hisse senetleri, tahviller ve diğer borçlanma araçları bulunmaktadır. Euronext Paris'te Ekim 2021 itibarıyla 800'den fazla yatırım gerçekleştiren şirket bulunmaktadır (McKenzie, 2022: 3).

2022 yılında Euronext piyasasında 310'dan fazla yeni ESG tahvil yatırımı yapılmıştır. Toplanan tahvillerin değeri 1 trilyon Eurodur. Hisse senedi ihracatı yapanların piyasaya erişimlerini kolaylaştırmak amacıyla italya listeleme prosedürlerini sadeleştirmiştir (Euronext, 2022: 1). Aşağıdaki tablo 32'de Fransa'da yapılan dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımların GSYİH içerisindeki payları yer almaktadır.

Tablo 32

Fransa'da dolaylı (Portföy) yabancı sermaye yatırımları

Yıllar	Giriş(Milyar dolar)	%GSYİH
2003	20 740	1,12
2004	31 812	1,5

Tablo 32'nin devamı

2005	64 143	2,91
2006	94 019	4,05
2007	-10 376	-0,39
2008	-18 174	-0,62
2009	67 030	2,48
2010	-5 013	-0,18
2011	8 350	0,29
2012	37 063	1,38
2013	34 370	1,22
2014	10 029	0,35
2015	11 714	0,48
2016	31 371	1,26
2017	28 592	1,10
2018	-30 606	-1,09
2019	-9 918	-0,36
2020	9 184	0,34

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Yukarıdaki tabloda Fransaya yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve % GSYİH'daki değerleri 2003-2020 yılları için yer almaktadır. 2003-2006 yılları arasında dolaylı yabancı sermaye yatırımları pozitif görünüm sergilemektedir. 2003-2006 yılları arasında, 20 720 - 94 019 milyar dolar arasında değişen yatırımlar gerçekleşmiştir. 2007-2008 yıllarında ise söz konusu yatırımlar negatif görünüm sergilemiştir. 2009 yılında 67 030 milyar dolar olarak gerçekleşen dolaylı yabancı sermaye yatırımları 2010 yılında yeniden negatif bir görünüm sergilemiştir. 2011-2017 yılları arasında pozitif bir görünüm ve 8 350 – 37 063 milyar dolar arasında değişim gösteren dolaylı yabancı sermaye yatırımları yapılmıştır. 2018 ve 2019 yıllarında negatif bir görünüm sergileyen bu yatırımlar 2020 yılında 9 184 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Fransaya yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının % GSYİH'daki değerlerine 2003-2020 yılları için bakıldığında, 2003-2007 yılları arasında %-0,39-%4,05 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir. 2008-2013 yılları arasında, %-0,62-%2,48 arasında değişiklik gösteren, 2014-2020 yılları arasında %-1,09 - %1,26 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir.

Fransa'ya 2021 yılında diğer finansal kurumlara, Hisse senetleri ve yatırım fonuna, parasal finansal kuruluşlara ve genel devlet fonlarına ağırlıklı olarak dolaylı (portföy)yabancı sermaye yatırımları gerçekleştirmişlerdir. ABD, Lüksemburg, Birleşik

Krallık ve Hollanda, Fransada dolaylı (portföy)yabancı sermaye yatırımları yapan başlıca ülkeler arasında yer almaktadır (Banque de France, 2022; IMF Portfolio Invest, 2022).

İsrail’de Doğrudan ve Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Bu başlık altında İsrail’de doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenecektir.

İsrail’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

İsrailde DYSY’na yönelik genel bir yasa bulunmamaktadır. 2000 yılından beri hem yerli hem de yabancı yatırımcılar için kurumsal faaliyetlerin yürütülmesi için şirketler hukuku bulunmaktadır (OECD İsrail, 2009: 11).

Yabancı yatırımlara ve sermaye akışına açık olan İsrail hükümeti teşvik ve desteklemelerde bulunmaktadır. İsrail Ekonomi ve Sanayi Balanlığı aracılığıyla yabancı yatırımcılara yönelik olarak; yatırım ofisi kurulumu hizmeti, vergi teşvikleri, maliyet danışmanlığı, sektör liderleriyle etkili iletişim gibi hizmetler sunmaktadır. Ayrıca İsrail muhteml yatırımcılar için turlar düzenlemekte ve dünyanın her bölgesi faaliyetlerine devam edebilmesi için danışma ekipleri görevlendirmektedir (Investment Climate Statements, 2022).

İsrail DYSY’nin ülkeye gelmesi için geçmişten günümüze birçok yatırım teşvik programını uygulamaya koymuştur. Bunun için bir çok hibe ve vergi yardımı teşvikleri programlarını uygulamaktadır. Yabancı yatırımlarla ilgili uygunluk kriterleri ve yardımları alma prosedürleri 1959 yılında kabul edilen yasadan beri bir çok defa değişmiştir. 2005 yılında 60, 2010 yılında ise 68. değişiklikle yasalaşmıştır. Yatırım teşvikleri için başvuru yapan şirketlere üretim araç ve gereçleri ile tesislere yapılan toplam tutarın %20’si kadar hibe sağlanmaktadır. Uygunluk kriterine göre, şirketin İsrail sanayi kuruluşunda kayıtlı olması, ihracat yapabilme kapasitesine sahip olması, ulusal çıkarların öncelikli tutulduğu alanlarda yatırım yapılması gerekmektedir.

Yatırım yapan şirkete öncelikli teşebbüs statüsü sağlanmışsa vergi avantajlarından faydalanabilmektedir (Ministry of Economy and Industry State of Israel, 2018: 23-24).

2019 yılında İsrail DYSY'nı ulusal güvenlik bakımından incelemek adına bir mekanizma kurmuştur. 2019 yılında yabancı yatırımlara yönelik olarak ulusal güvenlik işleri danışma komitesini kurmuştur. Bu komite 2020 yılı ile 2021 yılının 3.çeyreğine kadar 43 milyar şekel tutarında işlemleri incelemiştir. Aynı dönemde ise 32 milyar dolar tutarında yabancı yatırım işlemi yapılmıştır. İsrail yabancı yatırımların değerlendirilmesine yönelik olarak bir komite kurmasının yanı sıra ulusal güvenlik endişelerine yönelik olarak; Savunma Şirketleri Yasası (2006), Savunma İhracat Kontrol Yasası (2007), Düşman Yönetmeliği (1939) ile Ticaret, İran'ın Nükleer Programına Karşı Mücadele Yasası (2012) ve Kitle İmha Silahlarının Dağıtımının ve Finansmanının Önlenmesine Dair Yasa (2018)'lerini çıkarmıştır (Wizman vd., 2022: 2-3).

İsrail'de IT sektöründe Silikon Vadisinin yatırımları bulunmaktadır. İsrail yabancı yatırım aldığı bir diğer alan ilaç sektörüdür. Ayrıca, ilaç sektöründe de yabancı yatırım almaktadır. İsrail ayrıca iş yapma kolaylığı endeksinde 28.sırada yer almaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2022g: 7). Aşağıdaki tablo 33'de İsrail'de DYSY giriş ve çıkış miktarı ve % GSYİH' değeri yer almaktadır.

Tablo 33

İsrail'de DYSY giriş ve çıkış miktarı (Milyon ABD Doları)

Yıllar	Giriş miktarı	Giriş miktarı (%GSYİH)	Çıkış miktarı	Çıkış miktarı (%GSYİH)
1995	1 350	1,28	820	0,78
1996	1 397	1,22	815	0,71
1997	1 633	1,37	922	0,77
1998	1 737	1,44	1 124	0,93
1999	4 150	3,43	829	0,68
2000	8 047	5,91	3 335	2,45
2001	1 771	1,31	687	0,51
2002	1 582	1,26	980	0,78
2003	3 322	2,53	2 085	1,58
2004	2 946	2,10	4 540	3,24
2005	4 818	3,27	2 945	2
2006	14 395	9,07	15 437	9,72
2007	8 798	4,78	8 604	4,67
2008	10 274	4,65	7 209	3,26
2009	4 606	2,17	1 751	0,82
2010	6 984	2,93	7 943	3,33

Tablo 33'ün	devamı			
2011	8 653	3,24	7 400	2,77
2012	9 017	3,43	2 275	0,86
2013	11 842	3,97	3 858	1,29
2014	6 048	1,92	4 525	1,43
2015	11 336	3,73	10 968	3,61
2016	11 988	3,72	14 578	4,52
2017	16 892	4,71	7 623	2,12
2018	21 514	5,71	6 086	1,61
2019	17 362	4,31	8 689	2,15
2020	24 283	5,87	6 374	1,54
2021	21 543	4,40	10 501	2,14

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

İsrail'e giriş yapan DYSY'na 1995-2021 yılları arasında bakıldığında, 1995-1998 yılları arasında DYSY 1 milyar doların üzerinde 1 350 milyar dolar ile 1 737 milyar dolar arasında değişebilen şekilde gerçekleşmiştir. 1999- 2004 yılları arasında, 1 582 - 8 047 milyar dolar arasında değişen DYSY gerçekleşmiştir. 2005-2007 yılları arasında 4 818 – 14 395 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi sağlandığı görülmektedir. 2008 yılında 10 274 milyar dolar DYSY girişi gerçekleşmesine rağmen 2009 yılında 4 606 milyar dolara gerilemiştir. Bu yatırımlar 2010 yılında 6 984 milyar dolar görünüme sahip olmuştur. 2011-2016 yılları arasında, 6 048 milyar dolar ile 11 988 milyar dolar arasında değişebilen, 2017- 2021 yılları arasında, 16 892 – 24 283 milyar dolar arasında değişebilen DYSY girişi elde edilmiştir. DYSY girişlerinin GSYİH içerisindeki payına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-2000 yılları için %1,22- %5,91 arasında değişen, 2001-2006 yılları için, %1,26- %9,07 arasında değişen, 2007-2012 yılları için, %2,17 - %4,78 arasında değişebilen, 2013-21 yılları için ise %1,92- %5,87 arasında değişen değerler aldıkları görülmektedir.

DYSY çıkış miktarına 1995-2021 yılları için bakıldığında, 1995-2000 yılları arasında 815 milyon dolar ile 3 335 milyar dolar arasında değişen DYSY çıkışları gerçekleşmiştir. 2001-2006 yılları arasında 687 milyon dolar ile 15 437 milyar dolar arasında değişim gösteren çıkış gerçekleşmiştir. 2007-2012 yılları arasında 1 751- 8 604 milyar dolar arasında değişim gösteren, 2013- 2021 yılları arasında 3 858 – 14 578 milyar dolar arasında değişim gösteren DYSY çıkışı meydana gelmiştir. DYSY çıkışlarının GSYİH içerisindeki paylarına 1995-2021 zaman aralığında bakıldığında, 1995-2000 yılları arasında, %0,68- % 2,45 arasında değişim gösterebilen, 2001-2006

yılları arasında %0,51- %9,72 arasında değişim gösterebilen, 2007-2012 yılları arasında, %0,82 - %4,67 arasında değişim gösterebilen, 2013-2018 yılları arasında %1,29- %4,52 arasında değişim gösterebilen, 2019-2021 yılları arasında, %1,54 - %2,15 arasında değişim gösterebilen, bir etkiye sahip oldukları görülmektedir.

İsrail'e yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına 2021 yılı itibariyle bakıldığında imalat, bilgi ve iletişim ile finans ve sigorta en fazla yatırım yapılan sektörler olmuştur. ABD ve Hollanda, İsrail'e DYSY yapan başlıca ülkeler konumundadır (UNCTAD World Investment Report, 2021,).

İsrail'de Dolaylı (Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımlarının gelişimi

İsrail'de dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının gelişimine bakıldığında, İsrail hükümeti tarafından portföy yatırımlarına yönelik olarak desteklemeler yapıldığını söylemek mümkündür. İsrailde Tel Aviv Menkul Kıymetler Borsası (TASE) halka açık olarak faaliyetlerine devam etmektedir. İsrailde piyasa şartlarına göre finansal kurumlar kredileri tahsis etmektedir. Yabancı yatırımcılara yönelik olarak yurtiçi piyasalardan kredi alabilme imkanı verilebilmektedir. Ayrıca özel sektörde farklı krediler sağlanabilmektedir (Investment Climate Statements: İsrail, 2022).

İsrail Merkez Bankası Para Komitesi, ekonomik koşulların olumsuz yönde ilerlemesi ve küresel salgın nedeniyle finansal piyasalarda meydana gelen oynaklığın artmasından dolayı ikincil tahvil piyasalarında satın alma işlemleri başlatmıştır. İsrail Merkez Bankasının tahvil alımlarındaki amacı piyasada yatırım yapan şirket ve yatırımcının uzun vadede kredi masraflarının azalmasını sağlamaktır. Küresel ekonomik krizdede İsrail Bankası, finansal sitemin likiditesini artırmak ve para politikasının daha etkin olmasını sağlamak için devlet tahvili satın alma işlemi gerçekleştirmiştir. 2020 yılında, İsrail bankası ikincil piyasada şirket tahvili satın almaya başlamıştır. Buradaki amaç özel sektör tahvil piyasasının işlevselliğinin sürekliliğini sağlamak, yatırımcı şirketlerin finansal piyasada kullanması muhtemel kredilerinin faizlerini azaltarak ve ekstra fonları işleme sokarak piyasanın güçlendirilmesi olmuştur. İsrail Bankası Para Komitesi Nisan 2021'de yatırım politikasına yönelik bir karar açıklamıştır. Bu kararın açıklamasında döviz alışlarından

kaynaklı rezerv düzeyinde belli artışın olması etkili olmuştur. Alınan karara göre yatırım politikası amaçları, uzun vadede rezervleri tutabilmenin finansman masrafını karşılayacak şekel cinsinden getiri sağlamak için bir hedef belirlemek, portföyden elde edilen getiriyi para birimleri cinslerinden incelemek, para birimleri arasında karşılaştırma yapabilmek için ilkesel yeniliklerin belirlenmesidir. Ayrıca hisse senedi yatırımlarının %17,5'den %27'ye çıkarılması, hisse sendi ve şirket tahvilleri yatırımlarının %25'den %35'e çıkarılması ve yüksek getiri sağlayan şirket tahvillerine yatırım yapılma imkanı sağlamak diğer hedefler arasında yer almaktadır (Bank of Israel, 2022).

Yabancı yatırımcı küresel salgın boyunca isral varlıklarında portföy yatırımlarını yapmaya devam etmiştir. 2021 yılında doğrudan ve portföy yabancı sermaye yatırımları girişleri artmıştır. İsrailde bulunan yüksek teknoloji sektörü yabancı yatırımcılar için ilgi çekici olmaya devam etmektedir. İsrailde ayrıca dış borçlanmanın az olması sebebiyle sermaye çıkışları daha az meydana gelmektedir (IMF, 2022i: 40-41).

İsrailde 2021 yılında artmaya başlayan enflasyon, 2022 yılının başından beri artış trendine devam etmiştir. İsrail Merkez Bankası ise Temmuz 2022 tarihine kadar faiz oranını üç defa artırarak %1,25'e çıkarmıştır. Ukrayna- Rusya savaşı, İsrail ekonomisinde emtia fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Bu savaş küresel ekonomilerde büyüme riskine ve finansal piyasalarda olumsuzluklara neden olmuştur. Merkez bankaları sıkı para politikaları uygulamaya başlamıştır. Birçok ülkenin halen küresel salgının olumsuz etkilerini atlatmaya uğraştığı zamanda, finansal iktikrarın korunması, enflasyonun durdurulması politikaları merkez bankaları üzerinde zorluk oluşturmaktadır. İsrailde ve dünyada enflasyonun artması faiz artışlarına neden olmuştur. Bu nedenle menkul kıymetler piyasalarında fiyatlar azalmış ve özel kesim ile devlet tahvilleri arasındaki faiz farkları artmıştır (Financial Stability Report İsrail 2022: 1-5). Aşağıdaki tablo 34'de İsrail'de yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımları ve bu yatırımların GSYİH içerisindeki payları yer almaktadır.

Tablo 34

İsrail’de dolaylı (Portföy) yabancı sermaye yatırımları

Yıllar	Giriş(Milyon dolar)	%GSYİH
2003	-108	-0,08
2004	3 940	2,90
2005	2 255	1,58
2006	3 970	2,57
2007	3 620	2,02
2008	2 153	0,99
2009	2 122	1,02
2010	-622	-0.26
2011	-733	-0.27
2012	290	0.11
2013	2 712	0.92
2014	3 600	1.15
2015	4 521	1.50
2016	3 560	1.11
2017	-3	-0.0008
2018	-8 380	-2.24
2019	-3 170	-0.79
2020	-5 603	1.37

Kaynak: Word Bank Development Indicators 2022

Yukarıdaki tabloda İsrail’de yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve % GSYİH’deki değerleri 2003-2020 yılları için yer almaktadır. 2003 yılında -108 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2004-2007 yılları arasında 2 milyar doların üzerinde, 2 255 milyar dolar ile 3 970 milyar dolar arasında değişim gösteren dolaylı yabancı sermaye yatırımları yapılmıştır. 2008 yılında 2007 yılına göre bir azalış gerçekleşerek 2 153 milyar dolar olarak yatırım gerçekleşmiştir. 2009 yılına gelindiğinde 2 122 milyar dolar dolaylı yabancı sermaye yatırımı gerçekleşmiştir. 2010-2011 yıllarında ise söz konusu yatırımlar negatif bir görünüm sergilemiştir. 2012-2016 yılları arasında pozitif bir görünüm ve 290 milyon dolar ile – 4 521 milyar dolar arasında değişim gösteren dolaylı yabancı sermaye yatırımları yapılmıştır. 2017-2020 yılları arasında dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının negatif bir görünüm sergilediği görülmektedir. İsrail’e yapılan dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının % GSYİH’deki değerlerine 2003-2020 yılları için bakıldığında, 2003-2007 yılları arasında %-0,08-%2,90 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir. 2008-2013 yılları arasında, %-0,27-%1,02 arasında değişiklik gösteren, 2014-2020 yılları arasında %-2,24 - %1,50 arasında değişiklik gösteren değerler aldığı görülmektedir.

İsrail’de 2021 yılında diğer finansal kuruluşlara, sigorta şirket ve emeklilik fonlarına, merkez bankası dışında mevduat kabul eden kuruluşlara ağırlıklı olarak dolaylı yabancı sermaye yatırımları gerçekleştirmişlerdir. ABD ve Birleşik Krallık İsrail’de dolaylı yabancı sermaye yatırımları yapan başlıca ülkeler arasında yer almaktadır (IMF Portfolio Invest, 2022).

2.19. Gelişmekte Olan ve Gelişmiş Ülkelerde Terörizm

2000 yılından 2014 yılına kadar terör olaylarının ekonomik maliyetleri %61 oranında artış göstererek 53 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Fakat terörün ortaya çıkarmış olduğu maliyet diğer meydana gelen şiddet maliyetlerinden küresel anlamda 32 kat ve ölüm neticelerine görede 13 kat daha azdır. Ülkelerin savunma maliyetleri küresel planda 117 milyar dolara yükselmiştir. 1989-2014 yılları arasında meydana gelen terör saldırılarının %92’si devlet yetkilileri tarafından gerçekleştirilen siyasi şiddetin uygulandığı ülkelerde gerçekleşmiştir. Terörizm zengin ve yoksul ülkelerde farklı şekilde ortaya çıkabilmektedir. Örneğin; yoksul ülkelerde temel gıda maddelerine erişim zorluğu ve eğitim seviyesinin düşük olması terörizmi artırabilen unsurlar arasında yer almaktadır. Zengin ülkelerde ise bireylerin silahlara ve uyuşturucu maddelerine ulaşabilmesinin daha kolay olması karışıklıklara neden olabilir (Kalaycı, 2019: 241).

2014 yılında terörist saldırılarda 33.438 kişi hayatını kaybederken bu rakam, 2019 yılına gelindiğinde yüzde 59 azalışla 13.826’ya düşmüştür. Terörizmden kaynaklı ölümlerin azalmasındaki başlıca nedenler arasında, Orta Doğu'daki çatışmanın yoğunluğunun azalması ve sonrasında Irak ve Suriye'de IŞİD'in düşüşü olmuştur. 2018 yılından 2019 yılına kadar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA), Rusya ve Avrasya, Güney Amerika ve Güney Asya bölgelerinin tümünde terörizm kaynaklı ölümler en az yüzde 20 oranında azalmıştır. Bu azalış, saldırılardaki 2019 yılında 2018 yılına göre yüzde 13'lük bir düşüşle 7.730'dan 6.721'e düşmesinden kaynaklanmaktadır. Küresel salgın nedeniyle artan kamu harcamalarının neden olduğu hükümet açıklarındaki artış, muhtemelen terörle mücadele bütçeleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olacaktır (Küresel Terörizm Endeksi, 2020: 12).

2.19.1. Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde Terörizm

Seçilmiş gelişmekte olan ülkelerde terörizm konu başlığı; Türkiye, Pakistan, Endonezya, Lübnan, Kenya, Filipinler, Kolombiya, Tayland ve Ukrayna ülkelerindeki terörizm faaliyetlerinde yaşanan gelişmeler halinde anlatılacaktır.

Türkiye ve Terörizm

Türkiye’de terörizmin durumu, Ermeni terörü, sağ – sol çatışmaları, ayrılıkçı – bölücü (etnik) terör, kökten dinci terör olmak üzere dört şekilde ele alınmıştır.

Ermeni Terörünün, Türk diplomat ve elçileri ile diğer ülkelerde bulunan kritik öneme sahip noktaları hedef alan faaliyetleri, 1975-1985 yılları arasında yaklaşık on yıl sürmüştür. Farklı küçük gruplardan oluşan bu grup kimi zaman ayrı kimi zaman ise birlikte eylemlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu farklı grupların en önemlileri, Beyrut’ta 1975 yılında kurulan ASALA (Ermenistan’ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu) ve JCAG (Ermeni Soykırımı İntikam Komandoları) gruplarıdır (Andrew, 2005: 23-24).

Ermeni terör grubu ASALA’nın eylemlerini gerçekleştirmesinin nedenleri arasında; terör faaliyetlerini gerçekleştirme arzusu, herkes tarafından tanınma, tazminat elde etmek ve toprak kazanma isteği bulunmaktadır. Ermeniler ASALA terörünü gerçekleştirerek, sözde Ermeni soykırımını tüm dünyaya yayarak dünyanın haberdar olmasını sağlamayı amaç edinmiştir. Ermeniler 1970’li yıllarda gerçekleştirmiş oldukları terör faaliyetlerinde tanınmayı arzulamışlardır. Ermeniler tazminat elde etmek için ise, sözde soykırım iddialarını çeşitli ülkelerin meclislerinde kabul edilmesini sağlayarak Türkiye’yi uluslararası alanlarda sözde soykırım yapmış gibi göstererek zor durumda bırakmayı istemişlerdir. Son olarak eylemlerin gerçekleştirilme nedeni, Ermenistan’ın Türkiye’den toprak talebinde bulunması yer almaktadır. Bu toprak talebi 2000 yılına kadar sürdürülmüştür (Baybaş, 2007: 84).

Ermeni terörü nedeniyle, Türkiye’nin yurt dışında bulunan temsilciliklerinde görevli 34 vatandaş şehit olurken, 15 vatandaş ise yaralanmıştır. Türk diplomatlara gerçekleştirilen terör faaliyetlerinde 12 saldırının faili yakalanmıştır. 1983 yılında Orly

Havalimanında gerçekleştirilen terör saldırısında suçsuz ve savunmasız insanların zarar görmesi nedeniyle örgüt değerini kaybetmiştir (Kozanoğlu, 2009). ASALA'nın terör faaliyetleri deşifre edilince örgüt çökertilmiş ve 1985 yılından sonra Ermeni terörü dalgası Türkiye'de son bulmuştur (Aydiner, 2002: 19).

Sağ – Sol Çatışmaları, Türkiye'de 1960-80 dönemleri arasında meydana gelmiş olan sağ ve sol ideoloji düşüncesine sahip örgütler hem sistem ve rejime karşı hem de kendilerine karşı eylemlerini gerçekleştirmişlerdir. 1961-68 yılları arasında Marksist-Leninist düşünce yapısıyla düzeni ortadan kaldırmak için, terör örgütlerince gençlerin silaha başvurmasının istendiği bir dönem olmuştur. 1968 yılındaki İstanbul Üniversitesi'ndeki birçok fakültenin işgal edilmesi, fakülte işgallerinin başlangıcı olmuş ve birçok şiddet olayı meydana gelmiştir (Başbakanlık, 1973: 21).

Bu zaman diliminde dikkat çeken bir diğer özellik ise, Marksist-Leninist düşünceden Kürtçülük düşüncelerin ayrılmaya başlaması ve kendi siyasi faaliyetlerini oluşturmaya başlamasıdır. PKK (Kürdistan İşçi Partisi) terör örgütünün lideri Abdullah Öcalan, sol ideolojiye sahip örgütlerin faaliyetlerinde bulunmuş ve PKK'yı kurmadan önce fikirlerini bu oluşumla geliştirmeye çalışmıştır (Gül, 2012: 94).

Ülkede artış gösteren şiddet olayları, kamuoyunun en ciddi problemi haline dönüşmüştür. Asayiş tedbirleriyle ortadan kaldırılamayan bu eylemleri sonlandırmak için farklı ciddi tedbirler alınmıştır. Bu şiddet olaylarının yok olması için askerlere 12 Mart 1971 yılında bir muhtıra verilmiştir. Bu muhtırayla birlikte terörizm faaliyetlerine sıkı tedbirler alınmıştır. Örgüt liderleri ve üyeleri ya sağ ele geçirilmiş ya da etkisiz hale getirilmiştir (Alkan, 2003: 3).

Marksist-Leninist düşünce sistemi etrafında 1970'li yıllardan itibaren olarak örgütler kurulmuştur (Esen, 2011: 83). Bu terör faaliyetleri çoğunlukla emniyet teşkilatına karşı yapılmıştır. 12 Eylül askeri darbesine kadar sağ ideolojik düşünceye sahip oluşumlar arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır (Başbakanlık Basımevi, 1982: 37-39).

Sol ideolojik düşünceye sahip grupların en önemli hedefleri arasında, anayasal varlığı ve düzeni ortadan kaldırarak ve yerine Marksist-Leninist düzeni kurmak yer

almaktadır. Bu eylemlere karşılık olarak ise, milliyetçi akımlar ortaya konulmuş, kanun dışı faaliyetlerle ülkeyi komünizm tehdidinden korumaya çalışmışlardır. Şiddet ve çatışmalar ülkenin en küçük yerleşim birimlerinde bile görülmüştür (Vural, 2006: 33).

Sağ ve sol gruplar arasında meydana gelen çatışmalarda 5000'den fazla kişi yaşamını yitirmiştir. Bu grupların faaliyetlerinin çoğu eğitim kurumlarında gerçekleştirilmiştir. Sağ-sol çatışması olarak da ifade edilen bu dönem, 1980 askeri darbesinden sonra etkisini kaybetmiştir. Fakat sol terör örgütleri eylemlerine zaman zaman devam etmiştir (Başbakanlık Basımevi, 1982: 37-39).

Ayrılıkçı – Bölücü (etnik) Terör, Bir Kürt Devleti kurmak amacıyla Sait Elçi, Faik Bucak, Ömer Tarhan ve arkadaşları tarafından Türkiye’de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ile İran, Irak ve Suriye topraklarının bir bölümünü kapsayan bölgelerde Kürtçülük faaliyetleri ortaya koyabilmek için 1965 yılında TKDP (Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi) kurulmuştur. 1971 yılında zararlı faaliyetlerinden dolayı kapatılan, Anter, Sait Elçi gibi şahıslar tarafından Kürtçülük faaliyetlerini devam ettirebilmek için, 1969 yılında Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) kurulmuştur. 1978 yılında Kürtçülük faaliyetlerine yeni bir ivme kazandırabilmek için ise, PKK kurulmuştur (Küçükkaya 2003: 363).

PKK terör örgütü tarafından Türkiye’de 1984 yılında ilk silahlı eylem başlatıldığından beri çeşitli stratejiler ortaya konulmuştur. Bu stratejiler dönemsel olarak, 1984–1989 arası “yoğun terör”, 1989–1995 arası gerilla aşamasına geçme çabası, 1995–1999 arası büyük kentleri de kapsayacak şekilde tekrar yoğun terör, 1999–2005 arası ise “terör, pasif itaatsizlik ve siyasallaşma” olmak üzere dört başlık altında toplanabilir (Bal, 2006 : 76).

1984–1989 yılları arasını kapsayan ve PKK’nin 1. strateji dönemi olarak ifade edilen bu dönemde yoğun terör faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Bu zaman diliminde, kürt asıllı bölge vatandaşları hedefe konulmuş ve yürütülen faaliyetlerde çoğunlukla bütün aile üyeleri katledilmiştir. PKK düşüncesine göre bu dönemde, kürt halkına haklarını anlatmak, ikna edebilmek olanaksızdır. Bu yüzden terörün sindirici, caydırıcı ve kötü gücünden faydalanılmıştır. Bu yaklaşımı Öcalan; “Kürtler zorun gücünden

anlar, onlarla fikri tartışmalarla bir sonuca ulaşmak olanaksızdır” şeklinde ifade etmiştir (Bal, 2006: 76– 77).

1989-1995 yılları arasında PKK tarafından uygulanan plan ve stratejiler arasında gerilla safhasına geçme amacı yer alır. Bu stratejide devleti aşırı güç kullanmaya zorlayarak güvenlik güçlerinin kötülüğünün propogandasını yapmak ve sindirilmiş, korkutulmuş halkı çeşitli isimlerdeki dernekler aracılığıyla örgüte yönlendirme amacı yer almaktadır. Gerilla aşamasında, bir toprak parçasının kendi kontrolünde olduğu göstermek, gönüllü bir halk kitlesinin destek olduğunu göstermek ve devlet güçlerine karşı başarılı eylemler yapmak yer almaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda, PKK terör örgütü asker, polis, öğretmen, doktor, hemşire, şantiye işçileri, ziraat mühendisleri v.b devlet görevlilerine terör eylemlerini yerine getirmiştir. Fakat devletin güvenlik güçlerine karşı ağır kayıplar yaşayarak başarısız olmuşlardır. Kuzey Irak’daki otorite boşluğundan faydalanmak isteyen PKK, bağımsız bir arazi parçasına sahip olma stratejisi gereğince bölgeyi kontrolü altına almaya çalışmıştır (Bal, 2006: 77).

1995–1999 yılları arasında PKK tarafından uygulanan plan ve stratejilere bakıldığında, bu dönemde PKK dağlardaki varlığını önemli ölçüde kaybetmiştir. Bu dönem, Öcalan’ın 1999 yılında Kenya’da yakalanmasına kadar sürmüştür. Terör örgütü PKK eylemlerini Türkiye’nin batısındaki kentlerde gerçekleştirerek, bu kentlerde gerçekleştirilecek olan yoğun terör eylemleriyle Türk milliyetçiliğinin artmasını hedeflemiştir. Bu bağlamda, PKK Kürtlerin adını kullanarak eylemler yaptığını ifade ettiği için, Türk milliyetçiliğinin karşı tepkisini Kürt halkı üzerine çekecektir. Dolayısıyla, öfke ve nefret ile gerçekleştirilecek olan bu plan kürt halkını yalnızlığa itecektir. Böylece yalnız bırakılan kürt halkının PKK örgütünün yanında yer almasıyla birlikte, Kürtler ve Türkler arasında ayrılıkçı durumlar ortaya çıkacaktır. PKK bu beklentiler içerisinde İstanbul, İzmir, Adana, Ankara, Antalya gibi illerde terör eylemlerini gerçekleştirmiştir. Fakat emniyet güçleri örgütün planlı eylemlerinin büyük bir kısmını başlamadan önlemiştir (Bal, 2006: 78).

1999-2005 yılları arasında PKK tarafından uygulanan plan ve stratejilere bakıldığında, Öcalan’ın Türk güvenlik güçleri tarafından yakalanmasından sonra, devlete hizmet etmeyi ve terör faaliyetlerinin durdurulması için gerekli her şeyi yapacağını ifade

etmesi, hem Türkiye Cumhuriyeti'ne hem de terör örgütüne yönelik mesajlar göndermesi bu dönemi çelişkili ve karmaşık bir hale getirmiştir. Bu dönemde Öcalan Kuzey Irak'a giderek terör örgütüne herhangi bir eylemde bulunmamalarını emretmiştir. Bu eylemsizlik kararında ABD'ye karşı gerçekleştirilen 11 Eylül terör saldırıları ve bu saldırılardan sonra, ABD'nin teröristlere karşı bir mücadele ilan etmiş olması etkili olmuştur. Gerçekleşen bu olaylar karşısında PKK terör örgütü net bir strateji gerçekleştirememiştir (Bal, 2006: 79).

PKK terör örgütü bu yıllarda bölücü milliyetçi politikasından vazgeçmiştir. Aynı zamanda belirli bir bölgenin hakimiyetinden vazgeçme anlamına gelen bu düşünce yerini demokrasi yerine yönetim felsefi düşüncesine bırakmıştır. Örgüte göre bu vizyon değişikliği, istenilen hedefleri politik ve hukuksal olarak alıncaya kadar silah bırakmayacaklarını ancak terör faaliyetlerini savunma seviyesine indireceklerini ifade etmektedir (Ergil, 2009 : 333–334).

2000-2004 dönemleri arasında PKK eylemsizlik sürecine tek taraflı olarak ateşkes ilan ederek girmiştir. PKK yeni stratejisini belirlemek için, üst düzey örgüt mensuplarıyla yaptıkları toplantı sonucunda demokratik siyasal mücadele ile yola devam etme kararı almıştır. Ayrıca diğer stratejiler ise, Kürt insanının kimliğinin tanınması, idamın kaldırılması, Öcalan'ın serbest bırakılması gibi istemlerdir. Örgüt içerisindeki dağılımı engellemek için de Sivil İtaatsizlik/Başkaldırı adı altında eylemlerin yapılması kararı verilmiştir (Alkan, 2007: 85–87).

2006 yılında sonra terör örgütü tarafından gerçekleştirilen eylemlerde sert bir artış yaşanmıştır. Türkiye Irak'ta bulunan ABD güçlerinin PKK terör örgütüne müdahale etmesini istemişse de ABD tarafından yeterli kaynakların olmadığı gerekçe gösterilerek bu müdahale yapılmamıştır. Türkiye'nin de kendi başına bir operasyon yapması istenmemiştir. Bunun yerine daha fazla istihbarat bilgisinin paylaşılmasına karar verilmiş, fakat işe yaramadığı anlaşılınca 2007 yılından sonra bu uygulamadan vazgeçilmiştir. PKK tarafından gerçekleştirilen Çukurca ve Dağlıca eylemleri neticesinde, Türkiye PKK kamplarına sınırlı ve kısa süreli bir operasyon gerçekleştirmiştir. Bundan sonra da istihbarat bilgilerinin paylaşılmaya başlanmıştır. 2009 yerel seçimlerinde, PKK terör örgütünün uyguladığı ideolojik ve etnik temelli ele alan politikanın işe yaradığı

görülmüştür. DTP'nin kazandığı politik güç artmıştır. PKK 2009 yılı sonrasında tek taraflı ateşkesi bozmuştur (Altun, 2010: 78-80).

2010 sonrası dönemde izlenen plan ve stratejiye bakıldığında, 4. Dönemde olduğu gibi çelişkili ve karmaşık bir durum söz konusudur. Bu dönemde, Öcalan'ın istediği gibi yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Fakat PKK tarafından olağandışı bir eylem düzenlenerek İskenderun'da gerçekleştirilen terör eylemleri çok tartışılmıştır (Genelkurmay Başkanlığı, 2010).

2010 yılında referandum süreci nedeniyle PKK, eylemlerine tek taraflı durdurduğunu açıklasa bile, İstanbul'da yaptığı eylemlerle birlikte ateşkesi bozmuştur (Özdağ, 2007: 182).

Ayrıca bu süreçte KCK'nın silah bırakmak yerine eylemlerini artırarak devam ettirdiği görülmüştür. 2011 yılında Başbakanlık konvoyuna ve Silvan'da gerçekleştirilen terör eylemleri gerçekleştirilmiştir (Altun, 2010: 78-80).

Terör örgütü PKK, 2007 yılından sonra askeri üst bölgelerine ve karakollara yönelik saldırılarını artırmıştır. 2012-2015 yılları arasındaki çözüm sürecinde eylemlerde bulunmayan terör örgütü, daha sonra Irak ve Suriye'de yeni terör örgütlerince kullanılan araçlı intihar saldırıları yöntemini kullanmaya başlamıştır. Ayrıca şehir ve ilçe merkezlerinde hendek kazma, mayın/EYP yerleştirme ve keskin nişancı saldırıları faaliyetlerinde buldukları bilgilerine ulaşılmıştır (Cantaner ve Tümlü, 2019: 17).

PKK terör örgütü tarafından gerçekleştirilen eylemlerdeki yoğunluğun, 2014 sonrasında artış eğiliminde olduğu görülmüştür. 2015 genel seçimlerinin ardından hendek olaylarıyla başlayan ve Türkiye'nin bazı illerinde 45 günlük sokağa çıkma kısıtlamasının ilan edildiği 2016 yılına kadar süren zaman diliminde, son onbeş yıllık süreçteki terör eylemi sayısından daha fazla eylem gerçekleştirilmiştir. Terör örgütü bu süreçte silahlı saldırı yöntemini kullanırken, Türkiye ise askeri operasyon yöntemini kullanarak karşılık vermiştir. PKK sivil yerleşim yerlerine inerek, bölge halkını kendisine kalkan olarak kullanmıştır. 2016 yılında Suriye'nin kuzeyinde Fırat Kalkanı Harekatı'nın (FKH) başlamasının, 2017'de ülke içindeki askeri operasyonlarda azalış

olurken, emniyet güçleri şehir içi yapılanmasına paralel olarak operasyonları artırmıştır. Terörle mücadelede yerli insansız hava aracı (İHA) ve silahlı insansız hava aracının (SİHA) Türkiye'nin en etkili silahlarından biri olduğu söylenebilir. İHA ve SİHA'lar sayesinde askeri operasyonlarda Türkiye stratejik üstünlük sağlamıştır. 2018 yılından sonra askeri ve çeşitli operasyon faaliyetleri artarak devam ederken terör eylemlerinde azalış devam etmiştir (Alptekin 2019: 157-158).

PKK terör örgütü tarafında 17 Temmuz 2019'da Erbil'de Başkonsolosluk görevlisi ve Iraklı iki vatandaş öldürülmüştür. 2021 yılına gelindiğinde PKK tarafından sivillere yönelik olarak Mardin, Bingöl ve Cizre'de üç eylem gerçekleştirilmiştir. Saldırıları sonucunda 6 sivil hayatını kaybetmiştir. 2022 yılında PKK Şırnak, Hakkari ve Ağrı olmak üzere üç eylem gerçekleştirmiştir. Bu eylemler sonucunda 4 sivil yaşamını yitirmiştir (Wikipedia, 2022).

Türkiye'ye karşı eylemler gerçekleştiren bir diğer bölücü terör örgütü DAESH (Irak Şam İslam Devleti) (İŞİD) 'dır. Türkiye, 10 Ekim 2013 tarihinde yaptığı düzenleme ile DAESH'i terör örgütü olarak tanımaya başlamıştır. Terör örgütü DAESH'in dört aşama sonrasında ortaya çıktığı söylenebilmektedir. 1. Aşama, Avrupa ülkelerinin Afrika'daki sömürgeleri, 2. Aşama, Filistin'e İsrail saldırıları, 3. Aşama, (SB ve sonraki yıllarda ABD tarafından) Afganistan'a müdahale 4. Aşama, (ABD'nin) Irak İşgali olarak ifade edilebilir (Cengil ve Aydın, 2014: 6).

DAESH Irak ve Suriye gibi enerji zengini ülkelerde kaynakların kontrolü ve bölgede yaşayan yerel halkın göç ettirilmesi için, bölgede istikrarsızlığın, kargaşanın hakim olduğu bir düzenin olmasını amaçlamaktadır (Bozdoğan, 2016: 230).

DAESH, değişik strateji ve dünya gündeminde birçok faaliyet ve açıklama ile eylemlerine devam etmektedir. Örgüt tarafından açıklanan değişik stratejilerden birisi de, 2014 yılında açıklanan 5 yıllık hedef haritası olmuştur. Buna göre; İspanya (Endülüs), Yunanistan, Bulgaristan (Orbpa), İran, Afganistan, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi Avrupa'dan Orta Doğu'ya, Afrika'dan Asya'ya birçok ülkenin ele geçirilerek tek bir devlet kurma hedeflerinin olduğu ifade edilmiştir (Göksedef ve Kobal, 2021: 183).

Türkiye coğrafi konumu ve IŞİD'in faaliyet gösterdiği bölgelere yakınlığı nedeniyle uzun zamandır IŞİD ile mücadele etmektedir. Bu mücadele, askeri, ekonomik, politik ve kurulan uluslararası koalisyonlar şeklinde gerçekleştirilmektedir. Türkiye ise IŞİD'den çeşitli tehditler almaktadır. Bu tehditler; yabancı terörist savaşçılar, bombalı intihar saldırıları, sınır güvenliği problemleri olarak ifade edilebilir (Karakaya, 2020: 93).

Terör örgütü IŞİD'in Musul'u işgal etmesi sonrasında, ABD ve koalisyon güçleri IŞİD'e karşı mücadeleye başlamıştır. Uluslararası koalisyon güçleri (İngiltere, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Ürdün, Hollanda ve Türkiye vd.), IŞİD'i durdurmak, yayılımına mani olmak ve kuvvetlerini zayıflatmak amacıyla, askeri güç ve stratejisi dahilinde Ağustos 2014 – Kasım 2016 arasında 10 binden fazla hava saldırısı düzenlemiştir (Schrader, 2017: 24). Türkiye, 24 Temmuz 2015'de uluslararası koalisyona ait insanlı ve insansız hava araçlarına IŞİD ile mücadele'de kolaylık sağlayabilmek için, incirlik hava üssünü açmıştır (Türkiye'nin DAEŞ ile Mücadelesi, 2017: 63). 2017 Kasım itibariyle, Irak'da Musul ve diğer önemli kentler ile Suriye'de örgütün başkenti sayılan Rakka IŞİD'den geri alınmıştır (Schrader, 2017: 124).

Türkiye'de 2016 yılının ilk yarısında yaşanan gelişmeler, DAEŞ'in her geçen gün katliamlara devam etmesi ve çeşitli oluşumlarla ittifaklarda bulunması gibi nedenlerden dolayı, Türk Silahlı Kuvvetleri DAEŞ'e karşı 24 Ağustos 2016 itibariyle Fırat Kalkanı operasyonunu başlatmıştır. Türkiye 11 Ekim 2019 tarihinde, IŞİD kalan üyelerine karşı da bir tampon oluşturabilmek ve Suriye ile güney sınırında Kürt terör gruplarına engel olabilmek için Suriye'nin kuzeyinde Barış Pınarı ismi verilen harekatta askeri bir operasyon başlatmıştır. Türkiye'nin mücadele ettiği IŞİD'in terör grupları içerisinde birçok Avrupa Birliği üyesi ülkelerin vatandaşlarının da olduğu görülmüştür. Almanya, Birleşik Krallık, Hollanda ve Fransa gibi Avrupa Birliği üyesi ülkeler, IŞİD terör örgütündeki vatandaşları ülkelerine döndüklerinde hukuksal işlemler yapmıştır (Vison Humanity, 2021a).

Kökten Dinci Terör, Türkiye'de 1990'lı yılların başlarından itibaren farklı dini oluşumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat bu oluşumlar, özellikle 1979 yılında İran'da meydana gelmiş olan devrim hareketleri nedeniyle bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de etkisini göstermiştir (Dilmaç, 2004: 365). Radikal inanışların gelişimine ve

böylece çok dağınık ve küçük fikir grupları ortaya çıkmasında devrimin yanı sıra Ortadoğu kökenli yazarların eserleri de etkili olmuştur. Hizbullah olmak üzere dini ideolojik düşünceleri kendine rehber edinen terör örgütleri grupları ve radikal grupların büyük kısmı, Orta Doğu kökenli yazarlar ile dinin politik olarak yeniden yorumuna izin veren din adamlarından etkilenecek, bu fikri temelli düşüncelerini Türk toplumu ile tanıştırmak istemişlerdir. Fakat Türk toplumunun islamiyete olan sıkı bağlılığı ve islamiyetin şiddete karşı oluşu gibi unsurlar nedeniyle bu oluşum halk tarafından kabul görmemiştir (Urhal, 2008: 472).

Hizbullah ve diğer radikal dini örgütleri, Türkiye'nin gündemine 15 Kasım 2003 tarihinde İstanbul'da Neve Galom ve Beth İsrail Sinagoglarına eş zamanlı olarak gerçekleştirdikleri bombalı intihar saldırıları ile girmiştir (Alkan, 2009: 131). Bu eylemlerde 26 kişi hayatını kaybederken, 300 kişi yaralanmıştır. Bu saldırıların hemen ardından, İstanbul'da İngiltere Başkonsolosu'na ve HSBC Bankası Genel Müdürlüğü'ne 20 Kasım 2003 tarihinde 58 kişinin hayatını kaybettiği ve 753 kişinin de yaralandığı bombalı saldırılar düzenlenmiştir (Aydıner, 2004: 6).

Cihat bölgeleri olarak adlandırılan Çeçenistan, Afganistan, Bosna, Irak vb. ülkelerde askeri eğitim aldıkları belirlenen militanlar, Türkiye tarihinin en büyük terör eylemlerini gerçekleştirmişlerdir. El Kaide'nin Türkiye unsurlarının 15-20 Kasım eylemlerini gerçekleştirmesinden sonra, Türkiye bu alanda önemli bilgi birikimleri elde etmiştir (Alkan, 2009 : 131).

Türkiye'de PKK/Kongra-Gel terör örgütleri ve El Kaide bağlantılı uluslararası terörizm, 2008 yılından itibaren şiddet faaliyetlerini yeniden artırmaya başlamıştır. Türkiye emniyet güçleri tarafında örgütün güçlenmesinin önüne geçmek için, değişik illerde operasyonlar yapmaya devam etmektedir (Urhal, 2008: 473).

2020 yılında yayımlanan Küresel Barış Endeksi'ne (GPI) göre, Türkiye, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinden gelen sığınmacılar için önemli bir alıcı ülke olmasıyla birlikte, Avrupa bölgesindeki en yüksek terörizm oranına ve dış çatışmalarda yükselen ölüm oranına sahip ülkesi konumundadır. Türkiye'nin, 2020 Küresel Barış Endeksi' sıralamasına göre Sudan ve Pakistan'ın da aralarında bulunduğu 163 ülke arasında 152. sırada yer aldığı görülmektedir. Endekse göre, terör örgütü PKK Avrupa'nın en ölümcül

terör grubu olmuştur (Vision Humanity Türkiye, 2021a).

Pakistan ve Terörizm

Pakistan, değişen askeri idareler, milliyetçi ve mezhepsel problemler, yoksulluk, Keşmir Sorunu, işsizlik, yeterli kalkınamama ve sivil yönetimlerin yolsuzlukları problemleriyle mücadele ederken, 11 Eylül Saldırıları sonrasında Pakistan'ın ABD'nin teröre karşı başlattığı operasyonlara destek vermeye mecbur edilmesiyle problemlerine Taliban ve radikal İslâmı eklemek zorunda kalmıştır. Taliban ve radikal İslami hareket Pakistan'ı sürekli zayıflatan bir terör problemi haline dönüşmüştür (Yılmaz, 2010: 361).

Taliban, din öğrencileri anlamına gelmektedir. Taliban, Pakistan'daki dini okul talebelerinden ve Afganistan'ın 1979'da Sovyetler Birliği işgaline karşı mücadelesinde ortaya çıkan yenilmiş silahlı gruplar tarafından oluşmuştur. Taliban, küçük ve oldukça az eğitilmiş bir grup olarak kurulmasına rağmen, beş yıldan az bir sürede Afganistan'ın büyük bölümünde hakimiyet sağlamıştır. Oldukça güçlenen Taliban terör eylemleri gerçekleştirmeye başlamıştır (Sinno, 2008: 60-61).

1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sonrasında dokuz yıllık süren savaşta, Pakistan medreseleri değişim göstermiştir. Pakistan, Sovyetler Birliği'ne karşı mücadele edebilmek için, ABD ve Suudi Arabistan'la birlikte medreselerde cihatçı ve dini inanışa sahip savaşçılar yetiştirmeye başlamıştır. Medreselerde yetiştirilen bu savaşçı grupların çoğunluğunu, Pakistan'a gelen Afgan mülteciler oluşturmuştur. Pakistan, Suudi Arabistan'ın mali desteği ve Amerika'nın ise gerekli malzemeleri tedarik etme rolünden cesaret alarak Afganistan üzerindeki etkisini artırmak istemiştir. Pakistan, Afganistan'da kendi dini inancı olan Vahhabiliği yaymak için Belucistan ve kuzeybatı sınır eyaletlerindeki medreselerde on binlerce Afgan gencine savaşmaları için eğitimler vermiştir. On yıl boyunca ABD, burada bulunan medreselere dini kitaplar tedarik ederek destek sağlamıştır. Pakistan ayrıca bu aşırı dinci medrese gruplarını, Hindistan'la olan çatışmaları ve Hindistan'a karşı mücadele edebilmek için savaşçı yetiştirme nedeniyle, Afganistan sınırını güvence altına almak için desteklemiştir (Taşdemir, 2002: 279).

Pakistan medreseleri, Soğuk savaş sonrasına kadar savaşı eğilim siyasal amaçlar için desteklenmiştir. Fakat soğuk savaş sonrasında, Amerika'nın küresel hakimiyetine ve Pakistan devletindeki Batı yanlısı gruplara karşı dinsel bir meydan okuyuşa dönüşmüştür. Uluslararası alanda ismini duyurması ise, 11 Eylül 2001 saldırısından sonra olmuştur (Kaymakcan ve Aşlamacı, 2012: 105).

Taliban sonrasında kurulacak olan Afganistan devletinin istikrarlı ve sürekli olması Pakistan'ın istikrarlı olmasına bağlıdır. ABD Pakistan'ı kaybetmemek için Hindistan'ı baskı unsuru olarak kullanmayı amaçlamıştır. Hindistan'a ulaştırılması planlanan, Orta Asya enerji kaynaklarının Afganistan üzerinden Pakistan'a ve oradan da Karaçi Limanına sevki için Pakistan'ın istikrarı şarttır (Erol ve Tunç, 2004: 22).

Pakistan'da meydana gelen bir diğer çatışma nedeni ise etnik milliyetçilik problemidir. Sind eyaletindeki Muhacir-Sindi çatışması Pakistan'ın en önemli etnik milliyetçilik problemleri arasında yer almaktadır. Pervez Müşerref hükümetinin, Taliban karşısı NATO operasyonlarına katılmasıyla birlikte, Afganistan'ın kuzey batı sınır eyaletindeki Peştunlar ile İslamabad'da silahlı çatışmalar şiddetlenerek artmıştır. Bunun yanında, Pakistan'ın güneybatısında yer alan Belucistan eyaletinde bağımsızlık kazanmak için çatışmalarda artmıştır (Çolakoglu, 2010).

ABD, Pakistan hükümetini terörizmle mücadeleye zorlamıştır. Pakistan, ABD ile birlikte Afgan hükümeti ve terörist ağı El-Kaide ile mücadele etmenin karşılığını çok kötü sonuçlarla karşılayarak almıştır. Pakistan, ABD'nin yanında mücadeleye katılmaya mecbur kalmıştır. Aksi takdirde, terörist gruplara aktif destek sağlayan bir ülke durumuna düşecektir. Dolayısıyla Pakistan, anti-Taliban grupları desteklemiştir (Tuna, 2012: 75).

Pakistan, ABD'nin yanında yer alarak politik ve iktisadi kazançlarda sağlamıştır. ABD, Pakistan'a 1998'den beri uygulanan ambargoyu da kaldırmış ve Pakistan'ın 300 milyon dolarlık borcunu 20 yıl taksitlendirmiştir (Taşdemir 2002: 279).

Pakistan topladığı istihbarat bilgileri çerçevesinde, Haziran 2002'de, Pakistan topraklarında eylemler gerçekleştiren Taliban ve El-Kaide güçlerine karşı Kabil'e askeri

operasyon düzenlenmesine rağmen Taliban ortadan kaldırılamamıştır. Bu durum ülkedeki karışıklıkların geçici olmadığına bir göstergesidir. Taliban bu tarihten sonra, Pakistan yerine Afganistan'daki silahlı güçlerini desteklemeye başlamıştır (ICG, 2006: 14-21).

2005 yılının başlangıcından itibaren, Taliban militanları, belirli hedeflere yönelik intihar ve bombalı eylemlerin sayısını artırmıştır. Terör saldırılarında, Afganistan güvenlik güçleri ve NATO askerleri hedef alınmıştır. Ayrıca Afganistan idaresinin Pakistan'a olan tepkisini çeken bir konu da, Pakistan'dan gelen militanların sayısının artmasıdır (Şafaei, 2014).

Şeriatı yaymak için, Taliban'ın güç kazandığı kökten dincilerin kalesi olarak isimlendirilen Svat Vadisi'nde 2009 yılında 3 bine yakın insan toplanmıştır. Pakistan yönetimi ise kafa karışıklığına yol açacak bir uygulama olarak bu isteği kabul etmiştir. Pakistan'ın amacı, bölgede barışçıl çözümün ve silahsızlanmanın sağlanması olmuştur. Fakat bu anlaşmadan sonra, Pakistan'da itibar kaybı ve güvenlik tehdidinde artış yaşanmıştır. Taliban Svat Vadisi'nde üs kurarak, Pakistan'ın kuzeybatı bölgelerinde daha sonra da ülkenin tamamında şeriat sistemini getirmeyi hedeflemiştir. Ayrıca Taliban, Buner ve Shangla bölgelerine düzenlenen operasyonlarında, Svat Vadisini saldırı üssü olarak kullanmıştır. Başkent İslamabad, Taliban nükleer silahlarının tutulduğu yer olmasından dolayı tüm dünyada endişeye yol açmıştır. Nükleer silahları ele geçirmek için çeşitli bombalı eylemler yapılmıştır. Pakistan'ın işgalinin ardından, bölgeyi geri almaya yönelik ilk girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Haqqı, 2009).

2 Mayıs 2011'de başkent İslamabad'a 140 km uzaklıktaki Abbottabad kentinde, El-Kaide lideri Usame Bin Ladin ABD özel kuvvetlerince düzenlenen operasyon sonucunda öldürülmüştür. Bu operasyonda ABD yönetimi, terörle mücadelede işbirliğine Pakistan istihbarat desteğinin katkı sağladığını ifade etmiştir (Seyidi, 2013).

ABD yönetimi, 2018 yılında Aspak politikasına ilaveten, Hindistan'da ekleyerek Aspakhindisan Projesini geliştirmiştir. Pakistan, ABD yönetimi tarafından teröre her türlü desteği vermekle suçlanmıştır. Ayrıca Pakistan'daki terör gruplarının, ABD ordusuna saldırılarda bulunduğu belirtilmiştir. Bu yüzden her türlü yardımın kesileceğini ifade etmiştir. Pakistan yönetimi ise iddiaları redederek, Pakistan'ın ABD

yanında terörle mücadelesi kapsamında 11 Eylül saldırılarından beri Pakistan'da 75 bin kişinin öldüğünü ve 123 milyar dolarlık kayıpları olduğunu, ABD'nin mali yardımının ise sadece 20 milyar dolar olduğunu ifade etmiştir. Buna ek olarak ABD- Hindistan ortaklığı, Hindistan-Pakistan ilişkilerinin daha da bozulmasına neden olmuştur (Yesevi, 2019: 6).

Pakistan'da 2019 yılında, 2006 yılından beri terör nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı en düşük seviyelere gerilemiştir. 2018 yılında terör kaynaklı ölüm sayısı 543 iken, 2019 yılında %45 azalarak 300'e gerilemiştir. 2019'daki en ölümcül terör grubu Tehrik-i-Taliban Pakistan olmuştur. Bu örgüt, 2019 yılında terörle bağlantılı 73 ölümden sorumluyken, onu sırasıyla 21 ve 20 ölümden sorumlu olan Lashkar-e-Jhangvi (LeJ) ve Hizb-ul-Ahrar (HuA) takip etmiştir. Bu üç örgüt, Pakistan'da 2019'daki terörle bağlantılı ölümlerin % 38'ini oluşturan eylemler gerçekleştirmiştir. Tehrik-i-Taliban Pakistan örgütü, ilk olarak 2014'te Pakistan'da ortaya çıkmış ve 2019 yılına kadar 696 ölümden sorumlu olmuştur. 2019 yılında ise, bu örgüt kaynaklı ölüm oranları % 96 azalmıştır. 2015 yılında Pakistan Hükümeti, Federal olarak yönetilen Bölgelerdeki (FATA) militanları ve Kuzey Veziristan'daki örgütleri ortadan kaldırmak için, Ulusal Eylem Planını uygulamaya koymuştur. 2015'te Pakistan'da faaliyet gösteren 37 terör örgütünün büyük bir kısmı yok olmuştur. 2019 yılına gelindiğinde, sadece 10 tanesi aktif bulunmaktadır. Terörden 2019 yılında en çok etkilenen bölgeler, FATA ile birleşen Belucistan ve Khyber Pakhtunkhwa bölgeleri olmuştur. 2019 yılındaki saldırıların % 77'si ve ölümlerin % 85'i bu bölgelerde gerçekleştirilmiştir. Bu saldırılarda, bölgelerdeki siviller, polis ve askeri personeli hedef almıştır (Vision Humanity, 2021b).

Endonezya ve Terörizm

Endonezya'da çatışma ve terörizm; İrian Jaya Sorunu, Doğu Timor Sorunu, Açe Sorunu ve Pulau Ligitan ve Pulau Sipidan Adaları olmak üzere dört farklı nedenden kaynaklanmaktadır. İrian Jaya Sorunu, Endonezya'da birbirinin benzeri olan 250'den fazla dilin konuşulması, ülkenin adalardan meydana gelmesi yani birbirinden farklı insan topluluklarının bir arada bulunması, çatışma ve terör sorunlarının en önemli sebepleri arasında yer almaktadır. Hollanda'nın Yeni Gine Adası'nın doğu kısmını oluşturan İrian Jaya 1963'de Endonezya tarafından egemenlik altına alınmıştır. İrian Jaya

adası, stratejik bir öneme sahip olmasının yanında ilkel kabile topluluklarını da içerisinde barındırmaktadır. Endonezya adayı ele geçirdikten sonra bu duruma karşı çıkan kabile toplulukları gerilla terör hareketine başlamışlardır. Bu gerilla hareketlerinin maddi tüm ihtiyaçları ile lider kadrolarının eğitimleri Hollanda tarafından sağlanmıştır. 1964 yılında, Özgür Papua Hareketi direnişçi kabileler tarafından özgürlük ve bağımsızlık kazanmak için kurulmuştur. Ardından terör faaliyetleri ve çatışmalar başlamıştır. Endonezya hükümeti bu terör ve çatışma sorunlarına çözüm bulmak için, 1986 yılından 2006 yılına kadar, İrian Jaya'ya, Java Adasından toplam 35-40 milyon vatandaşın göç ettirilmesi için bir politika izlemiştir. Bu politika protestolara rağmen devam etmektedir (Yenigün ve Duran, 2010: 470).

Doğu Timor Sorunu, Endonezya'da meydana gelen bir diğer çatışma ve terör sorunudur. Bu sorunun ortaya çıkmasının başlıca nedenleri arasında; Doğu Timor Bölgesinde zengin enerji kaynaklarının varoluşu ve bu enerji kaynaklarının el değiştirmesinin bölgesel stratejilere olumsuz etkilerinin olabileceği düşüncesi yatmaktadır. Asıl sorun, Doğu Timor Bölgesi'nin egemenlik sağlamasından ziyade, Endonezya'da sonra bu bölgede hangi devletin hakimiyet sağlayacağı olmuştur (Clark, 1992: 74).

1975 yılından sonra, Timor Devrimci Cephesi, Doğu Timor'un egemenliğini kazanabilmesi için siyasi parti olarak bağımsız faaliyetlerini sürdürmüştür. 1975 yılı seçim zamanından sonra, özellikle siyasi oluşumlar arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Portekiz tarafından silahlandırılan FRETILIN (Doğu Timor için devrimci cephe) taraftarları, 20 Ağustos 1975 tarihinde Doğu Timor'un başkenti olan Dili'yi ele geçirmişlerdir. Bu durum bir iç çatışma yarattığından bölge ülkelerince tedirginlik yaratmıştır. UDT ve APODETI bölgelerinin Endonezya ile birleşmeye karar vermesinin ardından, Doğu Timor problemi ile ilgilenilmeye başlanmıştır (Smith, 2001: 30). Bu olaylar karşısında, Endonezya askeri hava gücünü devreye sokarak Doğu Timora ulaşmıştır. Endonezya'nın adayı ele geçirdiği ilk günde, 35 kişi bir hafta sonra da 2000 kişi öldürülmüştür (Arıboğan, 2000: 371). Sonraki günlerde başkent Dili'nin ele geçirilmesinin ardından Endonezya, Doğu Timoru 17 Temmuz 1976 tarihinde 27. eyaleti olarak ilan etmiştir. FRETILIN, bu duruma karşı çıkarak Doğu Timor'da gerilla tipi terörizm başlatmıştır (Hainsworth, 1997: 127). Doğu Timor'un Endonezya için, bir sorun olmasının en önemli nedeni komünist bir yapılanma içerisinde olmasıdır. Bir diğer

endişe kaynağı da, seçimlerde FRETILIN'in birinci parti olarak seçimlerden çıkmış olmasıdır (Smith, 2001: 30).

1998 yılına gelindiğinde, Asya Krizi sorununun, Doğu Timor problemiyle daha fazla ilgilenilmesine neden olduğu söylenebilir. Endonezya hükümeti tarafından, bu soruna çözüm bulmak amacıyla, 28 Ocak 1998 tarihinde Cumhurbaşkanı Habibie, BM ve Portekiz temsilcileriyle bir görüşme gerçekleştirmiştir. Ardından özerklik referandumu ile sorunlara çözüm bulunması amaçlanmıştır. Referandum sonucunda özerklik halk tarafından kabul edilmiştir (Yenigün ve Duran, 2010: 473).

Referandum sonrasında Doğu Timor'da devam eden çatışma ve terör eylemleri sonrasında askeri barış gücü oluşturulmak istenmiştir. Avustralya bu oluşumda yer almak istemiştir. Başlangıçta barış gücü adadaki isyancı terör grupları yerine yanlışlıkla Endonezya askerleri ile 1999 yılında ilk çatışmasını gerçekleştirmiştir. Mayıs 2000 yılından Haziran 2001 yılına kadar barış güçleri ile terörist gruplar arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır (Chawla, 2001: 2298).

2006 yılı Mayıs ayında, Doğu Timor kısa süreli bir iç savaş yaşamıştır. Terör eylemlerine müdahale eden Endonezya ordusu içerisinde, askerler arasında kötü koşullar nedeniyle bölünmeler meydana gelmiştir (Report of the United Nations, 2006: 21).

2008 yılında, tıpkı 2006 yılında olduğu gibi ayrılıkçı eylemler meydana gelmiştir. Alfredo Reinado, eylemlerin sorumlusu olarak tutuklanmıştır. Yaklaşık bir ay sonra hapisneden kaçan Reinado, Doğu Timor dağlarına çekilerek isyancı ve bölücü terör eylemleri gerçekleştirmiştir. Ayrıca dönemin Doğu Timor başkanı olan Jose Ramos'a da saldırı düzenlemiştir (Myrttinen, 2008: 230)

Açe Sorunu, açe vatandaşlarının merkeze (Suharto iktidarı) karşı, 1970'li yıllarda bağımsızlık elde etmek amacıyla bir isyan şeklinde ortaya çıkmıştır. 1976 yılına gelindiğinde, Özgür Açe Hareketi (GAM) Hasan Di Tiro başkanlığında faaliyetlerine başlamıştır. Bu hareket, şeriat temelinde, islami bir devlet yapısı sağlama amacıyla kurulmuştur. Ayrıca 1970'li yıllarda bu bölgede keşfedilen doğal kaynaklar ile GAM hareketinin kuruluşu bölgede çatışma ve terör eylemlerinin artışına neden olmuştur. 1989-

1998 yılları arasında, Endonezya hükümeti güvenlik tedbirlerini göz önünde bulundurarak, Açe Bölgesine askeri operasyonlar düzenlemiştir. Bu operasyonlarda, birçok örgüt mensubu teröristin etkisiz hale getirilmesinin yanı sıra, 871 sivil vatandaş hayatını kaybetmiş ve 500 kişi de kayıp olmuştur. Bu askeri operasyonlar sorunu çözmekten ziyade, GAM tarafından hükümet güçlerine karşı terör eylemlerini artırmıştır. İslami bir yönetim isteyen GAM ile hükümet güçleri arasında 1976-2005 yılları arasındaki terör ve iç çatışma olaylarında 15 bin den fazla kişi hayatını kaybetmiştir (Köksoy, 2020: 211).

Açe Sorunu'nun ön plana çıktığı bir başka platform da, 2000 yılında Cenevre'de başlayan müzakerelerde olmuştur. Bu noktada GAM, Endonezya hükümetinin güvenlik durumunun ve askeri kuvvetlerinin iyi durumda olmadığı nedeniyle, sivil halka ve hükümet kurumlarına karşı terör eylemlerini artırmıştır (Lehr, 2006: 148; Putranto, 2009: 60).

2004 yılına gelindiğinde, yeni başkan seçilen, Susilo Bambang Yudhoyono ve Başkan yardımcısı Yusuf Kalla, Açe'deki terör çatışmalarının barışçıl bir şekilde çözülmesini istemişlerdir (Cunliffe vd., 2009: 17). Bu durumun oluşmasında, 2000-2003 dönemleri arasında yaşanan başarısız müzakereler ve yaşanan doğal afetlerin etkili olduğu söylenebilir. Yaşanan doğal afet, taraflara ciddi zararlar vermiştir (Feith, 2007: 1; Kural, 2016: T24, 2015). Bu felaket sonrasında, GAM Helsinki Müzakere sürecini başlatarak tek taraflı bir ateşkes ilan etmiştir. Bu safhaya gelinmesinde önemli rol oynayan diğer etmen ise, 2003 yılında GAM'a karşı başlatılan hükümet operasyonlarında, GAM'ın ağır kayıplar vererek birçok teröristin Açe'nin dağlık alanlarına kaçması yer almaktadır (Aspinall, 2018; Köksoy, 2020: 214).

2015 yılında üzerinde anlaşılabilen hususlar olsa da Helsinki Barış Anlaşması ile GAM ile Endonezya hükümeti arasında uzun yıllar devam etmiş olan silahlı çatışmalar son bularak; iki ülke arasında bu sorun çözüme kavuşturulmuştur (Kural, 2016).

Pulau Ligitan ve Pulau Sipidan Adaları Sorunu, Endonezya'da bir diğer çatışma ve terör problemi de Pulau Ligitan ve Pulau Sipidan Adaları'nda meydana gelmiştir. Bu

iki adayla ilgili problemler Malezya ile Endonezya'nın bağımsız oluşundan beri devam etmektedir. Bu problemlerin en önemli nedenleri arasında; adaların petrol bakımından zengin olması yer almaktadır. Malezya ile Endonezya arasındaki, egemenlik problemleri çözülemeyince başkan Sukarno tarafından 1963 yılında Malezyaya karşı savaş açılmıştır. Fakat ülkedeki iç çatışma ve terör eylemleri nedeniyle 1966 yılında savaş bitirilmiştir. Her iki ülkede meydana gelen terör faaliyetlerini durdurmak için 1998 yılında egemenlik sorununu Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) taşımışlardır. Haziran 2002'de çıkan karara göre, UAD iki adanın Malezya'ya ait olduğunu açıklamıştır (ICJ, 2002: 16).

Pulau Ligitan ve Pulau Sipidan Adaları'nda turizm açısından ve sınır problemlerinden dolayı halen anlaşmazlıklar sürmektedir. 2005 yılında, petrol arama faaliyetleri neticesinde iki ülke arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Fakat akabinde, iki ülke devlet başkanları müzakereler gerçekleştirerek sorunları çözmüşlerdir. Pulau Ligitan ve Pulau Sipidan Adaları'nda ise halen terör eylemleri devam etmektedir (Harsono, 2001: 18).

Lübnan ve Terörizm

Lübnan, içerisinde farklı din ve mezhepleri barındırdığı için, siyasi birliğin sağlanamadığı bir devlettir. II. Dünya savaşının ardından Fransız idaresinden ayrılmıştır. 1975-1990 yılları arasında iç çatışmalar yaşanmış ve sonucunda Taif Anlaşması imzalanmıştır. Çatışmaların ve terör eylemlerinin yoğunlaşması Lübnanı, ABD, İsrail ve Suriyenin müdahalelerine maruz bırakmıştır (Çelik, 2012: 126).

1989'da iç savaşı ortadan kaldıran bir anlaşma olan Taif Anlaşması, ilerleyen yıllarda yeni bir iç çatışmanın olabilmesine zemin hazırlamıştır. Varolan politik sistem, iç karışıklıkların başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Politik sistemin mezhepsel nitelikte olması ve belirli bir sınırlamaya göre düzenlenmesi, ilerleyen zamanda sistemden az faydalanan grupların tepki göstermesine neden olmuştur. Taif anlaşmasıyla birlikte, Müslüman-Hristiyan grupların aynı sayıda temsil edilmesine karar verilmesine rağmen, Sünni grupların idare sisteminde yetkileri artırılmıştır. Bu durum Marunilerin ve Hristiyan grupların tepkisine yol açmıştır (Kor, 2016: 73).

2005 yılında Sünni Başkan Hariri suikaste uğramıştır. Bu suikastten Hizbullah ve Suriye Devleti'nin sorumlu tutulması, politikada ayrılıkçı bir sisteme dönüşü ve mezhepsel problemleri beraberinde getirmiştir. Bu mezhepsel ayrılıklar sonucunda iki blok ortaya çıkmıştır. Blokların ilkinin, Suriyenin desteklediği Mişel Avn'a bağlı Marunî Hristiyanlar ile Sosyalist Partinin ve Hizbullah'ın da bulunduğu 8 Mart Cephesi oluşturmaktadır. Diğer blok ise, Suudi Arabistan ve İran'ın desteklediği Hristiyan El-Kuvvet El-Lübnaniye grubu, Dürzileri ve Ermenilerin bulunduğu 14 Mart bloğu ya da Saad Hariri'nin Müstakbel Hareketi olduğu bloktur (Dağ, 2019: 44-45).

Lübnanda yaşanan terör eylemleri ve çatışmaların son bulması için bulunan bir diğer çözüm ise, Katar'da imzalanan Doha Anlaşması'dır. 2006 yılında Hizbullah'ın varlığını sürdürebilmesi için bir başarı olarak görülmesine rağmen, İsrail ile Hizbullah arasındaki çatışmalarda iki tarafta ağır kayıplar vermiştir. Savaş sonrasında terör örgütü Hizbullah askeri başarısını siyasal olarak da devam ettirmeyi amaçlamıştır (Kor, 2016: 92). Terör örgütü Hizbullah, Lübnan hükümetinden mecliste ve bakanlıklarda daha fazla söz hakkı istemiştir. Şii topluluklar istedikleri politik ayrıcalıkları elde edememiştir. Bunun sonucunda Hizbullah ve Emel yanlısı bakanlar istifa etmiştir. Böylece Şii'lerin temsiliyeti azaldığından hükümetin varlığı sorgulanmaya başlanmıştır. 2006 Kasım ayındaki bu gelişmeler Aralık ayında çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Karan, 2018).

Lübnan devlet yetkilileri tarafından, Beyrut Havaalanı güvenlik şefi Vefik Şukeyr'i aynı zamanda Hizbullah'a yakınlığı ile bilinen görevden almasıyla birlikte, 2006 yılından beri süregelen gerilimlerin şiddetli terör faaliyetlerine ve çatışmalara yol açmasına neden olmuştur. Mayıs 2007'de, Hizbullah lideri Nasrallah tarafından Lübnan hükümetine karşı meydan okuması silahlı çatışmaları meydana getirmiştir. Terör örgütü Hizbullah ve Emel güçleri tarafından gerçekleştirilen silahlı terör eylemleri sonucunda, Sünni nüfusun fazla olduğu Batı Beyrut ele geçirilmiştir. Bu durum Lübnan hükümetince devlete karşı askeri bir darbe olarak nitelendirilmiştir (Abdallah, 2008). Batı Beyrut'ta gerçekleşen bu terör faaliyetleri yeni bir Sünni-Şii çatışmasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çatışmalar kısa bir süre sonra, Dürzilerin ağırlıkta olduğu Cebel-i Lübnan'a ve Sünni yoğunluklu Trablus'a kadar genişlemiştir (Ayhan ve Tür, 2009 : 254). Çatışmalar ve protestolar, 2007 yılı devlet

başkanlığı seçimleri ile en üst noktaya çıkmıştır. Cumhurbaşkanı Lahud'un görev süresinin dolmasının akabinde tarafların siyasi bir bütünlük oluşturamaması, politik sistemde aksaklıklara neden olmuştur (Karan, 2018).

2017 yılında ülkede mezhepsel, dini ve siyasi problemlere çözüm bulmak amacıyla, yeni seçim kanunu kabul edilmiştir. Bu kanuna göre, politik sistemin sürdürülebilmesi için gerekmesi halinde farklı grupların bir araya gelmesinin zorunluluğu bulunmaktadır. Tarafların bir araya gelmesi, belirli ayrıcalıkları ve isteklerden vazgeçmeyi de beraberinde getirirse de, hiçbir grup kendi başına ülkeyi idare edemeyeceğinin farkına varmıştır. Bu gruplar istediklerinin olmadığını 2005 ve 2009 seçimlerinde görmüştür. Terör örgütü Hizbullah ve Hariri birbirlerini etkisiz kılamamışlardır. Mezhepsel durumları göz önünde bulunduran Hizbullah, Hariri ile anlaşmak zorunda kalmıştır (Kuteyş, 2018).

Kenya ve Terörizm

Kenya, belli zamanlarda siyasi istikrarı sağlamış olmasına rağmen, özgür ve adaletli bir idare şeklini yerine getiremediği için, bu durum halkın yaşam şartlarını etkilemiştir. Bu nedenlerden dolayı, ülkede iç terör çatışmaları meydana gelmiştir. Bir başka deyişle, idare sistemindeki bozukluklar ekonomiyi ve politikayı olumsuz etkilemiştir. Yaşanan ekonomik sorunlar, işçilerin hükümete karşı protestolar düzenlemesine neden olmuştur. Ülkede kaynakların, mezhepsel gruplar ve kabile toplulukları arasında eşit şekilde dağıtılmaması, halkın Kenya hükümetine karşı güvenini sarsmıştır. Bunun sonucunda, birbirinden farklı pek çok etnik topluluğa sahip Kenya'da iç terör çatışmaları meydana gelmiştir. Kenya'da etnik ayrımcılığın temelleri, 1963 Anayasasındaki düzenlemeler ile atılmıştır. Bu anayasa ile meclisin tüm işleyişi devlet başkanına verilmiştir (Mutula vd., 2013 : 269). Bu bakımdan, meclisin tek kontrol yetkisi başkana verilmiş olduğundan, diğer muhalefet partilerinin söz hakları azalmıştır. Ayrıca bu anayasanın devlet başkanının görevini kötüye kullanmasına karşı engel olabilecek bir yönü bulunmamaktadır. Bu durum devlet başkanının diktatör olmasına yol açmıştır. Böylece ülkedeki birbirinden farklı etnik gruplar arasında karışıklıklar meydana gelmiştir. Hükümete sadık yurttaşlar maddi olarak desteklenmiştir. Bunlara ilave olarak liyakatsizlik ve yolsuzluklarda ortaya

çıkmiştir. Böylece, tüm bu olaylar etnik ve kitlesel tepkilere yol açmıştır. Bu hareketlerin hükümetlerce bastırılması kitlesel direniş örgütlerini ortaya çıkarmıştır (Mutula vd., 2013 : 273).

1978 yılında hükümet idaresi, Kikuyulardan Kalenjinlere geçmiştir. Devletin kaynaklarının dağılımında ve devlet atamalarında en fazla Kalenjinler pay almıştır. (Korwa, 2001: 5).

Kenya'da hükümetin şiddetli terör eylemlerini bastırmada etkili olamadığı etnik topluluklar arasında meydana gelen parti çatışma eylemleri, 1991 sonlarından 1992 sonlarına kadar devam etmiştir. Bu terör faaliyetleri çatışmalarında, yaklaşık 1500 Kenya'lı vefat etmiştir. Yaklaşık 300.000 Kenya vatandaşı ise göç etmiştir. Tüm bu şiddet eylemlerine zemin hazırlayan Kenya hükümeti olmuştur (Human Rights Development, 1994).

1997 yılında Kenya'da meydana gelen seçimlerden sonra da çeşitli şiddet eylemleri gerçekleştirilmiştir. Seçimler gerçekleşmeden altı ay önce KANU örgütü tarafından gerçekleştirilen terör eylemlerinde, 100'den fazla kişi ölmüş ve 100.000'den fazla kişi de göç etmiştir Terör olaylarının büyük çoğunluğu, Kikuyu'ların destek verdiği Demokratik Parti'nin Kalenjinlerin destek verdiği KANU'yu seçimlerde yendiği bölgelerde yoğun olarak yaşanmıştır (Hansen, 2009 : 291).

2000'li yıllara gelindiğinde, Eş-Şebâb terör örgütünün Kenya'ya saldırıları ortaya çıkmıştır. Bu saldırılar sonucunda hükümet yetkilileri tedbirler almıştır. 11 Eylül sonrası, uzun dönemde hükümet sivil haklarını ihlal ettiği gerekçeyle sivil toplum örgütlerinin tepkisini çekmiştir. Daha önceki seçimlerde olduğu gibi 2007 seçimlerinde de etnik çatışmalar ve terör faaliyetleri baş göstermiştir. Seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından çıkan terör eylemlerinde 1333 vatandaş yaralanmış ve yarım milyon Kenya'lı göç etmiştir (Hansen, 2009 : 292).

Kenya'da meydana gelen 2013 seçimlerinde katılım yaklaşık %80 civarında olmuştur. Seçim sonuçlarında Raila Odinga rakibi olan Uhuru Kenyatta seçimlerde hileye başvurduğunu söylemesine rağmen, kazanan yine Kenyatta olmuştur. 2007 yılı

seçimlerine kıyasla ortaya çıkan terör eylemlerinde azalma meydana gelmiştir. 2013 seçimlerinde 17 görevli terör eylemlerinde öldürülmüştür. Daha önceki seçimlerde meydana gelmiş olan şiddet olayları, terör eylemleri ve çatışmalar nedeniyle Kenya devleti 2013 seçimlerinde bu olumsuzlukların yaşanmaması adına 480 milyon dolarlık bir bütçe ayırmıştır (Heerden ve Moorhouse, 2017).

Kenya’da terör örgütü Eş-Şebab 2014 yılında bir yolcu otobüsü kaçırarak 28 yolcuyu öldürmüştür. Ardından 8 Aralık 2019 yılında, yine bir yolcu otobüsü kaçırma eylemini gerçekleştiren bu örgüt polislerinde aralarında olduğu 8 yolcuyu öldürmüştür (Cumhuriyet Gazetesi, 2019).

4 Ocak 2022 yılında terör örgütü Eş-Şebab eylemlerine bir yenisini eklemiştir. Örgüt bir köyde, ev kundaklaması eylemini gerçekleştirmiştir. Bunun sonucunda 6 kişi öldürülmüştür (Hürriyet Gazetesi, 2022).

Filipinler ve Terörizm

Filipinler birbirinden farklı 110 etnik topluluğu ve 170 dili birarada bulunduran bir ülkedir. Ülke toplumsal ayrımcılık faaliyetleri ve eşitlik problemlerini kullanarak örgütlenmeyi amaçlayan Moro Topluluğu’nun sorunlarıyla uğraşmaktadır (Hernandez, 2014: 25). Moro Topluluğu nüfusun yaklaşık %5’ini oluşturan Müslümanlardan oluşmaktadır. Moro Topluluğunun büyük kısmı, Mindanao Adası ile Basilan ve Sulu Adalar’ında faaliyetlerini sürdürmektedir. Filipinli müslüman toplumlar 16-20. yy arasında bir çok isyanda bulunmuşlardır (Turner, 199 5: 9). Gelir dağılımındaki adaletsizlik, baskıcı tutumlar, fırsat eşitliliğinin sağlanamaması gibi sorunlar ayaklanmaların başlıca nedenlerini oluşturmuştur (Donnelly, 2004 : 3-4).

1960’lı yılların akabinde Müslümanların hak ve özgürlüklerini savunmak için kurulmuş olan Moro Ulusal Kurtuluş Cephesi (Moro National Liberation Front-MNLF) 1977 yılı itibariyle bölünmeler yaşamıştır. Moro İslami Kurtuluş Cephesi (Moro Islamic Liberation Front-MILF) 1977 yılında bir grup topluluğun MNLF’den ayrılmasıyla ve bağımsız bir İslam Devleti kurulması hedefiyle kurulmuştur. Bu örgüt, zamanla silahlı terör eylemlerinde bulunmuştur. Filipinlerde müslüman halkın daha yoğun bulunduğu

bölgelerde bir çok çatışma meydana gelmiştir. 1970-2000 yılları arasında meydana gelmiş olan çatışmalarda 120.000 kişi ölmüştür (Sales, 2000 : 8-10).

MNLF ve MILF örgütleri dışında kurulmuş olan bir diğer bölücü faaliyet eylemleri gerçekleştiren topluluk ise, Ebu Seyyaf terör örgütüdür. Örgütün kurucu olan Abdurajak Abubakar Janjalani, 1988 yılında İran'daki devrimden esinlenerek, şeriat hukukuna dayalı bir İslam devleti kurma hedefiyle örgütünü kurmuştur. Bu örgüt 1989 yılına gelindiğinde, Mücahit Komando Özgürlük Savaşçıları (Mujahideen Commando Freedom Fighters-MCFF) adını almıştır (Çiftçi ve Durmuş, 2017: 79).

ABD'de meydana gelmiş olan 11 Eylül saldırılarından sonra terörle ve mücadelede daha etkili yöntemler izleyen ABD Filipinlere terörle mücadelede yardımcı olmuştur. Bundan dolayı ülkede bulunan MILF ve MNLF gibi diğer küçük grupların örgüt üyelerinde ciddi derecede azalmalar meydana gelmiştir (Banloi, 2006: 54-56).

1998-2000 yılları arasında Filipinlerde terör örgütleri rehine alma, adam kaçırma ve bombalı terör eylemlerini artırmıştır. 2000 yılında 111 adam kaçırma eylemi gerçekleştirmişlerdir. Terör örgütleri gerçekleştirmiş oldukları adam kaçırmalardan elde ettikleri maddi kazanımlar sayesinde, örgütlerine ciddi finansal katkılar sağlamışlardır (Çiftçi ve Durmuş, 2017: 84-87).

Ebu Seyyaf terör örgütünün üye sayısının 1991 yılında 1.000 kişiden az olduğu varsayılırken, 1998 yılına gelindiğinde ise yaklaşık 1.300 ve 2013 yılında ise 200-500 civarında olduğu tahmin edilmektedir (START, 2013).

Ebu Seyyaf Örgütü'nün, güçlü bir örgüt otoritesi tarafından yönetilememesi ve çeşitli gruplanmalara ayrılmış olması nedeniyle para elde etme karşılığında adam kaçırma eylemleri artmıştır. Daha sonra Kaddafi'nin örgüt lideri Janjalani'ye destekleri sayesinde örgüt, şehir bombalama eylemleriyle tekrar gündeme gelmiştir. 2003-2005 yılları arasında, Ebu Seyyaf terör örgütünün gerçekleştirdiği bombalı eylemlerde 252 kişi hayatını kaybetmiştir (GTD, 2013).

Kaddafi'nin ölümünün ardından, Ebu Seyyaf terör örgütüne karşı ABD-Filipinler tarafından gerçekleştirilen askeri operasyonlarda örgütün etkisi ciddi derecede azaltılmıştır. Örgüte karşı gerçekleştirilen mücadeleye rağmen maddi kazanç sağlama amaçlı kaçırmalarla finansman ihtiyacını karşılayan örgüt, 2008 yılı sonrası gerilla tarzı terör eylemlerini artırarak devam ettirmiştir. Sonraki yıllarda örgütün gerçekleştirdiği terör eylemlerine bakıldığında, 2009 yılında bir polisin öldürülmesi, 2010 yılında bir köyün basılarak masum kişilerin öldürülmesi, 2011 yılında şehirlerde meydana gelen askerlere ve sivil halka yönelik saldırılar ciddi terör faaliyetleri olarak kayda geçmiştir (GTD, 2013).

Filipinler Devlet Başkanı Rodrigo Duterte, 2018 yılında örgüt ile barış görüşmeleri çağrısında bulunmuştur. Fakat Ebu Seyyaf terör örgütü eylemlerini sürdürmeye devam etmektedir. 2019 yılında bu örgüt ulu eyaletinde bir kampı saldırı düzenlemiştir. Saldırıda aralarında askerlerinde bulunduğu 5 kişi yaşamını kaybetmiştir. 2020 yılında da eylemlerine devam eden örgüt 2021 yılında, askeri kuvvetler ile çatışmaya girmiştir. Bunun sonucunda 3 örgüt üyesi etkisiz hale getirilmiştir (Milliyet Gazetesi, 2022). Filipinler, 2020 Küresel Barış Endeksi'ndeki sıralamaya göre 163 ülke arasından 129. sırada yer almıştır. Sıralamadaki düşük puan, ülkede yüksek düzeydeki iç çatışma, silaha erişim ve toplumda algılanan suçluluktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, Küresel Terörizm Endeksi'nde Filipinler dünyada 10. sırada yer almaktadır (Vision Humanity, 2021c).

Meksika ve Terörizm

Zapatista hareketi, Meksika'da bulunan yerel halkın dış sömürge güçlerinin dayattığı, ekonomik, sosyal ve politik eşitsizliklere karşı Maya yerli halkının yaşamlarını sürdürdüğü Chiapas bölgesinde Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN – Ejército Zapatista de Liberación Nacional) adıyla 1983 yılında kurulmuştur. Zapatista hareketinin stratejik olarak ilham aldığı oluşum 1960 ve 1970'lerde Meksika'da gelişmesini sürdürmüş olan ve 1974 yılında ortadan kaldırılan Ulusal Kurtuluş Kuvvetleri (Fuerzas de Liberación Nacional - FLN) örgütüdür. Bu örgüt gerilla tipi terör eylemlerini gerçekleştirmiştir (Yarar ve Erbaş, 2017: 1080).

Zapatizm ideolojisinin temelleri, Chiapas bölgesindeki şehirlerde gerçekleştirilen gerilla tipi terör eylemleri sayesinde atılmıştır. EZLN ve Zapatizmin örgütü FLN'yle olan hiyerarşik bağlılığın ortadan kalkması sonucu güç kazanmıştır (Khasnabish, 2010 : 86).

Başlangıçta kırsal kesimde bir iyileşmeyi sağlayan ve daha sonra yeni yasalarla birlikte toprakların geri alınması işlemi Meksika Devrimi'nden sonra gerçekleşmiştir. Böylece sömürge toprakların mülkiyeti, zengin tabakanın elinde kalmıştır. Temel sloganı toprak ve özgürlük (tierra y libertad) olan Zapata Hareketi, yerli direniş düşüncesini Meksika Devriminden sonra gerçekleştirilen sömürgecilik faaliyetlerinden dolayı gerçekleştirmiştir. EZLN, kuruluşundan 1994 yılına kadar kırsaldaki köylü halkın da katılımıyla faaliyetlerini gizli olarak gerçekleştiren bir örgüt olmuştur. Zapatista'lar gücün ayırt etmeksizin kullanımına ve sivillerin hedef alınmasına her zaman karşı çıkmışlardır. Zapatistalar 1994'te ortaya çıkışından bugüne silahlı bir terör örgütü olarak eylemlerine devam etmesine rağmen, şiddet konusunda diğer örgütlere göre daha ılımlı davranış sergilemişlerdir (Khasnabish, 2010: 12).

Bütün Meksika'lılar için demokrasi, özgürlük ve adalet istemek üzere silahlara sarıldıklarını belirten EZLN ile Meksika askeri kuvvetleri arasında yaşanan 12 günlük şiddetli çatışmalarda, (Ramirez 2005: 35) Chiapas'ın yedi bölgesinde hakimiyeti ele geçirmişlerdir. Zapatistalar, bunun üzerine Meksika silahlı güçleri Chiapas bölgesini bombalamıştır. Fakat başarılı olamamıştır (Khasnabish, 2010:17).

Meksika'da bulunan 60'tan fazla yerli ve kızıl derili kabile, 1996'da imzalanan San Andres Antlaşmasıyla kanuni olarak hak ve özgürlüklerine, özerklik yapısına, kendi kendine yönetim gibi kazanımlarla elde etmiştir. Böylece EZLN örgütü barış müzakere yoluyla büyük bir başarı sağlamıştır. Fakat bu anlaşma yerli kabilelere çok geniş haklar verdiği için uzun süreli olarak uygulanamamıştır. Bu anlaşmanın olumsuzlukla sonuçlanmasının bir diğer nedeni de, 1996 yılında ortaya çıkan Marksist örgüt Halkın Devrimci Ordusu (EPR)'nun EZLN örgütünü aktif olmamakla suçlaması sonucunda, Meksika hükümetine karşı başlattığı terör saldırılarıdır. Saldırıların ardından yeniden başlayan görüşmelerde, Meksika hükümeti diğer devletleri yanına çekerek destek bulmaya çalışırken, EZLN Chiapas'da düzenlediği gösterilerde tüm dünyaya seslenerek destek istemiştir. Tüm bu gelişmelerin ardından

Meksika hükümetinde meydana gelen seçimlerde yeni hükümet silah bırakmaları şartıyla Zapatista Hareketinin mecliste temsil edileceğini ifade etmiştir. Hükümet Chipas bölgesindeki kabilelere özerkliği vermeyen San Andres Anlaşması'nın farklı bir şeklini kabul etmiştir. Ardından 2001 yılında EZLN, buna karşı dağlık bölgelere çekilerek ufak çaplı terör eylemlerine devam etmiştir. Bu eylemler zamanla azalmıştır. 2003 yılında hükümet, bu bölgeleri belediyelere bölerek idare sistemini değiştirmiştir. 2005 yılına gelindiğinde, Meksika hükümeti çatışmaların ve terör eylemlerinin artması üzerine bölgeyle tüm bağlantıyı keserek kırmızı alan olarak ilan etmiştir. EZLN'nin yaklaşık 60-70 bin üyesi bulunmaktadır (Varlı ve Çalış, 2016: 897-902).

2005 yılında silahlı mücadelesine son veren bu örgüt 2021 yılı Nisan ayında İspanya'ya karşı bir yürüyüş başlatmıştır. Bu yürüyüşün ardında İspanya'nın Meksika'yı sömürgeleştirmesini düşüncesi yatmaktadır. Zapatistalar bu hareketleri ile Direnmeye ve isyana devam ettikleri mesajını vermeyi hedeflemişlerdir (Independent 2022).

Kolombiya ve Terörizm

Kolombiya'da 20. yy ortalarında ortaya çıkan çatışmaların en önemli sebepleri arasında; toprak reformun, toplumsal adaleti ve eşitliği sağlamak gibi vaatlerinin olduğunu söyleyen Liberal Parti'den devlet başkanı adayı olan Jorge Eliécer Gaitán'ın seçim zamanında öldürülmesi yer almaktadır (Cragin ve Hoffman, 2003: 3).

1953'de iktidara gelen cuntanın baskıcı uygulamaları, Gaitán'ın öldürülmesi sonrasında yaşanan şiddet zamanı ortaya çıkan en önemli terör örgütü FARC-EP (Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri) ile devlet güçleri arasında başlayan çatışma yaklaşık 50 yıl kadar sürmüştür. FARC-EP başlangıçta halktan büyük destek görmüştür (Roskin, 2001: 128; Watson, 2000: 530; Şimsek, 2019 :50 ; Afat, 2010: 831; Leech, 2011: 19). %40'ını kadınların oluşturduğu FARC-EP dünyadaki diğer silahlı örgütlerden bu yönüyle ayrılmaktadır. FARC-EP'in Uyuşturucu kaçakçılığı yaptığının ortaya çıkması güç ve destek kaybetmesine neden olmuştur. 1980'li yıllarda başlayan müzakere görüşmelerine kadar, FARC-EP'in demokratik yollara başvurmadığı görülmüştür (Herrera ve Porch, 2008: 617).

1980'li yıllardan sonra başlayan barış görüşmelerinde, FARC-EP ile ikisi (1982-1986), biri (1998-2002) dönemlerinde ve sonuncusu da J. M. Santos'un başkanlık döneminde olmak üzere toplamda dört kez gerçekleşmiştir (James, 2010: 120).

1998 yılında hükümetin başına geçen Pastrana'nın öncelikli gündemi, FARC - EP ile barış görüşmeleri gerçekleştirmek olmuştur. FARC-EP'e yaklaşık 42.000 km² büyüklüğünde olan silahsız alanın teslim edilmesiyle taraflar arasındaki barış görüşmeleri başlamıştır. Bu silahsız bölgenin FARC-EP terör örgütüne verilmesiyle birlikte bu örgüt resmi olarak ilk kez tanınmıştır (Leech, 2011: 75; Posso, 2009: 58).

Fakat bu barış görüşmelerinde iki tarafın taleplerinin zamanla görüş ayrılıklarına yol açması, müzakerelerin barış anlaşması imzalanmadan son bulmasına neden olmuştur. Bu yüzden hükümet FARC-EP'e tahsis ettiği bölgeyi geri almıştır. Ardından ülkede terör eylemleri ve çatışmalar artarak devam etmiştir (Leech, 2011: 76).

1999 yılına kadar Kolombiya'nın %40'ı ELN ve FARC terör gruplarının kontrolü altında tutulmuştur. Devletin halkının güvenliğini sağlayamaması sonucu toprak ağaları çeşitli gruplar aracılığıyla güvenliklerini sağlamışlardır. Hükümet ile FARCH terör örgütü arasında birçok kez barış görüşmeleri gerçekleştirilmek istenmiş, fakat diğer oluşumlarca ve bazı politik nedenlerden dolayı bir türlü gerçekleştirilememiştir (Beittel, 2015: 53; Paterson, 2013: 9).

2002 yılından sonra FARC'in üye sayısının artmasına rağmen, 2008 yılından sonra ise üye sayısı azalış trendine geçmiştir. Terör gruplarına üye olmada azalış, silahsızlandırılma programı sayesinde olmuştur. Bu programla birlikte 4162 terör örgütü üyesi silahsızlandırılmıştır. Kolombiya silahlı güçleride ciddi yatırımlar yapılarak güçlendirilmiştir (Paterson, 2013: 11).

Birçok kez başarısızlıkla sonuçlanan müzakere görüşmeleri, 2015 yılında Küba'nın başkenti Havana'da başlatılan barış görüşmelerinde, toprak reformu, isyancıların anlaşma sonrası siyasal yaşama katılımı, uyuşturucu trafiği, geçiş dönemi adaleti konularında anlaşılmıştır. Anlaşılan konular referandumla halka sorulmuş, ancak reddedilmiştir (Karaağaç, 2019: 239).

Suç algısı, hafif silahlara erişim, şiddet içeren suçlar, cinayetler ve ülke içinde yerinden edilmiş insanlar gibi ciddi zorlukların devam ettiği Kolombiya, 2018 Küresel Barış endeksine göre 163 ülke arasından 145. Sırada yer almaktadır (Vision Humanity, 2021d).

Tayland ve Terörizm

Öğrenci eylemleri tüm dünyada olduğu gibi Tayland'da da 1960'ların sonlarında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Tayland'da etkili eylemler, öğrencilerin 15 üniversiteden birleşerek oluşturdukları ortak örgütlenme ile başlamıştır. Ülkenin en önemli muhalefeti durumuna gelen öğrencilere, hükümete karşı olan kralın destekleri sürmüştür. Chulalongkorn Üniversitesi'nde 1971'de kral bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında, gençleri hükümetin yolsuzluklarına karşı mücadeleye davet etmiştir. 1972 yılına gelindiğinde, kentlerde de pirinç üretim yetersizliği ve stokların iyi kullanılamaması, enflasyon ve kıtlık genel memnuniyetsizliği daha da artırmıştır. Tayland'da Thirayut Boonmee'nin başkan seçilmesinin ardından, ulusal öğrenci merkezi muhalif öğrenci gruplarını bir araya getirmiştir. Bunun sonucunda neredeyse 100 bin kişilik güçlü bir öğrenci örgütlülüğü oluşmuştur (Thongchai, 2008: 20).

6 Ekim 1973'de öğrenci ve öğretmenlerden oluşan bir topluluğun yeni bir anayasa talebi için bildiri dağıtması ve ardından gözaltına alınması, birçok politik problemlere neden olmuştur. Bu kişilerin çoğunluğu yıkıcı eylemlerde bulunmalarından dolayı tutuklanmıştır. Ardından çok büyük tepkiyle karşılaşılmıştır. Thammasat Üniversitesi'nde buluşan 100 binlerce kişi sokaklara çıkarak ayaklanmıştır. Kişilerin serbest bırakılmasıyla olaylar azalmıştır. 500 bin kişilik gösterici grup, Tayland ve Budizm bayrakları ile kral ve kraliçenin resimleriyle birlikte 13 Ekim'de Thammasat Üniversitesi'nden Demokrasi Anıtı'na bir yürüyüş gerçekleştirmişlerdir. Kral öğrencilerle

görüşerek anayasa ve gözaltına alınan arkadaşlarının serbest bırakılacağını belirtmesine rağmen, güvenlik güçleri ile göstericiler arasında çatışmaların yaşanmasına engel olamamıştır. Çatışmalar sonucunda 100 gösterici öldürülmüştür. Ülkeyi yöneten cunta geri adım atmıştır. Gerçek demokrasi oluşumu için bir halk hareketi ortaya çıkmıştır. Kralın prestiji de demokrasi hareketleriyle birlikte artmıştır (Thongchai, 2008: 20).

1976'da ABD askeri güçlerinin Tayland'dan çekilmesi sonrasında, demokrasi hareketi zarar görmüştür (Baker ve Phongpaichit, 2014: 193). Demokrasi süreci 1973'de büyük halk hareketi ile başlamış, Thammasat Üniversitesi'nde 1976'da meydana gelen büyük katliamla ortadan kalkmıştır. Kral Bhumipol ile alay edildiğine dair gösterime giren bir öğrenci tiyatrosu, demokrasiye karşı olan taraflar tarafından saldırı bahanesi olmuştur. Tayland'da demokratik bir yaşam için uğraşan üniversiteli öğrenciler, devlet güçleri ve paramiliter gruplarca katledilmiştir. En az 43 öğrenci yaşamını yitirmiştir (Haberhorn, 2015: 45).

Ülkede toplum çeşitli gruplara ayrılmaya başlamıştır. Köylüler ve işçiler hızla sol gruplara yönelirken, üst sınıflar devlet destekli paramiliter örgütlere yönelmişlerdir. Birkaç ay içinde 41 bölgede örgütlenme sağlayarak 1,5 milyon üyeye kavuşan Tayland Köylüler Federasyonu (TKF) 1974 yılı sonlarında kurulmuştur. 1973 ve 74 yıllarında olağanüstü sayıda grev gerçekleştirilmiştir. Yetkililer ücretleri artırarak vesendikal hakları genişleterek bu durumu çözüme kavuşturmuşlardır. Toplumsal örgütlenme ülke tarihinde olmadığı kadar ortaya çıkmaya başlamıştır. Kralın verdiği destekle hızla büyüyen Köy İzcileri Örgütü'nün TKF örgütüne dönük saldırılarında 17 kişi öldürülmüştür. Örgütün bir diğer eylemi de Şubat 1976'da Sosyalist Parti'nin liderinin Bangkok'da bir suikast sonucu öldürülmesidir (Baker ve Phongpaichit, 2014: 193).

Üniversite gençliğinin kitlesel olarak partiye katılmasıyla birlikte örgüte yabancılaşma süreci 1976 yılında başlamıştır. 1980 sonrasında af çıkmıştır. Hayatta olanların bir bölümü bu üniversitelere geri dönmüştür (Ungpakorn, 1999: 159).

Askeri cuntanın tüm köylü ve işçi örgütlenmelerine çeşitli zorluklar çıkarması, siyasetin çoğunlukla zengin sermaye sahiplerince yönlendirilmesine zemin hazırlamıştır. 1980'lerde politik partilerin tamamı ticaret ve sanayi ile ilgilenen Bangkok

sermayesinin emri altında kalmıştır. Hakim sermaye anlayışının bir diğer yönü de, yerel sermaye odaklarının Bangkok dışındaki kentlerde de önemli güçler elde etmiş olmasıydı. İstikrarlı politik oluşumlar askeri cuntanın ardı ardına yapmış oldukları darbeler sayesinde mümkün olmamıştır (Büyükkarabacak, 2020: 167). 1980'lerde küreselleşme ile birlikte yeni sermaye sahiplerinin ortaya çıkması, yaşanan gerilimlerin ortaya çıkış kaynaklarıdır. İhracata dayalı kalkınma 1984 ekonomik krizi sonrasında uygulanmıştır. İhracatın başı çektiği sektörlerde 1984 sonrasında 1997 Finansal Krizine kadar birçok olumlu gelişme yaşanmıştır. Uzun süre çift haneli rakamlarda kalan büyüme rakamları %16'lara ulaşmıştır. Tayland artık hızla gelişen Asya Kaplanları'nın arasına katılmıştır. Sermaye çeşitleri arasındaki güç dengeleri değişmiştir (Hewison ve Woradul, 2013: 449).

Sosyal yapıdaki çok yönlü dönüşümler, Tayland'ın politik yapısını ciddi biçimde etkileyecek gerilimleri ortaya çıkarmıştır. Kaliteli ve güvenli olmayan endüstri işçiliğinin ortaya çıkması, işçiler arasında merkez-çevre bölünmelerine yol açmıştır. Kamu işletmelerindeki örgütlenme 1991'de gerçekleşen darbe ile yasaklanmıştır (Bekmen, 2015: 172).

1976'dan beri ilk defa bu kadar artan protestolar, Bangkok merkezli ordunun anayasa değişikliği tasarısına karşı olarak başlatılmıştır. Halk demokrasisi için kampanya adı altında toplumun tüm muhalifleri bir araya toplanmıştır. Yaklaşık 200 bin kişinin katıldığı devasa gösteri sonrasında, 17 Mayıs 1992 yılında çatışmalar çıkmıştır. Askeri kuvvetlerin göstericilere karşılık vermesi sonucunda onlarca kişi ölmüştür. 1992'de yaşananlar ordunun değer kaybetmesine yol açmıştır (Baker, 2000: 23).

1990'lı yıllar istikrarın mümkün olmadığı ve sürekliliği bulunmayan koalisyonlar dönemi olarak tarihe geçmiştir. Kent ve kır yoksullarının ortak örgütlenme girişimi sonucu olarak yoksulların meclisi oluşturulmuştur. Bu örgüt, etkili eylemleriyle ve özgün örgütlenme biçimi ile köylülerin yaşadıkları sorunları kamuoyuna aktarmıştır. 1997 yılında yeni anayasa kabul edilmiştir. Bu anayasanın kabul edilmesi için 20 bin kişilik grup, Bangkok'da 99 gün işgal eylemi gerçekleştirmiştir. 125 maddeden oluşan talep listesinde hükümet önemli tazminatlar ödemek zorunda kalmıştır (Baker, 2000: 23).

2001 sonrasında iktidara gelen Thaksin Shinawatra ve partisi TRT, uyguladığı siyasi yöntemlerle Tayland'ın hem farklı kesimlerine hitap etmiş hem de siyasetinde önemli bir dönüşümü gerçekleştirmiştir (Baker ve Pasuk, 2014: 205).

2005 seçimlerinde tarihi bir başarıya imza atan Shinawatra Oyların %67'sini almıştır. Shinawatra ailesinin menfaatine yönelik olarak gerçekleştirdiği yolsuzluk sonrasında kitlesel sokak eylemlerini ortaya çıkarmıştır. Bu olaylar 2006'daki darbenin gerçekleşmesine kadar giden döneme kadar sürmüştür. Shinawatra'ya sokak eylemleri daha fazla gelişerek bir platform altında Halkın Demokrasi İçin İttifakı (PAD) adı ile ortaya çıkmıştır. Eylemcilerin hedeflerinde Shinawatra ve diğer yolsuzluklar gerçekleştiren politikacılar bulunmaktadır. Gerçekleştirdikleri eylemlerde milliyetçi ve dini semboller, kralın ve kraliçenin resimleri bulunmaktadır (Connors, 2008: 478- 496).

Toplumun alt kesimi darbelere karşı koyabilecek güce sahip olmadıklarını düşündükleri için, karşılarına çıkan ilk muhalif guruplara militan biçimde katılmışlardır. Şiddetli sokak eylemleri, 2008'de Shinawatra yanlısı partinin tekrar seçimi kazanmasının ardından başlamıştır. Muhalif grup PAD'ın sokak eylemlerinin ardından, Shinawatra taraftarları da yeni bir örgüt kurmuştur. Kırmızı tişörtlüler olarak adlandırılan örgüt, ülke genelinde kitlesel eylemler gerçekleştirmiştir. Ülke sokak çatışmalarına ve uzun süreli kitlesel protestolara maruz kalmaya devam etmiştir. PAD'ın kendi partisini kurmasına rağmen Shinawatra yanlısı partiler yapılan her seçimi kazanmıştır. Shinawatra destekçileri ile muhalif grupların mücadelesi, Mayıs 2014'teki son askeri darbeye kadar devam etmiştir. PAD tarafından meclis, hükümet binası, ve Bangkok'un en büyük uluslararası havaalanınının 10 gün işgal edilmesi gibi birçok eylem gerçekleştirilmiştir. Kırmızı tişörtlülerin Diktatörlüğe Karşı Demokrasi İçin Ulusal Birleşik Cephe (UDD)'de yapmış oldukları işgal sonrasında, en az 89 kişi ölmüştür. Ülke çok sert bir askeri diktatörlük tarafından Mayıs 2014'ten bu yana yönetilmektedir (Karabacak, 2020: 180-181).

Çoğu üniversite öğrencisi olan yüzlerce Tayland'lı, Anayasa Mahkemesi'nin muhalefet partisi Gelecek İleri Partisi'nin gelecekteki seçimlere katılmasını yasaklama kararını protesto etmek için, 22 Şubat 2020'de Thammasat Üniversitesi'nde toplanmıştır (Vision Humanity, 2021e).

Ukrayna ve Terörizm

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) lideri Gorbaçov, 1990 yılında eski gücünü kaybetmeye başlamış ve otoritesi sorgulanmaya başlanmıştır. Etnik grupların çatışmaları ve ekonomik alanda yaşanan kriz uygulanmak istenen yenilik hareketlerini başarısız kılmıştır. Seçimler sonrasında yükselen protestolar Sovyetler Birliği'nde kötü etkiler oluşturmuştur (Hosking, 2011: 810).

Rusya Federatif Sovyet Cumhuriyeti 1990 yılından sonra ortaya çıkan bağımsızlık talepleri karşısında, kötü bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Ağustos 1991'de Moskova'da darbe girişimi yaşanmıştır. Sonrasında, Kuzey Kafkasya'da Çeçen Bağımsızlık Hareketi ile mücadele edilmiştir. Bu gelişmelerin ardından SSCB üyesi diğer cumhuriyetlerden birçoğu gibi Rusya, Ukrayna ve Belarus SSCB'yi sonlandıran antlaşmaya 8 Aralık 1991 tarihinde imza atmıştır (D'Encausse, 2013: 15-16).

SSCB'den ayrılan bir çok devlet olmasına rağmen, Ukrayna'nın ayrılması daha yıkıcı bir etki yaratmıştır. Ukrayna Rusya'dan sonra en büyük nüfusa sahip ve ekonomik bakımdan en güçlü ülkedir. Ukrayna'da demokratik bir siyasal düzen için sivil topluma, işleyen bir ekonomi için de bağımsız bir pazara gereksinim duyulmuştur. Fakat Ukrayna bağımsızlığını kazanana kadar bu anlayışa sahip olamamıştır. Ukrayna demokratik yaşam durumu ve ülkenin bağımsız olarak yönetimi hususunda yeterince hazırlığa sahip değildir (Bilener, 2004: 321).

Ukrayna kendine ait yeni politik ve ekonomik adımlarına bağımsızlık kazanmasının ardından karar vermiştir. Farklı kimliklerin bir arada yaşaması Ukrayna'da sorun oluşturmamıştır. Fakat çatışma sebebi olarak devreye giren gruplar bu durumu kendi çıkarları için kullanmışlardır. Bu durumu iç çatışmalar çıkarmak için kullanmışlardır. Farklı etnik kimlik kökenli halkların varlığı, ülkede doğu ve batı ayrımını

artıran neden olarak ortaya çıkmıştır. Mezhep bu ayrımında belirleyici olmuştur. Kiev’de Ortodoksluk görülürken, batı kesiminde Katolik gruplar bulunmaktadır. Problem din nedenli görülse de gerçek başkadır. Bir tarafta Ukrayna’nın bağımsız olmasını talep eden Kiev’e bağlı gruplar ve diğer tarafta ise Moskova ile birlikte kalmak isteyen gruplar bulunmaktadır. Bu ortam krizlerin şiddetlenmesine ve bölgedeki ayrımın giderek artması sonucunu doğurmuştur. Ülkenin ilerlemesi yapılan reformlara rağmen sağlanamamıştır. Başarısızlığın en temel nedeni 1990’lı yıllardan başlayan ve 2000 yılına kadar devam eden kimlik çatışmalarıdır. Bu çatışmalar kendini bölgede etnik, dini ve siyasi temelli olarak göstermiştir. Bu durum özellikle siyasi partilerin etkinlikleri üzerinde kendisini hissettirmiştir. Ülkeyi yöneten Kuchma yönetimi, zamanında ses kayıtlarının ortaya çıktığı dönem sonrasında büyük gösteriler başlamıştır. 2004 yılında renkli devrimlerin şiddetlenmesiyle gösteriler kitlesel hareketlere dönüşmüştür. Bu durumun ardından yönetim değişmiştir. Yanukoviç iktidarı ülkenin yöneticisi olmuştur. Seçimler Rusya’nın istediği şekilde sonuçlandığı için batılı kesimlerin tepkisi sert olmuştur. Bu kriz sonrasında küresel bir şekle dönüşmüş ve şiddet devam etmiştir (Tümer, 2020: 8).

Ukrayna ve Rusya arasında 2004 yılında sınır ve toprak bütünlüğü ile ilgili sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Ukrayna ve Rusya’nın deniz sınırının belirlenmesiyle ilgili olarak 2003 yılı Ekim ayında Rusya’nın Tuzla Adası kıyılarının birleştirilerek bir set yapma girişimi devlet krizine dönüşmüştür (Zhurzhenko, 2014: 15). Kasyanov ve Yanukoviç tarafından alınan inşaatın durdurulması kararı sonucunda kriz çözülmüştür (Özdağ, 2015: 191-193).

Farklı bölgelerden gelen protestocu öğrencilerin önderliğinde, 2004-2005 yılının kış aylarında Maidan Nezalezhnosti (Bağımsızlık Meydanı) denilen alanda “Turuncu Devrim” gerçekleşmiştir. Yapılan eylemlerde yolsuzluk ve çıkarıcı elit gruplar protesto edilmişlerdir (Yekelchuk, 2015: 2).

2004 yılından sonra “Turuncu Devrim” ile birlikte Ukrayna halkı Batı ve AB’ye yönelmeye başlamıştır. Ukrayna’nın AB’ye yönelmesi ve yönelmenin farklı işbirliklerine dönüşmesine Rusya karşı çıkmıştır. Timoşenko ve Yuşçenko’nun dönemlerinde AB’ye yönelme artarak devam etmiştir (Keskin, 2017: 86).

2010 yılında devam eden problemlerden faydalanan Yanukoviç, en büyük rakibi Timoşenko'yu geçerek iktidara gelmiştir. Yanukoviç Rus yanlısı bir tutum sergilemiş ve “Turuncu Devrim”in etkilerini silecek bir politika uygulamıştır. Batı ile olan ilişkilerde dengeli politika işlemiştir. Yanukoviç Donetsk Bölgesi'nde kendisini destekleyen gruplarla birlikte Ukrayna'nın en fazla faydayı elde edecek ülke olacağını ifade etmiştir. Rusya ile AB arasında bir denge siyaseti izlemeye çalışan Yanukoviç AB üyeliğine özel bir vurgu yapmıştır (Karadeli, 2014: 126).

Aynı tarihlerde bağımsızlık meydanında Ukrayna halkının bir kısmı bu baskıcı yönetimi engellemek için tekrar toplanmıştır. Bağımsızlık Meydanı'nda toplumsal gösteriler yeniden başlamıştır (Keskin, 2017: 88).

Ukrayna'nın AB ile yakınlaşması ya da olası bir birleşme fikrine Rusya'nın kurmayı planladığı Gümrük Birliği'nden dolayı karşı çıkmaktadır. Rusya'nın Ukrayna'ya ihtiyacı vardır. Yanukoviç tarafından 2009 yılından beri imzalanma noktasına getirilen AB ile Ortaklık Antlaşması'nın imzalanmayacağı, 21 Kasım 2013 tarihinde açıklamıştır. Buna karşılık, bu durumu protesto etmek için “Turuncu Devrim” ve daha önceki protestolarda olduğu gibi “Maidan” olarak bilinen bölgeye gitmişlerdir. Ukrayna halkı bu durumu devletin iradesine müdahale olarak görmüştür. Göstericiler 200.000 ile 500.000 kişiye ulaşarak 1 Aralık tarihinde bölgeyi işgal etmişlerdir. Polis müdahalelerde yetersiz kalmıştır (Rakhmanova, 2016: 345-346).

2014 Kış Olimpiyat Oyunları açılışında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'le Yanukoviç 7 Şubat tarihinde Soçi'de kısa bir görüşme yapmıştır. 19 Şubat günü bu görüşmenin hemen ardından polisin çok sert müdahaleleri olmuştur. Çatışmalarda en az 240 kişi yaralanırken, yaralı şekilde aralarında polis memurlarının da bulunduğu 25 kişi ise hayatını kaybetmiştir (Rakhmanova, 2016: 346-348).

Ukrayna'nın doğusunda, Rus kökenli vatandaşların çoğunlukla yaşadığı Donetsk, Lugansk, Odessa, Kharkiv şehirlerinde, Kırım'ın ilhakından sonra Batı yanlısı iktidara karşı çatışma ve protestolar yaşanmıştır (Keskin, 2017: 96).

Rusya'nın uyguladığı taktikler asimetrik savaş taktikleridir. Euromeydan olayları ve Kırım'ın İlhakı sırasında bu taktik uygulanmıştır. Asimetrik savaş, görece güçsüz olan aktörün güçlü olana hiç beklemediği bir anda zarar vermesine dayanmaktadır (Karabulut, 2016: 26-27).

Rusya yanlısı isyancılar, Donetsk ve Lugansk kentlerinde ve Donbas bölgesi'nde fiili bir yönetim kuran özel bir statüye sahip olmak istediklerini belirtmişlerdir. 24 Mayıs 2014 tarihinde Lugansk Halk Cumhuriyeti (LNR) ve Donetsk Halk Cumhuriyeti (DNR) olarak kurulan fiili yönetimler, birleşerek Novorossiya Federal Devleti'ni (Yeni Rusya) imzaladıkları bir antlaşmayla kurmuşlardır (Fenenko, 2014).

Ukrayna ve Rusya arasında yaşanan olayların kısa sürede çözüme kavuşturulabileceği öngörülmemektedir. Doğu Ukrayna'da Slav Milliyetçi'leri ile Etnik Ukrayna Milliyetçi'leri arasında da çatışmalar yaşanmıştır (Karadeli, 2014: 134).

Minsk şehrinde Rusya yanlısı ayrılıkçı isyancılar ile Ukrayna askeri güçleri arasında çıkan çatışmalara son verilmesi amacıyla, 5 Eylül 2014 tarihinde bir ateşkes antlaşması düşünülmüştür. Bu düşüncenin ardından geçen altı ayda 6000 kişi yaşamını yitirmiştir. Bu görüşmelerin ardından Ukrayna hükümeti ile ayrılıkçı bölgeler arasında Minsk II adında bir ateşkes protokolü imzalanmıştır (Magen vd., 2015: 1).

Zelenskiy Ukrayna Krizi'nin çözümüne yönelik 2019 yılının üçüncü çeyreğinde yeni bir adım atmıştır. Zelenskiy Donbas savaşının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için donmuş çatışma fikrini uygulamaya koymuştur. "Donmuş çatışma", aktif silahlı çatışmanın durması veya azalması, barış antlaşmasının yapılmadığı, çözümün zayıf bir ateşkesteki öteye gitmediği bir durumu anlatabilmek için kullanılmaktadır (Soydan, 2019: 73).

V. Zelenskiy Donbas'da Rusya yanlısı ayrılıkçı güçlerle devam eden çatışmaların sona erdirilmesi için, son olarak bölgenin özerk statüyle tanınmasını istemektedir. Bu duruma karşı çıkan etnik Ukrayna milliyetçileri, protesto için 2 Ekim 2019 tarihinde sokaklara inmişlerdir. Zelenskiy'nin bu formülü hükümet içerisinde destek bulamamıştır (uacrisis.org, 2019).

Rusya lideri Putin tarafından 21 Şubat 2022 de Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetlerinin resmen tanındığı açıklanmıştır. Bu açıklamanın ardından Ukrayna'nın işgaline başlandığı tüm dünyaya haberleşme kanalları aracılığıyla duyurulmuştur. 24 Şubatta askeri kuvvetler geniş çaplı bir işgale başlamıştır (Wikipedi 2022). Aralık 2022 itibariyle bu işgal sonucunda en az 42.295 kişi yaşamını yitirmiş, en az 54.132 kişi yaralanmış, en az 15.000 kişi kaybolmuş, 14 milyon kişi evlerini terk etmek zorunda kalmış, 140 bin bina kullanılamaz hale gelmiş ve yaklaşık 350 milyar dolarlık mal kayıpları yaşanmıştır (Reuters, 2022).

2.19.2. Seçilmiş Gelişmiş Olan Ülkelerde Terörizm

Seçilmiş gelişmekte olan ülkelerde terörizm konu başlığı altında ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail ülkelerindeki terörizm olaylarının gelişimi anlatılacaktır.

ABD ve Terörizm

ABD'de gerçekleşen terör saldırıları FBI (Federal Soruşturma Bürosu) tarafından hazırlanan raporda, ülke içi örgütler tarafından gerçekleştirilen ve uluslar arası örgütler tarafından gerçekleştirilen saldırılar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ülke içerisinde bulunan örgütler kendi içerisinde, sağcı ve solcu gruplar, hayvan, kadın ve çevre hakları savunucuları olarak gruplara ayrılmaktadır. Uluslararası terör eylemleri ise İslamcı oluşumların meydana getirdiği, El-Kaide, Hamas ve Hizbullah gibi örgütler tarafından gerçekleştirilen eylemler ve devlet tarafından desteklenen terör eylemlerini kapsamaktadır (FBI Raporu, 1996: 18).

ABD'de gerçekleşen 11 Eylül saldırılarının ardından yayınlanan Komisyon Raporu'na göre bu saldırılar gerçekleşmeden önce ülke dışında yer alan kişi ve kurumlara çeşitli terör eylemleri gerçekleştirilmekteydi. Bu eylemler genellikle farklı ülkelerde bulunan büyükelçiliklere ve silahlı güç unsurlarına yapılmıştır (11 Eylül Komisyon Raporu, 2004: 2).

1990'lı yıllarda devam eden bu eylemlerin ilki ABD büyükelçiliği ve deniz kuvvetlerine Beyrut'ta Hizbullah tarafından gerçekleştirilen saldırılardır. Bu eylem sonucunda 241 ABD Deniz Kuvvetleri personeli hayatını kaybetmiştir (Clark, 2004: 133).

2000'li yıllara kadar ABD'ye ülke dışından farklı terör eylemleri yapılmıştır. Fakat El Kaide örgütü strateji değişikliğine gitmiştir. Eylemlerini ABD'nin kendi ülke topraklarında gerçekleştirilmenin yollarını aramaya çalışmıştır. Bu arayışta El Kaide, kendisinin halen güçlü olduğunu göstermek, Amerikan vatandaşlarına acı yaşatmak için savaşı kent merkezine taşımayı amaçlamıştır (Özeren ve Cinoğlu, 2006: 181-182).

Bu amaçlar doğrultusunda, El Kaide tarafından ABD topraklarında gerçekleşen en ölümcül terör eylemleri gerçekleştirilmiştir. 11 Eylül Saldırıları olarak ifade edilen bu terör eylemlerinde New York'ta 2.750 kişi yaşamını yitirmiştir. Havayolu kaçırımları ve intihar eylemleri olarak yürütülen terör eylemleri sonucunda 19 terörist öldürülmüştür. Ayrıca bu saldırılarda 400 emniyet mensubu ve itfaiye görevlisi hayatını kaybetmiştir (Bergen P. L., 2001).

ABD'de 11 Eylül saldırıları sonrasında terörizmle mücadele edebilmek için ulusal ve uluslararası tedbirler alınmıştır. Bu saldırıların akabinde alınan ulusal tedbirler arasında, PATRIOT yasasının çıkarılması, ulusal güvenliğin sağlanması için yeni bakanlığın kurulması ve terörizmi durdurma yasasının çıkarılması yer almaktadır. Bu tedbirlerle terör oluşumlarının tespiti, üyelerin yargılanması ve bu oluşumların yok edilmesi amaçlanmıştır (Özeren ve Cinoğlu, 2006: 181-182).

11 Eylül saldırılarının ardından ABD terörizmle mücadele edebilmek için farklı alanlarda tedbirler almayı sürdürmüştür. ABD'nin terörizmle mücadele konusunda aldığı diğer yasal tedbirler arasında; teröre mali destek sağlayan güçlerle mücadele, askeri kuvvet kullanma, ülke müdafaası için özel birim oluşturulması, operasyon kuvvetlerinin harekete geçmesi, hava ulaşım güvenliği, ülke müdafaası için mali destek, ABD'yi koruma yasası gösterilebilir. ABD başkanı Bush 20 Eylül 2002'de yeni güvenlik stratejileri kapsamında bir takım bilgiler vermiştir. Bush Doktrini olarak ifade edilen bu raporda amacın dünyanın daha iyi olmasının sağlanması, politik ve ekonomik

serbestlik, ülkelerle barış içerisinde olmak, insanlığın saygı görmesi olduğu söylenebilir (ABD Ulusal Güvenlik Stratejileri, 2002).

Elinde kitle imha silahları bulunan terör örgütü bölgelerinin temizlenmesi için tüm imkanların kullanılması temel amaç olarak görülmüştür. Buna göre ABD ülke sınırları içerisinde herhangi bir terör eylemi yapılsa dahi tehdit olarak kabul ettiği örgütleri ortadan kaldırma hakkını kendisinde görmektedir (Ökten, 2004: 159-160) Böylece caydırıcılık doktrinleri yeni terörizmle birlikte önemini yitirdiğinden yerini erken müdahaleyi kabul eden doktrin önem kazanmaya başlamıştır. BM Antlaşmasınının 51. Maddesini ihlal eden bu doktrin uluslararası hukuku yok saymıştır (Lieber, 2005: 2).

Bush ABD'deki ikinci Ulusal Güvenlik Stratejisini 16 Mart 2006 tarihinde yayımlamıştır. Bu strateji 2002 yılında yayımlanan stratejiye göre oldukça zayıf olarak nitelendirilmektedir. Bu güvenlik stratejinde ABD ve müttefiklerine yönelik tehdit olarak görülen terörizm ve kitle imha silahlarına yönelik müdahale gücü kullanma hakkı bulunduğu söylemini tekrardan ifade etmektedir (Henderson, 2007: 1-5).

ABD'de 11 Eylül saldırıları sonrasında terörizmle mücadele edebilmek için ulusal tedbirler almasının yanı sıra uluslararası alanda da çok büyük bir destek almıştır. Böylece uluslararası tedbirler gündeme gelmiştir. Alınan bu tedbirler arasında, BM tarafından alınan kararlar, AB tarafından alınan kararlar ve NATO tarafından alınan kararlar yer almaktadır (Erhan, 2006: 13).

ABD'ye uluslararası alanda verilen büyük desteklerin ardından, Afganistan ve Irak işgal edilmiştir. Afganistan'ı işgal etmeden önce önleyici vuruş doktrini ile Bush kendisine planladığı saldırıları için uygun zemin hazırlamıştır. Saldırıların ardında El Kaide ve Usame bin Ladin'in olduğunu kabul eden Bush "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" olarak adlandırdığı bir müdahale ile Afganistan'a girmiştir. Taliban rejiminin ortadan kaldırıldığı operasyonlarda 4000'e yakın sivil ve 10.000 askeri güç yaşamını yitirmiştir. Bin Ladin ise bulunamamıştır. Daha sonra Irak'ın elinde kitle imha silahlarının bulunduğunu ve terörü desteklediğini belirten ABD, buraya bir askeri operasyon gerçekleştirmiştir. Saddam rejimi ortadan kaldırılmıştır. ABD 11 Eylül saldırıları sonrasında aldığı ulusal ve uluslararası tedbirlerin ardından kendi topraklarında

terör saldırılarına bir daha uğramamıştır. ABD'nin Irak operasyonu sonrasında en yakın müttefiki İngiltere terör hedefi haline gelmiştir. ABD'nin yaptığı bu operasyonlar terörle mücadele kapsamından dünya liderliği kurma anlayışına doğru gitmiştir (Salahlı, 2016: 146).

Aşırı sağ grubu 11 Eylül saldırılarının olduğu 2001 yılından 2008 yılına kadar olan zaman aralığında faaliyetlerinde azalma göstermiştir. Fakat 2008 Küresel Krizinin etkileri ve ilk Afrikalı Amerikalı ABD başkanı Barack Obama'nın göreve gelmesinden sonra aşırı sağcı grupların eylemleri artmıştır. 2016 yılında Donald Trump'ın ABD Başkanı seçilmesi göçmen karşıtı düşünceleri ve diğer söylemleri bakımından aşırı sağcı grupların birleşmesine neden olmuştur. 2018 yılından sonra politik kutuplaşmanın artması ile COVID 19 salgınının yarattığı sosyal ve ekonomik problemler aşırı sağın şiddetlenerek artmasına neden olmuştur. 2020 yılında yapılan başkanlık seçimleri sonrasında kongre binasının işgale edilmesi aşırı sağcı grupların şiddet boyutlarını gözler önüne sermiştir (Kemiksiz 2021: 463-464).

Almanya ve Terörizm

Almanya'da diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı'nın ardından toplumsal alanda kendine yer bulamayan ve kültürel problemleri kullanan sağcı gruplar insanları çatışmaya yönlendirmektedir. Almanya'da Nasyonal Sosyalist Yeraltı Örgütü (NSU) terör faaliyetlerini yürütmektedir. 11 Eylül saldırıları, 2008 Küresel krizi, 2010 yılında Ortadoğu'da meydana gelen Arap Baharı, Yemen, Libya ve Suriye işsavaşları aşırı sağcı grubun etkisini artıran olaylar olmuştur. Bu bağlamda farklı aşırı sağcı gruplar terör faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. Bu örgüt, göçmenlere yönelik katletmeler olmak üzere, banka soygunları ve bombalı eylemler gibi farklı eylemler yapmışlardır (Dilbirliği ve Kıyıcı 2021: 1).

Almanya'da aşırı sağcı örgüt (NSU) tarafından yerine getirilen saldırılara bakıldığında 1990'lı yılların başında meydana gelen Hoyerswerda olaylarını söylemek mümkündür. Bu olayların ardında farklı ırkçı saldırılar yaşanmaya devam etmiştir. (Schellenberg, 2013: 39).

1990'lı yılların başında büyük çoğunluğu Türklere olmak üzere farklı yabancı ülke vatandaşlarına ve mültecilere yönelik olarak saldırılar düzenlenmiştir. Saldırıların bu denli artması politikacıların sert söylemlerinden kaynaklanmıştır. Bu tarz şiddet söylemleri özellikle Türklere yönelik olarak Mölln ve Solingen kundaklamalarının artmasına neden olmuştur (Bpb, 2013).

Almanya'da istihbarat kurumları tarafından takibi yapılmasına rağmen aşırı sağcı ve ırkçı NSU örgütünün faaliyetlerini nasıl yerine getirdiği konusu kamuoyunda tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle kamuoyunda istihbarat birimleri tarafından bu örgütlerin desteklediği iddiaları gündeme gelmiştir (Juliane ve Bernd, 2018:13).

Bu örgüt tesadüfen Thüringen eyaletinin Zwickau kentinde son olarak kalan üyesinin ele geçirilmesiyle ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte en karışık seri cinayet olaylarının ortaya çıkarılmasının önü açılmış olmuştur. Bu örgüte yönelik ilk soruşturma Enver Şimşek'in Nürnberg'de öldürülmesiyle başlamıştır. Federal savcılık 2000 ile 2011 yılları arasında meydana gelen pek çok cinayetin aynı örgüt tarafından işlendiği kanısına vardığı için Kasım 2011'de soruşturmaya başlamıştır. 12.08.2021 tarihinde mahkeme tarafından verilen karar ile sanıklara verilen cezalar onanmıştır (Dilbirliği ve Kıyıcı 2021: 25).

NSU davasında, yargılama saflarını etkileyen olaylardan biriside bu davalarda tanık olarak dinlenecek kişilerin şüpheli şekilde ölümleri olmuştur (Crollly, 2016). Yapılan incelemeler sonucunda mahkemede tanık olarak dinlenecek dokuz kişi şüpheli şekilde hayatını kaybetmiştir. Konuyla ilgili resmi makamlar tarafından aceleci açıklamalar yapması dikkat çekmiştir (Thomas, 2021).

Bu şüpheli ölümler, 2009, 2013, 2014 ve 2016 yıllarında meydana gelmiştir. Yargılama süreci bu yüzden uzamıştır. 2019 yılında Almanya'da Halle ve Hanau kentlerinde aşırı sağcı gruplar tarafından gerçekleştirilen eylemler bu grupların ne kadar tehlikeli oluşum olduklarını ortaya koymuştur (Dilbirliği ve Kıyıcı, 2021: 16-27).

Fransa ve Terörizm

Fransa 1970’li yılların sonundan itibaren farklılaşan dünya politikası ve ekonomik anlayış nedeniyle çeşitli problemler yaşamıştır. Fransa toplumsal bakımdan giderek farklılaşmıştır. Bu yüzden yeni toplumsal politikalar geliştirmiştir. Fransa’da göçmen Magriplilerin nüfusunun artması yeni sorunları beraberinde getirmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde bu göçmen topluluklarından bazıları sisteme uyumlu tavır sergilemiştir. Bu grup Müslüman Fransızlar ya da Siyahi Fransızlar olarak ortaya çıkmıştır. Dünya genelinde meydana gelen Radikal İslamcı hareketler nedeniyle Ortadoğu ve Müslüman ülkelerden çok fazla göç alan Fransa’da yeni terör grupları kurularak, farklı terör eylemleri gerçekleştirilmiştir. 2000’li yıllarda dünya politikasında sağ iktidarların yönetim kademelerinde bulunduğu siyasal bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu durumun en büyük nedenleri arasında, göçmen krizi, 11 Eylül saldırıları akabinde artan terör faaliyetleri, 2008 Küresel Krizi, Ortadoğu’da meydana gelen Arap Baharı sonucu batı ülkelerine artan göç söylenebilir. Bu durum özellikle Fransa’da yabancı düşmanlığına neden olmuştur (Bekar, 2018: 112).

Fransa 2015 yılında Paris ve 2016 yılında Nice kentlerinde terör saldırılarına maruz kalmıştır. Radikal İslamcı terörizme kendi ülke sınırları içerisinde en çok maruz kalan AB ülkesi Fransa’dır. Fransa terörle karşı hem ulusal hem de uluslararası mücadelesini sürdürmektedir (Savaş, 2021:86).

Terörizmle çok yönlü bir mücadele içerisinde olan Fransa AB kapsamında bulunan terörle mücadele politikalarına katkı sağlamaktadır. Fransa ayrıca Sahra altı Afrika ve Orta Doğu bölgelerinde de terörle mücadeleye katkı sağlamaktadır. Sahra altı Afrika bölgesi 11 Eylül sonrasında küresel cihadın önemli bir kanadı olmuştur. Batı Afrika Sahel bölgesi özellikle küresel cihadın dini ve etnik etkilerinin doğrudan yansıdığı yer olmuştur. Sahraaltı Afrika, Libya iç çatışmaları, mali çatışmaları ve Boko Haram olmak üzere üç çatışma grubuna ayrılmıştır (Grégoire, 2019: 6).

2011 yılında meydana gelen Suriye problemi ve ardından Avrupa ülkelerinde gerçekleştirdiği kanlı eylemlerden dolayı IŞİD ile mücadele zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Terörle mücadelede kapsamında Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgeleri gündeme gelmiştir (Öztürk, 2019: 192).

Fransa 2014 yılından beri Afrika'da Barkhane operasyonları ile Sahel bölgesindeki güvenlik sorunlarının ortadan kalkmasını sağlamaya çalışmaktadır. Sahel probleminin çözümüne yönelik adımlar Emmanuel Macron'la birlikte giderek artmıştır. 2017 yılında 5.000-10.000 kişi arasında silahlı kuvveti bünyesinde barındıran G5 Sahel Ortak Gücü, Afrika'nın G5 Sahel grubuna üye beş frankofon Sahel ülkesi tarafından oluşturulmuştur. Bu ek kuvvetler ile Fransa terörle mücadeleye devam etmiştir (Euronews, 2020).

Fransa ABD ile yaşadığı Irak krizi nedeniyle Ortadoğu'da siyasi etki alanının azalmasıyla birlikte, Afrika'yı etki alanını genişletebilecek bir fırsat olarak görmüştür. Fransa'ya göre cihat anlayışı geçen yirmi yıllık süre zarfı içerisinde zayıflamasının tersine tekrardan şekillenmektedir (Savaş, 2021: 96).

2018 yılında farklı sosyo-ekonomik problemlerin bir araya gelmesinden dolayı Sarı Yelekliler hareketi ortaya çıkmıştır. Bu durum aşırı sağcı ve solcu grupların harekete geçmesine neden olmuştur. İlerleyen süreçte kamusal düzen ve güvenliğin tehdit edilmesi durumunda Fransa'da farklı eylemci grupların çıkması muhtemeldir (Çaşın ve Gedik, 2019: 7)

Birleşik Krallık ve Terörizm

11 Eylül 2001 saldırılarından önce Birleşik Krallık Kuzey İrlanda problemiyle ilgilenmiştir. Birleşik Krallık'ta yabancı kökenli terör örgütlerinin eylemleri görülmediğinden dolayı terör bir tehdit unsuru olarak görülmemiştir. Ülke içerisinde dini istismar eden yapılara karşı tedbir alınsa da bu yapının farklı ülkelerdeki finansal destek sağlamaları görmezden gelinmiştir (Foley, 2013: 246-247).

Birleşik Krallık Dışişleri Komitesi tarafından, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında, tehdit unsuru olarak “El Kaide gibi örgütlerden kaynaklanan uluslararası terör tehdidine karşı yeni düzenlemeler kabul edilmiştir (Chin, 2013: 36). Bu düzenlemelerin akabinde bu örgüt, 2003 yılında Birleşik Krallık’ta terör eylemleri gerçekleştirme kararı almıştır (Neumann ve Evans, 2014: 68). 11 Eylül 2001 saldırıları ve Londra’da 7 Temmuz 2005’te gerçekleştirilen terör saldırıları sonrasında farklı bakanlıklar ve kurumlar yeni düzenlemelere gitmiştir (Cornish, 2007: 21).

Birleşik Krallık’ta, Kuzey İrlanda problemi 10 Nisan 1998 tarihinde imzalanan Belfast Anlaşmasıyla çözüme kavuşturulmaya çalışılmış ve 26 Eylül 2005 tarihinde ise bu sorunun ortadan kaldırıldığı bildirilmiştir. Bu süreçte faaliyet gösteren örgütlerin silah bırakması sürecinde problemler yaşanmıştır. Kuzey İrlanda’da 12 Nisan 2010 tarihinde emniyet ve adalet güçleri yetkilerini meclise devrederken, toplanma ve eylem hakkı düzenlemiştir. Alınan bu tedbirler neticesinde, terör eylemlerinde azalmalar olmuştur. 2015-2017 yılları arasında 25 terör saldırısı olmuştur. Fakat 2018 yılında sadece bir terör saldırısı meydana gelmiştir. Bu bölgede terör tehdit düzeyi oldukça yüksek olarak devam etmektedir (Özkan ve Demirci, 2021: 294).

Kuzey İrlanda’nın nüfus yapısı yakın zamana kadar incelendiğinde, Protestanların sayıca Katoliklerden fazla olduğu bir sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle Kuzey İrlanda’nın Birleşik Krallık ile birleşmeyi tercih ettiği bilinmektedir. Ancak 2011 yılında yapılan nüfus sayımıyla Protestanlar çoğunluğu kaybetmeye başlamıştır. Bununla birlikte bu bölgenin birleşme için yeterli çoğunluğa ulaşamayacağı tahmin edilmektedir (Russell, 2020: 7).

Birleşik Krallık’a yönelik tehditler olarak, Kuzey İrlanda problemi, dini istismar eden terörizm ve aşırı sağcı terörizmi söylemek mümkündür (CONTEST, 2018: 8).

Birleşik Krallık’ta, Terörizmin Önlenmesi Yasasının (PTA) 1974 tarihinde yürürlüğe girmesinden Mayıs 2020 tarihine kadar 377 yasal düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelere bakıldığında, 11 Eylül 2001 ve Londra’da 7 Temmuz 2005’te gerçekleştirilen terör saldırılarının ardından artış olduğu görülmektedir. 01 Ocak 2021 tarihinde AB’den ayrılan Birleşik Krallık, yeni işbirliği anlaşması yapmıştır. Anlaşmaya

göre Birleşik Krallık, Kuzey İrlanda ile İrlanda Cumhuriyeti arasındaki sınırdan geçen mallar için kontrol yapmayacağını belirtmiştir. Ancak ticaretin bozulması halinde yeni güvenlik tedbirlerinin alınacağı maddesi ve ilerde ticaretin bozulma ihtimalleri bulunduğundan dolayı İrlanda adasında gerilimin tekrardan artmasına sebep olabileceği düşünülmektedir (Özkan ve Demirci, 2021: 295-303).

İsrail ve Terörizm

İsrail, ulusal güvenlik anlayışında terörist ve gerilla eylemleriyle ilgili olarak Arap ve Filistin kaynaklı olduğunu belirtmiştir (Litvak, 1996: 4-5). İsrail, 17 Ekim 2001 tarihinde Filistin Otoritesiyle ilgili teröre katkı sağlayan bir yapı olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda gerekli hallerde operasyonel önlemlerin alınmasını kabul etmiştir. Fakat bu kararın ancak Filistin'in terörizmi engellemesi şartında değiştirilebileceğini karara bağlamıştır. Lübnan'da Hizbullah'ın İsrail'e karşı göstermiş olduğu başarı Filistin devleti için bir motivasyon olmuştur. 2000 yılının ortalarına gelindiğinde, Filistin halkının yarısından fazlası, çatışmaların karlı olacağını ve tüm dünyaya seslerini duyurabilecek bir araç olarak kullanabileceklerini belirtmişlerdir (Kramer, 2002: 10).

2000 yılının sonuna kadar süren çatışmalarda Mitchell Komisyonuna İsrail'in sunduğu rapora göre, 2700 silahlı eylem meydana gelmiştir. Bu eylemlerde İsrailli askeri ve emniyet güçleri ile siviller zarar görmüştür. Bu çatışmalar sonucunda en az 300 Filistinli ve 60 İsrailli hayatını kaybetmiştir. Devam eden çatışmaların ardından ve 2002 Mart ayında 130 İsrail vatandaşının hayatını kaybetmesi üzerine 29 Mart-21 Nisan 2002 tarihleri arasında Savunma Kalkanı Operasyonu İsrail tarafından başlatılmıştır. Bu operasyonlar kapsamında tüm Filistin şehirleri kapatılmıştır. 5000 Filistinli tutuklanmış ve sorgulanmıştır. Ramallah'ta Filistin Otoritesinin karargahı ablukaya alınarak göz dağı verilmiştir. İsrail ABD'nin katkılarıyla operasyonu istediği gibi neticelendirmiştir (Balpınar, 2006: 160).

11 Eylül ABD saldırıları sonrasında, dünyada uygulanmaya başlanan küresel terörle mücadele politikaları İsrail'in Filistin'e karşı uyguladığı sert tutumunu meşru kılmıştır. II. İntifadanın (28 Eylül 2000) başlangıcından 15.01.2006 tarihine kadar terör eylemlerinde 761 sivil, 323 asker olmak üzere 1084 İsrail vatandaşı ölmüştür. Ayrıca 2303

güvenlik personeli ve 5330 sivil yaralanmıştır (İsrail Savunma Kuvvetleri, 2006).

Filistin'in İsrail'e karşı yürütmüş olduğu bir diğer eylemde intihar saldırılarıdır. Bu intihar eylemcileri kendi aralarında, dini fanatikler, milliyetçi fanatikler, intikamcılar ve sömürüye maruz kalanlar olarak farklı gruplara ayrılmaktadır. 1993 ile 2002 yılları arasında 149 intihar saldırısı gerçekleştirilmiştir (Balpınar, 2006: 177).

2002 Haziran ayında 37 farklı saldırının gerçekleştirilmesi sonucunda 135 İsrail vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Bunun sonucunda İsrail Ağustos 2002'de Salem-Elkana arasındaki bölümün, Aralık 2002'de Salem-Bet Shean bölümün, Ağustos 2003'te Kudüs'ü çevreleyen 68 km'lik kesimin ve Ekim 2003'te Elkana Carmel bölümünün güvenlik engeli inşası onaylanmıştır (İsrail Savunma Kuvvetleri, 2006).

İsrail'in terörle mücadele yöntemleri arasında, hedef gözeterek öldürme, güvenlik engeli ve ev yıkım yer almaktadır. 8 Şubat 2005'teki Sharon-Abbas görüşmesinin ardından, hedef gözeterek öldürme mücadele yöntemi azaltılmıştır (Reinhart, 2006: 79- 82- 83, 101).

2007 yılında İsrail'in Gazze'yi ötekileştirme tutumu ve Filistinlilere karşı yasa dışı yabancı uygulamasını başlatması çatışmaların artmasına neden olmuştur (Badıl, 2010:24).

2014 yılında İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu 'terörizm' konusundaki kagırlarını ifade ederek , Abbas'ın Hamas ile kısa süreli bir anlaşma imzalamasından dolayı barış görüşmelerini sonlandırmıştır (Vision Humanity, 2022f).

Netanyahu Ekim 2018'de bir beyanında İsrail'in denetiminde olmak koşuluyla Filistin'in sınırlı bir özerklik ile kendilerini yönetebileceklerini belirtmiştir. 25 Mart 2019'da İsrail'in Golan Tepeleri'ni işgal etmesi ile 1967 Savaşı'nda işgal ettiği topraklardan çekilmesini şart koşan 242 sayılı kararı yok saymıştır. Trump tarafından Ocak 2020'de yüzyılın barışı adı altında bir bildiri açıklanmıştır. Buna göre müzakere için belgede BM'nin 242 sayılı kararını kabul eden iki devletli çözüm temelinde yürütüleceği belirtilmiştir. Fakat 242 sayılı kararın temelini İsrail'in 1967 savaşı öncesi

sınırlara çekilmek zorunda olması oluşturmaktadır. Bu bağlamda Filistin devletinin kurulabilmesi için hangi sınırların kabul edilmesi konusu ve barış görüşmelerinde 242 sayılı kararın baz alınarak müzakere edilmesi belirsiz durumları beraberinde getirmektedir (Özkoç, 2021:321-328).

2.20. Literatür Taraması

İktisat literatüründe inlendiğinde, terörizmin ağırlıklı olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları üzerindeki etkilerinin araştırıldığı görülmektedir. İncelenen çalışmaların genelinde terörizmin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu ulaşılmıştır. Ayrıca literatürde terörizmi oluşturan etmenler üzerine de çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ise, gelişmekte olan ülkelerde terörizmin doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri araştırılacaktır. Bu tez çalışması'nda terörizm endeksi sıralamasında ilk 50 içerisinde yer alan ülkelerden 10 gelişmekte olan ülke ve 5 gelişmiş ülke seçilmiştir. Ele alınan ülkelerin seçilmesindeki en önemli etken yeterli verilerin bulunmamasıdır. Seçilen 10 gelişmekte olan ülke gelir düzeyine göre orta gelir düzeyine sahip ülkeler olarak incelenmiştir. Ülkelerin gelir düzeylerine göre sınıflandırılması (World Bank Grup) tarafından 2021 yılında açıklanan rakamlarla sağlanmıştır. Dünya Bankası tarafından açıklanan rakamlara göre; orta gelir düzeyine sahip ülkeler kişi başına GSMH'sı 1.046 ile 12.695\$ arasında olanlardır. Bu doğrultuda orta gelir düzeyine sahip ülkeler (Pakistan, Endonezya, Kenya, Filipinler, Ukrayna, Türkiye, Lübnan, Meksika, Kolombiya ve Tayland) ele alınarak incelenmiştir. Seçilen 5 gelişmiş olan ülke gelir düzeyine göre yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler olarak incelenmiştir. Dünya Bankası tarafından açıklanan rakamlara göre; yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler kişi başına GSMH'sı 12.695\$'dan daha fazla olanlardır. Bu doğrultuda yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler (ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail) ele alınarak incelenmiştir. Seçilen gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde terörizmin doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri, [2007-2018] dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Panel Veri Analizi yöntemi yardımıyla ekonometrik olarak analiz edilmektedir. Zaman aralığının dar kapsamlı tutulması ülkeler bazında verilerin eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Richter (1983), çalışmasında terörizm ve turizm ilişkisini incelemiştir. Araştırmasının sonucunda, yazar terörizm ve turizm ilişkisinin sadece güvenlik ve pazarlama ile değerlendirilmesine karşı çıkmıştır. Bu değerlendirmelere ilave olarak programlama, risk analizleri ve acil durum yönetimi gibi etkenlerinde dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Ramcharran (1999) çalışmasında, 1992, 1993 ve 1994 yıllarında kesit verilerini kullanarak regresyon analizini 26 ülke için ele almıştır. Yaptığı analizde, doğrudan yabancı yatırımlar ile politik ve ekonomik riskleri incelemiştir. Ayrıca Ramcharran politik istikrarsızlıkların (iç savaş gibi), yasadışı sermaye yolsuzlukları, mali piyasa bozukluklarının bir risk unsuru olabileceklerinden dolayı gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı sermaye girişini azaltabileceğini belirtmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, yukarıda ifade edilen risk çeşitlerinin yabancı sermaye girişleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Resnick (2001), demokrasiye geçiş aşamaları ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için bu çalışmayı yapmıştır. Resnick çalışmasında Asya, Latin Amerika ve Karayipler bölgelerini ele alarak demokrasi ve yatırımcı tutumu arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. Resnick'e (2001) göre, incelediği bölgeler demokratik geçişleri yaşamasının yanı sıra aynı zamanda gelişmekte olan dünya ekonomilerine doğrudan yabancı sermaye yatırımı akışının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Çalışmasında, ekonomik ve politik verileri kullanarak, Kesitsel Zaman Serisi ve Panel Düzeltilmiş Standart Hatalara Sahip Kareler yöntemini kullanmıştır. Elde ettiği sonuçlara göre, demokrasiye geçiş, politik istikrarsızlık ve daha yüksek demokrasi düzeyleri doğrudan yabancı yatırımcıları olumsuz yönde etkilemektedir.

Abadie ve Gandeazab (2003) çalışmalarında, Bask bölgesinde uygulanan 1998–1999 ateşkesini ele almışlardır. Bask bölgesinde, terörist çatışmaların etkilerini, çatışmaların ekonomik etkilerini incelemiştir. Abadie ve Gandeazab (2003), terörün olmadığı Bask bölgesinde GSYİH'nın daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Yapılan analiz sonucunda, ateşkesin firmalar üzerinde olumlu bir hava yarattığına ve hisse senetlerinin yükseldiğine ulaşılmıştır.

Li ve Schaub (2004) çalışmasında 1975-1997 yılları arasında dış ticaretin, DYSY ve portföy yatırımlarının uluslararası terör eylemleri üzerinde ne gibi etkilerinin olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Li ve Schaub Havuzlanmış Zaman Serisi Analizlerini 112 ülke için test etmişlerdir. Analiz sonucunda, doğrudan ve dolaylı yatırımların, dış ticaretin terör eylemleri üzerinde etkili olmadığını ortaya koymuşlardır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımların ve dış ticaretin ekonomik büyüme sürecini artırdığını, uluslararası terörizm üzerinde ise olumsuz etkiler yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.

Li (2006), 1976-1996 yılları verilerini 129 ülke için uygulamıştır. Çalışmasında politik istikrarsızlık ve politik riskin, doğrudan yabancı yatırım yatırımlara olan etkilerine değinmiştir. Anket sonuçlarının, çok uluslu şirket idarecilerinin yatırım kararlarını verirken politik istikrarsızlığı dikkate aldığını, fakat ekonomik analizlerinin farklı sonuçlar ürettiğini ifade etmiştir. Li (2006) ayrıca siyasi şiddetin etkilerinden bahsetmiştir. Politik istikrarsızlığın yoğun şekilde yaşanması doğrudan yabancı sermayeyi olumsuz etkilemektedir. Yapılan analiz sonucunda, politik istikrarsızlık ve çatışmaların doğrudan yabancı sermaye akışları üzerinde olumsuz bir etki yarattığını ortaya koymuştur.

Kang vd. (2007), 1980-2002 yılları verilerini kullanarak terörizmin, bazı kurumsal ve iktisadi faktörlerin DYSY akışları üzerindeki etkisini panel veri analizini kullanarak ele almışlardır. Çalışmalarında oluşturdukları modellerde, bağımsız değişkenler olarak terör olayları sonucunda yaralanan ve ölen kişi sayıları, ihracat, kişi başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) ve ekonomik özgürlük endeksi değişkenlerini kullanmışlardır. Sonuç olarak, ihracat, GSYİH ve ekonomik özgürlük endeksi değişkenleri anlamlı bulunmuştur. Ayrıca terörizmin doğrudan yabancı yatırımlar stokunu olumsuz etkilediğine ulaşılmıştır.

Demirhan ve Masca (2008) çalışmalarında, gelişmekte olan 38 ülkeyi incelemişlerdir. Yatay kesit bağımlılığı dikkate alınarak yapılan bu çalışmada, 2000-2004 yılları arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişlerini belirleyen faktörler incelenmiştir. Kurdukları modelde açıklayıcı değişkenler olarak, işçilik masrafları, dış ticaret, ekonomik, siyasi ve terör riskleri, kişi başı GSYİH büyüme oranı, enflasyon oranı, alt yapı (günlüklerde ölçülen 1000 kişi başına telefon hattı) kullanılırken, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise bağımlı değişkendir. Bulunan sonuçlara göre,

dış ticaret, telefon ana hatları ve kişi başına büyüme oranlarının doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde pozitif etkiye sahip ve istatistiksel olarak anlamlı olduğuna, ekonomik, politik ve terör risklerinin ise, negatif etkiye sahip istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur.

Chatterjee (2009) Hindistan'a DYSY akışının belirlenmesine yönelik çalışmasında, ekonomik ve politik istikrar, terörizm, pazar büyüklüğü, enflasyon, ticaret açıklığı değişkenlerini açıklayıcı değişkenler olarak ele almıştır. Çalışmada açıklayıcı değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ancak altyapı yatırımlarının herhangi bir etkisinin olmadığına ulaşılmıştır.

Drakos (2010), çalışmasında iki büyük terör olayına ve terör şoklarının 68 ülkedeki yerel borsaya etkileşimi incelemiştir. Analizinde, üç faktörden günlük anormal getiriler üreten dünya varlık fiyatlandırma modelini kullanmıştır. Analizi sonucunda, ülkelerde terörizm şoklarının artış trendi halinde olduğuna, dünya ticaretinde bir ülkenin payı anormal getiri değişiminin yaklaşık % 12'sini açıklayabildiğine, düşük tahmin gücü hisse senedi alım satımının değerinin ise yaklaşık %6'yı açıkladığına ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada portföy yönetimi ve idareciler için olumlu katkılar sağlamak ve terörist şokların sermaye piyasaları üzerindeki olumsuz etkilerine de değinilmiştir.

Omay vd. (2011), 1991-2003 dönemi için terörizm ile DYSY arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi için ele almışlardır. Model olarak ise, doğrusal ve doğrusal olmayan zaman serisi analizini uygulamışlardır. Buldukları sonuçlara göre, terörizm doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde çok yönlü negatif etkiler oluşturmaktadır.

Bandyopadhyay vd. (2011), 1984-2008 dönemini inceleyerek gelişmekte olan 78 ülkeyi ele almışlardır. Çalışmalarında, terörizm ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkileri inceleyen Bandyopadhyay vd.(2011) dinamik panel veri analizi yöntemini kullanmışlardır. Buldukları sonuçlara göre, uluslararası ve ulusal düzeydeki terör eylemlerinin doğrudan yabancı sermaye yatırım düzeyini olumsuz etkilediğine, dış yardımların, ulusal düzeydeki terörizmin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki olumsuz etkilere sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Shahbaz vd. (2012) çalışmalarında, 2000-2011 yıllarını kapsayan verileri kullanmışlardır. Yaptıkları analizde, terörizm ve DYSY arasındaki ilişkiyi en küçük kareler testi yaklaşımını kullanarak incelemişlerdir. Analiz neticesinde terörizmin Pakistan'a gelebilecek doğrudan yabancı sermaye yatırımını azaltabileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Haider vd., (2014) çalışmalarında, Pakistan'da yaşanan terörizmin DYSY üzerindeki olumsuz etkilerini incelemişlerdir. Analizlerinde zaman serileri ekonometrisi yöntemini kullanmışlardır. Buldukları sonuçlarda, terör eylemlerindeki artışların doğrudan yabancı sermayeyi azalttığına ulaşmışlardır. Ayrıca sektörel bakımdan etkilerini de inceleyen, Haider vd.,(2014) bazı sektörlerin terörizmden etkilendiğine, bazı sektörlerin ise bu risklerden etkilenmediği sonucuna ulaşmışlardır.

Kinyanjui (2014) çalışmasında, 2010-2012 yıllık verilerini ele alarak Kenya'daki terör saldırıları ve doğrudan yabancı yatırımları arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Yaptıkları analizlerde çoklu regresyon modelini kullanmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, terörizmin Kenya'ya yapılacak DYSY olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Ezeoha ve Ugwu (2015) çalışmalarında, 41 Afrika ülkesindeki silahlı terör faaliyetlerinin doğrudan yabancı sermaye girişleri üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Yaptıkları analizlerde, dinamik panel veri metodunu kullanmışlardır. Analiz sonucunda, terör kaynaklı çatışmaların sebep olduğu altyapı yıkımlarının yeniden düzenlenmesiyle DYSY çekilmesinde önemli bir etkiye sahip olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Akinci vd.(2015), çalışmasında, 2005-2011 yılları için gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeleri ele alarak terörizmin doğrudan ve dolaylı yatırımlar üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Analizlerinde dengesiz panel veri metodunu kullanmışlardır. Analiz sonucunda, değişkenlerin farklı düzeylerde durağan olduğuna, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin varlığına, tek yönlü bir nedensellik ilişkisine ulaşmışlardır. Ayrıca, terörizmin doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımlar üzerinde negatif, dış yardımların ise terörizmin yabancı yatırımlar üzerindeki olumsuz etkilerini azalttığına dair kanıtlarda bulmuşlardır.

Bezić vd.(2016) çalışmasında, 2000-2013 yıllarını ele alarak 29 ülke için terörizmin doğrudan yabancı yatırımları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Analizlerinde dinamik panel veri metodunu kullanmışlardır. Buldukları sonuçlar ise, terörizm eylemlerinin, ekonomik ve kurumsal değişkenleri olumsuz etkilediği yönünde olmuştur. Ayrıca terörizmin yatırımcıların güvenini sarstığı için doğrudan yabancı yatırım girişini azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Lutz ve Lutz (2017) çalışmasında, 1969-1988 yıllarını ele alarak Latin Amerika'daki 23 ülke için terör eylemleri, turizm sektörü ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını incelemiştir. Yapılan analiz sonucunda, terör eylemlerinin turizm sektörüne, doğrudan yabancı sermaye yatırımlara ve ülkeler için ciddi ekonomik olumsuzluklar meydana getirebileceğine ulaşmışlardır.

Lee (2017) çalışmasında, iki terörizm veri setini baz alarak ve zaman serisi kesitsel veri modelini uygulayarak, terörizmin doğrudan yabancı sermaye yatırım üzerindeki ne gibi etkilerinin olduğunu araştırmıştır. Lee (2017) çalışmasında, terörizm faaliyetlerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını azaltabilen bir etken olduğunu ifade etmiştir. Ancak terörle mücadele kapsamında dış destek alan ülkelerin, bu olumsuzluklardan daha az etkilendiklerini vurgulamaktadır.

Radic vd. (2019) çalışmasında, 50 ülke için terörizmin turizm ve doğrudan yabancı sermaye üzerinde etkilerini incelemiştir. Yaptığı incelemede, 2000-2016 yıllarını ele alarak panel veri analizi yöntemini kullanmıştır. Buna ek olarak, panel ortamında dürtü yanıtı fonksiyonunu, var modelini, Granger nedensellik testini ve varyans ayrıştırma metodunu uygulamıştır. Analiz sonucunda, terörizmin turizm ve doğrudan yabancı sermaye üzerinde olumsuz sonuçlara yol açabildiğine ulaşmıştır.

Bildirici (2020) çalışmasında, Çin, Hindistan, İsrail ve Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırım girişi, çevre kirliliği ve enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve terörizm arasındaki ilişkileri incelemiştir. Yaptığı analizde 1975-2017 dönemlerini ele almıştır. Araştırma sonucunda, doğrudan yabancı sermaye, terörizm ve enerji kullanımından CO₂ emisyonuna doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisine ulaşmıştır.

Shah vd., (2020) çalışmalarında, sistem genelleştirilmiş moment yöntemini (GMM) kullanarak, Pakistan için ihracat, ithalat doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve terörizm ilişkilerini ele almışlardır. Analiz sonucunda, terörizm artıkça, Pakistan ihracatlarına doğrudan yabancı sermaye yatırım desteklerinin azaldığını sonucuna ulaşmıştır.

Çolakoğlu (2020), 50 ülke için 2007-2017 yıllarını ele alarak terörizmin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırmasında, panel veri analizi yöntemini kullanmıştır. Analiz sonucunda, terörizmin söz konusu ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde uzun dönemde olumsuz bir etki yarattığı sonucuna ulaşmıştır.

Arı ve İbrahim (2021), Türkiye için 1990-2019 yıllarını ele alarak terörizmin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Analiz olarak Dağıtılmış Gecikmeli Otoregresif Modeli (ARDL) sınır testi kullanmıştır. Analiz sonucunda, ticari açıklığın doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumlu, işçi dövizlerinin olumsuz, enflasyonun olumlu yada olumsuz herhangi bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Askeri harcamaların da kısa vadede olumsuz bir etkiye sahip olduğuna ulaşmıştır.

Onanuga vd. (2021), Afrika ülkeleri için terörizm endeksleri ve finansal akışları ele almışlardır. Havuzlanmış ortalama grup (PMG) tahmin yöntemini kullanarak, terör olaylarındaki artışların doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımlar üzerinde uzun dönemli negatif bir etkiye sahip olduklarına ulaşmışlardır. Askeri harcamaların Afrika'daki tüm finansal akış endeksleri için pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Mathiyalagan ve Padli (2022) çalışmalarında gelişmekte olan Asya ülkeleri için terörizm ve yatırımları ele almışlardır. 1999- 2016 zaman aralığını ele alarak panel veri analizinde, Havuzlanmış Sıradan En Küçük Kareler (POLS), Sabit Etki (FE) ve Rastgele Etki (RE) modellerini uygulamışlardır. Çalışmalarının sonucunda terörizm ve yatırımlar arasında negatif yönlü bir ilişki bulmuşlardır.

Tanveer vd.(2022), çalışmalarında geliştirmekte olan 23 ülkeleri için terörizmin borsa getirileri üzerindeki etkisini ele almışlardır. 2001- 2017 zaman aralığını ele alarak regresyon analizini uygulamışlardır. Çalışmalarının sonucunda sermayeye yakın saldırıların borsa getirileri üzerinde daha belirgin ve yıkıcı etkisinin olduğu tespit etmişlerdir. Ayrıca geliştirmekte olan ülkelerde borsanın terör saldırılarına olumsuz tepkisinin daha belirgin olduğunu ve gelişmiş sermaye piyasalarının terör saldırılarının olumsuz etkilerine karşı daha dirençli olduğunu ifade etmektedirler.

Kinyanjui (2022), çalışmasında Kenya için terörizm ve doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkiyi ele almıştır. 2010- 2012 zaman aralığını ele alarak çoklu regresyon modeli analizini uygulamıştır. Çalışmalarının sonucunda terörizmin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumsuz etkilere yol açtığını belirtmiştir.

Çelik ve Bayrak (2022), çalışmalarında 118 gelişmiş ve geliştirmekte olan ülke için yabancı doğrudan yatırımlarla politik dinamikler arasındaki ilişkiyi ele almıştır. 2002-2017 zaman aralığını ele alarak Sistem GMM Panel Modeli tahminisini uygulamışlardır. Çalışmalarının sonucunda terör olaylarının doğrudan yabancı yatırımların girişleri üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Gao (2022), çalışmasında on kırılğan ekonomi için doğrudan yabancı yatırım ve terörizmin CO2 emisyonları üzerindeki etkilerini incelemiştir. 1973- 2019 zaman aralığını ele alarak ARDL ve NARDL analizini uygulamışlardır. Çalışmalarının sonucunda DYY ve terörizmdeki olumlu değişikliklerin CO2 üzerinde önemli bir olumlu etkiye sahip olduğunu belirtmiştir.

Liu vd. (2023), OECD ülkeleri için terör saldırıları ve sermaye girişleri ilişkisini ele almışlardır. 1990-2016 zaman aralığını ele alarak panel veri analizi yöntemini kullanmışlardır. Araştırmalarının sonucunda terör olaylarının DYSY, portföy yatırımları gibi sermaye girişlerini azalttığına ulaşmışlardır.

Biglaiser vd. (2023), 114 ülke için doğrudan yabancı yatırımın (DYY) ve yerel terörizm ilişkisini ele almışlardır. 1991-2017 zaman aralığını ele alarak zaman serisi analizi yöntemini kullanmışlardır. Araştırmalarının sonucunda DYY'nin yerel terörizm

üzerindeki etkisinin ev sahibi ülke ekonomisinin gelişme düzeyine bağlı olduğuna ulaşımlardır.

Hussain ve Jianfu (2023), Pakistan için yasal kurumlar vergisi oranının, reel efektif döviz kurunun, terörizmin ve ticari açıklığın doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkisini ele almışlardır. 1986-2021 zaman aralığını ele Otomatik Gerileyen Dağıtılmış Gecikme (ARDL) ve Hata Düzeltme Modeli (ECM) yöntemini kullanmışlardır. Araştırmalarının sonucunda yasal kurumlar vergisi oranı, reel efektif döviz kuru ve terör tehdidinin, doğrudan yabancı yatırım üzerinde negatif etkilere sahip olduğuna ulaşımlardır.

Anwar vd. (2023), Pakistan için terörizm, siyasi istikrarsızlık ve elektrik yükü atma ile Portföy yatırımları ilişkisini ele almışlardır. 1991-2021 zaman aralığını ele Otomatik Gerileyen Dağıtılmış Gecikme (ARDL) ve Hata Düzeltme Modeli (ECM) yöntemini kullanmışlardır. Araştırmalarının sonucunda siyasi istikrarsızlık ve elektrik yükünün portföy yatırımlarını etkilediğine, terörizmin ise etkilemediği sonucuna ulaşımlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYALVE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin karşılaştıkları terör problemlerinin ülkelerin ekonomik olarak gelişmelerinde ciddi sorunlara yol açacağından hareketle yapılan bu çalışmanın amacı; terörizmin doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları üzerinde ne gibi etkiler meydana getirdiğini seçilmiş gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için teorik ve ampirik olarak ele alınarak incelemektir.

Bu amaçla, ilk olarak veri yetersizliği bulunduğundan dolayı ve terörizm endeksi sıralamasında daha üst sıralarda bulunan gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler ülkeler araştırmaya eklenmiştir. Araştırmada terörizm dışında doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarını etki edebilecek uluslararası literatürde genel kabul görmüş değişkenlerde modele dahil edilmiştir. Terörizm ve diğer açıklayıcı değişkenler kullanılarak Panel veri tahmin yöntemleri kullanılmıştır. Panel veri metodu ile ele alınan çalışmalarda birden fazla ülke ele alınarak kapsamlı araştırmalar yapılabilmektedir. Terör faaliyetleri ülkeleri ekonomik, sosyo-kültürel gibi farklı açılardan etkileyebilmektedir. Terörizmin ele alındığı literatür incelendiğinde terör faaliyetlerinin gerçekleştiği ülkelerde piyasada güven probleminin yaşandığı ortaya konulmuştur. Literatür incelendiğinde terörizmin DYSY üzerinde etkilerine dair çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. İncelenen araştırmalardaki genel kabul gören kanı terör eylemlerinin DYSY akışlarını olumsuz şekilde etkilediği yönündedir. Bazı araştırmalarda ise herhangi bir ilişkinin olmadığı belirtilmektedir. Dolaylı yabancı sermaye yatırımı yapan yatırımcılar terör faaliyetlerinin bulunduğu ülke piyasasından çıkmakta daha güvenli finansal piyasalara doğru yönelebilmektedir. Terörizm meydana geldiği ülkelerde sermaye akışlarında değişiklikler meydana gelebilmektedir. İncelenen araştırmalardaki genel kabul gören kanı terör eylemlerinin dolaylı yabancı sermaye yatırımları akışlarını olumsuz şekilde etkilediği yönündedir. Bazı araştırmalarda ise herhangi bir ilişkinin olmadığı belirtilmektedir. Bu çalışmanın amacı ele aldığı yıllar ile seçilmiş gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler bakımından literatüre katkı sağlamaktır. Ayrıca konuya dair politika önerileri sunulması diğer bir amaçtır.

3.2. Araştırmanın Kısıtları

Bu çalışmada terörizm endeksi sıralamasında ilk 50 içerisinde yer alan ülkelerden gelişmekte olan 10 ülke ve gelişmiş 5 ülke seçilmiştir. Ele alınan ülkelerin seçilmesindeki en önemli etken yeterli verilerin bulunmamasıdır. Seçilen 10 gelişmekte olan ve 5 gelişmiş ülke gelir düzeyine göre belirlenmiştir. Seçilen 10 gelişmekte olan ülke gelir düzeyine göre orta gelir düzeyine sahip ülkelerden oluşmuştur. Seçilen 5 gelişmiş ülke ise yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerden oluşmuştur. Seçilen 10 gelişmekte olan ülke olarak Pakistan, Endonezya, Kenya, Filipinler, Ukrayna, Türkiye, Lübnan, Meksika, Kolombiya ve Tayland ele alınarak incelenmiştir. Seçilen 5 gelişmiş ülke ise ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail ele alınarak incelenmiştir. Ülkelerin gelir düzeylerine göre sınıflandırılması Dünya Bankası tarafından 2021 yılında açıklanan rakamlarla sağlanmıştır. Dünya Bankası tarafından açıklanan rakamlara göre; orta gelir düzeyine sahip ülkeler kişi başına GSMH'sı 1.046 ile 12.695\$ arasında olanlardır. Yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler ise kişi başına GSMH'sı 12.695\$ dolardan yüksek olanlardır. Araştırmada ele alınan ülkeler bu değerler baz alınarak seçilmiştir.

3.3. Veri Seti ve Model

Bu araştırmada terörizmin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri ve terörizmin dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri olmak üzere iki farklı model kurulmuştur. Birinci modelin bağımlı değişkeni doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. İkinci modelin bağımlı değişkeni ise dolaylı yabancı sermaye yatırımlarıdır. Kurulan birinci modelin açıklayıcı değişkenleri; terörizm, ekonomik büyüme, dışa açıklık, vergi teşvikleri ve doğal kaynaklardır. Kurulan ikinci modelin açıklayıcı değişkenleri; terörizm, dışa açıklık, cari işlemler hesabı dengesi ve ekonomik büyümedir. Bu araştırmada kurulan iki model aşağıda yer almaktadır.

Birinci model;

$$\begin{aligned} LNFDI_{it} = & \alpha_0 + \alpha_1 LNTRZ_{it} + \alpha_2 LNGDP_{it} + \alpha_3 LNOPEN_{it} + \alpha_4 LNTX_{it} \\ & + \alpha_5 LNNNT_{it} + u_{it} \end{aligned} \quad (3.1)$$

İkinci Model;

$$LNPORT_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 LNTRZ_{it} + \alpha_2 LNOPEN_{it} + \alpha_3 LNCH_{it} + \alpha_4 LNGDP_{it} + u_{it} \quad (3.2)$$

Kurulan ekonometrik modelde bağımlı değişkenler olarak lnfdi (doğrudan yabancı sermaye yatırımları) ve lnport (dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları) değişkenleri kullanılırken, bağımsız değişkenler olarak lntrz (terörizm), lngdp (ekonomik büyüme), lnopen (ticari açıklık), tx (vergi teşvikleri), lnch(cari işlemler hesabı dengesi), lnnt (doğal kaynak), olarak ifade edilmektedir. Modelde değişkenlere ait veri setlerinden bağımlı ve bağımsız tüm değişkenlerin logaritması alınarak denkleme dahil edilmiştir.

Çalışmada kullanılan tüm değişkenlere ait tanımlamalar ayrıntılı olarak aşağıdaki Tablo 35’de özetlenmiştir.

Tablo 35
Analizlerde kullanılan değişkenler

Sembol	Veri Adı	Açıklaması	Kaynak
LNFDI	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (%GSYİH) olarak modele dahil edilmiştir.	Dünya Bankası
LNPORT	Dolaylı(Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları	Dolaylı(Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları (%GSYİH) olarak modele dahil edilmiştir. Nguyen vd., 2022 tarafından hesaplanan formüle göre elde edilmiştir.Portföy yatırımları, net (Cari ABD Doları)/GSYİH(CariABD Doları)*100	Dünya Bankası
LNTRZ	Terörizm	Terörizm endeksi; terör olayları sayısı, terör olaylarında ölenlerin sayısı, terör olaylarında yaralanma	Vision Humanity

sayısı ve maddi hasar hesaplamalarından oluşmaktadır.

Tablo 35'in devamı

LNGDP	Ekonomik Büyüme	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Satın Alma Gücü Paritesine Göre Sabit ABD Doları)	Dünya Bankası
LNOPEN	Ticari Açıklık	Dış Ticaret Hacmi (%GSYİH) olarak dahil edilmiştir.	Dünya Bankası
LNTX	Vergi Teşvikleri	Vergi Teşvik Değerlerinden oluşmaktadır.	Vergi Teşvik Endeksi
LNNT	Doğal Kaynak	Toplam doğal kaynak kiralari(%GSYİH) olarak modele dahil edilmiştir.	Dünya Bankası
LNCH	Cari İşlemler Hesabı Dengesi	Cari İşlemler Hesabı Dengesi(%GSYİH) olarak modele dahil edilmiştir.	Dünya Bankası

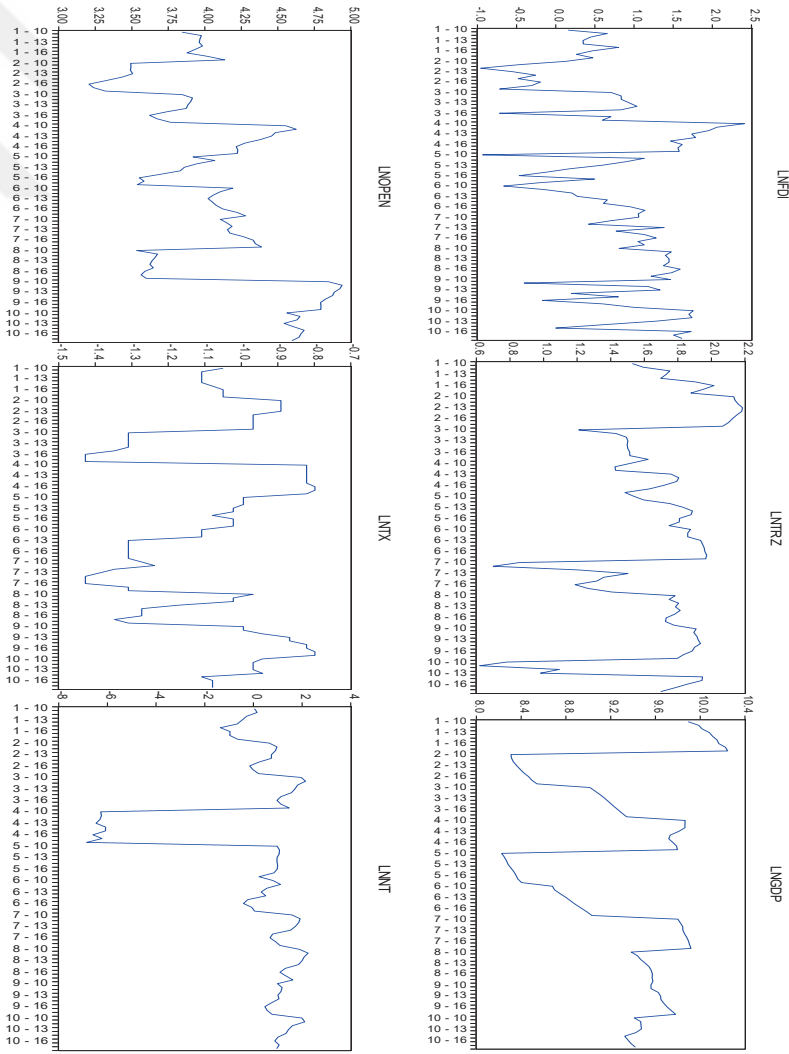
Aşağıda panel veri analizinde ele alınan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere ve değişkenlere ait grafiklere yer verilmiştir.

Tablo 36

Seçilmiş gelişmekte olan ülkeler model 1 için tanımlayıcı istatistikler

	LNFDI	LNTRZ	LNGDP	LNOPEN	LNTX	LNNT
Ortalama	0.742526	1.697447	9.308785	4.076369	-1.08694	0.157780
Medyan	0.804801	1.782382	9.467627	4.054473	-1.04982	0.95845
Maksimum	2.409895	2.185489	10.2455	4.939321	-0.79850	2.24551
Minimum	-0.960173	0.618962	8.22575	3.206867	-1.42711	-6.85244
Standart Hata	0.765192	0.329722	0.59113	0.448522	0.193721	2.3009
Gözlem	90	90	90	90	90	90

Tabloda kullanılan değişkenler ve tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Kesit boyutu 10 birim ve zaman boyutu 9 yıldır. Toplamda tüm değişkenler için 90 gözlem vardır. Değişkenlerin zaman içindeki seyrine yönelik grafikler aşağıdadır.

Şekil 1. Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler Model 1 için Grafikler

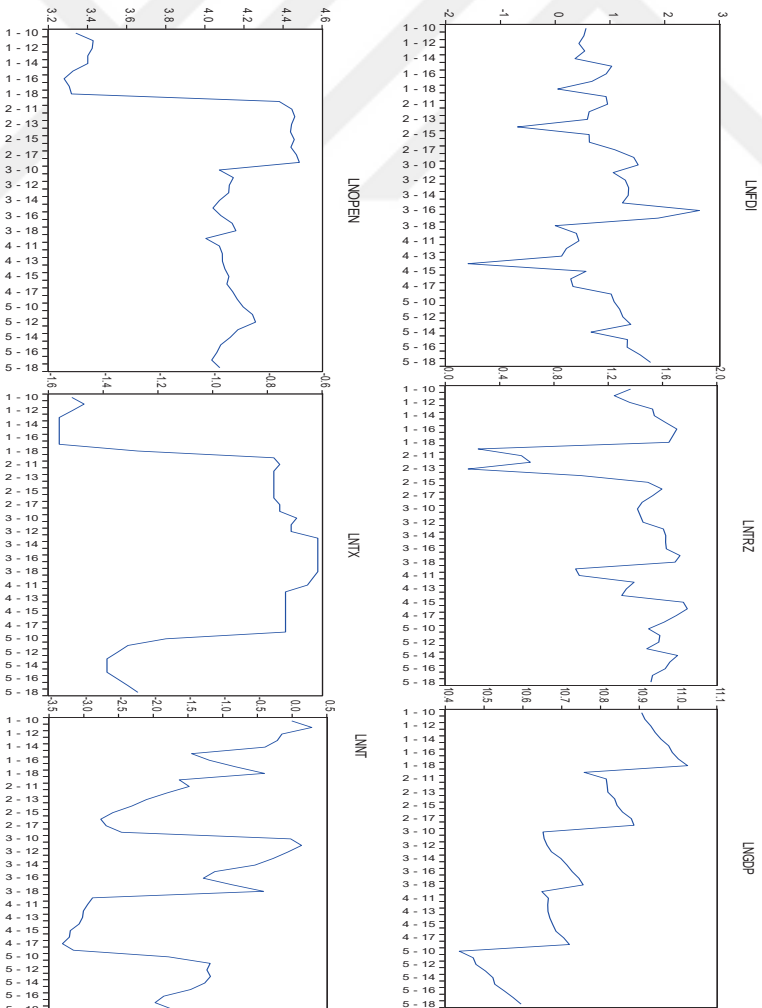
Şekillerde seçilmiş gelişmekte olan ülkelere ait terörizm, ekonomik büyüme, ticari açıklık, vergi teşvikleri, doğal kaynak ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkileri bireysel olarak gösterilmiştir.

Tablo 37

Seçilmiş gelişmiş ülkeler model 1 için tanımlayıcı istatistikler

	LNFDI	LNTRZ	LANGDP	LNOPEN	LNTEX	LNNT
Mean	0.815842	1.411552	10.73742	4.030265	-0.992395	-1.55474
Median	0.928520	1.526056	10.71327	4.112514	-0.776529	-1.46272
Maksimum	2.632045	1.782214	11.02444	4.483227	-0.616186	0.28275
Minimum	-1.593296	0.167208	10.43605	3.280422	-1.560648	-3.30903
Standart						
Hata	0.690884	0.376030	0.155926	0.367407	0.361408	1.09436
Gözlem	45	45	45	45	45	45

Tabloda kullanılan değişkenler ve tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Kesit boyutu 5 birim ve zaman boyutu 9 yıldır. Toplamda tüm değişkenler için 45 gözlem vardır. Değişkenlerin zaman içindeki seyrine yönelik grafikler aşağıdadır.

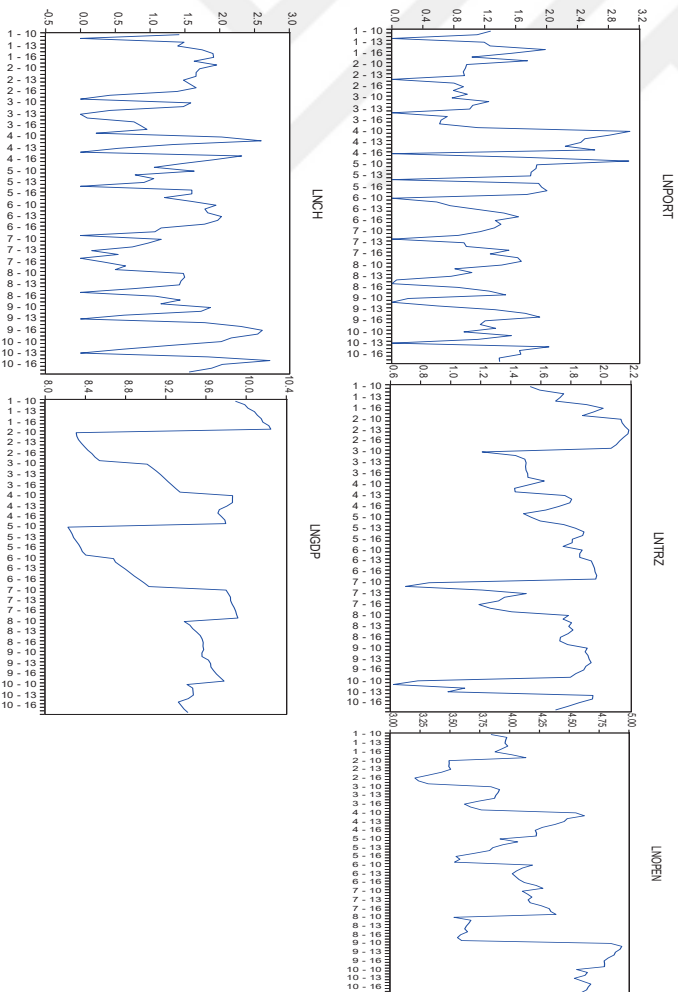
Şekil 2. Seçilmiş Gelişmiş Ülkeler Model 1 İçin Grafikler

Şekillerde seçilmiş gelişmiş olan ülkelere ait terörizm, ekonomik büyüme, ticari açıklık, vergi teşvikleri, doğal kaynak ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkileri bireysel olarak gösterilmiştir.

Tablo 38
Seçilmiş gelişmekte olan ülkeler model 2 için tanımlayıcı istatistikler

	LNPORT	LNTRZ	LNOPEN	LNCH	LNNGDP
Mean	1.215663	1.697447	4.076369	1.260827	9.308785
Median	1.199654	1.782382	4.054473	1.438027	9.467627
Maksimum	3.077523	2.185489	4.939321	2.721427	10.24559
Minimum	0.000000	0.618962	3.206867	-2.81E-10	8.225715
Standart Hata	0.705219	0.329722	0.448522	0.722193	0.591133
Gözlem	90	90	90	90	90

Tabloda kullanılan değişkenler ve tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Kesit boyutu 10 birim ve zaman boyutu 9 yıldır. Toplamda tüm değişkenler için 90 gözlem vardır. Değişkenlerin zaman içindeki seyrine yönelik grafikler aşağıdadır.

Şekil 3. Seçilmiş Gelişmekte olan Ülkeler Model 2 İçin Grafikler

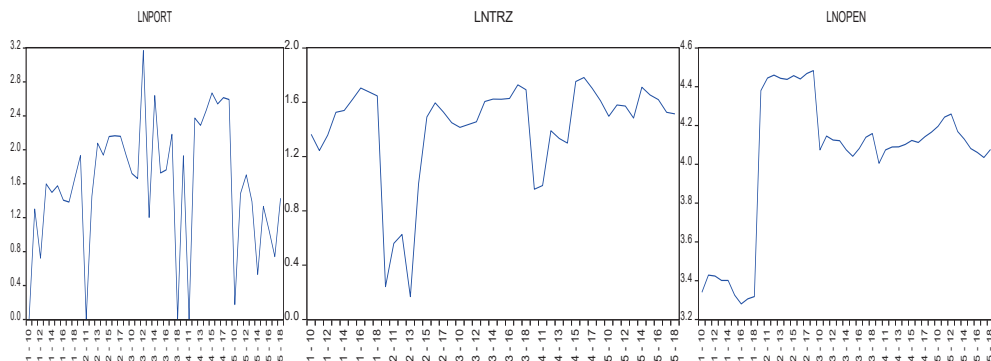
Şekillerde seçilmiş gelişmekte olan ülkelere ait terörizm, ticari açıklık, cari işlemler hesabı dengesi, ekonomik büyüme ve dolaylı(portföy) yabancı sermaye yatırımlarının etkileri bireysel olarak gösterilmiştir.

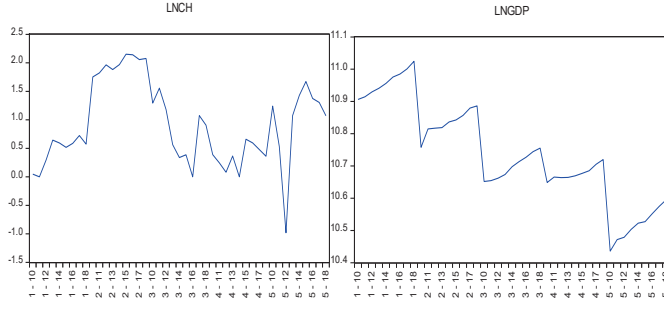
Tablo 39

Seçilmiş gelişmiş ülkeler model 2 için tanımlayıcı istatistikler

	LNPORT	LNTRZ	LNOPEN	LNCH	LNGDP
Mean					
Median	1.607424	1.411552	4.030265	0.910912	10.73742
Maksimum	1.664323	1.526056	4.112514	0.659396	10.71327
Minimum	3.170079	1.782214	4.483227	2.151306	11.02444
Standart Hata	0.000000	0.167208	3.280422	-0.981703	10.43605
Gözlem	0.786036	0.376030	0.367407	0.730335	0.155926
	45	45	45	45	45

Tabloda kullanılan değişkenler ve tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Kesit boyutu 5 birim ve zaman boyutu 9 yıldır. Toplamda, tüm değişkenler için 45 gözlem vardır. Değişkenlerin zaman içindeki seyrine yönelik grafikler aşağıdadır.

Şekil 4. Seçilmiş Gelişmiş Ülkeler Ülkeler Model 2 İçin Grafikler

Şekillerde seçilmiş gelişmiş ülkelere ait terörizm, ticari açıklık, cari işlemler hesabı dengesi, ekonomik büyüme ve dolaylı(portföy) yabancı sermaye yatırımlarının etkileri bireysel olarak gösterilmiştir.

3.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada seçilmiş gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için terörizmin doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri (2007-2018) dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Panel Veri Analizi yöntemi yardımıyla ekonometrik olarak analiz edilmektedir. Çalışmada panel veri analizi için EViews-12, Stata 15 paket programı kullanılmıştır.

Panel veri tahmin yöntemleri arasında hangisinin uygun olacağına karar vermek için, F Test ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi (LM) ve Hausman testi kullanılmıştır. Modelde değişen varyans, birimler arası ilişkinin varlığı ve otokorelasyonun olup olmadığı test edilmiştir. Bu bağlamda ele alınan ülke gruplarında Driscoll- Kraay (1998) standart hatalar tahmin yöntemi Arellano (1987), Froot (1989) ve Roger (1994) tahmin yöntemi ve panel regresyon tahmini yöntemi kullanılmıştır. Panel veri kapsamındaki testlere ait açıklamalara kısaca değinilmiştir.

3.5. Panel Veri Analizi

Belirli bir zamanda aynı kesitler arası bağımlılık birimlerinin aynı zamanda bireyler, hane halkları, firmalar ve ülkelerin de belirli bir dönem aralığındaki yatay

kesit birimlerinin toplamına panel veri denilmektedir (Gujarati ve Porter, 2008: 591).

1990'lı yıllarda kullanılmaya başlanan panel veri analizinin, zaman serisi analizine göre bir takım avantajları bulunmaktadır. Zaman serisi, veri olarak sadece bir birimin farklı zamanları kapsarken, panel veri analizi ise, yatay kesit verilerinin birçok biriminin belirli bir zamanını kapsamaktadır. Panel veri analizi, ayrıca farklı zaman dönemlerinde ve farklı birimlerin olması durumunda da tercih edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2016: 2-3).

Panel regresyon modelleri, panel veri analizini baz alan regresyon modeli olarak adlandırılır. Panel veri modelinde farklı ifadelerde bulunmaktadır. Bu farklılıklar, yatay kesit serileri gözlem sayısına ve zamana göre oluşabilmektedir. Uzun panel, ($N < T$) yatay kesit serileri sayısı zaman serileri gözlem sayısından daha küçükse geçerlidir. Kısa panel, ($N > T$) yatay kesit serileri sayısı zaman serisine göre daha büyükse geçerlidir. Dengeli panel, her değişkende eşit sayıda zaman serisi değerlerinin bulunması, dengesiz panel ise her değişkende zaman serisi değerlerinin ortaya çıkamaması durumunda söz konusudur (Tarı, 2016).

Panel veri modeli aşağıdaki eşitlikte verilmiştir (Pazarcıoğlu ve Gürler, 2007: 37);

$$Y_{i,t} = \beta_{1i,t} + \beta_{2i,t}X_{2i,t} + \beta_{3i,t}X_{3i,t} + \dots + \beta_{ki,t}X_{ki,t} + e_{i,t} \quad (3.3)$$

$$i = 1, 2, 3, 4, \dots, N$$

$$t = 1, 2, 3, 4, \dots, T$$

Eşitlikte “ e_{it} ” sabitt ortalama t ve sabit t varyanslı t hatat terimini t ifadet ederken, t “ β ” eğimt katsayını, t “ i ” kesitleri, “ t ” ise zamanı t ifadet etmektedir. “ Y_{it} ” t zamanında t bağımlı t değişkenin t i'inci biriminin t değeridir. “ X_{it} ” ise, t zamanında t bağımsız t değişkenin t i'inci biriminin t değeridir.

Panel verilerinin zaman serilerine göre avantajları aşağıda yer almaktadır (Baltagi, 2005: 5-9);

- Panel veriler zaman serilerine göre uygulamalarda değişkenler arasındaki ilişkiyi daha yoğun incelemektedir.
- Panel veriler zaman serilerine göre daha çok gözleme sahip olduklarından çoklu bağlantı kurulumu sağlamaktadır.
- Analizlerde, karışık bir model ilişkilerinde saptanamayan etkileri zaman serilerine göre daha iyi tanımlayıp, çözebilmektedir.
- Sapmaları kontrol altına almak, birim ve zamana göre değişmediği durumlarda panel veri analizi ile mümkündür.
- Panel veri her bir yatay kesitin içinde meydana gelen değişikliklerin hem kesitler arası hem de zamana bağlı olarak çoklu araştırılmasına olanak sağlamaktadır.
- Panel veri analizinde zaman serilerinde ortaya çıkan problemler ortadan kaldırılabilmektedir. Çünkü panel veri analizinde farklı birimlerin aynı değişkene etkileri daha kolay hesaplanırken, zaman serilerinde ise aynı zaman dilimlerinde ait verilerinin hesaplanması zordur.

Panel veri kullanılarak yapılan analizlerin avantajlı ve tarafları bulunmaktadır. Panel verilerde hata terimi genellikle sapmalı çıkmaktadır. Bu özellik panel verinin zaman ve yatay kesit verilerinin kendine has bir yapıda bulunmasından kaynaklanmaktadır. Panel verinin dezavantajları arasında; ölçüm hataları, örnek seçim sapması, heterojenlik sapması, verilerin tasarlanmasının ve toplanması güçlüğü yer almaktadır. Doğrusal olmayan panel veri analiz yöntemleri kullanımında panel verinin zaman serisinin yatay kesite göre kısa olması farklı zorluklar çıkarmaktadır (Tatoğlu 2013b).

Zaman serisi verilerinde karşılaşılabilecek sorunlar ile panel verilerin dezavantajlarının kesit verileri problemlerinin neredeyse aynı problemler oldukları söylenebilir. Panel verinin avantajları diğer analiz yöntemlerine göre kıyaslandığında

panel veri analizinin daha etkili bir analiz olduğu söylenebilir. Dengeli ve dengesiz olmak üzere panel veri seti iki şekilde sınıflandırılabilir. Dengeli panel, zaman serisi ve her bir yatay kesit verisinin aynı uzunluğa sahip olmasıdır. Dengesiz panel ise, yatay kesit ve zaman serisi uzunluklarının birbirinden farklı olması durumudur (Wooldridge, 2010: 284). Bu çalışmadaki veri seti, dengeli panel durumundadır.

N sayıda birimin (grupun) ve T dönemlik bir zaman serisi verisi kullanılarak panel veri analizlerinde bağımlı değişken için fonksiyon oluşturulabilir. Bu bağlamda, genel panel veri denklemi eşitlik (3.4)'deki gibi gösterilmektedir (Baltagi, 2005: 11).

$$\gamma_{it} = \beta_{1i,t} + \beta_{2i,t}X_{2i,t} + \beta_{3i,t}X_{3i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (3.4)$$

Yukarıdaki denklemde, yatay kesiti $i= 1, \dots, N$ göstermekten, zaman boyutunu ise $t=1, \dots, T$ göstermektedir. ε hata terimidir. ε 'nin varyansının sabit ve ortalamasının sıfır olduğu varsayılmaktadır.

Bu durumda:

γ_{it} : i'nci yatay kesit biriminin t zamanındaki bağımlı değişken değeri,

X_{2it} : i'nci yatay kesit biriminin t zamanında 2. bağımsız değişken değeri

β_{2it} : i'nci yatay kesit biriminin t zamanında 2. bağımsız değişkenin tahmin edilen katsayısını oluşturmaktadır (Baltagi, 2005: 11).

Panel veri analizinin en genel ve en sade biçimi, tüm yatay kesit birimlerinin ve katsayılarının sabit tutulmasıyla mümkündür. Bu durum eşitlik (3.5) de gösterilmektedir.

$$\gamma_{it} = \beta_1 + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \varepsilon_{i,t} \quad (3.5)$$

Yukarıdaki eşitliğe göre, bağımsız değişkenler yatay kesit birimlerini aynı ölçüde etkilemektedir. Bu model tüm bağımsız değişkenlerin farklı birimlerinin birbirlerini

farklı biçimlerde etkileyebildiği üzerine kurulursa yetersiz kalabilir. Bu hususta (β_1) başlangıç noktasının nasıl tanımlanacağı bir başka önemli bir durumdur. (β_1), tüm birimler için sabit varsayılabilir. Bu kısıtlı durum uygulandığında farklı yatay kesit birimleri için farklı başlangıç noktaları olması sağlanabilir (Baltagi, 2005: 16).

3.5.1. Panel Veri Modelleri ve Tahmin Yöntemleri

Panel veri analizinde hangi yöntemin kullanılacağına karar verebilmek için birtakım testler ile ölçüm yapılması gerekmektedir. Parametrelerin birim veya zamana göre değer alması, panel veri modellerinde seçim yaparken hangi modelin geçerli olduğu ile alakalı bize bilgi vermektedir. Bu testler F testi, Olabilirlik Oranı (LR), Breusch-Pagan LM ve Husman testleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Çatalbaş ve Yazar, 2015: 107; Yerdelen Tatoğlu, 2013a: 164-184).

Klasik Model

Zaman veya birim etkilerinin ihmal edilerek uygulandığı bu yöntem panel veri analizinde en fazla bilinen Klasik En Küçük Kareler modeli (Ordinary Least Squares) OLS tahmincisidir. Bu modelde bulunan parametre sayısı kullanılan gözlem sayısından fazlaysa modelin tahmini zorlaşır. Bu durumda hata teriminin özellikleriyle ve katsayıların değişebilirliğiyle alakalı farklı varsayımlar dikkate alınarak farklı modeller oluşturulabilir (Wooldridge, 2002: 301).

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad (3.6)$$

$$i:1,2, \dots, N; t:1,2, \dots, T$$

Yukarıdaki denklemde β için Havuzlanmış EKK(En Küçük Kareler) tahmincisi kullanılmaktadır. Sabit ve eğim parametrelerinin Havuzlanmış EKK tahmin yönteminde sabit olduğu varsayımı bulunmaktadır. Bu yöntemin zayıf dışsallık, bağımsız değişkenler arasında otokorelasyon, çoklu doğrusal bağlantı ve değişen varyansın olmaması gibi özellikleri bulunmaktadır(Yerdelen Tatoğlu, 2013b: 40).

Sabit Etkiler Modeli

Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects Model) ve Tesadüfi Etkiler Modeli (Random Effects Model) sabit parametre kısıtlaması kaldırıldığında, başlangıç noktası tanımlayabilmek için kullanılan iki farklı yöntemdir. Başlangıç noktasının tüm yatay kesit birimleri için farklı sabit parametre değeri alacağı Sabit Etkiler Modelinde (SEM)'de varsayılmaktadır (Abatay, 2012: 415).

$$y_{it} = \beta_{1i} + \beta_{2i}X_{2it} + \beta_{3i}X_{3it} + \varepsilon_{it} \quad \beta_{1j} \neq \beta_{1i} \quad (3.7)$$

En Küçük Kareler Gölge Değişkeni Modeli olarak da adlandırılan sabit etkiler modeli, F istatistiğine dayanmaktadır. Bu test ile gölge değişkene ait katsayıların performans testi yapılmaktadır. Sıfır hipotezi, tahmin modelinin gruplara özgü sabit kesişim katsayılarının değişmediğini varsayarak klasik etkiler modelinin geçerli olduğunu ifade ederken, alternatif hipotez ise sabit etkiler modelinin geçerli olduğunu kabul etmektedir (Baltagi, 2005: 21).

Sabit etkiler modelinde, yatay kesit sayısının fazla olması serbestlik derecesinin azalmasına sebep olmaktadır. Sabit etkiler modelinin bir başka dezavantajı da, zaman içinde değişmeyen değişkenler için uygun olmamasıdır. Bu durumda Tesadüfi Etkiler Modelinin kullanılması daha faydalı olacaktır (Hodoshima vd., 2000: 518).

Tesadüfi Etkiler Modeli

Tesadüfi etkiler modelinde zamana ve birimlere göre ortaya çıkan farklılıklar, hata teriminin bir bileşeni olarak modele dâhil edilmektedir. Bu modelde, ilk önce zaman içerisinde rassal etkilerin değişmediği varsayımı yapılmaktadır. Değişimin bir yatay kesitten diğer yatay kesite değiştiği kabul edilir. İkinci olarak, rassal etkilerin süreç içinde değiştiği ama yatay kesit birimleri arasında değişmediği kabul edilebilir. Son olarak da, hem yatay kesit birimleri arasında hem de zamana göre rassal etkilerin değiştiği kabul edilebilir (Hodoshima vd., 2000: 518).

Seçimi yapılan birimler tesadüfi ise, birimler arası farklılıklar da tesadüfi

olmaktadır. Birim farklılıkları “tesadüfi farklılıklar” olarak adlandırılmaktadır. Birim etki tesadüfi etkiler modelinde sabit olmadığı için sabit parametre içerisinde bulunmamaktadır. Bunun yerine tesadüfi hata payı içerisinde bulunmaktadır. Bu sebeple burada hata terimi,

$$u_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (3.8)$$

olarak ifade edilmektedir. Birinci tip değişkenler U_{it} ile açıklanırken, μ_i birimhatayı ifade etmektedir. Panel veri modelin tesadüfi etkisi,

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + \mu_i + v_{it} \quad (3.9)$$

olarak veyahut da

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + v_{it} + \mu_i \quad (3.10)$$

olarak ifade edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012).

Tesadüfi değişken, Tesadüfi Etkiler Modelinde başlangıç noktası olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda başlangıç noktaları, β_1 sabit parametresi ve ortalaması sıfır olan u_i tesadüfi değişken toplamı ile ifade edilmektedir (Baltagi, 2005: 19).

$$y_{it} = \beta_{1i} + \beta_{2i} X_{2it} + \beta_{3i} X_{3it} + \varepsilon_{it} \quad \beta_{1j} \neq \beta_i + \mu_i \quad (3.11)$$

3.5.2. Panel Veri Tahmin Yöntemleri Arasında Tercihler

Panel veri analizinde klasik, sabit ve tesadüfi etkiler olmak üzere birbirinden farklı üç model bulunmaktadır. Modelin tahmini için tahminciler arasında seçim yapılırken, Panel veri analizinde çeşitli testler uygulanmaktadır. Bu nedenle F testi, LR Olabilirlik Oranı Testi, Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi ve Score testi ile veri setinin klasik modele uygun olup olmadığı hakkında bize bilgi vermektedir. Hausman testi ile veri setinin tesadüfi etkiler ile sabit etkiler modeli arasından hangisinin uygun olduğuna karar verilir (Karaca ve Alsu, 2017: 156-157).

Yapılan F testinde, sıfır hipotezi etkin tahmin edicinin “Havuzlanmış (pooled) EKK” olduğunu kabul ederken, alternatif hipotez etkin tahmincinin “sabit etki” (fixed effect) modeli olduğunu kabul etmektedir. F testi klasik modelin geçerliliğini test etmektedir. Bu test klasik model ile sabit etkiler modeli arasında seçim yapmamızı sağlayan bir testtir (Turhan 2012: 83).

Breusch-Pagan (BP) testi gibi LR Olabilirlik Oranı Testi, Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi ve Score testi de yine aynı amaçla yapılmaktadır. Tesadüfi birimsel etkinin anlamlılığı Breusch-Pagan (BP) testi kullanılarak test edilmektedir. Bu testin sıfır hipotezi, tesadüfi etkinin olmadığı şeklindedir. Sıfır hipotezinin reddedilirse, bu durum tesadüfi etki modelinin Havuzlanmış EKK yerine tercih edilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Eğer sıfır hipotezi reddedilemezse, Havuzlanmış EKK modelinin kullanılması gerekmektedir (Atabay 2012: 416).

Hausman Testi, verilerin havuzlanmış olmaması durumunda sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modelinden hangisinin seçilmesi gerektiğinin kararının verilmesinde kullanılmaktadır. Hausman testinde sıfır hipotezi tesadüfi etkinin var olduğunu ifade etmektedir. Sıfır hipotezinin reddedilmesi durumunda, tesadüfi etkiler modeli yerine sabit etkiler modelinin seçilmesi gerekmektedir (Kaya ve Efe, 2015: 273).

3.5.3. Panel Veri Modellerinin Varsayımlarının Test Edilmesi

Panel veri analizi kullanılarak yapılan araştırmalarda, en fazla klasik model, tesadüfi etkiler modeli ve sabit etkiler modeli kullanılmaktadır. Bu modellerde değişen varyans, yatay kesit bağımlılığı ve otokorelasyon sorunlarının birkaçının veya tamamının bulunması durumunda tahminciler doğru sonuçları gösterememektedir. Sonuçlar etkisiz olmakta ve sapmalı standart hataya neden olmaktadır. Bu yüzden tahmini yapılan modelde bu üç sorunun var olup olmadığı incelenmelidir. Bu sorunlardan biri ya da tamamı bulunuyorsa, bu sorunların neden olduğu olumsuzlukların ortadan kaldırılması gerekmektedir (Ün, 2018: 53).

Panel Veri Modellerinde Değişen Varyans (Heteroscedasticity) Testleri

Heteroscedasticity, yani değişen varyans varsayımı gözlenmesi mümkün olmayan hatateriminin açıklayıcı değişkenlerine koşullu varyansının sabit olmasını ifade etmektedir.

$$\text{VAR}(u|x_1, x_2, \dots, x_k) = \sigma^2 \quad (3.12)$$

Kurulan modelde ana kütlede değişik kesimlerinde bu varyans farklılık gösteriyorsa varsayımın uygulanmadığı anlamı çıkmaktadır. Değişen varyans, kurulan modeldeki hata terimlerinde bulunan varyansın örneklemin tümünde sabit olmaması koşulunda oluşmaktadır (İnci, 2014: 198).

Wald testi, Breusch-Pagan/Cook-Weisberg testi, Breusch-Pagan Lagrange Çarpımı (LM) testi ve testleri ile panel regresyon analizlerinde kullanılan modellerde değişen varyans sorununun bulunup bulunmadığı incelenmektedir. Bu bölümde, kullanılan modelde değişen varyans sorununu saptamak adına tercih edilen değiştirilmiş Wald testi açıklanmaktadır.

Değiştirilmiş Wald Testi

Değiştirilmiş wald testi kurulan modelde değişen varyans probleminin olup olmadığını ortaya koyabilen bir testtir. Bu test sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinde kullanılabilir. Bu testte hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğu varsayımı dikkate alınmalıdır. Aşağıda değiştirilmiş wald test istatistik modeli gösterilmiştir;

$$W = \sum_{t=1}^N \frac{(\sigma^2_i - \sigma^2)}{V_i} \quad (3.13)$$

Değiştirilmiş wald testi ile değişen varyansın bulunması için oluşturulan temel hipotez ise şu şekildedir (Greene, 2003).

$$H_0: \sigma^2_i = \sigma^2 \text{ (Değişen varyans problemi yoktur)} \quad (3.14)$$

Wald test istatistiği N serbestlik derecesi ile χ^2 dağılmaktadır.

White Testi

Klasik modelde Değişen varyansın sınanmasını sağlayan bu test White(1980) tarafından önerilmiştir. Bu regresyon modelinde bağımlı, bağımsız değişkenlerin kare ve çapraz çarpımlarının birer bağımsız değişken olarak modele dahil edilmesiyle heteroskedasite sınanmaktadır. İlk olarak Breush- pagan/Cook Weisberg ile benzerdir. Bir farklılık olarak yardımcı regresyon modeli yönünden ayrılmaktadır. $N \cdot R^2$ değeri elde edilmekte ardından yardımcı regresyon modeli bağımsız değişken sayısı serbestlik dereceli χ^2 tablo değeri ile kıyaslanmaktadır. Testi hipotezleri aşağıda yer almaktadır (Tatoğlu, 2020: 232).

H_0 : Sabit varyans bulunmaktadır.

H_1 : Değişen varyans vardır.

Panel Veri Modellerinde Birimler Arası Korelasyon (Yatay Kesit Bağımlılığı) Testleri

Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi, Pesaran CD Testi, Friedman Korelasyon Testi ve Frees Q Testleri yardımıyla panel veri modellerinde hata terimlerinin birimlere göre ilişkilerinin varlığı sınanabilmektedir (Yaman, 2017: 73).

Bu bölümde kullanılan modelde, birimler arası ilişkinin varlığını saptamak adına tercih edilen Frees Q testi tanımlanmaktadır.

Frees Q Testi

Frees (1995, 2004) birimler arasında korelasyonun bulunup bulunmadığına dair bilgi edinilmesini sağlamaktadır. Bu test karesi alınmış sıralama korelasyon katsayılarının toplamına dayanan bir istatistik önermiştir;

$$FREE=N(R^2_{ORT}-(T-1)^{-1}) \quad (3.15)$$

Şeklinde yazılmaktadır. Yukarıdaki denklemde R^2_{ORT} aşağıda gösterildiği biçimde elde edilmektedir (Tatoğlu, 2020: 247-248).

$$R^2_{ORT} = \frac{2}{N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \tilde{t}_{i,j}^2 \quad (3.16)$$

Frees test istatistiği Q dağılımına uymakta ve aşağıda yer alan formül sayesinde elde edilmektedir.

$$Q = \alpha (T) (X^2_{1,T-1} - (T-1)) + b (T) (X^2_{2,T(T-3)/2} - \frac{T(T-3)}{2}) \quad (3.17)$$

Denklemden $X^2_{1,T-1}$ ve $X^2_{2,T(T-3)/2}$ sırasıyla $(T-1)$ ve $(T(T-3)/2)$ serbestlik derecesinde birbirini etkilemeyen χ^2 rassal değişkenleridir. Frees istatistiği ki-kare dağılımlı iki rassal değişkenin (ağırlıklı) toplamına eşit olan Q dağılımı sergiler (Özcan ve Özer, 2018: 20-21).

Panel Veri Modellerinde Oto korelasyon Testleri

Oto korelasyon varlığı, mekan ya da zaman içerisinde olmak koşuluyla sıralı halde bulunan gözlem dizilerinin birimleri arasında korelasyon ilişkisinin olmasıdır. Yani sıralı bağımlılık durumu, hata terimleri arasında ilişkinin var olduğu durum olarak ifade edilir. Oto korelasyon olduğu durumlarda $E(u_i, u_j) \neq 0, i \neq j$ olarak gösterilebilmektedir. Oto korelasyonun olmadığı yani hata terimleri arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı durumlarda ise $E(u_i, u_j) = 0, i \neq j$ şeklinde gösterilebilmektedir. Oto korelasyonun bulunduğu modellerde EKK tahmincileri sapmalı sonuçlar vermektedir. Hata terimlerine ait varyans tahmincileri sapmalı olabileceğinden, parametrelerin varyansları da etkili sonuçlar ortaya koyamamaktadır. Anlamsız olan bir katsayı aslında anlamlıymış gibi ortaya çıkabilmektedir. Bu problemler ortadan kaldırıldığında ise, R^2 değeri de yüksek çıkmaktadır (Azgan, 2019: 69-70).

Bhargava, Franzini ve Narendranathan DW-d testi, Baltagi-Wu LBI testi ve Wooldridge testleri ile panel regresyon analizlerinde oto korelasyon sorunu incelenebilmektedir. Bu bölümde, kullanılan modelde otokorelasyon sorununu saptamak için tercih edilen test Bhargava, Franzini ve Narendranathan DW-d testidir.

Bhargava, Franzini ve Narendranathan DW-d Testi

Oto korelasyon, regresyon hatalarının zamanla gözlemlerde meydana gelen süreklilik nedeniyle birbirinden ayrı biçimde dağıtılmadığında ortaya çıkmaktadır. Hata teriminin oto korelasyonsuz olduğu varsayımı, panel veri modellerinde Oto korelasyon-D.Watson ve Baltagi-Wu testleri ile yapılmaktadır (Pesaran, 2015: 94).

Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982), panel veri modelleri için sıfır hipotezinin hata terimlerinde otokorelasyon olmadığını, alternatif hipotezde ise birinci mertebe oto korelasyon olduğunu ortaya koyan bir test geliştirmiştir. Durbin Watson d Test istatistiği panel veriye uyarlanmış bir test istatistiğidir (Ün, 2018: 83).

$$d = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^{n_i} [Z_{i,t} - Z_{i,t-1} I(t_{i,j} - t_{i,j-1} = 1)]^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^{n_i} Z_{i,t}^2} \quad (3.18)$$

Baltagi Wu (1999)'da LBI (Yerel En İyi Değişmez Testi) test istatistiğini geliştirmiştir. Geliştirmiş olduğu bu test sabit ve tesadüfi etkili panel veri analizleri için kullanılabilir. Ayrıca dengesiz panel veri modellerinde de etkilidir (Ün, 2018: 83).

Wooldridge Testi

Panel veri modellerinde otokorelasyon daha çok birim etki nedeniyle meydana gelmektedir. Eğer modelde birim etki yoksa birleşik hatadaki otokorelasyon azalacaktır, ancak artık hatadaki (hata terimi) otokorelasyon etkilenmeyecektir. Dolayısıyla modelde hata teriminin otokorelasyonunun sınanması gerekmektedir. Wooldridge (2002) ile Klasik modelde otokorelasyon problemine dair inceleme yapılabilmektedir. Bu göre bu teste

dair temel ve alternatif hipotez aşağıda yer almaktadır; (Korkmaz vd., 2010: 100).

H0: Birinci mertebeden otokorelasyon yoktur.

H1: Birinci mertebeden otokorelasyon vardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Model 1 Ampirik Bulgular

Bu bölümde model 1 için Panel regresyon analizi yapılmıştır. Bu nedenle F Test ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi (LM) testi, Hausman testi bulgularına yer verilmiştir. Ardından değişen varyans, birimler arası ilişkinin varlığı ve otokorelasyon testleri yapılmıştır. Bulunan sonuçlar neticesinde Arellano (1987), Froot (1989) ve Roger (1994) ile Havuzlanmış En Küçük Kareler Tahmincisi tahmincisi kullanılarak bulgular araştırmaya dahil edilmiştir.

4.1.1. Model 1 Tahminleri

Kurulan bu modelde seçilen, gelişmekte olan 10 ülke ve gelişmiş 5 ülke seçilmiştir. Seçilen 10 gelişmekte olan ülkede gelir düzeyine göre orta gelir düzeyine sahip ülkeler ve gelişmiş olan ülkede gelir düzeyine göre yüksek gelir düzeyine sahip 5 gelişmiş ülke incelenmiştir. Orta gelir düzeyine sahip ülkeler olarak Pakistan, Endonezya, Kenya, Filipinler, Ukrayna, Türkiye, Lübnan, Meksika, Kolombiya ve Tayland ele alınarak incelenmiştir. Yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail ele alınarak incelenmiştir. Kurulan ekonometrik model 1'de bağımlı değişkenler olarak fdi (doğrudan yabancı sermaye yatırımları) bağımsız değişkenler olarak model 1 de trz (terörizm), $Lngdp$ (ekonomik büyüme), $open$ (ticari açıklık), tx (vergi teşvikleri), nt (doğal kaynak) olarak ele alınmıştır. Modelde yer alan bağımlı ve bağımsız tüm değişkenlerin logaritması alınarak modele dahil edilmiştir. Bu doğrultuda seçilmiş gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler için oluşturulan model aşağıda belirtilmiştir.

Birinci model;

$$\begin{aligned} LNFDI_{it} = & \alpha_0 + \alpha_1 LNTRZ_{it} + \alpha_2 LNGDP_{it} + \alpha_3 LNOPEN_{it} + \alpha_4 LNTX_{it} \\ & + \alpha_5 LNNT_{it} + u_{it} \end{aligned} \quad (3.35)$$

2010-2018 yılları arasını kapsayan seçilmiş gelişmekte olan ülkeler Pakistan, Endonezya, Kenya, Filipinler, Ukrayna, Türkiye, Lübnan, Meksika, Kolombiya ve Tayland ile seçilmiş gelişmiş ülkeler ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail için oluşturulan modelde, öncelikle modelin tahmincileri arasında karar vermek için yapılan F Testi ve Breusch-Pagan LM test sonuçları raporlanmıştır. Ardından Hausman testi uygulanmıştır. Yine söz konusu modelde değişen varyans testi olarak değiştirilmiş Wald testi ve White testi uygulaması gerçekleştirilmiştir. Birimler arası korelasyon incelemesi için Frees QTesti gerçekleştirilmiştir. Oto korelasyon sorununun incelenmesi için ise, Bhargava, Franzini ve Narendranathan DW-d testi ile Baltagi-Wu LBI testi, Wooldridge testi gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar aynı tabloda gösterilmiştir.

Tablo 40
Uygun model seçimi ve tahmin sonuçları

Bağımlı Değişken LNFDI	Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Uygun Model Seçimi, Arellano (1987), Froot (1989) ve Roger (1994) Tahmin Sonuçları		Seçilmiş Gelişmiş Ülkeler İçin Uygun Model Seçimi, Havuzlanmış En Küçük Kareler Tahmin Sonuçları	
	Katsayı	z. stat	Katsayı	z. stat
Değişkenler				
Sabit	-17.070*	-2.31	2.602*	0.26
LNTRZ	-0.469*	-2.03	0.471	1.67
LNGDP	1.250	1.75	-0.525	-0.67
LNOPEN	1.483*	3.93	0.848*	1.77
LNTX	-0.848	-1.43	-0.228	-0.60
LNNT	-0.018	-0.16	0.292*	2.93
F Testi	8.11(0.00)*		3.14(0.21)	
Breusch- Pagan Testi	47.86(0.00)*		0.00(0.92)	
Hausman Testi	5.17(0.04)*			
Wald Testi	892.68(0.00)*			
White Testi			16.50(0.68)	
Frees Q Testi	-0.053(0.28)			
Durbin-Watson	1.9431925			
Baltagi-Wu LBI	2.248163			
Wooldridge Testi			1.18(0.33)	
VIF	1.41		1.66	

*, %10 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Seçilmiş gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler, uygun model seçimi ve tahmin sonuçları tablosu incelendiğinde, seçilmiş gelişmekte olan ülkeler için klasik etkiler modeli ile sabit etkiler modeli arasında tercih yapılmasını sağlayan F Testi sonucu, “klasik model geçerlidir” şeklinde kurulan sıfır hipotezi $p \leq 0.10$ anlamlılık düzeyine göre reddedilerek sabit etkili modelin uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Seçilmiş gelişmiş olan ülkeler için klasik etkiler modeli ile sabit etkiler modeli arasında tercih yapılmasını

sağlayan F Testi sonucu, “klasik model geçerlidir” şeklinde kurulan sıfır hipotezi 0.10 anlamlılık düzeyine göre reddedilememiştir. Bu nedenle klasik modelin uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Breusch-Pagan Testi, klasik etkiler modeli ile tesadüfi etkiler modelinin hangisinin uygun olduğuna dair karar verilmesine olanak sağlayan bir testtir. Breusch-Pagan Testi sonucu ise, seçilmiş gelişmekte olan ülkeler için “klasik model geçerlidir” şeklinde kurulan sıfır hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Bulunan sonuca göre, klasik modelin uygun olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, F Testi sıfır hipotezini %10 anlamlılık düzeyinde reddedildiği için ve Breusch-Pagan Testi sıfır hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedildiği için sabit veya tesadüfi etkilerden hangisinin geçerli olduğuna karar verilmesi gerekmektedir. Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler arasında kalındığı için Hausman Testi uygulanmıştır. Sıfır hipotezi seçilmiş gelişmekte olan ülke grubu için % 10 anlamlılık düzeyinde reddedildiği için sabit etkiler modeli ile devam edilmiştir. Gelişmiş ülkeler için ise Breusch-Pagan Testi hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilemeyerek klasik modelin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. Seçilmiş gelişmiş ülkeler için ise hausman testi uygulanmasına gerek görülmemiştir.

Değişen varyans probleminin incelenmesi için, seçilmiş gelişmekte olan ülkeler için Değiştirilmiş Wald Testi testi uygulanmıştır. Yapılan test sonucunda “Değişen varyans yoktur” şeklinde kurulan sıfır hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddilmiştir. Bu nedenden dolayı modelde değişen varyans sorunu bulunmaktadır. Seçilmiş gelişmiş olan ülkeler için White testi uygulanmıştır. Yapılan test sonucunda “Sabit varyans vardır” şeklinde kurulan sıfır hipotezi %10 anlamlılık düzeyine reddedilememiştir. Bu nedenden dolayı modelde değişen varyans sorunu bulunmamaktadır.

Birimler arası korelasyonun araştırılması için seçilmiş gelişmekte olan ülkeler incelendiğinde, Frees Q testi ($-0.053 < 0.28$) istatistiği %10 anlamlılık düzeyine göre küçük olduğundan H_0 “Birimler arası korelasyon yoktur” hipotezi reddedilememektedir. Bu nedenden dolayı birimler arası korelasyon bulunmamaktadır. Seçilmiş gelişmiş ülkeler için ise klasik modelin geçerli olması nedeniyle birimler arası korelasyon testi uygulanmamıştır.

Seçilmiş gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için araştırılması yapılan bir diğer test otokorelasyon testleridir. Seçilmiş gelişmekte olan ülkelere Durbin-Watson (DW) ve Yerel En İyi Değişmez (LBI) testinin istatistiksel sonuçları uygulanmıştır. Test sonucu 2'nin altında olduğundan modelde otokorelasyonun olmadığını belirten H_0 hipotezini reddetmektedir. Seçilmiş gelişmekte olan ülkelerde birinci dereceden otokorelasyon problemi saptanmıştır. Seçilmiş gelişmiş olan ülkelere klasik etkiler geçerli olduğundan dolayı Wooldridge testi uygulanmıştır. Birinci metebeden otokorelasyonun olmadığını belirten H_0 hipotezini reddedilememektedir. Seçilmiş gelişmiş olan ülkelerde otokorelasyon problemi saptanmamıştır.

Seçilmiş Gelişmekte olan ülkeler için ise sabit etkiler modelinde oto korelasyon ve değişen varyans problemi bulunduğu için Arellano (1987), Froot (1989) ve Roger (1994) tarafından geliştirilen dirençli tahmin yöntemi kullanılmak suretiyle problemler giderilmiş ve modellerin tahmini yapılmıştır (Biçen, 2019: 196). Seçilmiş gelişmiş ülkeler için ise havuzlanmış en küçük kareler tahmincisi yöntemi uygulanmıştır.

Yukarıdaki tabloda, seçilmiş gelişmekte olan ülkeler Türkiye, Pakistan, Endonezya, Filipinler, Kenya, Lübnan, Meksika, Kolombiya, Tayland ve Ukrayna için bağımlı değişkenin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının olduğu açıklayıcı değişkenlerin ise terörizm, ekonomik büyüme, ticari açıklık, vergi teşviki ve doğal kaynakların olduğu bir analiz gerçekleştirilmiştir. Arellano (1987), Froot (1989) ve Roger (1994) tarafından geliştirilen dirençli tahmin yöntemi kullanılmıştır. Buna göre, terörizm ile DYSY arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Terörizmde meydana %10'luk değişim DYSY üzerinde %-0.46 ters yönde etki doğurmaktadır. Bu sonuç literatürde; Resnick (2001), Abadie ve Gardeazabal (2003), Gupta vd. (2004), Eckstein ve Tsiddon (2004), Drakos (2010), Omay vd. (2011), Bandyopadhyay vd. (2011), Muckley (2011), Filer ve Stanisic (2012), Anwar ve Mughal (2013), Boss vd. (2013), Bandyopadhyay, Sandlery ve Younas (2014), Akıncı, Akıncı ve Yılmaz (2015), Bezić, Galović ve Mišević (2016), Lutz and Lutz (2017), Lee (2017), Radic, Dragicevic, ve Sotosek (2019), Shah, Hasnat ve Sarath (2020), Onanuga, Odusanya ve Adekunle (2021) ile aynı sonuca sahiptir. Dışa açıklık ve DYSY arasında ise pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ticari açıklıkta meydana gelen %10'luk değişim DYSY üzerinde % 1.48 aynı yönde etki doğurmaktadır. Bu sonuç literatürde Culem (1988), Edwards (1989), Özer ve Saraç(2008), Lebe ve Ersungur(2011),

ile aynı sonuca sahiptir.

Yukarıdaki tabloda, seçilmiş gelişmiş olan (ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail) ülkeler için, bağımlı değişkenin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının olduğu açıklayıcı değişkenlerin ise terörizm, ekonomik büyüme, ticari açıklık, vergi teşviki ve doğal kaynakların olduğu bir analiz gerçekleştirilmiştir. Havuzlanmış en küçük kareler tahmincisi yöntemi uygulanmıştır. Buna göre, ticari açıklık ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ticari açıklıkta meydana gelen %10'luk değişim DYSY üzerinde % 1.84 aynı yönde etki doğurmaktadır. Bu sonuç literatürde Culem (1988), Edwards (1990), Özer ve Saraç(2008), Lebe ve Ersungur(2011), ile aynı sonuca sahiptir. Doğal kaynak kullanımı ile DYSY arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Doğal kaynak kullanımında meydana gelen %10'luk değişim DYSY üzerinde % 0.29 aynı yönde etki doğurmaktadır. Bu sonuç literatürde Asiedu (2006), Onyeiwu ve Shrestha (2004), Nur ve Dilber(2017) ile aynı sonuca sahiptir.

4.2. Model 2 Ampirik Bulgular

Bu bölümde model 2 için Panel regresyon analizi yapılmıştır. Bu nedenle F Test ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi (LM) testi, Hausman testi bulgularına yer verilmiştir. Ardından değişen varyans, birimler arası ilişkinin varlığı ve otokorelasyon testleri yapılmıştır. Bulunan sonuçlar neticesinde Arellano (1987), Froot (1989) ve Roger (1994) tahmincisi ile Havuzlanmış En Küçük Kareler Tahmincisi kullanılarak bulgular araştırmaya dahil edilmiştir.

4.2.1. Model 2 Tahminleri

Model 2 için seçilmiş gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler için oluşturulan model aşağıda belirtilmiştir.

İkinci model;

$$LNPORT_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 LNTRZ_{it} + \alpha_2 LNOPEN_{it} + \alpha_3 LNCH_{it} + \alpha_4 LNGDP_{it} + u_{it} \quad (3.36)$$

2010-2018 yılları arasını kapsayan seçilmiş gelişmekte olan ülkeler Pakistan, Endonezya, Kenya, Filipinler, Ukrayna, Türkiye, Lübnan, Meksika, Kolombiya ve Tayland ile seçilmiş gelişmiş ülkeler ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail için oluşturulan modelde, öncelikle modelin tahmincileri arasında karar vermek için yapılan F Testi ve Breusch-Pagan LM test sonuçları raporlanmıştır. Ardından Hausman testi uygulanmıştır. Yine söz konusu modelde değişen varyans testi olarak değiştirilmiş Wald testi ve White testi uygulaması gerçekleştirilmiştir. Birimler arası korelasyon incelemesi için Frees QTesti gerçekleştirilmiştir. Oto korelasyon sorununun incelenmesi için ise, Bhargava, Franzini ve Narendranathan DW-d testi ile Baltagi-Wu LBI testi, Wooldridge testi gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar aynı tabloda gösterilmiştir.

Tablo 41
Uygun model seçimi ve tahmin sonuçları

Bağımlı Değişken LNPORT	Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Uygun Model Seçimi, Arellano (1987), Froot (1989) ve Roger (1994) Tahmin Sonuçları		Seçilmiş Gelişmiş Ülkeler İçin Uygun Model Seçimi, Havuzlanmış En Küçük Kareler Tahmin Sonuçları	
	Katsayı	z. stat	Katsayı	z. stat
Değişkenler				
Sabit	-24.30*	-3.09	-30.76*	-0.26
LNTRZ	0.401	1.02	-0.610	-1.87
LNGDP	2.562*	2.30	2.374*	2.46
LNOPEN	1.130*	1.57	1.575*	3.25
LNCH	0.257*	2.40	0.366*	1.84
F Testi	6.51(0.00)*		1.57(0.20)	
Breusch- PaganTesti	34.77(0.02)*		0.00(0.72)	
Hausman Testi	3.47(0.02)*			
Wald Testi	13.59(0.19)			
White Testi			10.49(0.72)	
Frees Q Testi	0.18(0.28)			
Durbin-Watson	1.61			
Baltagi-Wu LBI	1.80			
Wooldridge Testi			0.01(0.89)	
VIF	1.21		1.54	

*, %10 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Seçilmiş gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler, uygun model seçimi ve tahmin sonuçları tablosu incelendiğinde, seçilmiş gelişmekte olan ülkeler için klasik etkiler modeli ile sabit etkiler modeli arasında tercih yapılmasını sağlayan F Testi sonucu, “klasik model geçerlidir” şeklinde kurulan sıfır hipotezi $p \leq 0.10$ anlamlılık düzeyine göre reddedilerek sabit etkili modelin uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Seçilmiş gelişmiş olan ülkeler için klasik etkiler modeli ile sabit etkiler modeli arasında tercih yapılmasını

sağlayan F Testi sonucu, “klasik model geçerlidir” şeklinde kurulan sıfır hipotezi 0.10 anlamlılık düzeyine göre reddedilememiştir. Bu nedenle klasik modelin uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Breusch-Pagan Testi, klasik etkiler modeli ile tesadüfi etkiler modelinin hangisinin uygun olduğuna dair karar verilmesine olanak sağlayan bir testtir. Breusch-Pagan Testi sonucu ise, seçilmiş gelişmekte olan ülkeler için “klasik model geçerlidir” şeklinde kurulan sıfır hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Bulunan sonuca göre, klasik modelin uygun olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, F Testi sıfır hipotezini %10 anlamlılık düzeyinde reddedildiği için ve Breusch-Pagan Testi sıfır hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedildiği için sabit veya tesadüfi etkilerden hangisinin geçerli olduğuna karar verilmesi gerekmektedir. Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler arasında kalındığı için Hausman Testi uygulanmıştır. Sıfır hipotezi seçilmiş gelişmekte olan ülke grubu için % 10 anlamlılık düzeyinde reddedildiği için sabit etkiler modeli ile devam edilmiştir. Gelişmiş ülkeler için ise Breusch-Pagan Testi hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilemeyerek klasik modelin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. Seçilmiş gelişmiş ülkeler için ise hausman testi uygulanmasına gerek görülmemiştir.

Değişen varyans probleminin incelenmesi için, seçilmiş gelişmekte olan ülkeler için Değiştirilmiş Wald Testi testi uygulanmıştır. Yapılan test sonucunda “Değişen varyans yoktur” şeklinde kurulan sıfır hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilememiştir. Bu nedenden dolayı modelde değişen varyans sorunu bulunmamaktadır. Seçilmiş gelişmiş olan ülkeler için White testi uygulanmıştır. Yapılan test sonucunda “Sabit varyans vardır” şeklinde kurulan sıfır hipotezi %10 anlamlılık düzeyine reddedilememiştir. Bu nedenden dolayı modelde değişen varyans sorunu bulunmamaktadır.

Birimler arası korelasyonun araştırılması için seçilmiş gelişmekte olan ülkeler incelendiğinde, Frees Q testi ($0.18 < 0.28$) istatistiği %10 anlamlılık düzeyine göre küçük olduğundan H_0 “Birimler arası korelasyon yoktur” hipotezi reddedilememektedir. Bu nedenden dolayı birimler arası korelasyon bulunmamaktadır. Seçilmiş gelişmiş ülkeler için ise klasik modelin geçerli olması nedeniyle birimler arası korelasyon testi uygulanmamıştır.

Seçilmiş gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için araştırılması yapılan bir diğer test otokorelasyon testleridir. Seçilmiş gelişmekte olan ülkelere Durbin-Watson (DW) ve Yerel En İyi Değişmez (LBI) testinin istatistiksel sonuçları uygulanmıştır. Test sonucu 2'nin altında olduğundan modelde otokorelasyonun olmadığını belirten H_0 hipotezini reddetmektedir. Seçilmiş gelişmekte olan ülkelerde birinci dereceden otokorelasyon problemi saptanmıştır. Seçilmiş gelişmiş olan ülkelere klasik etkiler geçerli olduğundan dolayı Wooldridge testi uygulanmıştır. Birinci metebeden otokorelasyonun olmadığını belirten H_0 hipotezini reddedilememektedir. Seçilmiş gelişmiş olan ülkelerde otokorelasyon problemi saptanmamıştır.

Seçilmiş Gelişmekte olan ülkeler için ise sabit etkiler modelinde oto korelasyon problemi bulunduğu için Arellano (1987), Froot (1989) ve Roger (1994) tarafından geliştirilen dirençli tahmin yöntemi kullanılmak suretiyle problemler giderilmiş ve modellerin tahmini yapılmıştır (Biçen, 2019: 196). Seçilmiş gelişmiş ülkeler için ise havuzlanmış en küçük kareler tahmincisi yöntemi uygulanmıştır.

Yukarıdaki tabloda, seçilmiş gelişmekte olan ülkeler Türkiye, Pakistan, Endonezya, Filipinler, Kenya, Lübnan, Meksika, Kolombiya, Tayland ve Ukrayna için bağımlı değişkenin dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının olduğu açıklayıcı değişkenlerin ise terörizm, ekonomik büyüme, ticari açıklık, terörizm, ekonomik büyüme ve cari hesap dengesi olduğu bir analiz gerçekleştirilmiştir. Arellano (1987), Froot (1989) ve Roger (1994) tarafından geliştirilen dirençli tahmin yöntemi kullanılmıştır. Ekonomik büyüme ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ekonomik büyümede meydana %10'luk değişim dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerinde %2.56 aynı yönde etki doğurmaktadır Bu sonuç literatürde, Genç(2015), Vita ve Kyaw (2008), Celesun, vd.,(1999), Demir (2007), Eretaş ve Öztekin (2010), Pazarlıoğlu ve Gülay (2007) ile benzer sonuca sahiptir.

Ticari açıklık ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ticari açıklık meydana %10'luk değişim dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerinde %1.13'lük aynı yönde etki doğurmaktadır Bu sonuç literatürde, Genç(2015), Vita ve Kyaw (2008), Celesun, vd.,(1999), Demir (2007), Eretaş ve Öztekin (2010), Pazarlıoğlu ve Gülay (2007) ile benzer sonuca sahiptir.

Cari işlemler dengesi ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Cari işlemler dengesinde meydana %10'luk değişim dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerinde %0.25'lik aynı yönde etki doğurmaktadır. Bu sonuç literatürde Korap(2010), Gümüş vd.,(2013), Pala ve Orgun(2015) ile aynı sonuca sahiptir.

Yukarıdaki tabloda, seçilmiş gelişmiş olan (ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail) ülkeler için, bağımlı değişkenin dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının olduğu açıklayıcı değişkenlerin ise terörizm, ekonomik büyüme, ticari açıklık ve cari işlemler dengesinin olduğu bir analiz gerçekleştirilmiştir. Havuzlanmış en küçük kareler tahmincisi yöntemi uygulanmıştır.

Ekonomik büyüme ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ekonomik büyümede meydana %10'luk değişim dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerinde %2.37 aynı yönde etki doğurmaktadır. Bu sonuç literatürde, Bu sonuç literatürde, Genç(2015), Vita ve Kyaw (2008), Celesun, vd.,(1999), Demir (2007), Eretaş ve Öztekin (2010), Pazarlıoğlu ve Gülay (2007) ile benzer sonuca sahiptir.

Ticari açıklık ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ticari açıklık meydana %10'luk değişim dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerinde %1.57'lik aynı yönde etki doğurmaktadır Bu sonuç literatürde, Bu sonuç literatürde, Genç(2015), Vita ve Kyaw (2008), Celesun, vd.,(1999), Demir (2007), Eretaş ve Öztekin (2010), Pazarlıoğlu ve Gülay (2007) ile benzer sonuca sahiptir.

Cari işlemler dengesi ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Cari işlemler dengesinde meydana %10'luk değişim dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerinde %0.36 aynı yönde etki doğurmaktadır. Bu sonuç literatürde, Korap(2010), Gümüş vd.,(2013), Pala ve Orgun(2015) ile aynı sonuca sahiptir.

BEŞİNCİBÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

DYSY ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları ülkelerin ekonomik yapılarıyla ilgili bilgi edinilmesini kolaylaştırmaktadır. DYSY, sermayenin daha az olduğu ülkelerin ekonomilerine olumlu katkılar sunmaktadır. Sermaye ihtiyacı olan ülkeler tarafından, çeşitli teşvik ve uygulamalar ile çekilmeye çalışılan DYSY, son zamanlarda gelişmiş ülkeler tarafından da talep edilmektedir. Dolaylı(portföy) yabancı sermaye yatırımları geldiği ülkede kar yada getiri sağlama amacını taşımaktadır. Bu yatırımlar risk ve belirsizlik durumunda daha güvenli finansal piyasalara yönelebilmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler küresel sermayeyi kendilerine çekebilmek için istikrarlı siyasal ve ekonomik yapıya ulaşmayı amaçlamaktadır. Terörizm bu amacın önündeki en büyük engellerden birisidir. Ülkelerin iktisadi yapısı üzerinde bir risk oluşturan terör doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Terör faaliyetlerinin durdurulması için tedbirler alan devletler yeterli kaynakları bulunmaması durumunda dış finansmanlara yönelmektedir. Terör ülkelerin iktisadi yapılarını olumsuz etkilemektedir.

Terörün can kayıplarına ve yaralanmalara neden olabilmesinin yanında ülkelerin ekonomileri üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Küreselleşme ile birlikte terör olayları sadece terörün yaşandığı ülkeyi etkilememektedir. Terör uluslararası tüm ekonomileri etkilemektedir. Bu nedenle halkın devlete olan güven duygusu zedelenmektedir. Bu güvensizlik DYSY etkilemektedir. Ülkede yaşanan terör olayları amacı kar maksimizasyonu olan yabancı yatırımcı için risk oluşturur. Risk durumu gelişmekte olan ülkelerde devlet yetkilileri tarafından krizlerin üstesinden gelebileceğine yönelik olarak güven eksikliği ve piyasada karşılabilmesi muhtemel belirsizliklerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle DYSY daha güçlü piyasa koşullarına sahip ve riskin daha az olduğu gelişmiş ülke ekonomilerini doğru gerçekleştirmektedir. Terörün meydana geldiği ülkelerde devlet yetkilileri tarafından terörün etkilerini azaltmak için müdahalelerde bulunmaktadır. Bunlardan ilki

savunma harcamalarını artırmaktır. Fakat yatırımcı için savunma harcamaları ve tedbirler artırılrsa bile terör olaylarının ortadan kalkmasının güvencesi yoktur. DYSY'da terör riskinin daha az olduğu güvenli bölgeleri tercih etmektedir. Ayrıca terör risk oluşturmasının yanı sıra DYSY için bir maliyet artışıdır. Bu sebeplerden ötürü gelişmekte olan ülkelerde piyasada meydana gelen belirsizlik ve güven ortamının eksikliği DYSY'nın diğer gelişmiş ülke ekonomilere doğru kaymasına neden olabilmektedir.

Terör faaliyetlerinin ardından dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları olumsuz etkilenmektedir. Terörizmin bu etkileri finansal piyasalarda görülmektedir. Finansal piyasalarda bilgi akışı sayesinde, sermaye piyasalarında bir aksaklık meydana geldiğinde bu durum tüm yatırımcıları etkileyebilmekte ve anında karar verebilmelerine neden olabilmektedir. Bu bilgi akışı sayesinde yatırımcı ülke finansal piyasasının mevcut ve gelecek performansı ile ilgili öngörülerde bulunabilmektedir. Bir piyasadaki dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının durumuyla ilgili bilgi edinilmek istendiğinde o piyasadaki endekslerin incelenmesi gereklidir. Likidite fazla olursa meydana gelebilecek dalgalanmalara karşı yabancı yatırımcıda sermaye piyasalarına karşı güven duygusu oluşabilmektedir. Terörizm işlem maliyetlerini artırdığından dolayı dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarında yatırımcı, riskin az olduğu daha çok getiri elde edecek menkul değere yatırım yapmayı tercih etmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmamızda terörizmin doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi seçilmiş gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeleri dikkate alarak analiz edilecektir.

Bu araştırmada, terörizm endeksi sıralamasında ilk 50 içerisinde yer alan ülkelere gelişmekte olan 10 ülke ve gelişmiş 5 ülke seçilmiştir. Ele alınan ülkelerin seçilmesindeki en önemli etken yeterli verilerin bulunmamasıdır. Seçilen 10 gelişmekte olan ve 5 gelişmiş ülke gelir düzeyine göre belirlenmiştir. Seçilen 10 gelişmekte olan ülke gelir düzeyine göre orta gelir düzeyine sahip ülkelere oluşmuştur. Seçilen 5 gelişmiş ülke ise yüksek gelir düzeyine sahip ülkelere oluşmuştur. Seçilen 10 gelişmekte olan ülke Pakistan, Endonezya, Kenya, Filipinler, Ukrayna, Türkiye, Lübnan, Meksika, Kolombiya ve Tayland'dan oluşmaktadır. Seçilen 5 gelişmiş ülke ise ABD, Almanya,

Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail'den oluşmaktadır. Bu çalışmada seçilmiş gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için terörizmin doğrudan ve dolaylı (Portföy) yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri (2010-2018) dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Panel Veri Analizi yöntemi yardımıyla ekonometrik olarak analiz edilmektedir. Çalışmada panel veri analizi için EViews-12, Stata 15 paket programı kullanılmıştır. Yapılan çalışmada terörizmin DYSY üzerindeki etkileri ve terörizmin dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri olmak üzere iki farklı model kurulmuştur. Birinci modelin bağımlı değişkeni doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. İkinci modelin bağımlı değişkeni ise dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarıdır. Kurulan birinci modelin açıklayıcı değişkenleri; terörizm, ekonomik büyüme, ticari açıklık, vergi teşvikleri, ve doğal kaynaklardır. Kurulan ikinci modelin açıklayıcı değişkenleri; terörizm, ticari açıklık, cari hesap dengesi ve ekonomik büyüme ülkelerin gelir düzeylerine göre sınıflandırılması World Bank Grup tarafından 2021 yılında açıklanan rakamlarla sağlanmıştır. World Bank Grup tarafından açıklanan rakamlara göre; orta gelir düzeyine sahip ülkeler kişi başına GSMH'sı 1.046 ile 12.695\$ arasında olanlardır. Yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler ise kişi başına GSMH'sı 12.695\$ dolardan yüksek olanlardır.

Model 1 için Panel regresyon analizi yapılmıştır. Bu nedenle F Test ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi (LM) testi, Hausman testi bulgularına yer verilmiştir. Ardından değişen varyans, birimler arası ilişkinin varlığı ve otokorelasyon testleri yapılmıştır. Bulunan sonuçlar neticesinde Arellano (1987), Froot (1989) ve Roger (1994) ile Havuzlanmış En Küçük Kareler Tahmincisi tahmincisi kullanılarak bulgular araştırmaya dahil edilmiştir.

Seçilmiş Gelişmekte olan ülkeler için ise sabit etkiler modelinde oto korelasyon ve değişen varyans problemi bulunduğu için Arellano (1987), Froot (1989) ve Roger (1994) tarafından geliştirilen dirençli tahmin yöntemi kullanılmak suretiyle problemler giderilmiş ve modellerin tahmini yapılmıştır (Biçen, 2019: 196). Seçilmiş gelişmiş ülkeler için ise havuzlanmış en küçük kareler tahmincisi yöntemi uygulanmıştır.

Seçilmiş gelişmekte olan ülkeler Türkiye, Pakistan, Endonezya, Filipinler, Kenya, Lübnan, Meksika, Kolombiya, Tayland ve Ukrayna için bağımlı değişkenin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının olduğu açıklayıcı değişkenlerin ise terörizm, ekonomik

büyüme, ticari açıklık, vergi teşviki ve doğal kaynakların olduğu bir analiz gerçekleştirilmiştir. Arellano (1987), Froot (1989) ve Roger (1994) tarafından geliştirilen dirençli tahmin yöntemi kullanılmıştır. Buna göre, terörizm ile DYSY arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Terörizmde meydana %10'luk değişim DYSY üzerinde %-0.46 ters yönde etki doğurmaktadır. Bu sonuç literatürde; Resnick (2001), Abadie ve Gardeazabal (2003), Gupta vd. (2004), Eckstein ve Tsiddon (2004), Drakos (2010), Omay vd. (2011), Bandyopadhyay vd. (2011), Muckley (2011), Filer ve Stanisic (2012), Anwar ve Mughal (2013), Boss vd. (2013), Bandyopadhyay, Sandlery ve Younas (2014), Akıncı, Akıncı ve Yılmaz (2015), Bezić, Galović ve Mišević (2016), Lutz and Lutz (2017) , Lee (2017) , Radic, Dragicevic, ve Sotosek (2019), Shah, Hasnat ve Sarath (2020), Onanuga, Odusanya ve Adekunle (2021) ile aynı sonuca sahiptir. Dışa açıklık ve DYSY arasında ise pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ticari açıklıkta meydana gelen %10'luk değişim DYSY üzerinde % 1.48 aynı yönde etki doğurmaktadır. Bu sonuç literatürde Culem (1988), Edwards (1990), Özer ve Saraç(2008), Lebe ve Ersungur(2011), ile aynı sonuca sahiptir.

Seçilmiş gelişmiş olan (ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail) ülkeler için, bağımlı değişkenin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının olduğu açıklayıcı değişkenlerin ise terörizm, ekonomik büyüme, ticari açıklık, vergi teşviki ve doğal kaynakların olduğu bir analiz gerçekleştirilmiştir. Havuzlanmış en küçük kareler tahmincisi yöntemi uygulanmıştır. Buna göre, ticari açıklık ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ticari açıklıkta meydana gelen %10'luk değişim DYSY üzerinde % 1.84 aynı yönde etki doğurmaktadır. Bu sonuç literatürde Culem (1988), Edwards (1990), Özer ve Saraç(2008), Lebe ve Ersungur(2011), ile aynı sonuca sahiptir. Doğal kaynak kullanımını ile DYSY arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Doğal kaynak kullanımında meydana gelen %10'luk değişim DYSY üzerinde % 0.29 aynı yönde etki doğurmaktadır. Bu sonuç literatürde Asiedu (2006), Onyeiwu ve Shrestha (2004), Nur ve Dilber(2017) ile aynı sonuca sahiptir.

Model 2 için Panel regresyon analizi yapılmıştır. Bu nedenle F Test ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi (LM) testi, Hausman testi bulgularına yer verilmiştir. Ardından değişen varyans, birimler arası ilişkinin varlığı ve otokorelasyon testleri yapılmıştır. Bulunan sonuçlar neticesinde Arellano (1987), Froot (1989) ve Roger (1994)

tahmincisi ile Havuzlanmış En Küçük Kareler Tahmincisi kullanılarak bulgular araştırmaya dahil edilmiştir.

Seçilmiş gelişmekte olan ülkeler Türkiye, Pakistan, Endonezya, Filipinler, Kenya, Lübnan, Meksika, Kolombiya, Tayland ve Ukrayna için bağımlı değişkenin dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının olduğu açıklayıcı değişkenlerin ise terörizm, ekonomik büyüme, ticari açıklık, terörizm, ekonomik büyüme ve cari hesap dengesi olduğu bir analiz gerçekleştirilmiştir. Arellano (1987), Froot (1989) ve Roger (1994) tarafından geliştirilen dirençli tahmin yöntemi kullanılmıştır. Ekonomik büyüme ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ekonomik büyümede meydana %10'luk değişim dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerinde %2.56 aynı yönde etki doğurmaktadır Bu sonuç literatürde, Genç(2015), Vita ve Kyaw (2008), Celesun, vd.,(1999), Demir (2007), Eretaş ve Öztekin (2010), Pazarlıoğlu ve Gülay (2007) ile benzer sonuca sahiptir.

Ticari açıklık ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ticari açıklık meydana %10'luk değişim dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerinde %1.13'lük aynı yönde etki doğurmaktadır Bu sonuç literatürde, Genç(2015), Vita ve Kyaw (2008), Celesun, vd.,(1999), Demir (2007), Eretaş ve Öztekin (2010), Pazarlıoğlu ve Gülay (2007) ile benzer sonuca sahiptir.

Cari işlemler dengesi ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Cari işlemler dengesinde meydana %10'luk değişim dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerinde %0.25'lik aynı yönde etki doğurmaktadır. Bu sonuç literatürde Korap(2010), Gümüş vd.,(2013), Pala ve Orgun(2015) ile aynı sonuca sahiptir.

Seçilmiş gelişmiş olan (ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail) ülkeler için, bağımlı değişkenin dolaylı (portföy) yabancı sermaye yatırımlarının olduğu açıklayıcı değişkenlerin ise terörizm, ekonomik büyüme, ticari açıklık ve cari işlemler dengesinin olduğu bir analiz gerçekleştirilmiştir. Havuzlanmış en küçük kareler tahmincisi yöntemi uygulanmıştır.

Ekonomik büyüme ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ekonomik büyümede meydana %10'luk değişim dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerinde %2.37 aynı yönde etki doğurmaktadır. Bu sonuç literatürde, Bu sonuç literatürde, Genç(2015), Vita ve Kyaw (2008), Celesun, vd.,(1999), Demir (2007), Eretaş ve Öztekin (2010), Pazarlıoğlu ve Gülay (2007) ile benzer sonuca sahiptir.

Ticari açıklık ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ticari açıklık meydana %10'luk değişim dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerinde %1.57'lik aynı yönde etki doğurmaktadır Bu sonuç literatürde, Bu sonuç literatürde, Genç(2015), Vita ve Kyaw (2008), Celesun, vd.,(1999), Demir (2007), Eretaş ve Öztekin (2010), Pazarlıoğlu ve Gülay (2007) ile benzer sonuca sahiptir.

Cari işlemler dengesi ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Cari işlemler dengesinde meydana %10'luk değişim dolaylı yabancı sermaye yatırımları üzerinde %0.36 aynı yönde etki doğurmaktadır. Bu sonuç literatürde, Korap(2010), Gümüş vd.,(2013), Pala ve Orgun(2015) ile aynı sonuca sahiptir.

Dünyada zengin ülkeler ile fakir ülkeler arasında gelir ve yaşam standartları farklılıkları devam etmektedir. Örneğin Sahra-altı Afrika ülkelerinde kişi başına ortalama gelir ABD'nin yirmide biri kadardır. Araştırmacılar tarafından ülkeler arasındaki ekonomik durumların niçin bu kadar farklı olduğuna dair soruların cevapları bulunmaya çalışılmıştır. Aslında bu soruları cevaplamak oldukça basittir. Sahra altı afrika ülkelerinin nüfuslarının yeterince nitelikli olmaması, pazarının yeterince gelişmiş olmaması ve teknolojik altyapısının yetersiz olması bu soruların başlıca cevapları arasında yer almaktadır. Ancak bu cevaplar akılları şu soruyu getirmektedir. Niçin yoksul ülkeler bu durumda? Yoksulluğun nedeni nedir? Bu soruların cevabı yani ülkeler arasındaki refah farklılıklarının temel sebepleri olarak coğrafya ve kurumsal yapı gösterilmektedir. Coğrafya hipotezine göre Afrika, Orta Amerika ve Güney Asya gibi ülkelerin fakir olmalarının rağmen daha ılıman iklime sahip bölgelerin zengin olması coğrafi farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bir diğer ifadeyle zenginlik ve yoksulluğun en önemli nedeni iklimsel ve coğrafi şartların farklı olmasıdır. Fakir ülkelerin büyük çoğunluğu ekvator bölgesinde bulunmaktadır. Bu bölgede ise hava sıcaklığı yüksek, sağanak yağmur ve salgın hastalıklar oldukça fazladır.

Kurumsal yapı hipotezine göre ise burada insan faktörünün etkileri söz konusudur. Gelişmiş ekonomilere sahip kurumlarda kurumsal yapı gelişmiştir. Makine ve insan sermayesine teşvik ve destekler üst seviyededir. İyi bir kurumsal yapının oluşturulabilmesi için, mülkiyet hakları sisteminin uygulanması gerekmektedir. Buna göre toplumun geniş kesimine bu hak sağlanırsa ve teşvik sistemleri devreye girebilirse yatırımcılar daha fazla yatırım yapabilir. Mülkiyet hakkı toplumun herkesine eşit olarak sağlanırsa gelir eşitsizliği ortadan kalkabilir. Dünyanın bir çok toplumunda bu durum tam tersi olarak gerçekleşmektedir. Mülkiyet hakları, eğitim, çeşitli teşvik ve destekler nüfusların çok küçük bir kısmına verilmektedir. Bu durumda gelir dağılımında eşitsizliğe neden olmaktadır (Acemoğlu, 2003: 27-28).

Bir ülkenin sanayileşebilmesi için kurumsal yapısının iyi seviyede olması gereklidir. İngilterede sanayi devriminin gerçekleşmesini sağlayan kurumsal yapı dünyanın bazı ülkelerinin büyümesine neden olurken bazı ülkelerinde ise tam tersi bir durumla karşılaşabilmelerine neden olmuştur. ABD tıpkı İngilteredeki benzer dönüşümü 18. Yüzyılın sonunda yaşamıştır. Bu nedenler İngiltereden gelen yeni teknolojileri kullanarak kısa sürede sanayi ve teknoloji sektöründe öncü ülke konumuna gelmiştir. Benzer şekilde Avustralyada kurumsal yapısını geliştirerek ABD ile birlikte sanayileşebilmiştir. Fakat diğer Avrupalı sömürgelerde durum tam tersi olarak gelişmiştir. Politik haklar ve kapsayıcı kurumların oluşturulabilmesi için adımlar atılmasına rağmen sömürü bölgelerindeki kaynakların yokluğu bu bölgelerin geri kalmasına neden olmuştur. Avrupalı sömürgeciler Asya, Karayipler ve Güney Amerika gibi sömürgeleştirdikleri bir çok yerde değerli kaynakları sömürmek için tamamen kendilerine bağlı sömürücü kurumları oluşturmuşlardır. Kapsayıcı kurumların ortaya çıkmasını engellemek için gelişmekte olan tüm sanayilerin ekonomik kurumlarını ortadan kaldırmışlardır. 20. yüzyıla gelindiğinde sömürülen yerler sanayileşmeye uygun şartlara sahip olamamıştır. Avrupanın diğer devletlerinde ise sanayileşmenin olumsuz etkileri yaşanmıştır. Birçok devlette hükümdarlar toprakların mutlak sahibiydi ve kısıtlayıcı politikalar uygulanmıştır. Sanayileşmeyle birlikte baş gösteren istikrarsızlık ülkelerin siyasal tekellerine zarar vererek değişimlerine neden olmuştur. Fransız devrimiyle birlikte birçok komşu Avrupa ülkesi işgal edilerek sömürücü kuruluşların reform yapması sağlanmıştır. Böylece Fransa ile birlikte, Belçika, Hollanda, İsviçre, Almanya ve İtalyada sanayileşmeye başlamıştır. Osmanlı,

Avusturya-Macaristan ve Rusya ise Birinci Dünya savaşına kadar hakimiyetlerini korumuşlardır. İngilterenin uluslararası ticarete olan üstünlüğü, Batı ve Orta Afrikayı sömürge kurumlara mahkum etmiştir. Dünyada bugün varolan zengin-fakir eşitsizliğini bu noktadan hareketle açıklamak mümkündür. Zengin ülkeler 19. yüzyılda gerçekleşen sanayileşme ve teknolojik değişime ayak uyduranlabilenlerdir. Fakir ülkeler ise uydurdamayanlardır (Acemoğlu ve Robinson, 2017: 291-293).

Dünya'nın farklı bölgelerinde yaşam şartları bakımından büyük farklılıklar bulunmaktadır. ABD'de geliri en az olan yoksul kesim, Sahraaltı Afrika, Güney Asya ve Orta Amerika bölgelerinde yaşayan kesimlere göre daha fazla sağlık, eğitim ve kamu hizmetlerinden faydalanabilmektedir. Dünyadaki yoksulluk probleminin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak iki inşaa girişiminin uygulanmasıyla bu sorunun ortadan kalkabileceği öngörülmektedir. Bunlardan ilki Uluslararası kurumların savunduğu görüştür. Buna göre yoksul ülkelerdeki düşük büyümeye karşı reform paketlerinin uygulanması gerekmektedir. İkincisi ise, yerinde makroekonomik tedbirlerin ve politikaların uygulanması görüşüdür(Acemoğlu ve Robinson, 2017: 406-424-425).

Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde terörizmin doğrudan yabancı sermaye hareketleriüzerinde negatif bir etki yarattığı sonucu bulunmuştur. Buradan hareketle,

- Terörle mücadele etme hedefleri doğrultusunda ülkelerin savunma politikalarını daha hızlı uygulaması,
- Doğrudan ve dolaylı(portföy) yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekebilen politikalara yönelik adımların atılması,
- Ekonomik büyümeyi artıran politikalara yönelik adımların atılması,
- Gelir dağılımında ve vergi sisteminde adil politikaların uygulanması,
- Kişi başına düşen gelirlerin artırılması böylece terörün fırsat maliyetini ortadan kaldıran politikaların uygulanması,
- Dış yardımların etkili olarak kullanımı önerilmektedir

KAYNAKÇA

- 11 Eylül Komisyon Raporu (2004). *Final Report Of The Nationalcommission On Terrorist Attacks Upon The United States*, U.S. Government Printingoffice, Official Government. Erişim:12.10.2022, <https://911commission.Gov/Report/911report.Pdf>
- Abadie, G. Gardezabal, J. (2003). “The economic costs of conflicts: A case study of the basque country”, *The American Economic Review*, Vol. 93, No. 1, pp. 113–132, doi: 10.3386/w8478.
- Abayomi T. Onanuga, İbrahim, A. Odusanya ve İbrahim A. Adekunle (2021). “Afrika'da Terörizm ve finansal akışlar” , *Terörizm ve Siyasal Saldırganlığın Davranış Bilimleri*, 13:3, 197-214, DOI: 10.1080/19434472.2020.1736128
- ABD Hazine Bakanlığı,(2022). Erişim Tarihi: 04.01.2023, <https://Home.Treasury.Gov/>
- ABD Ulusal Güvenlik Stratejileri(2002) *September 2002*. Erişim Tarihi: 21.11.2022Web: <https://Www.State.Gov/Documents/Organization/63562.Pdf>
- Abdallah, H. (2008). *Day 3: Hizbullah, Amal take West Beirut*, Erişim: 17.10 2021, <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2008/May10/48912-day-3hizbullah-amal-take-west-beirut.ashx>].
- Abel, Ebeh E. and John, Okereke, U. (2015). “Interactive Impact of Armed Conflicts on Foreign Direct Investments in Africa” *African Development Review*, 27(4), 456–468
- Abuşoğlu, Ö. ve İnan, Ö. (1989). *Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model*. TOBB Yayınları, Yayın No: Genel 105, Ar-Ge 39, Nisan, Ankara. Erişim tarihi:11.11.2022. <http://ekonomik.tripod.com/ekonomik8.html>,
- Acaravcı, A., Bozkurt, C. Ve Erdoğan, S. (2015). “MENA Ülkelerinde Demokrasi Ekonomik Büyüme İlişkisi”. *İşletme ve İktisat alışmaları Dergisi*. 3(4), 119- 129.
- Acemoglu, D. and Robinson, J. A. (2017). *Ulusların Düşüsü*, 24. Baskı, Doğan egmont yayıncılık ve yapımcılık tic, a.ř, İstanbul.

- Acemoglu, D. (2003). "Root causes." *Finance & Development* , 40(2) 27-43.
- Açıkalin, S., Gül, E. ve Yaşar, E. (2006). "Ücretler ve Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, 271-282.
- Adam Olivia(2022) Başlangıç: Fransa'nın yeni DYY yönergeleri, Erişim:03.01.2023, <https://www.iflr.com/article/2ataxwg36q2b57wz32q68/primer-frances-new-fdi-guidelines>
- Afat, E. (2010). *Kolombiya: Latin Amerika'nın Uzun Savaşı, İçinde Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları* Cilt 1 Ed. K. İnat, B. Duran, ve M. Ataman, Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.
- Agarwal, J.P. (1980). "Determinants of foreign direct investment: A Survey". *Weltwirtschaftliches Archiv*, 116 (4): 739-773.
- Agarwal, Jamuna, P, Gubitz, A. and Nunnenkamp, P. (1991). "Foreign Direct Investment in Developing Countries: The Case of Germany". *Kieler Studien 238*. Tübingen: J.C.B. Mohr/Paul Siebeck.
- Aggarwal, R. (1995). "Investing in Emerging Markets: Challenge and Opportunities, Global Portfolio Diversification, Risk Management", *Market Microstructure and Implemintation Issues, Academic Press*,
- Aharoni, Y. (1966). "The foreign investment decision process." *The Int. Exec.*, 8, 13-14. <https://doi.org/10.1002/tie.5060080407>
- Ak, Mehmet Z., And İnal, V. (2017). "Türkiye'de Terör Ve Doğrudan Yabancı Yatırım: Saklı Eşbütünleşme Ve Asimetrik Nedensellik İlişkisi." *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* ,2 ,27-43.
- Ak, Ö. ve Zengin, B. (2019). "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Turizm Sektörü Üzerine Bir Değerlendirme". *TROYACADEMY Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Troyacademy* 5 (1), 85-108 ,
- Akçaoğlu, E. (2005). *Türk Firmalarının Dış Yatırımları: Saikler ve Stratejiler, Türkiye*

Bankalar Birliği, Yayın No. 241, İstanbul.

Akdoğan, F.(2019). Yabancı Portföy Yatırımları Ve Borsa Performans İlişkisi: Bist Bir Uygulama Üzerine Yüksek Lisans Tezi. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.

Akgeyik, T. (2000). “Çok Uluslu İşletmeler ve Küresel İnsan Kaynakları Stratejisi”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (43-44), 1-14.

Akın, F. (2019). *Finansal Piyasalar ve Kurumlar*, 1.b., Ekin Yayınevi: Bursa.

Akıncı M., Yüce, Akıncı, G., Yılmaz, Ö. (2015), “Terörizmin Doğrudan Ve Dolaylı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Dış Yardımlar Ne Kadar Telafi Edici?” *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 70(1), 2015, 1- 33

Aktan, C., ve Vural İstiklal Y. (2006). *Çok Uluslu Şirketler Global Sermaye ve Global Yatırımlar*. 1. Baskı. Çizgi Kitapevi: Konya.

Algan, N. (1988). “Dünyada ve Türkiye’ de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”. *YASED Yayınları*, 33, 186-264.

Aliber, R. (1993). “A theory of foreign direct investment”, In Dunning, J. H. (ed.), (1993) *The Theory of Transnational Corporations*, UNLTNC Volume 1, Roudletge, London and New York,.

Alkan, N. (2003). “Türkiyenin Terörizmle Mücadelesi”. *Aylık Strateji ve Analiz E- Dergisi*, 1-16. Türkiye.

Alkan, N. (2007). *Söz Bitmeden-Terörle Mücadelede Önleme Stratejileri*, Uşak Yayınları: Ankara.

Alkan, N. (2009). *Türkiye”nin Terörizmle Mücadele Deneyimi, Uzakdoğudan Yeni Kıtaya Terörle Mücadele*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları: Ankara.

Allison, G. (2010) "Nuclear Terrorism Fact Sheet." *Policy Memo*, Belfer Center For Science And International Affairs, Harvard Kennedy School.

- Alp, A, (2002). *Uluslararası Mali Piyasalardaki Gelişmeler ve Türkiye*, 1.B., IMKB: Ankara.
- Alpar, C. (1978). *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No: 106, Ankara
- Alpar, C. (1980). *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma* (3. Baskı). Turhan Kitabevi:Ankara.
- Alper, A.E., Oransay, G. (2015). “Cari Açık ve Finansal Gelişmişlik İlişkisinin Panel Nedensellik Analizi Ekseninde Değerlendirilmesi”. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*. 1(2): 73-85
- Alptekin, H. (2018). *Etnik Terör ve Terörle Mücadele Stratejileri: IRA, ETA, Tamil Kaplanları ve PKK*, SETA Yayınları: İstanbul.
- Alptekin, H. (2019). *PKK Terörü'nün Analizi*. SETA Kitapları.
- Alptürk, E. ve Kayacan, A. (2002). “Off-Shore Hesaplarının Finansal Ve Vergisel Boyutu İle Ortaya Çıkan Sorunlarının Değerlendirilmesi”, *Vergi Sorunları Dergisi*, 170 118-133.
- Altan, M. Şekeroğlu, Karahan, G. ve Nebi, S. (2016). “Türkiye'nin Finansal Risk Haritası”. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16, 203-224.
- Altay E. (2014). *Bankacılıkta Risk*, 1.Baskı, Derin Yayınları: İstanbul.
- Altay, E. (2014). *Bankacılıkta Risk: Piyasa Riski, Kredi Riski ve Operasyonel Riskin Ölçümü ve Yönetimi*, 2. Bs. Derin Yayınları: İstanbul.
- Altınırnak, Gökbel, S. (2003). *Süre Temelli Portföyler Ve İmkb'nda Uygulanabilirliği*, 1. Baskı , Spk Yayınları: Ankara.
- Altun, Fatih, M. (2010). *Türkiye ve İspanya'nın Terörle Mücadele Politikalarının Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Amsden, AH.(2001). “The Rise of “The Rest “– Challenges of the West from Late-

Industrializing Economies”: Oxford University Press, Oxford. And Issues, *Contemporary Econ Policy*, 12, 54-63.

Andrew, M. (2005). *Türkiye'nin Terörle Savaşı*, Doğan Kitap.

Anwar, Z., Sabir, R. I. and Maria. (2023). “The Nexus of Terrorism, Electricity Load Shedding, Political Instability and FPI: An Empirical Evidence of Pakistan”. *International Journal of Management Research and Emerging Sciences*, 13(1). <https://doi.org/10.56536/ijmres.v13i1.272>

Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları: İstanbul.

Arı, Yılmaz O. Ve İbrahim B. (2021). “Terörizmin Doğrudan Yabancı Yatırıma Etkisi: Türkiye Örneği. Üçüncü Sektör” *Sosyal Ekonomi*, 56, 3, 1781 - 1797. Doi: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.21.09.1598

Arıboğan, Ü. (2000). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der Yayınları:İstanbul.

Arıkan, D. (2006). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*. Arıkan Basım Yayın Ltd. Şti: İstanbul.

Arıkan, H. N.(2022)” Girişim Sermayesi Ortaklıklarının Risk-Getiri Karakteristiğinin Sermaye Varlıkları Fiyatlamaya Modeli Çerçevesinde İncelenmesi: Borsa İstanbul’da Bir Uygulama”. *Diss.* 2022.

Arin, K. P., D. Ciferri, ve N. Spagnolo. (2008). “The Price of Terror: the Effects of Terrorism on Stock Market Returns and Volatility”. *Economic Letters*, 101(3), 164-167.

Armas, Jean, Christine, A., And De, Guzman and Nerissa, D. (2022). “Introducing A Multi-Dimensional financial Development Index For The Philippines Bangko Sentral Ng Pılıpınas Bsp” *Working Paper Series Series No. 2022-05*.

Artan, S. and Hayaloğlu, P. (2014). “Kurumsal Yapı Ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği” . *Sosyoekonomi* , 22 (22)

Artige, L. ve Nicolini, R. (2006). “Doğrudan Yabancı Yatırımın Belirleyicileri Üzerine Kanıt. Üç Avrupa Bölgesi Örneği”. *HEC-Yönetim Okulu*, Liege Üniversitesi, Liege.

- Arumugam Rajenthiran (2002). "Indonesia: An Overview Of Thelegal Framework For Foreigndirect Investmenteconomics and Finance" *No. 4*.
- Asiedu, E. (2006), "Foreign Direct Investment in Africa: The Role of Natural Resources, Market Size, Government Policy, Institutions and Political Instability", *The World Economy*, 29(1): 63–77
- Aslan, N. (1995). "Uluslararası Portföy Yatırımları Açısından Gelişmekte Olan Sermaye Piyasaları İle Türk Sermaye Piyasasının Karşılaştırılması". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 11(13), 87-90.
- Aslan, N., (1997). *Uluslararası Özel Sermaye Akımları: Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri*, Türkmen Kitabevi; İstanbul.
- Aspinall, E. (2018). Elite Bargains and Political Deals Project: Indonesia (Aceh) Case Study, Erişim: 27. 11. 2021. <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/766031/Indonesia_case_study.pdf>,
- Aşıkoğlu, R. (1993). *Globalleşme Sürecinde Uluslararası Finansal Yönelimler*. No 2, ETAM A.Ş. Basım.T.C. Dumlupınar Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.
- Atabay, Baytar, R.(2012) "Türkiye ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi." *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 403-424
- Atala, Issam, Y., Walid Dagher, and Nadine C. (2016). "Foreign Direct Investment İn Lebanon. International Journal Of Economy". *Management And Social Sciences*, 5(3).
- Atukeren, E. (2011). "Granger-Nedensellik Sınamalarına Yeni Yaklaşımlar. Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi", 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*. Ss.137- 157.
- Audrey, Curth, C. (2002/2003). "Behind The Curve: Globalization and International Terrorism", *International Security*, 27(3).

- Aydiner, G. (2002). *Dünyada ve Türkiye’de Terör*. EGM Basın Toplantıları Kitabı, EGM Yayınları: Ankara.
- Aydiner, G. (2004). “Dünyada ve Türkiye’de Terör, Polis Dergisi”, *Terörle Mücadele Özel Sayısı*, 10(40), EGM Yayınları: Ankara.
- Aydoğuş, İ., E. Kutlu ve S. Y ıldırım. (2005). “Yolsuzluk ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İibf Dergisi*, 7 (2), 1-22.
- Aytekin, G. K. (2018). “Türkiye’de Sermaye Piyasaları ve Borsaların Gelişim Süreci”. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(9), 150-176.
- Ayhan, V. ve Tür, Ö. (2009), *Lübnan: Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler*, 1. Basım, Dora Yayınları: Bursa.
- Azgan, M. (2019). Kamu Borç Stokunun Uzun Dönem Faiz Oranları Üzerindeki Etkisi: Avrupa Birliği Ülkeleri Ve Türkiye Üzerine Bir Panel Veri Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Babüroğlu, S. (2008). *Eylemler ve Yöntem Şaşırtmacaları*, Yıl: 7, Sayı: 77.
- Badıl .(2010). *Survey of Palestine Refugees and Internally Displaced Persons 2008-2009*, Ed. Ingrid Jaradat Gassner, Bethlehem: BADIL Source Center, Erişim: 27. 11. 2021. https://www.badil.org/phocadownloadpap/Badil_docs/publications/survey08-09/survey2008-2009.
- Bagchi-Sen, S. (1995). “FDI in US producer services: a temporal analysis of foreign direct investment in the finance, insurance and real estate sectors”, *Regional Studies*, 29, 159-70.
- Bajrami, H., and Nazmi, Z. (2019). “Theories Of Foreign Direct Investment (Fdı) And The Significance Of Human Capital”. *International Journal Of Business And Management*, 52(1), 11-24.<https://doi.org/10.20472/Bm.2019.7.1.002>
- Baker, C. (2000). “Thailand’s Assembly Of The Poor: Background, Drama, Reaction”. *South East Asia Research*, 8(1), 5-29
- Baker, C. and Pasuk, P. (2014). *A History Of Thailand*. Cambridge: Cambridge University

Press

- Bal, H. ve Göz, D. (2010). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Türkiye”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2), 450-467.
- Bal, H., (2000). “Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Uluslararası Kuruluşların Faaliyetleri Ve Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermaye Yatırımları.” *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 239-263.
- Bal, İ. (2004). *Terörizm*, Siyasal Basın. Yayın Dağıtım: Ankara.
- Bal, İ. (2006). “Pkk Terör Örgütü: Tarihsel Süreç Ve 28 Mart Diyarbakır Olayları Analizi”, *Uluslararası Hukuk Ve Politika Dergisi*, 2(8), 75–89.
- Bal, İ. ve Özkan, E. (2006). “Dünyada Önemli Olaylar Kronolojisi: Pkk Terör Örgütü Kronolojisi (1976–2006)”. *Uluslararası Hukuk Ve Politika Dergisi*, 2(8), 146–156, Ankara.
- Balance Of Payments Germany (2022). *Deutsche Bundesbank*. Erişim: 06.01.2023, <https://www.bundesbank.de/en>
- Balance Of Payments, Uk (2022). Statistical Bulletin, Office For National Statistics - Balance Of Payments.
- Balassa, Bela, (1966). “Tariff Reductions And Trade İn Manufacturers Among The Industriel Countries”. *The American Economic Review*, 56(3), 466. 31.
- Balasubramanyan, V. N. (1996). *Foreign Direct Investment İn Turkey* , İn Togan, S.; Balasubramanyan, V. N. (Eds), *Theeconomy Of Turkey Since Liberalization*, Mcmillan Press, London, 112-130.
- Balpınar, Z. (2006). İsrail’in Terörizm Algısı Ve Mücadele Yöntemleri(87 İntifadası Sonrasında).Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Baltagi, B. (2005). *Econometric Analysis Of Panel Data (Third Edition.)*. Sussex: John Wiley And Sons, 4-7, 11-12, 32, 250.

- Baltagi, B. H. (2002). *Recent Developments In The Econometrics Of Panel Data*. Volumes I and II, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Bandyopadhyay, S., Todd, S. Ve Javed, Y. (2011). "Foreign Direct Investment, Aid And Terrorism: An Analysis Of Developing Countries", *Federal Reserve Bank Of St. Louis Working Paper*, No: 211-004a.
- Bangko Sentralng Pilipinas, (2022) Erişim: 14.01.2023.
<https://www.bsp.gov.ph/sitepages/default.aspx> :
- Bank Of Israel (2022). Erişim: 10.01.2023, <https://www.boi.org.il/en/>
- Bank Of Thailand (2022) Erişim:03.01.2023.
<https://www.bot.or.th/english/financialmarkets/pages/bir-eng.aspx>
- Banloi, C. Rommel. (2006). *From Mere Banditry To Genuine Terrorism, Southeast Asian Affairs*, Pp. 247-262. Hutchison.
- Banque De France (2022). Erişim: 09.01.2023, <https://www.banque-france.fr/en>
- Banque Du Liban (2020). Erişim: 29.12.2021, <https://www.bdl.gov.lb/>
- Başaoğlu, U. (2000). "Finansal Serbestleşme ve Uluslararası Portföy Yatırımları". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (4), 88-99.
- Başar, M. (Ed.), (2013). *Portföy Yönetim*. Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.
- Başarır, Y. (2013). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonometrik Büyüme Üzerindeki Etkisi (Türkiye Uygulaması). Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Başbakanlık. (1973). *Türkiye Gerçekleri ve Terörizm*. Ankara: Başbakanlık Yayınları.
- Başbakanlık. (1982). *Türkiye'deki Anarşi ve Terörün Gelişme, Sonuçları ve Güvenlik Kuvvetleri İle Önlenmesi* . Başbakanlık Yayınları: Ankara.
- Başbakanlık. (1983). *Terör ve Terörle Mücadele Durum Değerlendirmesi*. Başbakanlık Yayınları: Ankara.

- Başcı, Hayriye, N. ve İlkay, D. (2017). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Temel Unsurlar”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 15-45.
- Başeren, S. (2014), “Kavramsal Özellikleri İleterörizm”, Erişim: 20.01.2021, [Http://Vizyon21yy.Com/Documan/Genel_Konular/Milli%20guvenlik/Terrorizm/Kavramsal_Ozellikleri_İle_Terrorizm_Tarihi_Ve_Hukuki_Boyutlariyla.Pdf](http://Vizyon21yy.Com/Documan/Genel_Konular/Milli%20guvenlik/Terrorizm/Kavramsal_Ozellikleri_İle_Terrorizm_Tarihi_Ve_Hukuki_Boyutlariyla.Pdf)
- Başoğlu, U. (2000). “Finansal Serbestleşme Ve Uluslararası Portföy Yatırımlar”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 88-89.
- Batmaz, N. ve Tekeli, S. (2009). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye Örneği* (1996-2006) (1. Baskı). Ekin Yayınevi: Denizli.
- Batmaz, N. ve Tunca, H. (2005). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Türkiye (1923-2003)*. (1. Baskı). Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş: İstanbul.
- Bay, M., Oskay, Seymen, C. Çiçek E. (2007). “Doğrudan Yabancı Yatırımları Türkiye’ye Çekmek İçin Yapılması Gereken Düzenlemeler”. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 12 .
- Baybaş, Ş. (2007). Türkiye'deki Terör Ve Terörle Mücadele Yöntemleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi: Elazığ.
- Bayer, E. (2007). Terörist Örgütlerde Örgütsel Öğrenme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Bayraktar, F. (2003). *Dünyada Ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Genel Araştırmalar, Ga/03-1-1, Ankara.
- Bbc, (2021). 24 Ağustos 2016 Tarihli İnternet Haberi, Erişim: 20.12.2021 [Http://Aa.Com.Tr/Tr/Dunya/Firat-Kalkani-Dunya-Basininda-Genis-Yankibuldu/634679](http://Aa.Com.Tr/Tr/Dunya/Firat-Kalkani-Dunya-Basininda-Genis-Yankibuldu/634679)
- Bea, (2022). Erişim: 16.01.2023. [Https://Www.Bea.Gov/News/2022/Direct-Investment-](https://Www.Bea.Gov/News/2022/Direct-Investment-)

Country-And-Industry-2021

- Becker, C. and Noone, C. (2009). "Volatility in International Capital Movements", *Research Discussion Paper*, International Department Reserve Bank of Australia.
- Beittel, J. S. (2015). Peace Talks İn Colombia. *Congressional Research Service*. Erişim: 11.11.2022, <https://fas.org/sgp/crs/row/R42982.pdf>
- Beittel, June S. (2015). Colombian Peace Talks Breakthrough: A Possible End- Game?, In10372.
- Bekar, N. (2018). "Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı ve Avrupa Güvenliğine Etkisi". *Bilge Strateji*, 10(18), 111-142.
- Bekmen, A. (2015). *Küresel Kapitalizme Eklemlenme Ve Otoriterleşme. Emperyalizm-Teori Ve Güncel Tartışmalar*. Ed. Ahmet Bekmen-Barış Alp Özden. Habitus: İstanbul.
- Bektaş, V. (2017). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: Bir Panel Veri Analizi". *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17(1): 51-66
- Bello, W., Cardenas, K. J. P. Cruz, A. Fabros, M. A. Manahan, C. Militante, J. Purugganan, And Chavez, J. (2014)." Chapter 2: Industrial Decay: The Hollowing-Out Of Manufacturing Andemployment". *In State Of Fragmentation: The Philippines İn Transition*, 67–102.
- Bergen, P. L. (2001). September 11 Attacks. United States. Web: <https://www.britannica.com/event/September-11-attacks>
- Bernile, G., Lyandres, E. and A. Zhdanov. (2012). "A Theory Of Strategic Mergers". *Review Of Finance*, 16 (2), 517–575.
- Bezić, H., Galović, T. and Mišević, P. (2016). "The İmpact Of Terrorism On The Fdi Of The Eu And Eea Countries." *Zbornik Radova Ekonomskog Fakulteta U Rijeci: Časopis Za Ekonomsku Teoriju İ Praksu*, 34(2), 333-362.
- Bezić, H., Tomislav Galović and Petar Mišević (2016), "The İmpact Of Terrorism On The

- Fd1 Of The Eu And Eea Countries”, *Zb. Rad. Ekon. Fak. Rij.* 34 (2), 333-362.
- Biçen Ö. F.(2019). "Ar-GE Ve Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı İlişkisi: Düşük Ve Orta Gelir Düzeyinde Yer Alan Ülkelere Yönelik Bir İnceleme", *Verimlilik Dergisi*, 3, 181-200.
- Bildirici, Melike, E. (2020). “Terrorism, Environmental Pollution, Foreign Direct Investment (Fd1), Energy Consumption, And Economic Growth: Evidences From China, India, Israel, And Turkey”, *Energy & Environment*, 32(1) 75–95
- Bilener T. (2004). *Ulus-Devlet Olma Sürecinde Ukrayna*. Büyükakıncı E. (Der.), Değişen Dünyada Rusya Ve Ukrayna İçinde (311-341) (1. Baskı). Phoenix Yayınevi: Ankara.
- Bilener, T. (2007). “Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (13), 115-132.
- Billye, G. (2009). “Abu Sayyaf”, *Usaf Counterproliferation Center: Counterproliferation Paper No. 49*.
- Biglaiser, G., Hunter, LY ve McGauvran, RJ (2023). “Yurtiçi Terörizm Üzerinde Doğrudan Yabancı Yatırımın Çift Kenarlı Kılıcı”. *Çatışma Çözümü Dergisi* , <https://doi.org/10.1177/00220027231153584>
- Blomberg, S. B., Hess, G. D., and Weerapana,A. (2002). “Terrorism From Within: An Economic Model Of Terrorism”, *European Journal Of Political Economy*.
- Blomström, M., Kokko, A., and Zejan, M. (2000). *Foreign Direct Investment Firm and Host Country Strategies*, Macmillan Press Ltd, Hampshire and London, UK, St. Martin’s Press Inc, New York, USA.
- Blonigen, B. A. (2005). “A Review Of The Emprical Literature On Fd1 Determinants”, *Nber Working Paper Series*, Wp No: 11299.
- Blömström, M. (1986). “Foreign İvestment And Productive Capacity: The Case Of Mexico”. *Journal Of Industrial Economics* (35): 97-110.
- Blömström, M. and Kokko. A. (1996). The İmpact Of Foreign Direct İvestment On Host

Countries: A Review Of Emprical Evidence.

Blömström, M., Fors, G. and Lipsey, R.E. (1994). "Foreign Direct İvestment And Employment: Home Country Experience İn The United States And Sweden". *Nber Workingpaper Series, Working Paper No:6205*.

Botta A., Godin, A. And Missaglia, M. (2016). "Finance, Foreign (Direct) İvestment And Dutch Disease: The Case Of Colombiaecon Polit". 33:265–289 Doi 10.1007/S40888-016-0030-6

Boubakri, N., Cosset, J. C., Debab, N. and Valéry, P. (2011). "Privatization And Globalization: An Emprical Analysis", *Cıpré Working Papers*, 11-30.

Bowen, E. R. P. (1987). "Jurisdiction Over Terrorists Who Take Hostages: Efforts To Stop Terror-Violence Against United States Citizens." *American University International Law Review*, 2(1), 153-202.

Bozdaroğlu, E. Y. ve Özpınar, Ö. (2011). "Doğrudan Yabancı Yatırımın İhracata Etkisi: Teorik Bir Yaklaşım". *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 11-28.

Bozdoğan, B. (2016). *Soysal, Daiş: 3. Dünya Savaşı'nın Deşifresi*, 1. Baskı, Hayygrup Yayıncılık, İstanbul.

Bpb, (2013). "Vor zwanzig Jahren: Einschränkung des Asylrechts 1993", Erişim: 01.07.2021.<http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/160780/asylkompromiss-24-05-2013>

Braconier, H. P.J, Norback, and D, Urban.(2002). "Vertical Fdı Revisited", Iui Working Paper Series No.579,*The Research Institute Of Industrial Economics*, 8-49

Braconier, H., Pehr-Johan, N. ve Dieter M. U. (2002). "Dikey DYY yeniden gözden geçirildi." *Centro Studi Luca d'Agliano Kalkınma Çalışmaları Çalışma Belgesi* 167.

Brainard, S. Lael, (1993). "A simple theory of multinational corporations and trade with a trade-off between proximity and concentration". *Working paper No. 4269. NBER*.

Brecha, S. and Houston, M. (1990). Adrs: *Increasingly Popular Financial Instruments*,

Journal Of Accountancy.

Breusch, T. S., and Pagan, A. R. (1980). "The Lagrange Multiplier Test And Its Applications To Model Specification Tests İn Econometrics". *Review Of Economic Studies*, 47, 239-53.

Broadman, H.G. (2005). "From Disintegration To Reintegration, Eastern Europe And The Former Soviet Union İn International Trade". *Washington, Dc:World Bank*.

Bruck, T., and Wickstrom, B. (2004). "The Economic Consequences Of Terror: A Brief Survey", *Hicn Working Paper*, School Of Social Sciences And Cultural Studies University Of Sussex, No (3).

Buckley, A. (2000). *Multinational Finance* (Fifth Edition). Pearson Education Canada; 5th edition

Buckley, P. J And Casson M. (1985). *The Economic Theory Of The Multinational Theory*. The Macmillen Press: London.

Bugur, V. (2022). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile Uluslararası kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Kredinotları Arasındaki İlişkinin Analizi : Türkiye Örneği.Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Adıyaman.

Bulutoğlu, K. (1970). *100 Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye*. (1. Baskı). Gerçek Yayınevi: İstanbul.

Bundesbank, (2023). Erişim : 17.01.2023, <https://www.bundesbank.de/de/bundesbank/hauptverwaltungen-filialen/bbb/filiale/filiale-berlin-605066>

Büyükkarabacak, M. (2020). "Tarihsel kurumsalcılık ve rejim değişim dinamikleri: Çin, G. Kore, Tayland ve Brunei örnekleri", Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

C.U.G. (2013). *Essentials Of Terrorism Concepts And Controversies*, California State University,

- Calvo G. A., Reinhard, C. And Leiderman, L. (1994). The Capital İnflow Problem: Concepts
- Camacho, Freddy, R. and Yanina S. Bajaña (2020). “Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth: Comparative Analysis İn Ecuador, Peru And Colombia 1996-2016”, *International Journal Of Economics And Financial Issues* ISSN: 2146-4138 available At [Http: Www.Econjournals.Com](http://www.econjournals.com) International Journal Of Economics And Financial Issues, 10(4), 247-257.
- Candemir, A. (2009). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler”. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 9 (2), 659-675.
- Cantener, Ömer F. ve Tümlü, F. (2019). *Pkk Terör Örgütünün Eylemlerinin Güvenlik Güçleri Zayıfatı Açısından Analizi 1 2*, Strateji Araştırmaları Serisi 11 Seta Kitapları 54 İsbni: 978-605-7544-87-2 1. Baskı: İstanbul.
- Capital Markets Outlook, (2022). Erişim: 04.01.2023, [Https://Www.Sifma.Org/Wp-Content/Uploads/2022/12/2022-Capital-Markets-Outlook-Final-For-Web.Pdf](https://www.sifma.org/Wp-Content/Uploads/2022/12/2022-Capital-Markets-Outlook-Final-For-Web.Pdf)
- Capital Market Reports Report (2022). Real Estate Trends And Analysis For All Property Types.
- Carbaugh, R.J.(2009). International Economics. Australia Thomson/South- Western.
- Carbondale, B., Ve White, J. (1968). “Us Direct Investment And Markets İn Europe”, *Economia Internazionale*, 117- 133.
- Carmichael, B., Koumou, G.B. and Moran, K.(2018). “Rao’s Quadratic Entropy And Maximum Diversification İndexation”. *Quant. Finance* 18, 1017–1031.
- Çaşın, Mesut, H. (2008). *Uluslararası Terörizm*, Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.
- Çaşın, Mesut, H., ve Gedik, A. (2019). Kamu Güvenliği Ve Terör Olayları Açısından Fransa.
- Caves, R. E. (1971). “International Corporations: The Industrial Economics Of Foreign”. *Economica*, 38(149), 1-27

- Caves, R. E. (1974). "Causes Of Direct Investment: Foreign Firms Shares İn Canadian And United Kingdom Manufacturing Industries". *The Review Of Economics And Statistics*, 56(3), 279-293.
- Caves, R. E. (1974). Multinational Firms, Competition And Productivity İn Host-Country Markets." *Economica* , 41(162), 176-193.
- Celasun, O., Denizler, C., and He, D. (1999). "Capital Flows, Macroeconomic Management, and the financial System", *World Bank Policy Research Working Paper*, WP No: 2141.
- Cengil, M. ve Aydın, Ali R. (2014). "İşid (Irak Şam İslam Devleti): Psikopolitik Veteolojik Bir Değerlendirme", *Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 6.
- Ceylan, A. (2007). *Sermaye Piyasaları Ve Finansal Kurumlar*. (2. Baskı). Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.
- Chatterjee, S. (2009). *Economic Analysis Of Fdi İn India*. Gujrat: The Maharaja Sayajirao University Of Baroda Vadodara.
- Chaudhry, I. Sharif, F. Farooq and Mushtaq, A. (2014). "Factors Affecting Portfolio Investmentın Pakistan: Evidence Fromtime Series Analysis Pakistan Economic And Social Review" 52(2).
- Chawla, S. (2001). "Shaping East Timor: A Dimension Of United Nations Peacekeeping", *Strategic Analysis*, 24(12), 2291-2303.
- Cheng, Y.-M. (2006). "Determinantsof Fdi Mode Choice: Acquisition, Brownfield, And Greenfield Entry İn Foreign Markets". *Canadian Journal Of Administrative Sciences* , 23(3): 202-220.
- Chia-Yı, L. (2017). "Terrorism, Counterterrorism Aid, And Foreign Direct Investment" *Foreign Policy Analysis*, 13, 168–187.
- Chin, W. (2013). *Britain and the war on terror: Policy, strategy and operations*. 1st Ed., Ashgate Publishing Limited: England.
- Chomsky, N. (2003). *Bati'nın Yeni Standartları, Kosova, Doğu Timor Ve Dünyaya*

Hükmeden “Yeni Kuşak”, Çeviren: Ebru Kılıç, Everest Yayınları: İstanbul.

Chossudovsky, M. (2014). “Going After” The Islamic State. Guess Who Is Behind The Caliphate Project?, 12 Eylül 2014 Tarihli Globalresearch İnternet Haberi, Erişim: 12.12.2022 [Http://Www.Globalresearch.Ca/Going-After-Theislamic-State/5401439](http://www.globalresearch.ca/going-after-theislamic-state/5401439), Çeviren: Bakan, İlker, İslam Devleti’nin “Peşinde”: Halifelik Projesinin Arkasında Aslında Kim Var?, Bilim Ve Ütopya, Sayı:244, Ss.32-34, 2014.

Choueifaty, Y., Coignard, Y. (2008). *Toward Maximum Diversification*. J. Portf. Manag. 35, 40–51.

Christopher, E. and Okafor (2020). *Public Policy And Administration Research Corporate Taxes And Foreign Direct Investments: An Impact Analysis Onome* 10(9), Issn 2224-5731(Paper) Issn 2225-0972.

Chudik, A., And Pesaran, M. H. (2013). “Common Correlated Effects Estimation Of Heterogeneous Dynamic Panel Data Models With Weakly Exogenous Regressors”. *Federal Reserve Bank Of Dallas Globalization And Monetary Policy Institute*, Working Paper No. 146, Dallas

Claessens, S., Dooley, M. P., and Warner, A. (1995). “Portfolio Capital Flows: Hot Or Cold?”. *The World Bank Economic Reviews*, 9(1), 153-174.

Clark, Roger S., (1992). “The Timor Gap: The Legality Of The “Treaty On The ZoneOf Cooperation In An Area Between The Indonesian Province Of East TimorAnd Northern Australia”, *Pace International Law Review*, 4(69), 69-95.

Clark, W. (2004). *Modern Savaşları Kazanmak: Terörizm Ve Amerikan İmparatorluğu*. (Çev. A.Berkoğlu). Truva Yayınları :İstanbul.

Claydon, (1986). *'Ortak Girişimler—Komisyon Kararlarının Analizi'*, 7 Eclr 151, 157; Pathak, Op. Cit. Note 13 Supra ,

Cmdf, (2022). *Improving Thailand’s Capital Market Competitiveness And Efficiency*, Mckinsey & Company

- Cnn News, (2017, 3 Ağustos), Erişim: 12.11 2022
[https://Edition.Cnn.Com/2017/08/03/Africa/Kenya-Election-Official
 ChrisMsando/Index.Html](https://Edition.Cnn.Com/2017/08/03/Africa/Kenya-Election-Official-ChrisMsando/Index.Html) ()
- Connor, G., and Korajczyk, R. A. (1993). “The Arbitrage Pricing Theory And Multifactor Models Of Asset Returns”, *Working Paper*, 139, 1-87.
- Connors, Michael K. (2008) .” Thailand- Four Elections And A Coup”. *Australian Journal Of International Affairs*. 62(4) 478-496.
- CONTEST-The United Kingdom’s Strategy for Countering Terrorism. (2018). Cm 9608, UK, APS Group.
- Coqueret, G. (2015). “Diversified Minimum-Variance Portfolios”. *Finance*, 11, 221–241
- Cornish, P. (2007). Domestic Security, Civil Contingencies And Resilience In The United Kingdom, Chatham House. Erişim:22.10.2022
[https://Www.Chathamhouse.Org/Sites/Default/Files/Public/Research/Internati
 Onal%20security/0607ukresilience.Pdf](https://Www.Chathamhouse.Org/Sites/Default/Files/Public/Research/International%20security/0607ukresilience.Pdf)
- Cotta, P., Huebner, Patrick A., Wistinghausen and Christian, V. (2022). “*Foreign Direct Investment Regimes 2023*”, *Global Legal Group Ltd: London*.
- Cragin, K. and Hoffman, B. (2003). *Arms Trafficking And Colombia*, Arlington, Rand.
- Creel, Garcia-C., Aiza, Y, and Enríquez, Sc, (2022). *Mexico: Foreign Direct Investment Regulations* , Gcr.
- Crelinsten, R. (2014). “Perspectives On Counterterrorism: From Stovepipes To A Comprehensive Approach.” *Perspectives On Terrorism*, 8(1): 1-15
- Crenshaw, M. (1981). “The Causes Of Terrorism”, *Comparative Politics*, 13(4).
- Crolley, H. (2016): “Warum Sterben So Viele Nsu-Zeugen Auf Dubiose Art?”, Erişim : 01.08.2021,
<https://Www.Welt.De/Debatte/Kommentare/Article152527660/Warum-Sterben-So-Vielensu-Zeugen-Auf-Dubiose-Art.Html> () ;
- Cronin, Audrey C. (2002/2003). “Behind The Curve: Globalization And International

Terrorism”, *International Security*, 27(3).

Culem, C.G. (1988). “The Locational Determinants Of Direct Investments Among Industrialized Countries”, *European Economic Review*, 32, 885–904.

Cumhuriyet Gazatesi(2022) Erişim :25.12.2022.
<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kenyada-teror-saldirisi-10-olu-1707009>

Cunliffe, S., Riyadi, E., Arwalembun, R. and Tobi, H. (2009). Negotiating Peace In Indonesia: Prospects For Building Peace And Upholding Justice In Maluku And Aceh, Erişim: 05. 04. 2021 <https://reliefweb.int/report/indonesia/negotiating-peace-indonesia-prospects-building-peace-and-upholding-justice-maluku>

Cynthia, W. (2000) “Civilmilitary Relations In Colombia: A Workable Relationship Or A Case For Fundamental Reform?”, *Third World Quarterly*, 21(3).

Çapanoglu, Mustafa, B. (1993). *Türkiye Ve Dış Ülkelerde Sermaye Piyasası Özelleştirme Uygulamaları Ve Menkul Kıymet Borsaları*. Beta Yayın Dağıtım A.Ş. Yayın No: 380, İş' Ekon. D1.:23, 1. Baskı: İstanbul.

Çarıkçı E. (2001). *Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri*, Tutubay Yayınları: Ankara.

Çatalbaş, G., Ve Yarar, Ö. (2015). “Türkiye'deki Bölgeler Arası İç Göçü Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi”, *Alphanumeric Journal*, 3(1), 99-117.

Çelebi, Çakır, B. (2017). “Joint Venture“Nin Hukuki Niteliği” *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (2), 97-126.

Çelik, Ü.(2012). "İç çatışmalar ve dış müdahaleler arasında Lübnan." *History* 4.1.

Çelik, M. (2015). Yükselen Ekonomilerde Ekonomik Özgürlük Doğrudan Yabancı Yatırımlar İlişkisi: Panel Veri Analizi (1995-2013).Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Çelik, N. ve R. Bayrak (2022), “The Linkages Between Democracy, Terrorism and Foreign Direct Investments in Developed and Developing Countries”,

Sosyoekonomi, 30(51), 119-136.

- Çınar, B. (1997). *Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör*, Sam Yayınları: Ankara.
- Çınar, B. (2009). "The Root Causes Of Terrorism", *Metu Studies In Development*, 36 (June), , 93-119.
- Çınar, S. (2016). "Doğal Kaynaklar Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği" . *Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi* , 37 (2) , 171-190 . Doi: 10.14780/İİİİİİİİ.20480
- Çınar, Y. ve Avcı, Y. (2017). *Kolombiya Sorunu: Taraflar, Sebepler, Çözüm Süreci ve Öneriler* . İçinde Küresel Riskler Ve Bölgesel Aktörler, Ed. A. Sandıklı Ve E. İsmayıl, İstanbul, Bilgesam Yayınları.
- Çikot, Ö. (2011). "Dünyada Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları, Sermaye Piyasasında Gündem". *Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği* (Tspakb), 109, 23-32.
- Çinko, L. & Ak, R. (2009). "Küreselleşen Ekonomilerde Yaşanan Bankacılık Krizleri'nin Anatomisi" . *Maliye Ve Finans Yazıları* , 1 (83) , 59-83 . Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Mfy/İssue/16297/170855>
- Çiftçi, İ. ve Durmuş, S.(2017). "Filipinlerde Yükselen Terör Tehdidi: Ebu Seyyaf." *Uzakdoğu'dan Güney Asya'ya Şiddet ve Terörizm*, 75-98.
- Çolakoğlu, M. (2020). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Terörizmin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi". *Pjess*, Vol. 7, No. 2, 2020, Pp. 36-48 E-Issn:2148-8703
- Çolakoğlu, S. (2010), "Pakistan" *In Geleceği* ", Stratejik Gündem: Usak.
- Çora, A.N. (2008). *Uluslararası Terörizm Ve Failleri*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- D'encausse, H. C. (2013). *İki Dünya Arasında*. Rusya (Çev. Uzman R.). Ötüken: İstanbul.
- Dağ, Ahmet, E. (2019). "Şii-Sünni İlişkileri (Güç Mücadelesinin Anatomisi)", Dünya Kriz

- Bölgeleri 10,İnsamer, İstanbul. E. Dağ, Şii-Sünni İlişkileri (Güç Mücadelesinin Anatomisi).
- Daniel, B. (1998) .”The Logic Of Ethnic Terrorism”. *Studies In Conflict Terrorism*. 21. 149-169.
- Daron, A. (2003). "A Historical Approach To Assessing The Role Of Institution İn Economic Development, Finance And Development." 27-31.
- De Mello, L.R. (2007).” Foreign Direct İnvestment İn Developing Countries and Growth: A Selective Survey”, *Journal Of Development Studies*, 34(1): 1-34.
- Deik Endonezya, (2014). Erişim: 11.12.2021, <https://Www.Deik.Org.Tr/Uploads/Endonezya-Ulke-Bulteni-2014.Pdf>
- Deik Filipinler, (2018). *Ülke Bülteni*, Erişim: 31.12.2021, <https://Www.Deik.Org.Tr/>
- Deik Kenya (2018). *Ülke Bülteni*, Erişim: 29.12.2021, <https://Www.Deik.Org.Tr/>
- Demircan, H. (2003). *Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Stratejileri*. Hazine Müsteşarlığı Araştırma Ve İnceleme Yayınları.
- Demir, Y. (2007). “Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Olan Etkisinin Türkiye Bağlamında Test Edilmesi”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 34, 152-161.
- Demirel, O. (2006). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri Ve Türkiye Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Demirhan, E., ve Masca, M. (2008). “Determinants Of Foreign Direct Investment Flows To Developing Countries: A Cross-Sectional Analysis”. *Prague Economic Papers*, 4, 356-369.
- Demirkent, N. (1980). *Türkiye’de Terörün Boyutları, Gelişimi Ve Çözüm Önerileri*, Abdi İpekçi Semineri, Türkiye’de Terör, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Denisia, V. (2010). “Foreign Direct İnvestment Theories: An Overview Of The Main

Fdi Theories “ *European Journal Of Interdisciplinary Studies*, 53-59.

Denker, M.S., (1999). *Uluslararası Terör Türkiye ve Pkk*, (217). Boğaziçi Yayınları.

Devamoğlu, S. (2008). “Sosyal Sermaye Kuramı Açısından Türkiye’de Demokrasi Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Denizli.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Dicken, P. (2011). *Global Shift: Mapping The Changing Contours Of The World Economy*: The Guilford Press.

Dilbirliği, M. ve Kıyıcı, H. (2021).” Kurumsal Irkçılık ve Terörist Radikalleşme: Nasyonal Sosyalist Yeraltı Örgütü”, *İnsan Hakları Yıllığı*, (39), 1-34.

Dilmaç, S. (1997). *Terörizm Sorunu Ve Türkiye*, Egmidb Yayınları: Ankara.

Dilmaç, S. (2004). “*Global Tehdit: Terörizm Ve Türkiye’ye Etkisi*”, *Polis Dergisi Terörle Mücadele Özel Sayısı*, 10(40), Egm Yayınları: Ankara.

Dinapoli, T. And Jain, R. (2022). *The Securities Industry In New York City*, Office Of The N Newyork State Comptroller, Report 11-2023

Doğan Haber Ajansı, Türk Silahlı Kuvvetleri, Cerablus'a Harekat Başlattı,
24 Ağustos 2016 Tarihli İnternet Haberi,
Erişim : 20.12.2021; Bbc, [Http://Www.Dha.Com.Tr/Turk-Silahli-Kuvvetleri-Cerablusaharekat-Baslatti_1312302.Html](http://Www.Dha.Com.Tr/Turk-Silahli-Kuvvetleri-Cerablusaharekat-Baslatti_1312302.Html).

Doğan, A. (2019). *Terörizm Faaliyetlerinin Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Iğdır.

Doğan, U., Mucuk, M. ve Gerçekler, M. (2009). “Terörizmin Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği”, Erişim: 20.11.2021, <Http://İdc.Sdu.Edu.Tr/Tammetinler/Terror/Terror6.Pdf>.

- Dominguez, H. ve Öztürkler, H. (2009). “Ortadoğu Ülkelerinin Ekonomik Yapılarının Temel Özellikleri”, *Ortadoğu Analiz*, 1(6), 70-71.
- Donnelly, C. (2004). “Terrorism In The Southern Philippines: Contextualising The Abu Sayyaf Group As An Islamist Secessionist Organisation”, *Presented In 15th Biennial Conference Of The Asian Studies Association*.
- Doru, Ö. and Düşünceli, F. (2021). “Türkiye’de Ticari Dışa Açıklık ve Enflasyon İlişkisi: Ardl Sınır Testi ve Nedensellik Analizi”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 12 (23) , 37-54
- Dökmen, G. ve Aksu, A. (2010). “Hükümet İstikrarının Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Gelişmekte olan Ülkelere ilişkin ampirik bir çalışma”, *Journal Of Yaşar University*, 18(5): 3028-3037.
- Dpt (2000). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- Drake, C.J.M.(1998). “The Role Of Ideology In Terrorists Target Selection”, *Terrorism And Political Violence* , 18(2), 1998, S. 53.
- Drakos, K. (2010). “The Determinants Of Terrorist Shocks’ Cross-Market Transmission”, *Journal Of Risk Finance*,11 (2),147-163.
- Drakos, K. And Kutan, Ali M. (2003). “Regional Effects Of Terrorism On Tourism In Three Mediterranean Countries”, *Journal Of Conflict Resolution*, Vol.47, No.5.
- Dramalija, N., (2006). Hisse Senedi Çeşitlendirilmesi Ve Risk-Getiri İlişkisine Uygulamalı Bir Yaklaşım, Yayınlanmamış. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dreyhaupt, S. J. (2005). *Locational Tournaments In The Context Of The Eu Competitive Environment*. Wiesbaden:Fachverlage Gmbh.
- Duardo, F.A., and Ricardo H. (2001). “Is Foreign Direct Investment A Safer Form Of Financing?”,*Emerging Markets Review*, 2(1) , Pages 34-49,Issn 1566-0141,https://Doi.Org/10.1016/S1566-0141(00)00018-2.

- Dumitrescu, Elena-I. and Hurlin, C. (2012). "Testing For Granger Noncausality In Heterogeneous Panels", *Economic Modelling*, 29(4), 1450–1460
- Dumludağ, D. (2003). "Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları", *Toplum Ve Bilim Dergisi*, 96, İstanbul.
- Dunn, R.M. Ve Muti, J.H. (2000). "International Economics. London: RoutledgeUnctad", *World Investment Report*, 1998.
- Dunning, J.H. (1995) "Re-Appraising The Electric Paradigm In An Age Of Alliance Capitalism", *Journal Of International Business Studies*, 26(3), 461-492.
- Dunning, J. H. (1993). *The Theory Of Transnational Corporations* (Vol. 1): Taylor & Francis.
- Dunning, J.H. (1973). "The Determinants Of International Production". *Oxford Economicpapers*, 5(3): 289-336.
- Dunning, J.H. Ve Lundan, S.M. (2008). *Multinational Enterprises And The Global Economy England*: Edward Elgar Publishing Limited.
- Dyyk (Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu). (2003). T.C. Resmi Gazete, 25141, 17.11.2021.
- Demirhan E., and Masca, M. (2008). "Determinants Of Foreign Direct Investment Flows To Developing Countries: A Cross-Sectional Analysis". *Prague Economic Papers*, 4, 356-369.
- Edwards, S.(1989). "Debt crisis, trade liberalization, structural adjustment, and growth: some policy considerations." *Contemporary Economic Policy*,7(3), 30-41.
- Eğilmez, M. (2009). *Makroekonomi Türkiye’ Den Örneklerle*, (1. Baskı). Remzi Kitapevi: İstanbul.
- Eğilmez, M. (2014). *Sıcak Para*. Erişim: 12.11.2021, [Http://Www.Mahfiegilmez.Com/2014/02/Scak-Para.Html](http://www.mahfiegilmez.com/2014/02/scak-para.html)
- Ekinci, A. (2005). *Çin Yabancı Sermaye Türkiye* (1. Baskı). Turhan Kitapevi: Ankara.

- Emhan, A. (2009). "Risk Yönetim Süreci Ve Risk Yönetmekte Kullanılan Teknikler". *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 209-220.
- Emsen, Ö. S. ve Değer, Mk (2010). "Ticari Ve Siyasal Liberalizasyon Ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Geçiş Ekonomileri Deneyimi ". *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi* , 21 (2) , 161-195
- Enders , W. Sandler, T. and , Gaibulloev, K. (2011). " Domestic Versus Transnational Terrorism: Data, Decomposition, And Dynamics", *Journal Of Peace Research*, 48(3), 319– 337.
- Enrique, Düssel, P. (2000). *La Inversión Extranjera En México* , Santiago De Chile, Naciones Unidas Cepal.
- Enterprise Act The Facts(2002). Erişim: 07.01.2023, <https://www.thefis.org>
- Erataş F. ve Öztekin D. (2010). "Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının Belirleyicileri: Türkiye Örneği". *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 57-64.
- Erataş, F., Başcı, H. N. ve Çınar, S. (2015). Para Arzının Post Keynesyen Yorumu: Gelişmiş Ülkeler Örneği", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15), 398-409.
- Ercan, H. (2000). *Açık Ekonomi, İstikrar Tedbirleri Ve Sıcak Para: Türkiye*, Milliprodüktivite Merkezi Yayınları: Ankara. No:642.
- Ercan, M, K. (2001). "Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ülkenin Kalkınmışlığı Ve Krizler Arasındaki ilişki". *Gaziantep Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 81-92.
- Erden, D. (2019). "Sanayileşme Ve Kentleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Bric-T Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi". Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- Erdilek, A. (1988). "The Role Of Foreign Investment In The Liberalization Of Turkish Economy", In Nas, T. F.; Odekon, M. (Eds.), *Liberalization And The Turkish Economy*, Greenwood Press, New York, 141-159.
- Erdoğan, A. (2016). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*

VeTürkiye Örneği. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.

- Ergil, D. (1991). “Terörizmin Mantığı ve Hedefi”, *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 46 (1), 171.
- Ergil, D. (1992). “Uluslararası Terörizm”, *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 47(3), 139-143.
- Ergil, D. (1993). Uluslararası Terörizm, *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 47(3), 145-155.
- Ergil, D. (2009). *Kürt Raporu-Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine*, T İmaş Yayınları: İstanbul.
- Erhan, Ç. (2006). *Türkiye Ve Bölgesel Örgütler , Beş Deniz Havzasında Türkiye*, (Der. Mustafa Aydın Ve Çağrı Erhan), Ankara.
- Erinç Yeldan(2001). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim Ve Büyüme*, 2.Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Erkiletlioğlu, H. ve Gürler, A. (2007). “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin makroekonomik Dengelere Etkileri: Türkiye Örneği”. *Türkiye Genç İş Adamlarıderneği (Tügdad) 7.Bilimsel Eser Yarışması*.
- Erol, M. S. ve Tunç, Ç. (2003). “11 Eylül Sonrası Abd’nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya”, *Avrasya Dosyası Küresel Değerlendirme Özel, Asam Yayınları*, 9(3) , 5 – 28, Ankara.
- Erol, Mehmet S., ve Tunç, Ç. (2004). “11 Eylül Sonrası Abd’nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya”, *Avrasya Dosyası*, 10(1).
- Ertekin, M. (2000). “Doğrudan Dış Yatırımların Yatırımcı Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”. *Afyon Kocatepe Üniversite İ.İ.B.F. Dergisi*, 2(1): 59-74.
- Esen, K. (2011). Türkiye'de Terörizm Ve Terörist Profili. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya
- Eun, C. ve Resnick, B. (2007). *International Financial Management*. Forth Edition, The McGraw-Hill Companies.

- Euronews (2020). Sahel Zirvesi Fransa'da Başlıyor, Erişim: 13.11.2022
<https://tr.euronews.com/2020/01/13/sahel-zirvesi-fransa-da-basliyor-mali-nijer-batiafrika>
- Euronext (2022). Euronext Confirms Its Position As The Leading Equity Listing Venue In Europe And Debt Listing Worldwide In 2022, *This Press Release*
www.euronext.com
- Eyceyurt, T. ve Serçemeli, M. (2013). “Şirket Birleşme ve Satın Alımlarının Hisse Senedi Fiyatına Endeksi”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 27 (1), 159175.
- Ezeoha, Abel E. ve Okereke, Ugwu, J. (2015). "Silahlı Çatışmaların Afrika'daki Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileşimli Etkisi." *Afrika Kalkınma İncelemesi*, 27(4), 456-468.
- Fabozzi, F. And Mann, S. (2005), “The Handbook Of Fixed Income Securities”, McGrawhill Professionals'den “*Marcin Kacperczyk And Philipp Schnabl, A.G.E.*,
- Fbi Raporu. (1996). Counterterrorism Threat Assessment And Warning Unit National Security Division: Terrorism In The United States, 18. Erişim: 13.10.2022, Web:https://www.fbi.gov/file-repository/stats-services-publications-terror_96.pdf/view
- Fedesarrollo. (2007). *Impacto De La Inversión Extranjera En Colombia: Situación Actual Y Perspectivas*. Bogotá.
- Feith, P. (2007). The Aceh Peace Process Nothing Less Than Success, United States Institute Of Peace Special Report 184.
- Feldstein, M. (1981). *Enflasyon, Sermaye Vergilendirmesi Ve Para Politikası* (No. W0680). Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu.
- Fenko, A. (2014). An Inside Look At Moscow's Evolving Ukrainian Strategy. Erişim: 23.11.2022, <https://russia-direct.org/opinion/inside-look-moscows-evolvingukrainian-strategy>

- Filer R. K. And D. Stanistic. (2016). "The Effect Of Terrorist Incidents On Capital Flows." *Review Of Development Economics*, 20 (2): 502–513.
- Financial Stability Report İsrail (2022), Bank Of Israel, Erişim: 10.01.2023
<https://www.boi.org.il/en/>
- Flamm K. and J. Grunwald. (1985). *The Global Factory: Foreign Assembly In International Trade*. Washington: The Brookings Institution.
- Foley, F. (2013). *Countering Terrorism In Britain And France*. 3rd Ed., Cambridge University Press: New York.
- Foreign Investment Screening In Germany: Facts And Figures (2022). Nordon Rose Fulbright
- Frey, B., Luechinger, S., and Stutzer, A. (2007). "Calculating Tragedy: Assessing The Costs Of Terrorism", *Journal Of Economic Surveys*, (21).
- Froot, K.A. (2008). *National Bureau Of Economic Research : Foreign Direct Investment.*, Il, Usa: University Of Chicago Pres: Chicago.
- Garg, R Ve Dua, P. (2014). "Foreign Portfolio Investment Flows To India: Determinants And Analysis", *World Development*, 59, 16–28.
- Gao, X., Li, X. and Chishti, MZ (2022). "Terörizm ve DYY'nin karbon emisyonu üzerindeki asimetrik etkilerini ayırtmak: kırılmalı ekonomilerden kanıtlar". *Environ Sci Pollut Res*, 29 , 41125–41139, <https://doi.org/10.1007/s11356-021-16955-z>
- Gedikli, A. (2011). "Çok Uluslu Şirketler Ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri". *Girişimcilik Ve Kalkınma Dergisi*, 6 (1), 96146.
- Genç, E. (2015). "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Belirleyicileri, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Yabancı Portföy Yatırımları Bağlamında Bir Analiz: Türkiye Örneği."

- Genelkurmay Başkanlığı. (2010). *2010 Yılı Bölücü Terör Örgütüyle Mücadele Olayları*, Erişim:27.11.2021,Http://Www.Tsk.Tr/10_Arsiv/10_3_Haberler_Ve_Olaylar/10_3_1_Bolucu_TeRor_Orgutuyle_Mucadele/Bolucu_Teror_Orgutuyle_Mucadele_Arsiv_2010.Htm
- Gibbs, J. (1989).” Conceptualization Of Terrorism”, *American Sociological Review*, 54(3), 330.
- Giray, F., (2004). “Savunma Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme” *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 5 (1).
- Global Economic Perspective (2022), “The World Bank”, Erişim Tarihi: 03.01.2023,Https://Www.Worldbank.Org/En/Publication/Global-Economic-Prospects
- Goebel, Hans P. C. And Carlos, R. Ríos Armillas, Nader, Hayaux Y, and Goebel, S.C.(2022) “Equity Capital Markets İn Mexico: Regulatory Overview Overview”, *Practical Law Country Q&A*
- Goldstein I., Razin A. (2002) “An Information-Based Trade Off Between Foreign Direct Investment And Foreign Portfolio Investment: Volatility, Transparency And Welfare”,*Nber Working Paper*, No:9426, 1-47
- Gossel, Sj Ve Biekpe, N. (2017) .”Güney Afrika'nın Sermaye Girişlerinde İtme-Çekme Etkileri” . *J. Int. Dev.* , 29 : 751 – 767 . Doi: 10.1002/Jid.3099 .
- Gökbül, Serpil A. (2003). *Süre Temelli Portföyler Ve imkb'de Uygulanabilirliği*, ilk Baskı, Spk Yayın No:143.
- Gökbunar, R., Gökbunar, Ali, R. (2010). *Terör Ekonomisi*, Beta Yayınları: İstanbul.
- Göksedef , ve Kobal, M. (2021). Işid Petrol A.Ş., Aljazeera, *30 Ekim 2014 Tarihli İnternet Haberi*, Erişim:02.12.2021, Http://Www.Aljazeera.Com.Tr/Al-Jazeera-Ozel/İsid-Petrol
- Gökten, Sariöz, Y. (2018). “Marksist Emperyalizm Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Fiscaoeconomia*, 2 (1), 1-19.

- Görmezöz, Kızbes, K. (2007). Türkiye'ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Yeri. Uzmanlık Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara.
- Göver, Tuğrul, Z. (2005). "Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri:Türkiye Değerlendirmesi", T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Hazine Uzmanı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü,Ankara.
- Gözen, R. (2004). *Çoğulculuk,Küreselleşme Ve 11 Eylül*, Alfa Yayınları: İstanbul;178-179.
- Greene, W. (2003). *Econometric Analysis*. 5th Edition, Prentice Hall, Upper Saddle River. Hall, Englewood Cliffs
- Gregg, H.S. (2014). "Defining And Distinguishing Secular And Religious Terrorism", *Perspectives On Terrorism*, 8(2), 36-51.
- Gregoire, E. (2019). "Le Sahel Et Le Sahara Entre Crises Et Résiliences." *Hérodote*, 1, 172, 5-22.
- Gtd(Global Terrorism Database.) (2013). "Abu Sayyaf", Erişim: 20.11.2022. [Http://Www.Start.Umd.Edu/Gtd/Search/Results.aspx?Search=Abu+Sayyaf&Sa.X=0&SA.Y=0](http://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?Search=Abu+Sayyaf&Sa.X=0&SA.Y=0),
- Gujarati, D. N., And Portter, D. C. (2008). *Basic Econometrics* . Fifth Edition.Mcgraw Hill Irwin.
- Gupta, S. Benedict C. Rina B. And Shamit C. (2004). "Fiscal Consequences Of Armed Conflict And Terrorism İn Low And Middle Income Countries". *European Journal Of Political Economy*, 20 (2): 403-421.
- Güçlü, H. (2016). *Arbitraj Fiyatlama Modeli*. Www.Hakanguclu.Com
- Gül, T. (2012). *Terör Ve Terörizm*. Ark Kitapları: İstanbul.
- Güler, C. (2006). Özelleştirmenin Ekonomik Boyutu, Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri:Sedaş Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Sakarya.

- Gümüş, G. K., Duru, A. Ve Güngör, B., (2013), “ The Relationship Between Foreign Portfolio Investment And Macroeconomic Variables”, *European Scientific Journal*, Vol:9, No:34, December, Issn: 1857 – 7881
- Gündüz, M. (1996), *Basın Ve Terör*, Saray Kitabevi: İzmir.
- Güner, Ü. ve Yılmaz, A. (2010). “Çok Uluslu Şirketler Türkiye Ekonomisi İçin Tehdit Mi, Fırsat Mı?”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (26), 197212.
- Güngör, F. (2012), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Ülke Riski, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas
- Gür, Timur H., And Akbulut, H. (2012). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Politik İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi." *Sosyoekonomi* 17.1
- Güriş, B. (2007). "Vade Yapılarına Göre Yabancı Sermaye Hareketlerinin Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği", *Öneri*. 7 (28), 309-316.
- Gürkan, S., Çevik, E. ve Korkmaz, T. (2014) *Borsa İstanbul'un Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülke Borsaları İle Entegrasyonu*, 1.Basım, Ekin Basım Yayın: Bursa,
- Gürlel F., Alkın, K. ve Uzunoğlu, S. (1997). *Avrupa Sermaye Piyasaları Ve Türk Sermaye Piyasaları*, İmkb Araştırma Yayınları, No:10, İstanbul ,106-110.
- Güven, S. (2001). “Sermaye Hareketlerinin Nedenleri, Etkileri Ve Türkiye Örneği”, *İktisat, İşletme Ve Finans Dergisi*, 16 (185), 79-99.
- Güvenir, O. (1980). *Türkiye'de Terör*, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul.
- Haberkorn, T. (2015). “The Hidden Transcript Of Amnesty: The 6 October 1976 Massacre And Coup İn Thailand”. *Critical Asian Studies*. 47(1): 44-68
- Habertürk İşid'in 5'lisini Getirene 30 Milyon Amerikan Doları, 3 Temmuz 2015 Tarihli İnternethaberi,Erişim:10.12.2021,Http://Www.Haberturk.Com/Dunya/Haber/1098483-İsidin-5lisini-Getirene-30milyon-Amerikan Doları

- Hainsworth, P., (1997). "East Timor: Indonesia's Twenty-Seventh Province?", *Regional & Federal Studies*, 7 (2), 120-128.
- Haider, Murtaza And Anwar, Amar (2014), "Impact Of Terrorism On Fdi flows To Pakistan", *Munich Personal Repec Archive*, Mpra Paper No. 57165. Utc
- Hainsworth, P. (1997). "East Timor: Indonesia's Twenty-Seventh Province?", *Regional & Federal Studies*, , 7 (2), 120-128..
- Hamilton, Lee H. 2005. "Fighting Terrorism." *Indiana Journal Of Global Legal Studies* 12(2): 379-390.
- Hansen, Thomas, O.(2009). "Political violence in Kenya: a study of causes, responses, and a framework for discussing preventive action." *Institute for Security Studies Papers*
- Hao, Qian , (2005) "Competition And Allocation For Foreign Direct Investment: The Role Of Country Size, Production Efficiency And Market Structure", Doktora Tezi, Southern Illinois Üniversitesi
- Haqqani Husain,(2009) "Pakistan Needs The World's Support",*The Pakistani Newspaper*, Erişim:17.10.2021. [Http://www.thepakistaninewspaper.com/news_detail.php?id=13499,](http://www.thepakistaninewspaper.com/news_detail.php?id=13499)
- Harsono, A.(2001)" Aceh Secession Hobbled By Internal Strife". *The American Reporter*, 7, No: 1528, Stockholm, 3-22.
- Harzing, Anne, W. (2002), "Acquisitions Versus Greenfield Investments: International Strategy And Management Of Entry Modes", *Strategic Management Journal*, 23, (3).
- Haslam, Paul, A. (2010). "Amerika Kıtasında Doğrudan Yabancı Yatırım Rejiminin Evrimi", *Third World Quarterly*, 31:7, 1181-1203, Doi: 10.1080/01436597.2010.532614

- Heerden, Dominique Ve Said-Moorhouse, Lauren “Kenyan Election Official Was Strangled, Authorities Confirm”, *Cnn News*, 3 Ağustos 2017, Erişim: 11.10.2021, <https://Edition.Cnn.Com/2017/08/03/Africa/Kenya-Election-Official-ChrisMsando/Index.Html>
- Heickerö, H. (2014). “Cyber Terrorism: Electronic Jihad”, *Strategic Analysis*, 38, No. 4, 554–565.
- Heinrich, T., Tilman, K. and Wienke, Thilo-M. (2021). “Foreign Direct Investment Reviews 2021: Germany Foreign Direct Investment Reviews Germany”, *White & Case LLP*
- Henderson, C. M. (2007). “2006 National Security Strategy Of The United States: The Pre-emptive Use Of Force And The Persistent Advocate”. *Tulsa Journal Of Comparative And International Law*. 15(1), Article 7, 1-5.
- Henkelmann, S. And Lennart, D. (2022). *The International Capital Markets Review: Germany*, The International Capital Markets Review - The Law Reviews
- Henry, K. (2011). Us Policy Towards Iraq, Federal News Service, 26.10.2002 Aktaran: Ündücü Cemile Arıkoğlu (2011), Uluslararası Sistem Ve Terörizm Arasındaki İlişki, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2 (1) 17. 100
- Herbert, S. (2002). “Terrorism Hurts World Trade”, *Transatlantic International Epolitik*, (3).
- Herbolzheimer, K. (2016). “Innovations In The Colombian Peace Process”, *Noref Report*,
- Herd G. P. (2005). Russia And The “Orange Revolution”: Response, Rhetoric, Reality?. *Connections*, 4(2), 15-28.
- Hernandez, A. (2014). “National Building And Identity Conflicts: Facilitating The Mediation Process In Southern Philippines”, *Leipzig: Springer*.
- Herrera, N. and Porch, D. (2008). “Like Going To A Fiesta’ – The Role Of Female Fighters In Colombia's Farc-Ep”, *Small Wars & Insurgencies*, 19 ,No: 4, 2008,

- Hewison, K. and Woradul, T. (2013). "Thailand And Precarious Work: An Assessment". *American Behavioral Scientist*. 57(4), 444-467.
- Hiç, M. (1992). *Para Teorisi Ve Politikası*. 8. Baskı, Menteş Kitabevi: İstanbul..
- Hill, C. W. L. (2013). *International Business Competing In The Global Marketplace*. University Of Washington.
- Hofer, Jan/Georgens, Matthias: "Das Reihenweise Sterben Der Nsu-Zeugen", Erişim: 23.06.2021 <https://www1.wdr.de/Fernsehen/Aktuelle-Stunde/Startseite/Nsu-Prozess-Zeugen-Sterben100.html>
- Hosking, G. (2011). *Rusya Ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla* (Çev. Acar K.). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Hoyos, R. D. and Sarafidis, V. (2006). Testing For Cross-Sectional Dependence İn Panel Data Models. *Stata Journal*. 6(4): 482-496.
- http://www.ekodialog.com/konular/faiz_politikasi.html Erişim Tarihi: 17.02. 2015 Url, "World Development Indicators Database", Erişim: 01.11.2022, <http://data.worldbank.org/datacatalog/gdp-ppp-based-table>
- Huang, G. (1997). Determinants of United States-Japanese Foreign DirectInvestment: A Comparison Across Countries and Industries. *New York andLondon: Garland Publishing*.
- Hufbauer, G. (1975). *The Multinational Corporation And Direct Investment İn P.B Kenen* (Ed.). Cambridge: Cambridge, University Press
- Human Rights Development, Kenya-Human Rights Watch, 1994, Erişim:07.10.2020 <https://www.hrw.org/reports/1994/wr94/africa-02.htm>
- Hussain, R. (2005). *Pakistan And The Emergence Of Islamic Militancy İn Afghanistan*, Ashgate, Burlington.
- Hussain, F., and Jianfu, S. (2023). "Pakistan'daki Doğrudan Yabancı Yatırımın Belirleyicileri Olarak Vergi Oranları, Terörizm ve Ticari Açıklığın İncelenmesi: Ampirik Bir Değerlendirme". *Rus Hukuk Dergisi* , 11 (3).

- Hürriyet Gazetesi(2022). Erişim:25.12.2022,
<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/kenyada-teror-orgutu-sivillere-ates-acti-6-olu-41974627>
- Icg (2006), *Pakistan "S Tribal Areas: Appeasing The Millitants*, Asia Report, 125,
- Icj, Court Decisions.(2002) "Sovereignty Over Pulau Ligitan And Pulau Sipadan (Indonesia/Malaysia)", Erişim:12.10.2021.. The Hague, 2002/16,
- Idal Exploring Untapped Potential Report (2018) Erişim Tarihi: 29.12.202,
<https://investinlebanon.gov.lb/content/uploads/publication/191014042313250~Annual%20report%202018.pdf>
- Iep-Institute For Economics And Peace (2015), Global Terrorism Index (Gti) 2015, Erişim: 20.01.2023, <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/global-terrorism-index-2015.pdf>
- Imf (2022a). *Pakistan*, Erişim:27.12.2022,
<https://www.imf.org/en/Publications/Cr/Issues/2022/02/04/pakistan-2021-article-iv-consultation-sixth-review-under-the-extended-arrangement-under-the-512715>
- Imf (2022b). "Indonesiaarticle Iv Consultation—Press Release;Staff Report; Staff Statement; And Statementby The Executive Director For Indonesia", *Imf Country Report No. 22/84*
- Imf (2022c). "Mexico review Under The Flexible Credit Linearrangement—Press Release; And Staff Report, *Imf Country Report No. 22/347*
- Imf(2022d).*Colombia*,Erişim:01.01.2023<https://www.imf.org/en/Publications/Cr/Issues/2022/04/04/colombia-2022-article-iv-consultation-press-release-staff-report-and-statement-by-the-516082/>
- Imf (2022e). *Thailand*, Erişim: 03.01.2023,
<https://www.imf.org/en/Publications/Cr/Issues/2022/09/16/thailand-2022-article-iv-consultation-press-release-staff-report-and-statement-by-the-523532>

- Imf (2022f), “Ukraine Program Monitoring With Board Involvement—Press Release; Staff Report; And Statement By The Executive Director For Ukraine” *Imf Country Report No. 22/387*
- Imf (2022g). “2022 Article Iv Consultation—Press Release; Staff Report; And Statement By The Executive Director For The United States” *Imf Country Report No. 22/220*
- Imf (2022h). “Article Iv Consultation—Press Release; Staff Report; And Statement By The Executive Director For Germany”, *Imf Country Report No. 22/229*
- Imf (2022i). “2021 Article Iv Consultation—Press Release; Staff Report; And Statement By The Executive Director For The United Kingdom”, *Imf Country Report No. 22/56*
- Imf (2022i), “Israel 2022 Article Iv Consultation—Press Release; And Staff Report” *Imf Country Report No. 22/81*
- Imf (2021a). “Kenya Article Iv Consultation; Second Reviews Underthe Extended Arrangement Under The Extendedfund Facility And Under The Arrangement Underthe Extended Credit Facility; And Requests Formodifications Of Performance Criteria Andstructural Conditionality”, *Imf Country Report No. 21/275*
- Imf (2021b). “Philippines 2021 Article Iv Consultation—Press Release; Staff Report; And Statement By The Executive Director For Philippines”, *Imf Country Report No. 21/177*
- Imf Fransa, (2021c). “Article Iv Consultation—Press Release; Staff Report; And Statement By The Executive Director For France” *Imf Country Report No. 22/18*
- Imf Lebanon (2019) “Article Iv Consultation—Press Release; Staff Report; Informational Annex; And Statement By The Executive Director For Lebanon”, *Imf Country Report No. 19/312*
- Imf Portfolio Invest, (2022), Erişim: 29.12.2022, <https://www.imf.org/en/Data>
- Imf (2003). Foreign Direct Investment Statistics: How Countries Measure Fdi 2001. Washington, Dc.

Immervoll, H. (2000). “Avrupa'da Enflasyonun Gelir Vergisi Ve Sosyal Sigorta Primleri Üzerindeki Etkisi (No. Em2/00)” *Euromod Çalışma Kağıdı*.

In Focus, (2022). Foreign Direct Investment: Background And Issues, Congressional Research Service.

IndependentTürkçe(2022).Erişim:25.12.2022,Https://İndyTurk.Com/Node/353601/D%C3%Bcnya/Zapatistalar-İ%Cc%87spanyay%C4%B1-İ%C5%9fgal-Etmek-İ%C3%A7in-Yola-%C3%A7%C4%B1k%C4%B1yor

Indonesia Investment Guidebook(2021) Erişim: 28.12.2022, [Https://Www.Bkpm.Go.Id/Images/Uploads/Printing/Indonesia_Investment_Guidebook.Pdf](https://www.bkpm.go.id/images/uploads/printing/indonesia_investment_guidebook.pdf)

Indonesia: Capital Market Overview (2022). Erişim: 28.12.2022, [Https://Chambers.Com/Content/İtem/4202](https://chambers.com/content/item/4202)

International Monetary Fund (2019).“Reigniting Growth In Low-Income And Emerging Market Economies: What Role Can Structural Reforms Play,” *World Economic Outlook*, October 2019: Chapter 3, International Monetary Fund. Alternatifbank.Com.Tr

Investment Climate Statements (2022a). Pakistan, Erişim:27.12.2022, [Https://Www.State.Gov/Reports/2021-İnvestment-Climate-Statements/](https://www.state.gov/reports/2021-investment-climate-statements/)

Investment Climate Statements (2022b). Lübnan, Erişim: 29.12.2022, [Https://Www.State.Gov/İnvestment-Climate-Statements/](https://www.state.gov/investment-climate-statements/)

Investment Climate Statements (2022c). Kenya, Erişim: 30.12.2022, [Https://Www.State.Gov/İnvestment-Climate-Statements/](https://www.state.gov/investment-climate-statements/)

Investment Climate Statements (2022d). Philippines, Erişim: 31.12.2022, [Https://Www.State.Gov/İnvestment-Climate-Statements/](https://www.state.gov/investment-climate-statements/)

Investment Climate Statements (2022e). Mexico, Erişim: 31.12.2022, [Https://Www.State.Gov/İnvestment-Climate-Statements/](https://www.state.gov/investment-climate-statements/)

Investment Climate Statements (2022f). Germany, Erişim: 06.01.2023,
<https://www.state.gov/reports/2021-investment-climate-statements/>

Investment Climate Statements (2022g). United Kingdom, Erişim: 07.01.2023,
<https://www.state.gov/reports/2022-investment-climate-statements/united-kingdom/>

Investment Climate Statements (2022h). France, Erişim: 09.01.2023,
<https://www.state.gov/reports/2021-investment-climate-statements/>

Investment Climate Statements (2022i). İsrail, Erişim: 10.01.2023,
<https://www.state.gov/reports/2021-investment-climate-statements/>

Investment Climate Statements (2021a). Ukraine, Erişim: 03.01.2023,
<https://www.state.gov/reports/2021-investment-climate-statements/>

Investment Policy Bo1 (2013). Erişim:27.12.2022,
<https://invest.gov.pk/sites/default/files/inline-files/investmentguide.pdf?gtranslate=en>

Investment Policy Review Colombia, (2006). Erişim: 31.12.2022,
https://unctad.org/system/files/official-document/iteipc200511_en.pdf

Inward Foreign Direct Investment (2022). House Of Commons International Trade Committee

İnançlı, S., Altıntaş, N. ve İnal, V. (2016). “Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: D-8 Örneği”. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (14): 36-49

İnci, C. (2014). Finansal Yönetim Kararlarının Firmanın Karlılığı Ve PiyasaDeğeri Üzerindeki Etkileri: Bıst'deki Sanayi Şirketleri Üzerine Bir PanelVeri Uygulaması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bülent EcevitÜniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

İnsamer, (2020). Erişim: 28.12.2022, <https://www.insamer.com/tr/>

İnsamer, (2021) Erişim: 31.12.2022. <https://www.insamer.com/tr/rapor/>

İnternet: FBI Raporu. (1996). Counterterrorism Threat Assessment and Warning Unit National Security Division: Terrorism in the United States 1996, 18. Web: https://www.fbi.gov/file-repository/stats-servicespublications-terror_96.pdf/view

İnternet: Henderson, C. M. (2007). 2006 National Security Strategy Of The United States: The Pre-Emptive Use Of Force And The Persistent Advocate. *Tulsa Journal Of Comparative And İnternational Law*. 15(1), Article 7, 1-5.

İnternet: The 9/11 Commission Report. (2004). Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, *U.S. Government Printing Office*, official government, 2. Web: <https://911commission.gov/report/911Report.pdf>

İsrail Savunma Kuvvetleri (2006). Erişim: 23. 1 0 . 2022. Http://Www1.İdf.İl/Sıp_Storage/Dover/Files/7/21827.Doc 24 Ocak 2006.

İştar, E. (2014). Birleşme Ve Satın Alımların Başarısında Etik Değerlerin Rolü. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 112-124.

Hodoshima, J., X. G. Gómez, and M. Kunimura(2000). “Cross Sectional Regression Analysis Of Return And Beta İn Japan”. *Journal Of Economics And Business*. 52, 515-533 (2000).

Jackson, James, K. (2017).” Foreign Direct Investment İn The United States: An Economic Analysis”, *Congressional Research Service*.

James, J. Brittain (2010). *Revolutionary Social Change İn Colombia The Origin And Direction Of The Farc-Ep*, New York Pluto Press, 2010,

Johnson, J. And Wong, M. Year-End (2022). Capital Markets Update, Capital Markets Bureau Special Reports

Jones, J. and Wren, C. (2006). *Foreign Direct İntestment And The Regional Economy*. Brookfield, Vt, Usa: Ashgate Publishing Group.

- Joseph, N. (2002). "Representing East Timor's Past: Structural Symbolic Violence, International Law, And The Institutionalization Of Injustice", *Journal Of Human Rights*, 1 (4), 523-540 .
- Juliane, K, ve Bernd K.(2018) "Der NSU-Komplex und das Prozess-Ende im Kontext aktueller Migrationspolitiken", *Movements*, 4(2).
- Kaçar Ali,(2014). "El Kaide'den İşid'e Irak Ve Suriye'deki Direniş –I", *Genç Birikim Dergisi*, Sayı: 182,
- Kahveci, Ş. ve Terzi, H. (2017). "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Nedensellik Analizleri İle Testi" . *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , (49) , 135-154
- Kalaycı, İ. (2019). "Küresel Terör/İzm: Ekonomi Politikinden Finans Politikine."
- Kamacı, A. ve Konya, S. (2016). "Kırılgan Beşli Ülkelerinde Portföy Yatırımları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi ". *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* , (2) , 136-155 .
- Kandemir, T. (2003). Küresel Rekabet Ortamında Birleşme Ve Satın Almaların İşletmeler Üzerine Finansal Etkisi Ve İmkb'deki Birleşmeler Üzerine Bir Araştırma. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Afyon: Kocatepe Üniversitesi.
- Kang, Sung J. Ve Hong S. Lee (2007).Terrorism And Fdı Flows: Cross-Country Dynamic Panel Estimation. Erişim 15.03.2021, [Http://Www.Apecweb.Org/Confer/Hito05/Papers/Kang_S.Pdf](http://www.apecweb.org/confer/hito05/papers/kang_s.pdf)
- Karaağaç, Y. (2019). "Terörizmle Mücadele Yöntemleri: İngiltere ve Kolombiya Örneği". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 231-242.
- Kar, M., Ağır, S., Ve Türkmen, S. (2018). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi İle Ekonomik Büyüme İlişkinin Ekonometrik Tahmini". *Uluslararası Politik, Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Kongresi (Icpress)*, 26-29 Ekim Volume: 2.
- Kar, M., Kar, B.B. (2018). "Mobil Ara Bağlantı Ücret Düzenlemelerinde Su Yatağı Etkisi: Türkiye Örneği". *Social Sciences Studies Journal*. 4(20): 2543-2557.

- Kar, M., Tatlısöz, F. (2008). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi”,*Kmu İibf Dergisi*, 14 .
- Karabacak, M. (2020). “ Tarihsel Kurumsalcılık Ve Rejim Değişim Dinamikleri: Çin, G. Kore, Tayland Ve Brunei Örnekleri”, Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Karabulut A. N. (2016). “Eski Savaş, Yeni Strateji: Rusya’nın Yirmi Birinci Yüzyıldaki Hibrit Savaş Doktrini Ve Ukrayna Krizi’ndeki Uygulaması.” *Uluslararası İlişkiler*,13(49), 2542.
- Karaca, C., ve Alsu, E. (2017). "İşletmelerde Ticari Alacak Ve Borç Politikasının Belirleyicileri: Bıst İmalat Sanayii Üzerinde Ekonometrik Bir Uygulama." *Researcher* 5.4.
- Karacan, İ. (1984). “Terörizm: Kavram Ve Yapısı”, *Uluslararası Terörizm Ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı Sempozyumu*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayını,Ankara.
- Karadeli, C. (2014). *Ukrayna’da Milli Aidiyet, Rekabet Ve Azınlıklar*. Çomak H., Sancaktar C. Ve Yıldırım Z. (Editörler), Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi İçinde (113-136). İstanbul: Beta Yayınları.
- Karagöz, K. (2007). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970-2005”. *Journal Of Yaşar University*, 2/8: 927-948.
- Karakaya, İ. (2020). “Küresel Terörizmle Mücadele:Yerel, Bölgesel Ve Küresel Güçlerin İşid İle Mücadele Politikaları”. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1) 21463417 | E-Issn: 2587-2052
- Karakamış, F. Ve Pekbak, F.(2019 Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları: 1990-2002 dönemi ile 2003-2018 döneminin karşılaştırılması. yüksek lisans tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Karan, C. (2018). “Lübnan Seçiminde Hizbullah Güçlernirse İsrail’in Saldırı Riski Artar”, Erişim: 9.11. 2021, <https://sptnkne.ws/hzuk>.

- Karan, M. B. (2004). *Investment Analysis and Portfolio Management (Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi)* Ankara, Turkey: Gazi Kitabevi (2004).
- Karluk, R (1996). *Uluslararası Ekonomi* (4. Baskı). Beta Basım Yayım Dağıtım: İstanbul.
- Karluk, R (1999). *Türkiye Ekonomisi*. Beta Yayınları: İstanbul.
- Karluk, R (2001). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı*, Tcmb Eğitim Müdürlüğü, Ankara.
- Karluk, R. (1976). *Ekonomik Birleşmeler Teorisi Yönünden Türkiye’nin Aet Üyeliği Ve Sanayileşme Sorunu*. Eskişehir Yayınları.
- Karluk, R. (2000). “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı” , *Ekonomik İstikrar Büyüme Ve Yabancı Sermaye Semineri*, Ankara.
- Karluk, R. (2003). *Uluslar Arası Ekonomi*, 7. Baskı, Beta Basım Yayım: İstanbul.
- Karluk, R. (2007). *Küreselleşen Dünya’ Da Uluslararası Kuruluşlar* (6. Basım). Beta Yayınevi: İstanbul.
- Kastanidou, E. S. (2004). “ Defining Terrorism”, *European Journal Of Crime Criminal Law And Criminal Justice*, 12, 14-35.
- Kaya, İ. (2005). *Terörle Mücadele Ve Uluslararası Hukuk*, Usak Yayınları: Ankara,.
- Kaya, O. (2013). *Türkiye’de Etnik Terör*, Binyıl Yayınevi, Ankara.
- Kaya, V. ve Efe, G. (2015). "Yurt İçi Tasarruflar Ve Ekonomik Büyüme: Dünyanın En Büyük İlk Yirmi Ekonomisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme Ve Panel Veri Analizi." *Ataturk University Journal Of Economics & Administrative Sciences* 29.2, , 251-278.
- Kaya, Yasemin, T. (1998). *Sermaye Hareketleri Ve Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Modellenmesi: Türkiye Örneği*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı (Dpt).

- Kaymakcan, R. ve Aşlamacı, İ. (2012). “Pakistan Medreseleri: 11 Eylül Sonrası Yöneltilen İddialar Ve Reform Çalışmaları” .*Değerler Eğitimi Dergisi*, 10, No. 24, 101-126, Aralık
- Kazgan, G. (2000). *İktisadi Düşünce Ve Politik İktisadın Evrimi*, Dokuzuncu Baskı, Yayınevi: Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Kemiksiz, N. N. (2021). “Amerika’da Aşırı Sağ Şiddet Ve Terörizm” . *Tesam Akademi Dergisi* , 8 (2) , 459-487 . Doi: 10.30626/Tesamakademi.959949
- Kenasari Muhammed Bilal(2016) ,Abd El-Bağdadi'nin Başına Koyduğu Ödülü Artırdı, Anadolu Ajansı, 16 Aralık 2016 Tarihli İnternet Haberi, Erişim: 15.12.2022, [Http://Aa.Com.Tr/Tr/Dunya/Abd-El-Bagdadinin-Basinakoydugu-Oduluartirdi/708006](http://Aa.Com.Tr/Tr/Dunya/Abd-El-Bagdadinin-Basinakoydugu-Oduluartirdi/708006)
- Kenya Financial Sector Stability Report, (2022). Erişim: 30.12.2022, <https://www.centralbank.go.ke/reports/financial-sector-stability-reports/>
- Kenya Financial Stability Report, (2022). Erişim: 30.12.2022. https://www.centralbank.go.ke/uploads/financial_sector_stability/1710270688_fsr%20july%202022_revised%20for%20printing.pdf
- Kenya Investment Policy (2019). Erişim: 29.12.2022, https://drive.google.com/file/d/1ebm-Xj4mefm38rzpwutcoa0p-Kbjych_/view
- Kepenek, Y. Ve Yentürk, N.(2005). *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitapevi: İstanbul.
- Keskin Ş. (2017). *Ukrayna'daki Kriz Ve Ab Rusya İlişkileri*. Cinius Yayınları: İstanbul.
- Khasnabish, A. (2010). *Zapatistalar*. Çev. Nilgün Güngör. Ankara: Abis.
- Kıvılcım, F. (2013). “Küreselleşme Olgusu Ve Çok Uluslu Şirketlerin Küreselleşme Süreci Üzerindeki Rolü”. *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 5 (2), 1-16.
- Kim Cragin, Ve Bruce Hoffman(2003). *Arms Trafficking And Colombia*, Arlington, Rand,

- Kıyıcı, H. (2021). “Kurumsal İrkçılık Ve Terörist Radikalleşme: Nasyonal Sosyalist Yeraltı Örgütü Araştırma Makalesi Dr. Muhterem Dilbirliği ?” *İnsan Hakları Yıllığı* 39, 1-34.
- Kindleberger, C.P. (1969). *American Business Abroad*. Yale University Press, NewHaven, Ct, United States.
- Kinyanjui, S.,(2014).”The Impact Of Terrorism On Foreign Direct Investment In Kenya”. *Ijba International Journal Of Business Administration* ”,5,148-157
- Kinyanjui, S. (2022). “Determining the Impact of Terrorism on Foreign Direct Investment in Kenya. New Innovations in Economics”, *Business and Management* 5, 1–15. <https://doi.org/10.9734/bpi/niebm/v5/3145E>
- Knickerbocker, F. T. (1973). “Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise”, *The International Executive*, 15 (2), 7-9.
- Koçtürk, O.Murat Ve Eker, M. (2012), “Dünyada Ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi”, *Tarım Ekonomisi Dergisi* 2012; 18(1) : 35– 42
- Kojima, K. (1990). “Japanese Direct Investment Abroad. Tokyo: Monograph Series 1”, *Social Science Research Institute*, International Christian University.
- Kojima, K. And T. Ozawa (1993). “Micro- And Macro- Economic Models Of Direct Foreign Investment: Toward A Synthesis”. İn H. Peter Gray And John H. Dunning (Eds.). *Transnational Corporations And International Trade And Payments. The United Nations Library On Transnational Corporations*. Volume: 3. Routledge.
- Kokko, A. (1994). “Technology, Market Characteristics And Spillovers”. *Journal Of Development Economics* 43 (2): 279-293.
- Kokko, A.(2006). “The Home Country Effects Of Fdi İn Developing Economics”. *Eijs Working Paper Series 22 Jj*. The European Institute Of Japanese Studies
- Kor, Zahide, T. (2016), *Lübnan İç Savaşların Gölgesinde*, 1. Baskı, İlke Yayınları: İstanbul.

- Korap, L. (2010). "Identification Of 'Pull' & 'Push' Factors For The Portfolio Flows: Svar Evidence From The Turkish Economy", *Doğuş University Journal*, No. 11/2, Pp. 223-32
- Korkmaz, G. (1999). *Terör Ve Medya İlişkisi*, Egm Yayınları: Ankara.
- Korkmaz, G. (1999). Türkiye: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı. *Terör Ve Medya İlişkisi*. Egm Yayınları: Ankara.
- Korkmaz, T., Yıldız, B. Rasim İlker Gökbulut. (2010). "Testing The Validity Of Capm İnIse National 100 Index With Panel Data Analysis." *Istanbul University Journal OfThe School Of Business*. 39.1, 95-105.
- Korwa G. and Adar, I. M. (2001). "Human Rights Abuse İn Kenya Under Daniel Arap Moi", 19782001. *African Studies Quarterly*, 4-13
- Koy, A. ve Karaca, Süleyman S. (2018). "Daralma Ve Genişleme Dönemlerinde Uluslararası Portföy Yatırımları NasılEtkileniyor?" *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi* 13 (50), Issn 1300-0845, Ss. 90-105
- Kozanoğlu, B. (2009). Etnik Terör Kapsamında Ermenistan-Pkk İlişkileri Ve Türkiye, Uluslararası İlişkiler Ve Stratejik Analizler Merkezi, Erişim: 12.10.2021, <Http://Www.Turksam.Org/Tr/A1853.Html>
- Köksoy, F. (2020). "Uyuşmazlıktan Çözüme Giden Yol: Endonezya'nın Açe Eyaletindeki Barış Süreci" *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.* (44): 209-221 Uluslararası İlişkiler / Araştırma.
- Kösebalaban, H. (2004). "Terör Sorununa Teorik Bir Bakış,"*Anlayış Dergisi*, 8, 44-46.
- Krakayalı, J. and Kasperek, B. (2018). "Der Nsu-Komplex Und Das Prozess- Ende İm Kontext Aktueller Migrationspolitiken", *Movements*, 4(2).
- Kramer, M. (2002). "The Middle East: Things Come Undone", *Middle East Contemprrory Survey*, *Tel-Aviv University Moshe Dayan Center For Middle East And African Studies*, 14, 2000, Kitap Olarak Derlenmesi A.R.T.-Offset Printing Ltd, Tel-Aviv.

- Kula, F. (2003). “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler”. *C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2), 141-154.
- Kural, B. (2016). Barış Sürecinin Canlanması İçin Her Zaman Tsunami’ye Gerek Yok, Erişim: 10. 10. 2021, <<https://bianet.org/bianet/toplum/179614-Baris-Surecinin-Canlanmasi-İcin-Her-Zaman-Tsunamiye-Gerek-Yok>>,
- Kurt, A. (2020). “Türkiye’de Özelleştirmenin Ekonomik Boyutu Ve İşçi Sendikalarının Özelleştirmeye Yaklaşımlarına Yönelik Bir İnceleme”. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*. 4 (1), 48-75
- Kurtaran, A. (2007). “Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları Ve Belirleyicileri”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), 367-382.
- Kutay, N. (2014). Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler Ve Yoksulluk Olgusu. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul
- Kuteyş, N. (2018). “Hizbullah Lübnan’ı Kontrol Ediyor Hale Mi Geldi?”, Erişim: 23 Mayıs 2021, <https://Turkish.Aawsat.Com/2018/05/Article55398031/Hizbullahlubnani-Kontrolediyor-Hale- Mi-Geldi>].
- Küçükahmetoğlu, O, Tüylüoğlu, Ş. ve Çeştepe, H.(2007). *Ekonomik Entegrasyon Küresel Ve Bölgesel Yaklaşım*, Ekin Yayınevi: Bursa.
- Küçükkaya, Z. (2003.) “Türkiye’de Terör Ve Terörün Gelişimi”, *Polis Dergisi*, 34: 368-383
- Küresel Terörizm Endeksi, (2020). Erişim: 25.12.2022. <https://www.visionofhumanity.org/maps/global-terrorism-index/>
- Laquer, W. (2002). *A History Of Terrorism, Transaction Publishers*, New York.
- Laqueur, W. (1999). “The New Terrorism: Fanaticism And The Arms Off Mass Destruction”, *New York, Oxford University Press*, 156-157.

- Lebe, F., Ve Ersungur, M. (2011). "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımını Etkileyen Ekonomik Faktörlerin Ampirik Analizi". *Atatürk Üniversitesi İibf Dergisi*, 10. Ekonometri Ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı , 323.
- Lee, Chia-Yi. (2017). "Terrorism, Counterterrorism Aid, And Foreign Direct Investment." *Foreign Policy Analysis* 13.1 168-187.
- Lee, Y.(1999). "Labor Shock And The Diversity Of Transnational Corporate Strategy İn Export Processing Zones", *Growth And Change*, 30(3), S.337365.
- Leech, G. (2011). *The Farc The Longest Insurgency*, Zed Books: New York.
- Lehr, P. (2006). *Violence At Sea: Piracy İn The Age Of Global Terrorism*, New York, London, Routledge, 2006.
- Levisauskait, K. (2010). *Investment Analysis And Portfolio Management. Leonardo Da da Vinci programme Project*, 7.
- Liang, Y. (2007). "Does Foreign Direct Investment Provide Desirable Development Finance? The Case Of China". *China & World Economy*, 15(2), 104-120.
- Lieber, Robert, J. (2005). "Özgürlüğü Savunmak Ve Gelistirmek", Commentary, AmerikanBilgimerkezi, Erişim: 27.11.2022, <Http://Turkish.Turkey.Usembassy.Gov/Uploads/İmages/3qexyhwoarkohob6b4vs w/Lieber.Pdf>,
- Li, Q. (2006), "Political Violence And Foreign Direct Investment", *Michele Fratianni* (Der.), Regional Economic Integration (Usa: Emerald Group Publishing Limited): 225-249.
- Li, Q. and Schaub, D. (2004). "Economic Globalization And Transnational Terrorism: A Pooled Time-Series Analysis", *The Journal Of Conflict Resolution*, 48 (2): 230-258.
- Lieber. R. J. (2005). "Özgürlüğü Savunmak Ve Gelistirmek (Bir Sempozyum). Commentary". *Amerikan Bilgi Merkezi*, 2. Web: <Http://Docplayer.Biz.Tr/6368581-Ozgurlugu-Savunmak-Ve-Gelistirmek-Birsempozyum.Htm>

- Lipsey, R. F. (2002). *Home And Host Country Effects Of Fdi. Isit Conference On Challenges To Globalization*. Sweden.
- Litvak, M. (1996). "The Islamization of Palestinian Identity: The Case of Hamas, Tel-Aviv University, *The Moshe Dayan Institute for Middle Eastern and African Studies Press*", Tel-Aviv, s. 4-5.
- Liu, T., Mei, D. And Chen, Z. (2023). "Financial openness and cross-border capital flows: perspectives from terrorist attacks as exogenous shocks". *Rev World Econ* <https://doi.org/10.1007/s10290-023-00495-4>
- Long-Term Capital Market Assumptions (2023)Time-Tested Projections To Build Stronger Portfolios Erişim: 31.12.2022, <https://Am.Jpmorgan.Com/Content/Dam/Jpm-Am-Aem/Global/En/Insights/Portfolio-Insights/Ltcma/Ltcma-Full-Report.Pdf>
- Loungani, P. and Razin, A. (2001). "How Beneficial Is Foreign Direct Investment For Developing Countries?", *Finance And Development*, 38(2): 6-10.
- Lunn, J. (1980). "Determinants Of U. S. Direct Investment İn The E. E. C.: Further Evidence", *Europeaneconomic Review*. 13, 93–101.
- Luo, Y. (2002). *Multinational Enterprises İn Emerging Markets*, 1. Bs., Copenhagen, Copenhagen Business School Press,
- Lutz, James M., and Brenda J. Lutz. (2017). International Terrorism İn Latin America: Efforts On Foreign Investment And Tourism. *Journal Of Social, Political, And Economic Studies* 31: 321–38., Erişim: 14.10.2022, Http://Www.Jspes.Org/Fall2006_Lutz.Html
- Lübnan Yatırım Kurumu, (2020). Erişim: 28.12.2021, <Http://Investinlebanon.Gov.Lb/>.
- Madura, J. (2012). *Uluslararası Finansal Yönetim I, Kısaltılmış*, (10. Baskı), (H. Doğukanlı Çev.). Nobel Basım Yayınları :Ankara.
- Magen Z, Fainberg S. and Bagno-Moldavsky O. (2015). "The Minsk Iı Agreement: Implications Of A (Shaky) Ceasefire." *Institute For National Security Studies*.

(670), 1-3.

Majeed, M. T., and Ahmad, E. (2008). “Human Capital Development And Fdi İn Developing Countries”. *Journal Of Economic Cooperation*, 79-104.

Mango, A. (2005). “ *Türkiye'nin Terörle Savaşı* ”, Doğan Kitap.

Mangram, M. E. (2013). “A Simplified Perspective Of The Markowitz Portfolio Theory”. *Global Journal Of Business Research*, 7(1),59-70

Markowitz, M. Harry. (1952). *Portfolio Selection, Efficient Diversification Of Investment*. Yale University Pres: New Haven And London/Uk. 1952.

Markusen, J. R. and Maskus, K. E. (2001), “A Unified Approach To Intra Industry Trade And Direct Foreign Investment”, *Nber Working Paper Series*, No: 8335.

Martin, C.U.G. (2013). “Essentials Of Terrorism Concepts And Controversies”, *California State University, Dominguez Hills*.

Martin, K. (2002). “The Middle East: Things Come Undone”, *Middle East Contemporary Survey*, Tel-Aviv University Moshe Dayan Center For Middle East and African Studies, Cilt 14, 2000, kitap olarak derlenmesi A.R.T.-Offset Printing Ltd, Tel-Aviv, 2002, s.10.

Mathiyalagan, Y. Ve Padli, J. (2022). “Gelişmekte Olan Asya Ülkelerinde Terörizmin Ekonomik Büyüme Ve Doğrudan Yabancı Yatırım Üzerindeki Etkileri: Malezya, Endonezya Ve Filipinler”. *Uluslararası Finans, Ekonomi Ve İşletme Dergisi* , 1 (1), 57–66. <https://doi.org/10.56225/ijfeb.v1i1.5>

Mazari, A. Anjariny, A. Habib, Shakeel and Nyakwende, E. (2015). “Cyber Terrorism Taxonomies: Definition, Targets, Patterns And Mitigation Strategies”. *Proceedings Of The European Conference On E-Learning*, 11-18.

Mckenzie, B. (2022). “Overview Of Exchange”, *Cross-Border Listings Guide - Euronext Paris*

Meyer, K., and Estrin, S. (1998). “Entry Mode Choice İn Emerigng Markets: Greenfield, Acquisition And Brownfield”. *Discussion Paper Series* , 57(18): 1-29.

- Micheal, S. (2007). “Terrorism A Socio-Economic And Political Phenomenon with Special Reference To Pakistan”, *Journal Of Management And Social Sciences*, Vol. 3, No. 1, Pp. 35-46.
- Milliyet Gazetesi (2022). Erişim: 25.12.2022, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/filipinlerde-askeri-kampa-saldiri-2896682>
- Ministry Of Economy And Industry State Of Israel (2018). The Israeli Investment Promotion Agency, Erişim: 10.01.2023, https://investinisrael.gov.il/BusinessinIsrael/Pages/Investment_Incentives.aspx
- Mir, A., Laciak, C. and Costello, C. (2022). “Yabancı Yatırım Mevzuatı İncelemesi Genel Bakış, Yabancı Yatırım Mevzuatı İncelemesi” *Freshfields Bruckhaus Deringer*.
- Mody, A., M. P. Taylor And J. Y. Kim, (2001). “Modelling Fundamentals For Forecasting Capital Flows To Emerging Markets”, *International Journal F Finance And Economics*, 6: 201-216
- Montes, Manuel, F. and Jerik Cruz (2020). “The Political Economy Of Foreign Investment And Industrial Development: The Philippines, Malaysia And Thailand In Comparative Perspective”, *Journal Of The Asia Pacific Economy*, 25:1, 16-39, Doi:10.1080/13547860.2019.1577207
- Moosa, I.A. (2002). *Foreign Direct Investment: Theory, Evidence And Practice*. London: Palgrave Publishing.
- Moran, T.H. (2002). *How Does Fdi Affect Host Country Development? Using Industry Case Studies To Make Reliable Generalizations*. (Ed: T.H. Moran Ve Diğ.), Denvers: Institute For International Economics Centre For Global Development.
- Moser, T. (2022). “Vom Sterben Der Nsu-Zeugen”, Erişim: 01.11.2022. <https://www.heise.de/-3626145>
- Mosley, L. (2013). Taking Workers Rights On The Road? *Multinational Firms And The Transmission Of Labor Practices*. Erişim: 25.12.2022, <https://personal.lse.ac.uk/Rickard/Layna.pdf>

- Mutlu, Can, E. (2008). *Uluslararası İşletmecilik: Teori Ve Uygulama*, 3.Baskı, Beta Yayınları: İstanbul.
- Mutula, S. (2013). Leadership And Political Corruption İnKenya:Analysis Of The 2010 Constitutional Provisions On The Presidency. *The Journal Of Social, Political And Economic Studies*, 263-286.
- Müller, T. (2006). “Analyzing Modes Of Foreign Entry: Greenfield Investment Versus Acquisition”, *Review Of International Economics*, 15 (1).
- Münyas, T. (2007). *Ekonomik Entegrasyon Küresel Ve Bölgesel Yaklaşım*, Ekin.,Yayınevis.65: Bursa.
- Myrttien, H., (2008). “Timor-Leste A Relapsing ‘Success’ Story”, *Taiwan Journal Of Democracy*, 5(1), 219-239.
- N., Cosset, J. C., Debab, N. and Valéry, P. (2011). “Privatization And Globalization: An Empirical Analysis”, *Cipré Working Papers*, 11-30.
- Nar, M. (2020). “Bireysel Krediler İle Enflasyon Ve Cari İşlemler Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi Türkiye Örneği”. *Journal Of Turkish Studies*, 15 (7).
- Narula, R. (1996). *Multinational Investment And Economic Structure:Globalization And Competitiveness. London: Routledge.*
- National Bank Of Ukraine, (2022). Erişim: 03.01.2023, [Https://Bank.Gov.Ua/En/](https://Bank.Gov.Ua/En/)
- Nayak, Dinkar And Rahul N. Choudhury (2014). A Selective Review Of Foreign Direct Investment Theories. *Artnet Working Paper Series No. 143*, March 2014, Bangkok, Escap
- Neumayer, Eric (2004), “The Impact Of Political Violence An Tourism: Dynamic Crossnational Estimation”, *The Journal Of Conflict Resolution*, 48 (2).
- Newman, E. (2006). “Exploring The “Root Causes” Of Terrorism”, *Studies İn Conflict & Terrorism*, 29:8, 749-772.
- Nguyen, PC, Schinckus, C., Nguyen, BQ ve Tran, DLT(2022). "International Portfolio

Investment: Does The Uncertainty Matter?." *Journal Of Economics And Development Ahead-Of-Print*

Nguyen, VC, (2020). Trade Liberalization, Economic Reforms and Foreign Direct Investment – A Critical Analysis of the Political Transformation in Vietnam <https://ssrn.com/abstract=3566751> veya <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3566751>

Nikšić, R., Dragičević, Daniel, M. and Sotošek, Barkidija, M. (2019). "Turizmde Terörizm Ve Dyy Arasındaki Nedensellik: Panel Verilerinden Elde Edilen Kanıtlar." *Ekonomiler* ,7(2), 38.

Nitsch, V. and Schumacher, D. (2004). "Terrorism And International Trade: An Empirical Investigation", *European Journal Of Political Economy*, 2004.

Noffke, S. and Brough, A. (2021). Outlook 2022: Uk Equities, Outlook 2022: Uk Equities - *Financial Adviser* - Cazenove Capital

Novotny D. Daniel(2007). "What Is Terrorism?, Focus On Terrorism", *Nova Publishers*, 8,

Nur, H. B. ve Dilber, İ. (2017). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Temel Unsurlar" *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 32 (2) , 15-45 . DOI: 10.24988/deuibf.2017322551

Oaib, (2016). Erişim: 11.12.2021, https://Www.Demirbirlik.Org/Eklenti/36,Endonezya-Ulke-Raporupdf.Pdf?0&_Tag1=A1c5272010de47ad6bedd5fef65a6025166ca6ff

Obwona, M. B. (2001), Determinants Of Fdi And Their Impact On Economic Growth İn Uganda, African Development Bank, *Usa: Published By Blackwell Publishers*, 46-81

Oecd (2016). Oecd Yatırım Politikası İncelemeleri: Ukrayna 2016 Erişim: 04.01.2023, [Https://Dx.Doi.Org/10.1787/9789264257368-En](https://Dx.Doi.Org/10.1787/9789264257368-En) .

Oecd Birleşik Krallık, (2022). Erişim: 08.01.2023, [Https://Www.Oecd-Ilibrary.Org/](https://Www.Oecd-Ilibrary.Org/)

Oecd Energy Investment Policy Review Of Ukraine(2022). Erişim: 03.01.2023, [Https://Www.Oecd-Ilibrary.Org/](https://Www.Oecd-Ilibrary.Org/)

OECD(2020). Erişim: 03.01.2023, <https://www.oecd.org/investment/>

Oecd Investment Policy Reviews Philippines,(2016)Erişim: 31.12.2022,
<https://www.oecd.org/daf/oecd-investment-policy-reviews-philippines-2016-9789264254510-en.htm>

Oecd İsrail, (2009). Accession Of Israel To The Oecd Review Of International Investment Policies, Erişim: 10.01.2023, <https://www.oecd.org/israel/49864025.pdf>

Oecd,(2001). “The Benefits And Costs Of Foreign Direct Investment For Development: A Survey”, Note By The Secretariat.

Oecd. (2002). Foreign Direct Investment For Development: Maximising Benefits, Minimising Costs: Oecd Publishing.

Oecd. (2009). Oecd Benchmark Definition Of Foreign Direct Investment 2008: Oecd Publishing.

Office For National Statistics, (2023). Erişim: 17.01.2023, <https://www.ons.gov.uk/>

Ogbonna, A., Calistus, O., and Clement, E. (2019).” Foreign Portfolio Investment And Stockmarket Returns İn Nigeria”. *Journal Of Economics And Finance*, 10(6), 1-9.

Ojo Oke, M., Oluwakemi, Adeola A., Funsho Tajudeen K., Mokuolu, and Oluseye, J. (2020). Pull And Push Factors As Determinant Of Foreign Portfolio Investment İn The Emerging Market, Risk Governance And Control: *Financial Markets And Institutions*, 10.22495/Rgcv10i4p3, 10, 4, (33-43), (2020).

Okafor, A. (2019). “Refocusing On The Success Enabling Factors İn Mergers And Acquisitions”. *European Scientific Journal* 15(16), 172-190,<https://doi.org/10.19044/esj.2019.v15n16p172>

Oksay, S. (1998). “Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi”. *Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi*, 8:1-27

Oktayer, N. ve Susam, N. (2007). “Tasarruf-Yatırım-Sermaye Hareketleri İlişisinin Türkiye Örneğinde Değerlendirilmesi”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler*

Dergisi, 9, 19-54

Olav Ofstad (2012). "Reconciliation And Conflict Resolution İn East Timor", *Oxford Institute For Ethics, Law, And Armed Conflict*, P. 21. 53

Olgun, E. Söğüt Baskı Ve Cilt: Turkuvaz Haberleşme Ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul Seta Kitapları

Olivia, A. (2022). *New Fdi Guidelines Primer: France's New Fdi Guidelines* | Iflrprimer: France's

Omay, T., Bahar A. Takay ve İlan, D. (2011), "The Effects Of Terrorist Activities On Foreign Direct Investment: Nonlinear Evidence", *Mpra Working Paper*, No:31015.

Onanuga, Abayomi T., İbrahim A. Odusanya Ve İbrahim A. Adekunle.(2021) "Afrika'da Terörizm Ve Mali Akışlar." *Terörizm Ve Siyasi Saldırganlığın Davranış Bilimleri*, 13(3), 197-214.

Onat, O. ., Akın, O. ve Eser, E, D. (2014). "İşletmelerde Risk Kavramı Farkındalığı: Organize Sanayi Bölgesinde Bir Araştırma". *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 5(11), 21-39.

Ongun, M. (2013). *Sanayileşme Ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler*. (Gazi Kitabevi, Ankara)

Onyeiwu, S. and Shrestha H. (2004), "Determinants of Foreign Direct Investment in Africa", *Journal of Developing Societies*, 20 (1-2): 89-106.

Organisation For Economic Co-Operation And Development (2008). *Benchmark Definition of Foreign Direct Investment* (Fourth Edition). Erişim: 12.11.2022, <https://www.oecd.org/daf/inv/investmentstatisticsandanalysis/40193734.pdf>

Ökten, K. H. (2004). *Abd`Nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi : Kant'ın Radikal Bir Yorumu Mu?* – Ateş, T. Abd Dış Politikasında Yeni Yönelimler Ve Dünya. Ümit Yayınları: Ankara,159-160.

Öniş, Z. (1994). "Liberalization, Transnational Corporations And Foreign Direct Investment İn Turkey: The Experince Of The1980s", İn Şenses, F. (Ed.), Recent

Industrialization Experience Of Turkey İn A Global Context, *Greenwood Press*, London, 91-109.

Özağ, F. E. (1994). “Ev Sahibi Ülke Açısından Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler Ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama”. *Ekonomik Yaklaşım*, 5 (12), 63- 77.

Özbek, T. (2006). Türkiye’de Ve Dünya’da Özelleştirme Uygulamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Özcan, A. (2018). Yabancı Portföy Yatırımlarının Borsa İstanbul’a (Bist) – İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İmkb)Etkisi: 2005-2015 Dönemi .Yüksek Lisans Tezi .T.C İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özcan, B. ve Arı A. (2010). “Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: Oecd Örneği”. *Ekonom Etri ve İstatistik*, 12, 65–88

Özcan, S. E., ve Özer P.(2018). "Ar-Ge Harcamaları ve Patent Başvuru Sayısının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama." *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18.1 15-28.

Özdağ, Ü. (2007). *Türk Ordusunun Pkk Operasyonları*, Pegasus Yayınları: İstanbul.

Özdağ, Ü. ve Öztürk, Metin, O. (2000), *Terörizm İncelemeleri*, Asam Yayınları, Ankara.

Özdal, H. (2015). Rus Dış Politikasında Ukrayna (1991-2014). Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Özdemir, H. (2009). Terörizm Ve Türkiye. yüksek Lisans Tez Çalışması. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı

Özdemir, A. (2018). “Eser Mümin Erol Hatice Küresel Terörizm Ve Yoksulluk İlişkisi”, *Social Science Development Journal Ssdjournal Open Access* 30.09. 3(12), 434-446 1.

Özer, H. ve Saraç, T.B. (2008). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişlerini Belirleyen Faktörler: (1980–2006)”, *Uluslararası Sermaye Akımları Ve Gelişmekte Olan Piyasalar*, 24-27 Nisan, Bandırma.

- Özeren, S, ve Cinoğlu, H. (2006). *Terörizm ve Amerika Birleşik Devletleri: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası Terörle Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi*. Bal, İ. (der). Terörizm: Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadele, Ulusal ve Bölgesel Deneyimler. USAK Yayınları: Ankara.
- Özkan, Kazim, M. Ve Demirci, Ömer, F. (2021). “Birleşik Krallık’ın Terörizmle Mücadelesinde Yasal Düzenlemelerin Sonuçları”. *Savsad Savunma Ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 31 (2), 287-318.Issn: 2718-0301E- Issn: 2718-0700
- Özkoç, Ö. (2021). İsrail’in Batı Şeria’daki Yerleşimci Politikası Ve Abd’nin Filistin Sorununa İlişkin Barış Girişimleri: İki Devletli Çözüm Hâlâ Mümkün Mü? “*Akademik Bakış*, 15(29).
- Özorhon, B. ve Altun, H. (2017). “Uluslararası Ortak Girişimlerin Başarısında Kültürel Uyumun Etkisinin İncelenmesi “*.İmo Teknik Dergi*, 7845-7864
- Öztürk, L. (2004). “Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış”. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (7) 2004, 110-128
- Öztürk, S. , Saygın, S.(2020). "Türkiye'de 1974-2016 Döneminde Yapısal Kırılma Altında Kişi Başına Reel Gelir, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ticari Açıklık Ve Karbon Emisyonları Arasındaki İlişki" . *Sosyoekonomi* 28.
- Öztürk, S. ve Çelik, K. (2009). “Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *Akdeniz Üniversitesi Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* , S. 2, Antalya.
- Öztürk, Y. (2019). “Avrupa Birliği’nin Uluslararası Terörizmle Mücadele Stratejileri”, *Academic Knowledge*, 2(2), 188-199.
- Pakistan Country Climate And Development Report (2022) Erişim:27.12.2022, <https://Openknowledge.Worldbank.Org/Handle/10986/38277>
- Pakistan Economic Survey, (2022). Erişim:27.12.2022, https://Www.Finance.Gov.Pk/Survey_2022.Html:
- Pala, A. ve Orgun, B. (2015). “Makro Ekonomik Değişkenlerin Yabancı Portföy

Yatırımlarına Etkisi: Türkiye İçin Bir Çıkarım” . *İşletme Ekonomisi Ve Finans Dergisi*, 4(1),

Paterson, P. (2013). “Conflict Resolution İn Colombia, Usa”: *William J. Perry Center For Hemispheric Defense Studies Perry Center Occasional Paper*, June 2013

Pazarcıoğlu, M.V. ve Gürler, Ö.K. (2007). “Telekomünikasyon Yatırımları Veekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, *Finans Politik&EkonomikYorumlar*, 44(508), 35-43.

Pazarlıoğlu, M. Vedat. ve Gülay, E. (2007).“Net Portföy Yatırımları Đle Reel Faiz Arasındaki Đlişki: Türkiye Örneği – 1992:I – 2005:IV”, 8. Türkiye Ekonometri Ve Đstatistik Kongresi, *Malatya: inönü Üniversitesi*, 24-25 Mayıs 2007

Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence İn Panels*. Cambridge Working Papers İn Economics.

Pesaran, M., H., (2015), “*Time Series And Panel Data Econometrics*”, Oxford University Press.

Peter Lehr (2006). *California, Naval Postgraduate School.*, , Violence At Sea: Piracy İn The Age Of Global Terrorism, New York, London, Routledge.

Philippe, J. And Freshfields, Bruckhaus D. (2022). *The Foreign Investment Regulation Review: France The Foreign Investment Regulation Review - The Law Reviews*

Pilkington, (2021) Ed: “It İs Serious And Intense: White Supremacist Domestic TerrorThreat Looms Large İn Us“, *TheGuardian*, Erişim: 01.11.2022, <https://www.theguardian.com/usnews/2020/oct/19/white-supremacist-domestic-terror-threat-looms-large-in-us>

Pinn, P. S., Ching, K. S., Kogid, M., Mulok, D., Mansur, K., and Loganathan, N. (2011).”Empirical Analysis Of Employment And Foreign Direct Investment İn Malaysia: An Ardlbounds Testing Approach To Cointegration”. *Advances İn Management And Appliedeconomics*, 1(3), 77-91.

Ploky, S. (2017). *Avrupa'nın Kapıları Ukrayna Tarihi* (Çev. Gözde Erdoğan, Emre

Güler Ve M.Deniz Yıldız.), Feylosof Kitabevi: İstanbul.

Polat, M. A. (2019). "Doğrudan Yabancı Yatırımların Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği". *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* , 6 (5), 161.

Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage Of Nations*. New York: The FreePress - A Division Of Macmillan, Inc.

Posso, Camilo, G. (2009). "*El Caguán Irrepetible*", Report, Bogotá.

Post, J. M., (2005), *Addressing The Causes Of Terrorism*, Club De Madrid, Spain.

Potter, A. ve Long, K. (2022). Foreign Investment Regulation Review: Uk, Foreign Investment Legislation Review - Legal Reviews. Freshfields *Bruckhaus Deringer*.

Poviac Emily Xueref- And Katrin Schallenberg Clifford Chance (2022). "France: Foreign Direct Investment Regulations , Foreign Direct Investment Regulation Guide "- *Global Competition Review*

Prakash, S. and Selle, P. (2004). *Introduction: Why Investigate Social Capital?, Investigating Social Capital: Comparative Perspectives On Sivil Society, Participation And Governance*, Editörler: Sanjeev Prakash, Per Selle, Sage Publications, New Delhi & ThousandOaks, London.

Protsenko, A. (2004). *Vertical And Horizontal Foreign Direct Investments In Transition Countries* (Lmu Doctoral Dissertation, Lmu), Munich.

Pulido, Luis Alberto (2017). *The Farc Cartel Volume I: Finance Of Communist Terrorism Against Colombia*. Online, Nook Press, 2017.

Putranto, P. (2009). "Aceh Conflict Resolution Lessons Learned And The Future Of Aceh", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School, California,

R. Barrel And N. Pam,(1998). "Real Exchange Rates, Agglomerations, And Irreversibilities: Macroeconomic Policy And Fdı In Emu", *Oxford Review Of Economic Policy*, 14, 152–167

- Radić, N., M., Daniel D., and Marina B. S. (2019)"Causality between terrorism and FDI in tourism: evidence from panel data." *Economies*, 7.2 ,38.
- Rakhmanova, T. (2016). *Rus İktidarının Kalbinde: Putin İmparatorluğunu Sorgulama*. (Çev. Uzmen R.) (1. Basım) Bilge Kültür Sanat: İstanbul.
- Ramcharran, H. (1999). "Foreign Direct Investment And Country Risk: Further Empirical Evidence", *Global Economic Review*, 28 (3): 49-59.
- Ramirez, Gloria Munoz. (2005). *Ateş Ve Söz*. Çev. İlker Özünlü. Ayrıntı: İstanbul.
- Raquiza, A. (2012). *State Structure, Policy Formation, And Economy Development İn SoutheastAsia: The Political Economy Of Thailand And The Philippines*. London: Routledge.
- Reinhart, T. (2006). *The Road Map To Nowhere-Israel Palestine Since 2003*. Verso
- Report Of The United Nations Independent Special Commission Of Inquiry For Timor-Leste , Geneva, October (2006), P. 21.
- Reside, Renato E. (2006). Towards rational fiscal incentives (good investments or wasted gifts?. No. 2006, 01. *UPSE Discussion Paper*.
- Resmini, L.(2000)." The Determinants Of Foreign Direct Investment İn The Ceecs: New Evidence From Sectoral Patterns". *The Economics Of Transition*. 8(3): 664-689.
- Resnick, Adam L. (2001), "Investors, Turbulence And Transition: Democratic Transition And Foreign Direct Investment İn Nineteen Developing Countries", *International Interactions: Empirical And Theoretical Research İn International Relations*, 27 (4): 381- 398.
- Reuters(2022). Erişim:25.12.2022, [Https://Www.Reuters.Com](https://www.Reuters.Com)
- Richard R. - Stephan A. Ross, (1984). " The Arbitrage Theory Approach To Strategic Protolio Planing", *Financial Analyst Journal*, Vol: 40 ,Maj-June, .
- Richter, L. K. (1983). *Tourism Politics And Political Science: A Case Of Not So BenignNeglect*. *Annals Of Tourism Research*, 10(3), 313-335.

- Richter, L. K. Ve Waugh, L.W. (1986). "Terrorism And Tourism As Logical Companions", *Tourism Management*, 7(4), 230-238.
- Roberts, A., Wallace, W., and Moles, P. (2016). *Mergers And Acquisition*. Edinburgh Business School Heriot, Wattuniversity
- Roberts, V., Kemp, T. and Becker, M. (2022). "United Kingdom: Foreign Direct Investment Regulations Foreign Direct Investment Regulatory Guide" - *Global Competition Review*. Herbert Smith Freehills.
- Roger S. Clark, (1992). The Timor Gap: The Legality Of The "Treaty On The Zone Of Cooperation In An Area Between The Indonesian Province Of East Timor And Northern Australia, *Pace International Law Review*, Vol. 4, No. 69, 69-95, S. 74.
- Roll, R. and Ross A. Stephan. (1980). "An Empirical Investigation Of Arbitrage Pricing Theory". *Journal Of Finance*, 35.
- Root, Franklin, R. (1994). *International Trade And Investment*, 7. Bs., Ohio, InternationalThompson Publishing.
- Rosendorff P. ve Sandler. T. (2005). "The Political Economy Of Transnational Terrorism", *Journal Of Conflict Resolution*, 49, No. 2, 171-182.
- Roskin, M. (2001). "Crime And Politics In Colombia: Considerations For Us Involvement. Parameters", *Us Army War College*, 31, No:4,
- Röhling, F. And Uwe, Salaschek Freshfields Bruckhaus Deringer (2022). "The Foreign Investment Regulation Review: Germany Foreign Investment Legislation Review" - *Legal Reviews*
- Rugman Alan M., (1980) "Internalization As A General Theory Of Foreign Direct Investment: A Reappraisal Of The Literature", *Review Of World Economics*, 116, No:2, 365, 366.
- Rugman, A.M. Ve Ahiakpor, J. C.W. (1991). *Multinationals And Economic Development: The Integration Of Competing Theories*. Florence Ky: Routledge.
- Russell, M. (2020). Northern Ireland after Brexit, Erişim: 20 Aralık 2022

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649416/EPRS_BRI\(2020\)649416_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649416/EPRS_BRI(2020)649416_EN.pdf)

Saeed, L., S. H. Syed, Ve R.P.Martin. (2014). “Historical Patterns Of Terrorism İn Pakistan”. *Defense And Security Analysis*, 30, No.3, 209-229.

Safarian, A.E.(1973) “Perspectives On Foreign Direct Investment From The Viewpoint Of A Capital Receiving Country”, *The Journal Of Finance*, L (2) (Papers And Pooceedings Of The Thirty-First Meeting Of The American Finance Association Toronto, Canada, Decmber 28–30, May 1973.)

Sağlar, J. ve Tuan, Kadir, A. (1998). “Çok Uluslu Şirketlerin Muhasebe Yapıları Ve Muhasebe Uygulamalarını Etkileyen Yapısal Faktörler”. *Muhasebe Ve Finans Dergisi*, 5 (5),25-43.

Sağvul, D. (2007). Sıcak Para Hareketlerinin Imkb'ye Etkisi Ve Yıllar İtbarı İle Analizi. Sbe. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Salahlı, Ş. (2016). 11 Eylül Saldırıları Sonrasında Abd'nin Terörizmle Mücadele Politikası Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Salas-Salazar, Gabriel, L. (2016). “Conflicto Armado Y Configuración Territorial: Elementos Para La Consolidación De La Paz En Colombia”, *Bitacora*, 26, No: 2,

Sales, P. (2000). “War İn Mindanao”, *Asia-Pacific Defence Reporter*, October-November.

Sampaio, P., and Fiuza, E.(2002). Automobile Demand And Supply İn Brazil: Effects Of Tax Rebates And Trade Liberalization On Price-Marginal Cost Markups İn The 1990s (November 2002).

Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, (2022a), Erişim:29.12.2022, [.https://www.sanayi.gov.tr/](https://www.sanayi.gov.tr/)

Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, (2022b). Erişim:29.12.2022. [.https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/istatistiki-bilgiler](https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/istatistiki-bilgiler)

- Sandler, T.. (2005). “Collective Versus Unilateral Responses To Terrorism.” *Public Choice* 124 (1–2): 75–93.
- Santos L. G. G. C. , Mauricio S.R., Édgar M.P., Creel G.-C. ve Aiza, E.SC(2022) Meksika: Doğrudan yabancı yatırım düzenlemeleri, Erişim: 03.01.2023 <https://globalcompetitionreview.com/guide/foreign-direct-investment-regulation-guide/second-edition/article/mexico>
- Saraçlı, M. (2007). “Uluslararası Hukukta Terörizm”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11, 1-2.
- Sarısoy, İ. ve Koç, S. (2010). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumlar Vergisi Gelirleri Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0 (36), 133-153.
- Sarıtaş, H. (2007). “Türkiye ve Avrupa Birliği Piyasaları Arasındaki Korelasyon Düzeyinin İncelenmesi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 325-337
- Satiroğlu, Kadir D. (1984). *Çok Uluslu Şirketler*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Üniversitesi Yayınları: 536: Ankara.
- Saul, B. (2006), “Defining Terrorism To Protect Human Rights”, *Documentos De Trabajo Fride*, 20, 1-16.,
- Savaş, C. (2021). Fransa'nın Terörizmle Mücadele Stratejileri: Sahra Altı Afrika Ve Ortadoğu20. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu
- Saygın, E. (2017). *Ortadoğu'da Kalkınmanın Finansmanı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Kurumları*. (1. Baskı). Pınar Yayınları: İstanbul.
- Sayılgan, G. (2014). “Finansal Risk Yönetimi”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi* , 50, 324-334.
- Sayılgan, G. Ve Süslü, C., (2011), “Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Türkiye Ve Gelişmekte Olan Piyasalar Üzerine Bir İnceleme”, *Bddk Bankacılık Ve Finansal Piyasalar*, 5(1), 73-96.’

- Schellenberg, B. (2013). *Rechtsextremismus Und Rechtsterrorismus İn Deutschland: Entwicklungen Und Ermöglicungsstrukturen*, İçinde: (Hrsg) Ralf Melzer-Sebastian Serafin, *Rechtsextremismus İn Europa*, 2013 Berlin. Ss. 39-78
- Schlitt, M. and Ries, S. (2022). *Equity Capital Markets İn Germany: Regulatory Overview* Hogan Lovells International Llp
- Schmid, Alex P., ve Ronald D. Crelinsten. (1993). “Western Responses To Terrorism: A Twenty-Five Year Balance Sheet.” *Western Responses To Terrorism İçinde*, Derleyen Alex P. Schmid And Ronald D. Crelinsten, 307-340. New York: Frank Cass.
- Schneider, F. and Frey, B. (1985). “Economic And Political Determinants Of Foreigndirect Investment,” *World Development*, 13, 161–175
- Schrader, C. (2017). *Islamic State: The New Reign Of Terror*, New Delhi, Alpha Editions.
- Schroders Macro & Market Outlook (2022). Erişim: 28.12.2022, https://prod.schroders.com/en/sysglobalassets/digital/indonesia/document/schroders_outlook_2022_macro_market_outlook_final.pdf
- Segura, R. ve Mechoulam, D.(2017). “Made İn Havana: How Colombia And The Farc Decided To End The War”, *International Peace Institute*.
- Sekkat, Khalid And Veganzones-Varoudakis, Marie-Ange, (2004) “Trade And Foreign Exchange Liberalization, Investment Climate And Fdi İn The Mena Countries”, *World Bank Mena Region Working Paper Series*, No: 39, , S: 4.
- Serhan, G., Çevik, E. ve Korkmaz, T. (2014). *Borsa İstanbul'un Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülke Borsaları İle Entegrasyonu*, 1.Basım, Ekin Basım Yayın: Bursa.
- Sermaye Piyasası Kurulu, (2021). “2021 Yılı Faaliyet Raporu” Erişim: 11.01.2023, <https://spk.gov.tr/>
- Sermaye Piyasası Araçları (2017). 1.B., Okan Üniversitesi Yayınları : İstanbul.
- Sevinç, B. (2011). “Definitional Dilemmas Of Terrorism As A Sociological And Political Phenomenon”, *Polis Bilimleri Dergisi*, 12 (1), 88-89.

- Seyidi, A. (2013). Afganistan Amajgai Fetnaha ve Asib Ha, “*Hasarların ve Fitnelerin Odağı*”, Kabil: Seyit Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori ve Politika*, (15. Baskı). İstanbul: Kurtiş Matbaası.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat Terori Politika Ve Uygulama*, Genişletirilmiş 16. Baskı, Güzem Can Yayınları: İstanbul.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası İktisat Teori Politika Ve Uygulamalar*, 17.Baskı, Güzem Can Yayınları: İstanbul.
- Seyidoğlu, H. (2017). *Uluslararası İktisat Teori, Politika Ve Uygulama* (21. Baskı). Güzemcan Yayınları: İstanbul.
- Seyidoğlu, H., Karluk R. (2000), *Uluslararası İktisat*, Açıköğretim Fakültesi Yayınları: Eskişehir.
- Sezgin, Ş., Gündüz, N. ve Sezgin, S. (2008). “Güneydoğu Terör Olaylarının Ekonomik Sonuçları”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 3 (1), Sakarya.
- Sezgin, M. (2002). “*Terörün Turizm Sektörü Üzerine Etkileri*” Dünyada Ve Türkiye’de Terör Tcmb, Ankara.
- Shah, Syed H., Hasnat, H. And Delpachitra S.(2020). "The İmpact Of Foreign Direct Investment On Trade İn Pakistan: The Moderating Role Of Terrorism." *Journal Of Economic Studies* 47(5), 1137-1154.
- Shahbaz, M.A, Javed, A., Dar, A., and Sattar, T. (2012). “Impact Of Terrorism On Foreign Direct Investment İn Pakistan”. *Archives Of Business Research*, 1(1).
- Shaifeldman, (2006). ”Managing The Conflict With The Palestinian: Israel’s Strategic Options”, *Tel-Aviv University Jaffa Center For Strategic Studies*, 5, No.1, Haziran 2002, Erişim: 23. 1 0 . 2022.[Http://Www.Tau.Ac.İl/Jess/Sa/V5n1p2fel.Html](http://Www.Tau.Ac.İl/Jess/Sa/V5n1p2fel.Html)
- Shalini, C. (2001). “Shaping East Timor: A Dimension Of United Nations Peacekeeping”, *Strategic Analysis*, 24, No. 12, 2291-2303, P. 2298

- Shatz, H.J. and Venables, A.J. (2000). "The Geography Of International Investment", The Oxford Handbook Of Economic Geography, *Oxford University Press*, 2000.
- Sinno, A. (2008). "Explaining The Taliban's Ability To Mobilize The Pashtuns", İç. *The Taliban And The Crisis Of Afghanistan* (Der. Robert D. Crews, Amin Tarzi), Harward University Press, S.60-61.
- Simon,H. (2002). Terrorism Hurts World Trade, *Transatlantic International Epolitik*, (3).
- Singh, H. ve Kwang W. Jun (1995). "Some New Evidence On Determinants Of Foreign Direct Investment İn Developing Countries". *World Bank Policy Research Working Paper*No. 1531. Washington, D.C.: World Bank.
- Smith, Anthony, L. (2001). "The Role Of The United Nations İn East Timor's Path To Independence", *Asian Journal Of Political Science*, 9(2), 25-53
- Soeters, J. L. (2005). *Ethnic Conflict And Terrorism: The Origins And Dynamics Of Civil Wars*. Routledge
- Solmaz, T. (2018). Terörizmle Mücadelede Uluslararası İşbirliği: Şangay İşbirliği Örgütü Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Tobb Ekonomi Ve Teknoloji Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı.
- Soydan, E. (2019). 2014 Ukrayna Krizi Sonrası Ukrayna-Rusya İlişkileri. Yüksek lisans tezi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Sönmez, S. (1998). "Tourism, Terrorism Ve Political Instability". *Analls Of Tourism Research*, 25 (2), 416-448.
- Sönmez, S.F. ve Graefe, A.R. (1998). "Influence Of Terrorism Risk On Foreign Tourism Decisions". *Annals Of Tourism Research*, 25 (1), 112-144.
- Start. (2013). National Consortium For The Study Of Terrorism And Responses To Terrorism. "Terrorist Organization Proile: Abu Sayyaf Group (Asg)". (Erişim:21.11.2021,[Http://Www.Start.Umd.Edu/Start/Data_Collections/Tops/Terrorist_Organization_Proile.Asp?İd=204](http://Www.Start.Umd.Edu/Start/Data_Collections/Tops/Terrorist_Organization_Proile.Asp?İd=204),
- State Bank Of Endonezya, (2022). Erişim: 28.12.2022,

<https://www.bi.go.id/en/default.aspx>

State Bank Of Thailand (2023). Erişim: 16.01.2023,
<https://www.bot.or.th/english/pages/default.aspx>

State Bank Of Pakistan Annual Report (2019) Erişim: 27.12.2022.
<https://www.sbp.org.pk/reports/annual/arfy19/chapter-07.pdf>

State Bank Of Pakistan, (2022) .Erişim:27.12.2022.<https://www.sbp.org.pk/>

Statista(2023). Erişim: 14.01.2023.<https://www.statista.com/>

Stepanova, E. (2008). “Terrorism In Asymmetrical Conflict: Ideological And Structural Aspects”. *Sipri Research Report*. No. 23 New York: Oxford University Press.

Stephen, Roos, A. (1976). “The Arbitrage Theory Of Capital Asset Pricing” , *Journal Of Ekonomik Theory*, 13, 342

Subaşı, Ertekin, M. (2000). “Doğrudan Dış Yatırımların Yatırımcı Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (1), 5974.

Suren, Altank H. (2015). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Moğolistan. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Syed, Shah, H., Hasnat, H., Delpachitra, S. (2020).” The İmpact Of Foreign Direct Investment On Trade İn Pakistan: The Moderating Role Of Terrorism”, *Journal Of Economic Studies* 47 No. 5, 2020 Pp. 1137-1154 Doı 10.1108/Jes-06-2019-0263

Şafaei, A. (2014).Karzai'n 13 Yıllık Pakistanla İnişli Ve Cıkışlı İlişkisi, Erişim:10.11.2021,http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2014/09/140923_K05_Karzai_Legacy_Afghan_PakiStan_Relationship,

Şahin, D. (2017). “Geçiş Ekonomilerinde Demokrasi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi “. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 5 (1) , 45-57

- Şahin, Osman N. (2016). "Türkiye'deki Şirket Birleşmeleri Verilerinin Yıllar İtibariyle Analizi Ve Dünya Geneli, Abd, Ab Ve Asya-Pasifik Verileri İle Karşılaştırması" *Akademik Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi*,8, Sayı: 15, Yıl:
- Şaşmaz, Mahmut, Ü., And Yayla, Yunus E. (2018). "Vergilerin Ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Avrupa Birliği Geçiş Ekonomileri Örneği." *Maliye Dergisi* 174: 315-336.
- Şen, Y. F. (2015). "Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış: Pkk Terörü Ve Ağrı Gerçeği". *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 17-70. 1111
- Şenol, Z. ve Koç, S. (2018). "Yabancı Portföy Yatırımları, Borsa Ve Makroekonomik Değişkenler Arası İlişkilerin Var Yöntemiyle Analizi: Türkiye Örneği", *Uiid-Ijeas*, (21):1-20 Issn 1307-9832
- Şenol, Z. Ve Erer, E.(2020). "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Barındıran Kurumsal Faktörler: Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkeleri Örnek." *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 64 123-142.
- Şeyhanlıoğlu, H.(2021). Usame Bin Ladin Ve Abd İlişkileri Tarihi, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Erişim Tarihi: 08.12.2021)
[Http://Www.Sde.Org.Tr/Tr/Newsdetail/Usame-Bin-Ladin- Ve-Abd İlişkileri-Tarihi/2567](http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/usame-bin-ladin-ve-abd-iliskileri-tarihi/2567)
- Şimşek, İnan, A. (2019). "Kolombiya". *İçinde 21. Yüzyılda Latin Amerika Siyaset-Ekonomi- Toplum*, Ed. C. U. Oğuz, S. Atvur Ve R. İzol, Seçkin Yayıncılık: Ankara,
- Şimşek, M. (2016). Terörizm: Kavramsal Bir Çalışma, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 54, , S. 324.
- Şimşek, M. ve Behidoğlu, S. (2006). "Türkiye"De Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma". *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 4765.
- Şimşek, T. ve Özkaya, Y., (2018). "Türkiye'de Terörizm Ve Temel Makroekonomik

Göstergeler Arasındaki İlişki”, *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 17 (1), 267-290, Doi:10.21547/Jss.334977,

Şit, M., ve Alancıoğlu, E. (2016). "Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Var Analizi" . *Assam Uluslararası Hakemli Dergi* 3: 5-23

T.C. İçişleri Bakanlığı Raporu. (2017). *Türkiye’nin Daeş İle Mücadelesi*, Ankara: Tc İçişleri Bakanlığı

Tan, M. ve Saçıkara, H. (2002). ‘‘ Gelir Ve Eğitim Düzeyinin Şiddet-Terör Üzerindeki Etkileri; Uygulamalı Örnek Bir Çalışma’’, *Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu* (Tarihten Günümüze İç Ve Dış Tehditler), *Fırat Üniversitesi Yayınları*, Elazığ, 2002.

Tanveer A., Shahzad H., Muhammad A. and Ajid U. R.(2022).”Impact of terrorism on stock market: Evidence from developed and developing markets”, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 70,102786, ISSN 2212-4209, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.102786>.

Tarı, R. (2016). “*Ekonometri*”. 12. Baskı, Küv Yayınları: İstanbul.

Taşdemir, F. (2002). “*Taliban Bağlamında Bölgesel Ve Küresel Güvenlik Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme*”, *Uluslararası Güvenlik Sorunları Ve Türkiye* (Der. Refet Yinanç, Hakan Taşdemir), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 277-308.

Taşdemir, F. (2006). *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Usak Yayınları, Ankara.

Tatoğlu, F. (2013a). *İleri Panel Veri Analizi: Stata Uygulamalı*. Beta Yayınları, İstanbul.

Tatoğlu, F. (2013b). *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*. Beta Yayınları, İstanbul.

Tcmb Ödemeler Dengesi İstatistikleri (2022a). Erişim:29.12.2022, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/odemeler+dengesi+ve+ilgili+istatistikler/odemeler+dengesi+istatistikleri/>

Tcmb, (2022) *Uluslararası Yatırım Pozisyonu Gelişmeleri - Ekim 2022* Erişim:

- 11.01.2023, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr>
- Tcmb, (2022b). Uluslararası Yatırım Pozisyonu. Erişim: 11.01.2023. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/odemeler+dengesi+ve+ilgili+istatistikler/uluslararasi+yatirim+pozisyonu/>
- Tcmb. (2006). Ödemeler Dengesi Raporu 2006-I.
- Tcmb. (2008). Ödemeler Dengesi Raporu 2008-İv.
- Tcmb. (2009). Ödemeler Dengesi Raporu 2009-İv.
- Terzioğlu, B. (2007). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Tezcanlı, M. Varış (1994). “*Uluslararası Sermaye Hareketlerinde Portföy Yatırımları Ve Türkiye*”, Imkb Araştırma Yayınları, No:3, İstanbul 1994, S.29.
- The Bond Market In Indonesia (2021) Erişim: 28.12.2022, <https://asianbondsonline.adb.org/documents/abmg/abmf-ino-bmg2021-legal-regulatory-framework.pdf>
- The DailyStar, (2016) U.S. Boosts Reward On Baghdadi To \$25 Million, 17 Aralık 2016 Tarihli İnternet Haberi, Erişim: 15.10.2022, <https://www.dailystar.com.lb/news/middle-east/2016/dec-17/385688-us-boosts-reward-onbaghdadito-25-million.ashx>
- The Securities And Exchange Commission(Sec), Thailand(2022). Erişim: 03.01.2023, <https://www.sec.or.th/en/pages/aboutus/strategicplan.aspx>
- Thomas Moser: “Vom Sterben Der Nsu-Zeugen”, Erişim: 23.06.2021. <https://www.heise.de/-3626145>
- Thongchai, W. (2008). Toppling Democracy. *Journal Of Contemporary Asia*. 38(1): 11-37
- Tisdall, S. (2021). “Pakistan's Swat Dream Turns Into A Nightmare”, The Guardian,Erişim: 24.11.2021. [http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/Apr/24/Pakistan-Swat-Valley-Taliban,](http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/Apr/24/Pakistan-Swat-Valley-Taliban)

- Ticaret Bakanlığı (2022a). Pakistan Ülke Profili, T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar Ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü 2022 Erişim:27.12.2022
- Ticaret Bakanlığı (2022b). Kenya, Ülke Profili, T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar Ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü.Erişim: 29.12.2022
- Ticaret Bakanlığı (2022c). Meksika, Ülke Profili, T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar Ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü 2022 Erişim: 31.12.2022
- Ticaret Bakanlığı (2022d). Almanya, Ülke Profili T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler Ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü
- Ticaret Bakanlığı (2022e). Birleşik Krallık Ülke Profili T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler Ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü
- Ticaret Bakanlığı (2022f). Fransa Ülke Profili T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar Ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü.
- Ticaret Bakanlığı (2022g) İsrail, Ülke Profili T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar Ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü.
- Ticaret Bakanlığı (2018) Yurtdışı Yatırım Anketi-2018. Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım Ve Hizmetler Genel Müdürlüğü, Ankara. Erişim: 3.11 2021. <https://Ticaret.Gov.Tr/Data/5c4ac3db13b876297ce9a568/Yurtd%C4%B1%C5%9f%C4%B1%20yat%C4%B1r%C4%B1m%20anketi%20%202018%20sonu%C3%A7%20raporu.Pdf>
- Ticaret Bakanlığı (2019) Yurtdışı Yatırım Anketi-2018. Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım Ve Hizmetler Genel Müdürlüğü, Ankara. Erişim: 3.11 2021. <https://Ticaret.Gov.Tr/Data/5c4ac3db13b876297ce9a568/Yurtd%C4%B1%C5%9f%C4%B1%20yat%C4%B1r%C4%B1m%20anketi%20%202019%20sonu%C3%A7%20raporu.Pdf>
- Ticaret Bakanlığı (2020a) Tayland, Ülke Profili T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler Ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü Erişim: 12.02.2021

- Ticaret Bakanlığı (2020b). ABD, Ülke Profili T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler Ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü
- Ticaret Bakanlığı (2021a) Ukrayna, Ülke Profili T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler Ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü
- Tokat, E. (2009). "Capital Flows Under Different Modes Of Financial Liberalization: Evidence From India And Turkey", *Iup Journal Of Applied Finance*, 15 (2): 18-36.
- Topal, Ahmet, H. (2005). *Uluslararası Terörizm Ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*, Beta Yayınevi, İstanbul, .
- Topallı, Nurgün. "Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ticari Dış Açıklık Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Ve Brics Ülkeleri Örneği." *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 17.1 (2016): 83-95.
- Touchton, M. (2016). Campaigning For Capital: Investment İn Comparative Perspective. *International Interactions*, 42(2), 271-294.
- Töb-Der (1975). *Yardım Ve Yabancı Sömürüsü*. Töb-Der Yayınları Araştırma Bürosu. Ankara: Ğark Matbaası.
- Tuna, Çağla (2012) "Başarısız Devletlerin Bölgesel Güvenliğe Etkisi: Afganistan-Pakistan Etkileşimi" Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniveritesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Tuncer, B. (1968). *Türkiye'de Yabancı Yatırım Sorunu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi.
- Turhan, Tekin, G. (2012) "Kara Sınırı Komşuları İle Ticaretin Türkiye'nin Kalkınmasına Etkisi: Çekim Modeli Yaklaşımı" .Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turner, M. (1995). "Terrorism And Secession İn The Southern Philippines: The Rise Of The Abu Sayaff", *Contemporary Southeast Asia*, 17(1), 1-19.
- Tuzak, Ö. (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Makroekonomik İstikrara Etkisi: Türkiye Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Tümer, K. (2020). “Sıcak Ve Soğuk Barış Kavramları Üzerine Analitik Yaklaşım Ukrayna Örnek Çalışması”, Yüksek lisans tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2017). Uluslararası Yatırım Pozisyonu. *Tcmb Bülten*, 47.

Türkiye'nin Daeş İle Mücadelesi, (2017) Erişim: 24 11.2021, Ttps://Www.İcisleri.Gov.Tr

Türkkan, E. (2001) *Rekabet Teorisi Ve Endüstri İktisadı*, Turhan Kitabevi Yayınları: Ankara

Uacrisis.Org (2019). The “Steinmeier Formula”: What Are Ukraine’s Risks?, Erişim: 04.10.2019, Http://Uacrisis.Org/73524-Steinmeier-Formula

Ulaş, D. (2003). *Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejisi Olarak Ortak Girişimler (Joint Venture) Ve Türkiye’de Uygulamaları*, Turhan Kitabevi: Ankara.

Ulaş, D. (2004). “Çok Uluslu Şirketlerin Ortak Girişim Stratejisini Kullanma Ve Sonlandırma Nedenleri”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, 59 (02), 1-28.

Uluslararası İlişkiler Sözlüğü(2000), *Der Yayınları*: İstanbul.

Unctad Investment Policy (2022a). Türkiye, Erişim: 29.12.2022
Https://İnvestmentpolicy.Unctad.Org/

Unctad Investment Policy (2022b). Pakistan, Erişim: 27.12.2022,
Https://İnvestmentpolicy.Unctad.Org/İnvestment-Policy-Monitor/

Unctad Investment Policy (2022c). İndonesia, Erişim: 28.12.2022,
Https://İnvestmentpolicy.Unctad.Org/

Unctad Investment Policy (2022d). Kenya, Erişim: 29.12.2022.
Https://İnvestmentpolicy.Unctad.Org/İnvestment-Policy-Monitor/111/Kenya

- Unctad Investment Policy (2022e). Mexico, Erişim: 31.12.2022.
<https://Investmentpolicy.Unctad.Org/>
- Unctad Investment Policy (2022f). Colombia, Erişim: 31.12.2022,
<https://Investmentpolicy.Unctad.Org/Colombia>
- Unctad Investment Policy (2022g). Tailand, Erişim: 02.01.2023,
<https://Investmentpolicy.Unctad.Org/>
- Unctad Investment Policy (2022h). Ukraine, Erişim: 03.01.2023,
<https://Investmentpolicy.Unctad.Org/>
- Unctad Investment Policy (2022ı). ABD, Erişim: 04.01.2023,
<https://Investmentpolicy.Unctad.Org/>
- Unctad Investment Policy (2022i). Germany, Erişim: 05.01.2023,
<https://Investmentpolicy.Unctad.Org/>
- Unctad Investment Policy France, (2022j). Erişim: 09.01.2023,
<https://Investmentpolicy.Unctad.Org/>
- Unctad Dünya Yatırım Raporu, (2020). Erişim: 31.12.2021,
<https://Unctad.Org/Webflyer/World-Investment-Report-2020>
- Unctad World Investment Report (2021) Erişim: 29.12.2022,
<https://Unctad.Org/Webflyer/World-Investment-Report-2021>
- Unctad, (1997). World Investment Report: Transnational Corporations And Market Structure And Competition Policy, New York And Geneva., Erişim: 12.01.2022,
www.Unctad.Org.
- Unctad, (1999). World Investment Report 1999, United Nations, New York And Geneva.
- Unctad, (2002). World Investment Report: Transnational Corporations And Export Competitiveness, New York And Geneva, Erişim: 12.11.2012, www.Unctad.Org,
- Unctad, (2007), World Investment Report “Foreign Direct Investment And The Locational Competitiveness Of Countries”, Meeting Of Experts On “Fdi,

- Technology And Competitiveness”, New York And Geneva., Erişim:12.11.2021, Www.Unctad.Org,
- Unctad, (2016). World Investment Report: Investor Nationality: Policy Challenges, Newyork And Geneva. Erişim:12.11.2021, Www.Unctad.Org
- Unctad, (2017). World Investment Report: Investment And The Digital Economy, New York And Geneva. Erişim: 12.11.2022, Www.Unctad.Org
- Unctad, (2018). World Investment Report: Investment And New Industrial Policies, New York And Geneva. Erişim: 12.11.2021, Www.Unctad.Org
- Unctad, Fdi/Mne Database (2020). Erişim:15.12.2021, HttPs:// Www.Unctad. Org
- Unctad. (2014). *World Investment Report A Methodological Note*: United Nations Press, New York And Geneva.
- Unctad., (2004). World Investment Report: Meeting The Challenges In An Era Of Globalization By Strengthening Regional Development Cooperation, *Economic And Social Commission For Asia And The Pacific*, New York, Www.Unctad.Org, Erişim: 12.11.2021.
- UNCTAD Investment Report, (2021), Erişim: 12.11.2022, <https://www.oecd.org/investment/>
- UNCTAD Dünya Yatırım Raporu, (2020), Erişim: 12.11.2022, <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2020>
- UNCTAD, (2020), Erişim: 12.11.2022, <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2020>
- Understanding Fdi And Its Impact In The United Kingdom(2021). *Phase 2 Analytical Report*, Department For İntertional Trade.
- Ungpakorn, Ji, G. (1999). Class Struggle In An Era Of Economic Crisis. Hong Kong: Asia Monitor Resource Centre Vor Zwanzig Jahren: Einschränkung Des Asylrechts 1993“, Erişim: 01.07.2021. <Http://Www.Bpb.De/Politik/Hintergrund-Aktuell/160780/Asylkompromiss-24-05-2013> .

- Urhal, Ö. (2008). *Kamu Güvenliği Açısından İstihbarat Ve Örgütlü Suçlar*, Adalet Yayınevi: Ankara.
- Urhan, O.(2010). *Nicel Tekniklerin Optimal Portföy Seçiminde Uygulanabilirliği* . Ankara Üniversitesi: Ankara.
- Uyar, U. Ve Kangallı, Güler, S. (2012). “Markowitz Modeline Dayalı Optimal Portföy Seçiminde İşlem Hacmi Kısıtlı”. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 12 (2), 183192
- Uysal, D., Mucuk, M., ve Gerçeker, M., (1999), “Terörizmin Ekonomik Etkileri:Türkiye”, Erişim: 11.11.2021, [Http://İdc.Sdu.Edu.Tr/Tammetinler/Terör/Terör6.Pdf](http://İdc.Sdu.Edu.Tr/Tammetinler/Terör/Terör6.Pdf)
- Uzgören, E. & Akalın, G. (2016). “Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri: Ardl Sınır Testi Yaklaşımı “. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (49) , 63-77 .
- Uzunoğlu, S., Alkin, K. ve Gürlesel, Can F. (1995). “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelerde Makroekonomik Etkileri Ve Türkiye”. *İmkb Araştırma Yayınları*, No.10.
- Ün T., (2018). “*Uygulamalı Panel Veri Ekonomisi*”, Editör: Selahattin Güriş, Der Yayınları.
- Ün, S. (2020). “Uyuşmazlıktan Çözüme Giden Yol: Endonezya'nın Açe Eyaletindeki Barış Süreci” *Sos. Bil. Ens. Der.*; (44): 209-221
- Ünsal, E. (2007). *Mikro İktisat*. İmaj: Ankara.
- Ünsar, S. (2007). “Uluslararası Öğlemlerde Üretim Stratejileri”. *Journal Of Yasar University*, 2 (7), 695-708.
- Varlı, İ. ve Çalış, Ş. (2016). *Meksika: Postmodern Bir Devrimci Hareket Zapatistalardünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri Ve Konuları* Cilt 1.
- Vasyechko, O. (2012). “A Review Of Fdı Theories: An Application For Transition Economies”. *International Research Journal Of Finance And Economics*, 118-137.
- Vernon, R. (1979). The Product Cycle Hypothesis İn A New International environment."

Vergi Teşvik Endeksi(2022), Erişim: 02.01.2023, [https://www.tax-index.org/Vergi Teşvik Endeksi](https://www.tax-index.org/Vergi_Teşvik_Endeksi)

Vison Humanity (2021a). Türkiye, Erişim:21.12.2021,
<https://www.visionofhumanity.org/>

Vison Humanity (2021b). Pakistan, Erişim:21.12.2021.
<https://www.visionofhumanity.org/>

Vision Humanity (2021c). Filipinler, Erişim:21.12.2021,
<https://www.visionofhumanity.org/>

Vision Humanity (2021d). Kolombiya, Erişim:22.12.2021,
<https://www.visionofhumanity.org/>

Vision Humanity (2021e). Tayland, Erişim:23.12.2021,
<https://www.visionofhumanity.org/>

Vision Humanity (2022f). İsrail, Erişim:23.12.2022, <https://www.visionofhumanity.org/>

Vita, D. G. and Kyaw, K. S. (2008). “Determinants of Capital Flows to Developing Countries: A Structural VAR Analysis”. *Journal of Economic Studies*, 35 (4), 304-322.

Vor Zwanzig Jahren: Einschränkung Des Asylrechts 1993“,Erişim: 01.11.2022,
<http://www.bpb.de/Politik/Hintergrund-Aktuell/160780/Asylkompromiss-24-05-2013>

Vural, M. (2006). Terörün Sosyo- Ekonomik Gelişme Üzerindeki Olumsuz Etkileri: Karşılaştırmalı Diyarbakır Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kars.

W. Welfling(1976). *Money And Banking*, New York, 2 Nd. Ed.

Wager, Stephen, J. and Donald, E. Schulz. (1995).“Civil-Military Relations İn Mexico: The Zapatista Revolt And Its *Implications.*”*Journal Of Interamerican Studies And World Affairs* 37.1

- Walker, J. (1993). "Preparing For Private Sector Participation In The Provision Of Water Supply And Sanitation Services". *Wash Technical Report*, 84, 1-40.
- Walsh, J.P. Ve Yu, J. (2010). Determinants Of Foreign Direct Investment: A Sectoral And Institutional Approach. *Imf Working Paper*, Wp/10/187.
- Watson, C. (2000). "Civil-Military Relations In Colombia: A Workable Relationship Or A Case For Fundamental Reform?", *Third World Quarterly*, 21, No: 3, 529-548.
- Wikipedia.(2022).Erişim:24.12.2022,
https://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/Pkk%27n%C4%B1n_Sivillere_Y%C3%B6nelik_SaId%C4%B1r%C4%B1_Eylemlerinin_Kronolojisi
- Wilkinson, P. (2008). "Liberal State Responses To Terrorism And Their Limits." *Counterterrorism: Democracy's Challenge* İçinde, Derleyen Andrea Bianchi Ve Alexis Keller, 71-92. Oxford: Hart Publishing.
- Winters, A.(1991). *International Economics*. Routhledge.
- Wizman, A. , Idan, A., Arnon, and Tadmor-L. (2022). Foreign Investment Regulation Review: Israel, Foreign Investment Legislation Review - *Legal Reviews*
- Wooldridge J.,(2002). *Econometric Analysis Of Cross Section And Panel Data*. The Mit Press, Cambridge.
- Wooldridge, J. M. (2010). *Econometric Analysis Of Cross Section And Panel Data*. Mit Press.
- Wooldridge, M., Jeffrey (2006), *Introductory Econometrics, A Modern Approach*, Thomson Southwestern
- Word Bank İş Yapma Kolaylığı Raporu, (2020a) Erişim: 27.12.2022.
<https://Www.Worldbank.Org/En/Home>
- Word Bank Development İndicators (2022). Erişim 27.12.2022,
<https://Databank.Worldbank.Org/Source/World-Development-İndicators>

Word Bank Doing Business (2020b). Colombia, Erişim: 31.12.2022.
<https://Www.Doingbusiness.Org/Content/Dam/Doingbusiness/Country/C/Colombia/Col.Pdf>

Word Bank Investment Report, (2020) Erişim: 31.12.2022.
<https://Unctad.Org/Webflyer/World-Investment-Report-2020>

World Bank Colombia (2022).Colombia: Leading The Path To Sustainability In Latin America Erişim: 01.01.2023
<https://Www.Worldbank.Org/En/News/Feature/2022/08/31/Colombia-Leading-The-Path-To-Sustainability-In-Latin-America>

Wto,(2011).https://Www.Wto.Org/English/Res_E/Booksp_E/Anrep_E/World_Trade_Report11_E.Pdf

Wto, Erişim Tarihi: 29.12.2021,
[Http://Www.Wto.Org/English/Res_E/Statist_E/Its2011_E/Its11_World_Trade_Development_E.M0](http://Www.Wto.Org/English/Res_E/Statist_E/Its2011_E/Its11_World_Trade_Development_E.M0)

Yağlı, İ. (2016). "Uluslararası Portföy Çeğitlendirmesi Kapsamında Abd İle Brics Ve Türkiye Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki Eşbütünleşme İlişisinin Analizi". *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 1 (1-2), 13-22.

Yalçınmer, K. (2012). *Uluslararası Finansman*, (2. Baskı). Detay Yayıncılık:Ankara.

Yaman, B. (2017). "Oecd Ülkelerinde İşsizliği Etkileyen Faktörler: Panel Veri Analizi". Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Yapraklı, S. (2006). "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların EkonomikBelirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz" D *.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(2), 23-4823.

Yapraklı, S. (2010). "Enflasyon Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişi: Türkiye İçin Eşbütünleşme Ve Nedensellik Analizi" . *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 10 (2) , 287-301 .

Yarar, A., And Erbaş, H.(2017). "Latin Amerika'da Toplumsal Hareketler Ve Kadınlar: Zapatista Örneği." *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*

Dergisi 57(2) 1070-1102.

Yavan, N. Ve Kara, H. (2003). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Bölgesel Dağılışı” . *Coğrafi Bilimler Dergisi* , 1 (1) , 19-42 . Doi: 10.1501/Cogbil_0000000028

Yavan, N. (2006). Türkiye’de Yatırım İklimi Ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Devlet-Özel Sektör İlişkisi Ve Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: İnceleme Yarışması V1 (Pp. 5-54): *Yased* (Uluslararası Yatırımcılar Derneği).

Yavan, N. (2006). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi*. İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul.

Yavaş, A. (2004). “Terörizm Ve Turizm Endüstrisini Hedef Alma Nedenleri”, *Polis Dergisi*, Sayı:40.

Yavuz, C. ve Sivrikaya, D. (2009). Küreselleşmenin Aktörlerinden Çok Uluslu Şirketler Ve Yönetişim. "Uluslararası Davraz Kongresi: Küresel Diyalog Konferansı Dahilinde Bildiri Kitabı. 24-27 Eylül. Isparta: Basılı Kitap Konferansı Yayını, 12171236.

Yavuz, C. ve Şahin, M.(2011). *Terör Ve Terörizmle Mücadele*, Berikan Yayınevi, Ankara.

Yekelchik, S. (2015). *The Conflict In Ukraine: What Everyone Needs To Know*. Oxford: Oxford University Press.

Yeniçeri, Ö. (2003). “Terör Ve Abd: Terörün Hegemonya Aracı Olarak Kullanılması Sorunu”, *2023 Dergisi*, 32.

Yeniğün, C. Ve Duran, S. (2010). “Endonezya: Çatışma’dan Demokrasiye”, İnat, Kemal Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, Dünya Çatışmaları, Nobel Yayınevi, Ankara, 2, 463-499, S. 480.

Yenişafak, Başına 25 Milyon Amerikan Doları Ödül Konulan Zerkavi Kimdir?, 8 Haziran 2006 Tarihli İnternet Haberi, Erişim: 15.10.2022, [Http://Www.Yenisafak.Com/Arsiv/2006/Haziran/08/8813.Html](http://Www.Yenisafak.Com/Arsiv/2006/Haziran/08/8813.Html)

Yerdelen, Tatoğlu F.(2020). *Panel Veri Ekonometrisi* Beta Yayınları, 5. Baskı, İstanbul

- Yerdelen, Tatoğlu, F. (2016). *Panel Veri Ekonometrisi* (3. B.). Beta Basım: İstanbul.
- Yerdelen, Tatoğlu, F. (2017), “*Panel Zaman Serileri Analizi*” Beta Yayınları, İstanbul.
- Yerdelen ,Tatoğlu, F. (2018), *Panel Veri Ekonometrisi* Beta Yayınları, 4. Baskı, İstanbul
- Yerdelen, Tatoğlu, F. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*, Beta Yayınları, İstanbul .
- Yesevi, Çağla, G. (2019). "Kardeşlik Ve Güvenlik Üzerinden Pakistan'ı Okumak: Afgan Mültecilerin Pakistan'a Siyasi Ve Sosyo-Ekonomik Etkileri." 3-33.
- Yeşiltaş M., Öztürk, İ., ve Türkmen, F. (2008). “Terör Faaliyetlerinin Turizm Sektörüne Etkilerinin Çözüm Önerileri Perspektifinde Değerlendirilmesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1),
- Yeşiltaş, M., Özdemir, Ö. Behram, Ö., Rıfat, Düz, S. ve Öztürk, B. (2016). *Sınırdaki Düşman: Türkiye'nin Dış İle Mücadelesi*, Seta : Ankara.
- Yıldırım, K., Mercan, M., ve Kostakoğlu, S. F. (2013). “Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Test Edilmesi: Zaman Serisi Ve Panel Veri Analizi.” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 8(3
- Yıldırım, N. (1979). “*Uluslararası Şirketler*” Cem Yayınevi: İstanbul.
- Yıldız, A. (2012). “Yabancı Portföy Yatırımlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi” *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), 23
- Yıldız, A. (2007). “Osmanlı İmparatorluğunun Borçlanmasında Yabancı Sermayenin Etkisi”. *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (37), 113-125.
- Yıldız, V. (2011). “Uluslararası Boyutuyla Terörizm Ve Uluslararası Ceza Mahkemesi,” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 1(7), 147-182.
- Yılmaz, Ö., Kaya, V. Ve Akıncı, M. (2011). “Türkiye'de doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümeye Etkisi (1980-2008)”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 25, Sayı: 3-4.

- Yılmaz, Ö. (2010), “Pakistan: Din Eksenli Çatışmanın Pençesinde, Tutunamayan Devlet Olmanın Eşiğinde”, İnat, K. Ve Diğerleri (Ed.), *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri Ve Konuları İçinde* (361-389), Nobel Yayınları: Ankara.
- Yörük, N. (2000). *Finansal Varlık Fiyatlama Modelleri Ve Arbitraj Fiyatlama Modelinin İmkb’de Test Edilmesi*. İmkb Yayınları: İstanbul. 30
- Yükseler, Z. (2006). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve İş/Yatırım Ortamı İlişkisi*. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni.
- Zaim, S. (1986). *Çalışma Ekonomisi*, Filiz Kitabevi: İstanbul.
- Zeçiri, N., and Bajrami, H. (2016). Foreign Direct Investment (Fdi) Types And Theories: The Significance Of Human Capital, University Of Business And Technology In Kosovo. *Ubt International Conference*, 43-58.
- Zeren, F. ve Ergun, S. (2010). “AB’ye Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: Dinamik Panel Veri Analizi”. *İşletmeler Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1 (4), 67-83.
- Zhurzhenko T. (2014). *Borderlands Into Bordered Lands*. Stuttgart: İbidem Press.
- Zügül, M. ve Şahin, C., (2009), “İmkb 100 Endeki İle Bazı Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkiyi İncelemeye Yönelik Bir Uygulama” *Akademik Bakış*, 1 -16.
- Züngün, D., Et Al. (2017). "*Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı*." Yayın Tarihi: 127.